

HATIRLAYAN ŞEHİR: TAKSİM'DEN SULTANAHHMET'E MEKÂN VE HAFIZA

A CITY THAT REMEMBERS:
SPACE AND MEMORY FROM
TAKSİM TO SULTANAHHMET

*ASENA GÜNAL
MURAT ÇELİKKAN*

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ
TRUTH JUSTICE MEMORY CENTER

HAFIZA MERKEZİ

**HATIRLAYAN ŞEHİR:
TAKSİM'DEN SULTANAHHMET'E
MEKÂN VE HAFIZA**

**A CITY THAT REMEMBERS:
SPACE AND MEMORY FROM
TAKSİM TO SULTANAHHMET**

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

TRUTH JUSTICE MEMORY CENTER

Tütün Deposu

Lüleci Hendek Caddesi 12

Tophane 34425 İstanbul/Türkiye

+90 212 243 32 27

info@hafiza-merkezi.org

www.hakikatadalethafiza.org

YAZARLAR

AUTHORS

Asena Günel, Murat Çelikkan

PROJE KOORDİNATÖRÜ

PROJECT COORDINATOR

Kerem Çiftçioğlu

ARAŞTIRMA ASİSTANI

RESEARCH ASSISTANT

Deniz İnal

EDİTÖR

EDITING

Ekin Sanaç

TASARIM

DESIGN

Aylin Güngör

HARİTA İLLÜSTRASYONU

ILLUSTRATED MAP

Sadi Güran

FACT CHECK

FACT CHECK

Mehmet Ö. Alkan, Y. Doğan Çetinkaya

FOTOĞRAFLAR
PHOTOGRAPHS
Gençer Yurttaş

ARŞİV FOTOĞRAFLAR
ARCHIVAL PHOTOS
Nar Photos, Salt Araştırma

ÇEVİRİ
TRANSLATOR
Feride Eralp

SON OKUMA
PROOFREADER
Yıldırım Türker

BASKI
PRINTING
Sena Ofset Ltd. Şti.
Maltepe Mahallesi Litros Yolu Sk. 2. Matbaacılar Sit.
B Blok K: 6 NB 7-9-11 Topkapı – Zeytinburnu – İst.
T +90 212 613 38 46
Sertifika No: 12064
www.senaofset.com.tr

Bu kitap Heinrich Böll Stiftung Derneği tarafından desteklenmiştir.
This publication was supported by Heinrich Böll Stiftung Association Turkey.

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

HAKİKAT, ADALET VE HAFIZA ÇALIŞMALARI DERNEĞİ YAYINLARI
A PUBLICATION OF THE TRUTH JUSTICE MEMORY CENTER
ISBN: 978-605-83814-9-0

SUNUŞ

Asena ile biz farklı sivil toplum örgütleri için aynı mekânda çalışıyoruz. (Bir araya gelmemiz iki ayrı sivil toplum örgütü aynı adreste olamaz düzenlemesinden önceydi, duyurulur.) Birbirimizin işine oturduğumuz yerden laf atarak çok karışırız. Bu kez iş laf atmanın ötesine geçti, oturup birlikte bu kitabı yazdık. Asena üç aşağı beş yukarı bu kitap içeriğini daha önce iki kez tur olarak düzenleyerek rehberliğini yaptı. Hafıza Merkezi'nin Tarih-sel Diyalog ve Geçmişle Yüzleşme Ağı Yaz Okulları'nın cumartesi etkinliği bu İstanbul turuydu. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kafkaslar'dan 53 sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katıldığı yaz okulları 2015 ve 2016'da Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlendi. Asena Günel, Taksim Meydanı'ndan başlayıp Sultanahmet Meydanı'nda sona eren bu turu yaz okulunun kitapçığında şöyle tanımlamıştı:

“Bu tur, kent dokusu içine kazınmış ancak toplumsal hafızada bastırılmış şehrin politik geçmişini haritalamayı hedefliyor. Taksim'den Tünel'e oradan da Sultanahmet'e yürürken sosyal ve tarihî özelliği olan yapıların ve meydanların önünde duracağız. Bu meydan ve yapılar gayrimüslimlerin sosyal ve kültürel hayatını, azınlık ve insan hakları ihlallerini ama aynı zamanda demokrasi ve toplumsal uzlaşma için sosyal hareketlerin hikâyesini anlatıyor. Demokratik haklar mücadelesinde önemli bir yere sahip olan Taksim Meydanı ve Gezi Parkı ile başlayacağız ve sonra her cumartesi zorla kaybedilen yakınları için bir anma ve protesto etkinliği düzenleyen Cumartesi Anneleri/İnsanlarını ziyaret edeceğiz. İstiklal Caddesi boyunca yürürken gayrimüslimlerin hayatlarını ve bir zamanlar kozmopolit olan şehirdeki yerlerini simgeleyen binaların önünde duracağız. Turu Sultanahmet'te bugün İslam Eserleri Müzesi olarak işlev gören yapının önünde bitireceğiz. Bu bina bir zamanlar bir gözaltı merkezi olarak Ermeni Soykırımının başlangıcı kabul edilen 24 Nisan 1915'te ölüm yolculuğuna çıkarılmadan İstanbul'da gözaltına alınan Ermeni entelektüelleri ağırlamıştı. Bu mekânların hemen hiçbiri hafıza mekânı olarak kabul edilmiş değil. Bu tur bize susturulmuş hafızaları harekete geçirerek geçmişte çekilen acıları ve günümüzün mücadelelerini tanıma fırsatı sağlamak için düzenleniyor.”

Bu turda sık sık L.P. Hartley'in *Arabulucu* romanının giriş cümlesi “Geçmiş yabancı bir ülkedir, orada işler farklı yürür...” akla gelecektir. Zaman her ne

kadar bir boyut olarak bizi kendi geçmişimize ve kentin hafızasına yabancılaştırırsa da, modernite kültürel amneziyi hâkim kılıp her şeyi bir unutkanlık bulutuna sarsa da, bazı şeyler tekerrür etmeden durmuyor. Devlet politikaları, aktörler ve aktörlerin siyasi ideolojileri değişse de ihlaller farklı şekiller ve boyutlar alarak devam ediyor. Özellikle de geçmiş ihlaller konusunda bir tanıma ve kabul etme olmadığında.

Bu tur kitabıyla anıt yapıları ve meydanları gezerken geçmişin mağdurlarını hatırlayarak ve mağduriyetin nedenleri üzerine düşünerek bugün yaşadıklarımızı anlamanın kolaylaşacağına inanıyoruz. Elinizdeki kitap ve beraberinde yaratılan web sayfası aslında bir alıntılar bütünü. Yani metinleri hazırlarken yeni gerçekler keşfetmedik, sadece pek çok araştırmacının, gazetecinin, akademisyenin metinlerini belirli bir tercih ve perspektifle bir araya getirdik, bir tür mimarlık yaptık. Yararlandığımız basılı veya online kaynaklara sonda kaynakçada yer verdik, bir şeyi atlamışsak affola.

Kitabı ve web sitesini yazarken ve hazırlarken birçok kişinin uzmanlık desteğini aldık. Kitap için kapsamlı ve titiz bir ön araştırma yapan Deniz İnal'a, kitabı yayına hazırlayan -metinlerin defalarca üzerinden geçip dilbirliğini sağlayan ve görsel arşiv taraması da yapan- Ekin Sanaç'a, güncel fotoğrafları çeken Gençler Yurttaş'a, zengin arşivlerinde bulunan ilgili fotoğrafları bizimle paylaşan Nar Photos'a, metinlerin tarihsel gerçekliğini kontrol eden Mehmet Ö. Alkan ve Y. Doğan Çetinkaya'ya, eski görsellerin bulunması için çalışan Halit Bingöllü'ye, kitabın tasarımında editörle birlikte çalışan Aylin Güngör'e, web sayfasının tasarımını yapan Seçkin Karayol'a, yazdığımız metinleri İngilizce'ye çeviren Feride Eralp'e, İngilizce metinlerin son okumasını yapan Yıldırım Türker'e ve tüm kitap projesi için hepimizin peşinden koşarak işin gerçekleşmesini sağlayan Kerem Çiftçioğlu'na çok teşekkür ederiz. Columbia Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Enstitüsü'nün Alliance for Historical Dialogue and Accountability programında her ikimizin de hocası ve mentörü olan Profesör Elazar Barkan'a da Giriş yazısını yazdığı için müteşekkirimiz. Son teşekkür de bu projenin gerçekleşmesi için bizi destekleyen Heinrich Böll Stiftung'a gidiyor.

Murat Çelikkın

INTRODUCTION

Asena and I work in the same place for two different organisations (for the record, I should add that we started sharing an office before the recently passed decree stating that two NGO's can not be at the same address). We each have an opinion on the other's work and quite often state it outloud from one end of the office to the other. This time we went beyond sharing opinions and we collaborated to write this book. The idea and the context of the book came from Asena's voluntary tour guiding for the participants of The Regional Network for Historical Dialogue and Dealing with the Past Summer School organized by Hafıza Merkezi. On the Saturday of the week-long school was this tour in İstanbul. The Summer Schools were organized in 2015 and 2016 at the Bosphorus University with the participation of 53 NGO representatives from the Middle East, North Africa and the Caucasus. The İstanbul Memory Sites Tour started at the Taksim Square and ended at Sultanahmet Square and gave historical and social information about 18 buildings and squares. The tour which was construed as a memory tour of violations and the struggle for human rights and democracy has been described by Asena Günal in the guidebook of the Summer School as such:

“This tour aims to map the city through its political past that is both inscribed in the urban fabric, and yet often suppressed in public memory. We will walk from Taksim to Tünel and then to Sultanahmet, pausing in front of buildings and certain squares that have special social and historical significance. They tell stories of the social and cultural life of non-Muslims, of minority and human rights violations, as well as those of social movements for democracy and reconciliation. We will start with Gezi Park and Taksim Square, as both have symbolic importance for democratic rights struggles, and then visit the gathering of the Saturday Mothers, who hold a vigil for the forcibly disappeared every Saturday. As we walk all the way along İstiklal Avenue we will stop at sites that speak of non-Muslims' lives and their place in the once cosmopolitan city. We will finish the tour in Sultanahmet, at what is now the Museum of Turkish and Islamic Arts. The building was once a detention center, where Armenian intellectuals were held before being deported on 24th April 1915, the date of the beginning of the Armenian Genocide. And yet, only a few of these sites are recognized as memory sites. This tour can help us mobilize silenced memories to commemorate past suffering and appreciate current struggles.”

You may frequently be reminded of the first sentence of L.P. Hartley in *The Gobetween*, “The past is a foreign country, they do things differently there,” while reading the book. Although time keeps alienating us to our own past, and the memory of the city and modernity, with the force of cultural amnesia, wraps a cloud of forgetting around everything, somethings happen again and again. The state repertoire, when it comes to violations, hardly changes -especially when there is no acknowledgement of past crimes and atrocities. We believe that while traveling through Beyoğlu towards Sultanahmet with this tourguide, by remembering and commemorating the victims of the past, thinking about the reason and the context of violations, it will be easier to understand what we are going through today.

The book you are holding and the corresponding web page is in fact a sum of citations. We did not find new realities while writing about the selected sites. We only brought together with a certain perspective the material written by journalists, academicians, and researchers, so we maybe can be considered as architects of the text. We cited the references whether they are published or online at the end of the book. If we have missed anything please forgive us.

We were supported by a lot of people with special expertise for the book. We are grateful to Deniz İnal for her thorough research, to Ekin Sanaç for her meticulous editing and scanning huge volumes of visuals, to Gençer Yurttaş for photographing the current situation of the buildings, to Nar Photos for letting us use the related photographs in their archives, to Mehmet Ö. Alkan and Y. Doğan Çetinkaya for the historical fact checking of the text, to Halit Bingöllü for searching for historical visual materials, to Aylin Güngör for working with our editor to design the book, to Seçkin Karayol for designing the web page, to Feride Eralp for translating the text to English, to Yıldırım Türker for proofreading the English version of the text and to Kerem Çiftçioğlu who coordinated all of this. We are also thankful to Professor Elazar Barkan from Columbia University who accepted to write the preface for the book and who was both our professor and mentor during the Alliance for Historical Dialogue and Accountability program. Last but not least, we thank the Heinrich Böll Stiftung who supported us to realize the Project.

Murat Çelikkın

ÖNSÖZ

İstanbul akıl almaz derecede güzel ve zengin farklılıklar barındıran bir şehir. Coğrafi konumuna ve insanlık tarihine bakıldığında, Avrasya medeniyetlerinin ve kültürlerinin kesişim noktasında yer alıyor ve geçtiğimiz bin yıl boyunca karmaşık tarihî gelişmelere şahit olmuş bir şehir. Mükemmel yaratıcılık örnekleri kadar, şiddet ve baskının da coğrafyası. 21. yüzyılın başlarında dünyanın birçok yöresinde Türkiye ve İstanbul'dan geleneksel İslam ve demokrasi arasında köprü olması; Türkiye toplumundan da siyasi, kültürel ve dinî çoğulculuğu yüceltmesi, mesela bazı liberallerin özgürlük ve eşitlik vaat eden İslamcı siyasetçileri desteklemesi, nedenleriyle övgüyle bahsedilmekteydi. Bu kültür ve özgürlük tutkusu, sivil toplumun hızla gelişmesine yol açtı, bu gelişmenin içinde yer alan birçok örgüt güçlü insan hakları ve kültürel çoğulculuğun garantisini oluşturdu. Bu yeni bir gelişme olduğu kadar azınlıkların ve mültecilerin yüzyıllar boyunca geleneksel ama çoğulcu ilkelerle beraber yaşadıkları bir toplumun çok yönlü geçişinin yenilenmesi anlamına da geliyordu.

İnsan haklarının korunmasını teşvik etmek amacıyla, Türkiye'de yaşanmış vahşetlere, azınlıkların çektiği acılara ve siyasi baskılara dikkat çekilmeye başlandı. Geçmişte yaşanan şiddetin, görülen zulümlerin onarılması ve mağdurlara haklarının teslim edilmesi için talepler arttı; başka ülkeler ve toplumlarda görülen hareketliliklere paralel olarak aktivistler, toplumsal bir özdeşliğe ve failer için hesap verme zorunluluğunun uygulanmasına yönelik çağrılarda bulundu. Bir önceki neslin içinde yaşadığı ve gittikçe özgürleşen ortam İstanbul'da kendini, hem kıskanılacak çoğulculukta bir kültür olarak hem de birçok alanda eşitlik, ifade özgürlüğü ve toplumsal çoğulculukla gösteriyordu. 2013 yılında Gezi Parkı eylemleriyle bu enerjik toplumsal ve siyasal aktivizm doruk noktasına ulaştı. Ancak yeni bir açılım olarak algılanan şey kısa zaman içinde ters teperek siyasal ve toplumsal anlamda çok daha karanlık bir noktaya doğru evrildi. Böylece oldukça canlı olan toplum gittikçe daha çok siyasi baskı altında kaldı ve özgürlüklerinden mahrum edilmeye başlandı. Şehre âdeta bir korku ve boğulma kokusu sindi.

Hatırlayan Şehir, İstanbul'a yeni alternatif bir rehber ve şehrin renkli tarihi içinde saklanmış kültürel, siyasi ve sosyal hayatı, zaman içinde farklı işlevler kazanmış mekânlar üzerinden aydınlatıyor. Bu rehber, daralan kamusal alan bağlamında hem bilgilendirici hem de entelektüel olarak tatminkâr bir tur vaat etmekle kalmıyor, şehrin hâlâ direten yaratıcı ve özgürlükçü ruhunu hatırlatıyor. Kitap bizi Taksim Meydanı'ndan Sultanaahmet Meydanı'na yaklaşık beş kilometrelik bir güzergâhta, sokakların tarihî zenginliğinden bahsederken anıtlar, binalar ve pasajlara değinerek ön cephelerin arkasında saklanan şehrin maddi ve toplumsal/kültürel hafızasına dokunan bir tura çıkartıyor. Bu tura çıkmanın amacı son iki yüzyılda ve yakın geçmişimizde şehir sakinleri arasındaki kültürel ve toplumsal etkileşimleri hatırlamak ve son 20 yılda ve hâlihazırda farklı hemşerilerin siyasal mücadelelerine ışık tutmak. Bu mekânlardan bazıları eski dinî muhafazakârların değişime karşı direnişlerini, batıya yönelimli Kemalistlerin ve solcuların siyasi yaşamlarını ve Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıkların deneyimlerinin şehre olan etkilerini, yaşadıkları baskı ve zulmün altını çizerek ortaya koyuyor. Bu mekânlardan bir tanesi günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olup, Ermeni Soykırımı'nın başlangıcına işaret ediyor.

Elinizdeki rehber şehrin ihtişamlı kültürel ve toplumsal çoğulculuğundan ve nesillerce baskılara karşı duruşundan ilham alan meraklı turistlere ve şehir sakinlerine hitap ediyor. Altını çizdiği olayların yanı sıra temsil ettiği şeylerle de öne çıkıyor. Bu rehber ilerici bir hak savunuculuğu tarihinin parçası olarak, süregelen sivil toplum ve siyasi mücadelelerin tanığı oluyor. Şehrin zengin kimliğinin jenealojisi ve şu an içinde bulunduğu karanlık noktanın ötesinde bir devamlılık hakkında söz üretmeye çalışıyor. Şu anki haliyle ve gelecek tahayyülünde şehri canlandırmak adına bir olanak olarak görüyor bu çabayı. Toplumun en iyi halinin taslağını çizmeye, geçmişine dair sorumluluğunu tanıyarak, ayakta kalabilmiş haliyle ve şehri yeniden canlandırma fırsatıyla hazırlanmış. Ömrü uzun olsun...

Elazar Barkan, Columbia Üniversitesi, New York

FOREWORD

Istanbul is an incredibly rich, beautiful, and diverse city. It is situated geographically and in human history at the crossroads of diverse civilizations and cultures in Eurasia, and it was witness to a complex historical development stretching back millennia. It has been the site of great creativity as well as of violence and repression. At the turn of the 21st century many around the world looked to Turkey and to Istanbul as the bridge between traditional Islam and democracy, to Turkish society for its celebration of political, cultural, and religious pluralism, where some liberals supported Islamic politicians who promised freedom and equality. This aspirational culture and freedom led to a flourishing civil society including many organizations which led to a promise of thriving human rights and cultural pluralism. This was both a new development as well as a renewal of a multifaceted past where minorities and refugees found shelter, and for centuries coexisted in a traditional, and also pluralistic society.

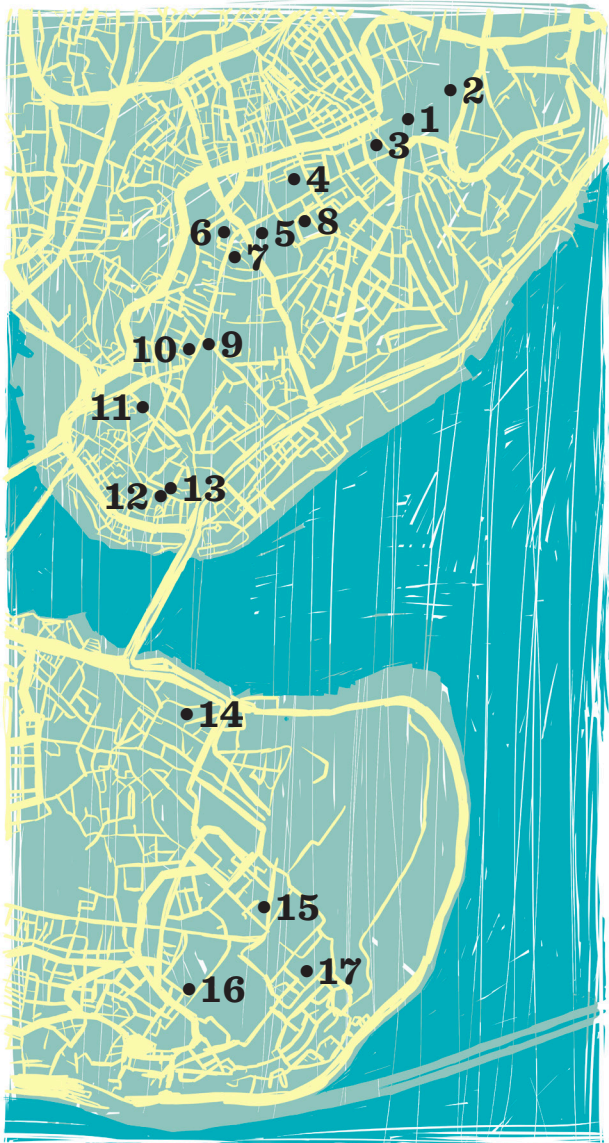
In the spirit of fostering human rights, a growing attention has recently been paid in Turkey to the legacy of past atrocities and the suffering of minorities and past political repression. Demands for redress for past violence have grown, and similarly to changes in other countries and societies, activists called for public self-reflection and accountability for past atrocities and victims. Within an expanding social freedom over the last generation, Istanbul showcased both its enviable pluralistic culture, as well as demands for greater equality, expanded freedom of expression, and social pluralism. This vibrant social and political activism reached its apex in 2013 in the Gezi Park demonstrations. But what appeared to be a new opening, soon turned out to be much darker in the face of a backlash. This animated society has since come under increased political pressure and loss of freedoms. The city has become permeated by a sense of suffocation and fear.

A City That Remembers provides a new alternative guide to the city which brings to life the cultural, political, and social life embedded in the colorful history of the city, illuminating various sites which have had a great va-

riety of purposes over time. In the context of shrinking public space, the guide offers an informative and intellectually rewarding tour, and it serves as a living demonstration of the spirit of creativity and freedom that still endures in the city. The tour takes us on a ca 5-kilometer route between Taksim Square and Sultanahmet Square, drawing attention to the historical richness of the streets, the monuments, the building and passages, but most of all to the city's material and social/cultural memory as it is embedded in these facades. The goal of the tour is to evoke the cultural and social interactions of the city, and the political struggle among the various inhabitants over the last two centuries, including those sites of recent struggles. These sites display past religious conservatives' resistance to change; the political lives of western oriented Kemalists and socialists; the life of minorities –including Armenians, Greeks and Jews– in which their impacts on the city are underscored, and the oppression and atrocities they suffered are highlighted. One such site, which today serves as the Turkish and Islamic Arts Museum, points to the start of the Armenian genocide.

The Guide is oriented both toward the inquisitive tourist and locals who are intrigued by the magnificent cultural and social pluralism of the city and its resistance to oppression over generations. The Guide is valuable for what it represents in addition for what it highlights. It is a testament to the continued civil society and political struggles, which are part of the history of progressive advocacy. This guide thus brings to light the city's rich identity with a genealogy and continuity that goes beyond the current darkness. The Guide is the result of a commitment to draw out the best of the society, by recognizing its responsibility to its past, both in its enduring form and as an opportunity to reinvigorate the city. Long may it endure.

Elazar Barkan, Columbia University, New York

- 1. TAKSİM MEYDANI**
- 2. GEZİ PARKI**
- 3. İSTİKLAL CADDESİ**
- 4. EMEK SİNEMASI**
- 5. GALATASARAY MEYDANI**
- 6. HAZZOPULO PASAJI**
- 7. MISIR APARTMANI**
- 8. KARŞI SANAT**
- 9. ARAS YAYINCILIK**
- 10. NARMANLI HAN**
- 11. NEVE ŞALOM SİNAGOĞU**
- 12. SALT GALATA**
- 13. KAMONDO MERDİVENLERİ**
- 14. SAN(A)SARYAN HAN**
- 15. BELEDİYELER BİRLİĞİ BİNASI**
- 16. TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ**
- 17. FOUR SEASONS HOTEL İSTANBUL**

1

TAKSİM MEYDANI

Taksim Meydanı, yaklaşık 200 yıldır Türkiye’de varlığını sürdüren üç düşünce ikliminin görünürlük kazandığı, kırılma yaşadığı ve birbirleriyle çatıştığı bir alan. Profesör Mete Tunçay, bu düşünce akımlarını İslamcı, Pozitivist-Batıcı ve Sosyalist olarak tanımlıyor. Taksim Meydanı’nı Türkiye tarihine damgasını vuran siyasi akımların “er meydanı” olarak niteleyeceksek, bu nitelemeye Türkiye’de siyasetin baş aktörlerinden “derin devleti” de katmamız gerekir. Nitekim Atatürk Kültür Merkezi yangınından 1 Mayıs 1977 katliamına, Taksim Meydanı’nda yaşanan, derin devletin de başrolde olduğu vukuat az değil.

Meydan, bu akımların merkezi belirleme ve diğerlerini merkezden atma çabalarının bir küçük sembolü olarak da addedilebilir. Bu kitabın yazıldığı günler itibariyle, Taksim Meydanı’nda Gezi olayları sonrası başlatılan yeniden düzenlemenin bir çehre değişikliği olmadığı artık aşikâr. Meydanın bir ucunda 29 Ekim 1946’da yapımına başlanan Atatürk Kültür Merkezi yıkılıp yok olurken, tam karşısında inşasına başlanan ve meydanı hâkimiyeti altına alan Taksim Camii de gün be gün yükselmekte. Cami, Cumhuriyet Türkiye’si’nin ilk

TOPÇU KİŞİSİ. FOTOĞRAF: SEBAH & JOAILLIER.
ARTILLERY BARRACKS. PHOTO BY SEBAH & JOAILLIER.

anıtı olan Taksim Anıtı'nı da gölgeliyor. Ayrıca Gezi olaylarının bu coğrafyadaki "ilk irticai ayaklanma" kabul edilen 31 Mart Vakası sırasında isyancıların sığındığı ve top ateşiyle bir kısmı tahrip edilen Topçu Kışlası'nın, Cumhuriyet döneminin ilk parkı olan "korunması gerekli kültür varlığı" Gezi Parkı'nın bulunduğu yere yeniden inşa edilmesi kararıyla başladığını hatırlamak şart. Topçu Kışlası'nın ve ardından Gezi Parkı'nın bu alandaki Ermeni Mezarlığı'nın üstüne inşa edildiğini de...

13 Nisan 1909'da (ya da Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te) II. Meşrutiyet'in ilanına karşı başlatılan ve "Batılılaşmaya" karşı ilk ayaklanma olan 31 Mart Vakası, 13 gün sürdü ve İttihat ve Terakki'nin Selanik'ten getirdiği Hareket Ordusu sayesinde bastırıldı. Ayaklanma sırasında Topçu Kışlası'na sığınan isyancılar kışla bombalanarak teslim alındı. 1940'ta tamamen yıkılan ve bugün yeniden inşa edilmek istenen Topçu Kışlası, o Topçu Kışlası. Hoş zamanın ruhuna uygun şekilde bir alışveriş merkezi olarak düzenlenmek isteniyor, o başka!

Bu döngü belki de bu coğrafyada İslamcı ve Batıcı akımların hesaplaşmasının bir türlü nihayetlenmemesinden de kaynaklıyor ve Taksim Meydanı, bir yandan Türkiye Cumhuriyeti tarihine bir yandan da yukarıda sayılan üç akımın darbeli, çatışmalı, uzlaşmalı tarihine tanıklık etmeye devam ediyor.

TAKSİM ANITI

Ankara'daki Cumhuriyet iktidarının İstanbul'daki en önemli ve ilk simgelerinden biri olan Taksim Anıtı, Cumhuriyet döneminin ilk önemli anıtıydı. 9 Ağustos 1928'de Taksim'e dikilen ve Taksim'e bir meydan özelliği kazandıran anıt, İstanbul Belediyesi'nin siparişi üzerine İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'ya yaptırıldı. Canonica'nın hazırladığı maket Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylandı ve 16.500 İngiliz lirası bedelle yaptırılan anıt için halktan da bağış toplandı. Yapımı 2,5 yıl sürdü. Tamamlandığında ağırlığı 184 tonu buluyordu. İtalya'da yapıldı ve Roma'dan İstanbul'a gemiyle getirildi.

Yüksekliği iki metreyi bulan bronz heykelin 11 metrelik kaidesi de kırmızı Torino mermeri ve yeşil Suza mermerinden yapıldı. Anıtın bir yüzü Kurtuluş Savaşı'nı, diğer yüzü ise Cumhuriyet Türkiye'si'ni simgeliyor. 30 Ağustos 1922 Zaferi'ni temsil eden kuzey yüzü, Atatürk'ün 26 Ağustos Taarruzu esnasında Kocatepe'de *Milliyet* gazetesi fotoğrafçısı Ethem Hamdi Bey tarafından çekilen fotoğrafından yararlanılarak heykelleştirildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun canlandırıldığı diğer yüzündeyse Mustafa Kemal Atatürk sivil giysileriyle, yanında İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, askerler ve halkla birlikte betimlendi.

İsmet İnönü'nün arkasındaki figür, Kızıl Ordu'nun kurucusu olarak bilinen ve az sayıda askeriyle Ekim Devrimi'ne yaptığı katkıyla tanınan Frunze. Mareşal Fevzi Çakmak'ın arkasındaki ise Sovyet Orduları Başkomutanı Voroşilov. İki Sovyet generalinin heykelinin Taksim'e konma nedeninin Bolşevikler'in gerek Kurtuluş Savaşı'nda gerekse Cumhuriyet'in kuruluşunda sunduğu maddi ve manevi desteğe teşekkür etmek olduğu ileri sürülüyor.

Anıtın iki yanındaki askerlerden biri savaş, diğeri barış sancağı taşıyor. Üst kısımda ise iki madalyonun içinde iki kadın betimlenmiş; biri peçeli, diğerin yüzü açık. Taksim Abidesi Roma'da yapılırken Güzel Sanatlar Akademisi bir yarışma düzenledi ve birinci olacak heykeltıraşın staj görmek üzere Canonica'nın yanına gönderilmesine karar verildi. Ancak yarışmayı 22 yaşında bir genç kadının kazanması sorun yarattı. 22 yaşındaki bekâr Sabiha Hanım'ın İtalya'ya gönderilmesinde tereddüt oluşunca, heykeltıraş Canonica'ya bir mektup gönderildi. Canonica, staj için erkek bir heykeltıraşın gelmesinin daha uygun olduğunu belirtti. Sabiha Hanım'ın İtalya yolculuğu ve belki de heykeltıraşlığı, Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin Belediye Başkanlığı'na gönderdiği yazıyla sağlandı. Heykeltıraş Canonica ile tek görüş farklılığı bununla da kalmadı; anıtta tespit edilen bazı çatlaklar nedeniyle kendisine ödenmesi gereken son taksit ödenmedi.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Atatürk Kültür Merkezi, bu kitabın yazıldığı günlerde uzun bir hukuki ve siyasi mücadele sonucunda yıkıldı. Opera, bale, tiyatro gibi “Batı kökenli” sanatlara ev sahipliği yapan bu mekânın siyasal İslamın yükselişte olduğu bir dönemde veya milliyetçi-muhafazakâr bir yönetim tarafından yıkılmasının kültürel önemi bir tarafa, yıkılırken tam karşısında çok tartışmalı bir caminin yükselmesiyle simgesel önemi de artmış görünüyor. Bugün Taksim Meydanı’na baktığımızda Batı yanlılarının tamamen yenilgiye uğradığını söylemek mümkün. Ama yıllar önce yıkılan Topçu Kışlası’nın alışveriş merkezi olarak Taksim’e yeniden yapımını tartışan bir iktidarın kültür sarayını yıkmasını anlamak katmanlı bir iş. Bunun yeni-liberalizmin iktidarda olduğunu gösteren karmaşık bir süreç işaret ettiğini vurgulayalım ve Kültür Merkezi’ne yoğunlaşalım.

İlk projesi Mimar Feridun Kip ile Rükneddin Güney tarafından hazırlanan bina, önce büyük bir opera binası olarak düşünüldü ve temeli 29 Mayıs 1946’da, İstanbul’un fethinin 494. yıl dönümünde atıldı. Fakat 10 milyon liraya mal olması ve fethin 500. yıl dönümünde açılması beklenen opera binası inşaatında işler istendiği gibi yürümedi. Ödenek yokluğundan inşaatı yarım kalan bina 1953’te Bayındırlık Bakanlığı’na devredildi. 1956’da Mimar Hayati Tabanlıoğlu’nun proje başına getirilmesiyle inşaatı devam edildi. Fakat süren ödenek sorunu nedeniyle yapım ağır aksak ilerledi.

7 yılda tamamlanması ve 10 milyon liraya mal olması planlanan opera binası, neticede 23 yılda tamamlandı ve 93 milyon liraya mal oldu. Açılışı Büyük Opera Binası olarak değil, İstanbul Kültür Sarayı olarak 12 Nisan 1969’da yapıldı. İçinde 1.381 kişilik büyük salonu, 750 kişilik konser salonu, 350 kişilik çocuk tiyatrosu, 350 kişilik oda tiyatrosu ve bir sergi salonu bulunuyordu. Üç bölümden oluşan büyük sahnesi, üç voleybol sahası genişliğindeydi. “Saray” tam dolduğunda 20 bin kişiden fazlasını alabiliyordu. Açılışta Ferit Tüzün’ün *Çeşmebaşı* balesi ile Giuseppe Verdi’nin *Aida* operası sahnelendi.

TAKSİM MEYDANI, İSTANBUL. SALT ARAŞTIRMA, HARİKA-KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU KARTPOSTAL ARŞİVİ'NİN BİR PARÇASIDIR. TAKSİM SQUARE, İSTANBUL. SALT RESEARCH, THE POSTCARD IS A PART OF HARİKA-KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU POSTARD ARCHIVE.

GÜNAYDIN

• 28 KASIM 1970 CUMARTESİ • 50 KURUŞ

Yangın yaşlı gözlerle seyredildi

Yirmi üç yıl süren Kültür Sarayı inşaatı son çeren bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı oyun oynamak, elektrikli binanın yanında alevler bir anda 30 milyon lira ya da 100 milyon lira değerinde mülkleri yandırmış, sanatçılar, seyirciler, gençler için binlerce kelimeli bir drama olmuştu. İstanbul Devlet Tiyatrosu çocukları o büyük yangını sınırdan geçmişti, buca hoca İstanbulluların güya yaşları içerisinde tamamını yaşamıştı. (Çm ARSİN)

23 yılda yapılan Kültür Sarayı 45 dakikada tamamen yandı

Taksim Meydanı'nın tacı idi

Dün gece «Cadı Kazanı» adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar

26 milyon liraya mal olmuştu

"Milyonlar lira mal olmuştu" diye yazılan haberin başlığı. Kültür Sarayı'nın inşaatı 23 yıl sürmüştü. 26 milyon liraya mal olmuştu. 1947'de başlatılan inşaat, 1970'de tamamlandı. 23 yıl süren inşaatın son çereni bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar.

1,5 yıl önce açılmıştı

1,5 yıl önce açılmıştı. Kültür Sarayı'nın inşaatı 23 yıl sürmüştü. 26 milyon liraya mal olmuştu. 1947'de başlatılan inşaat, 1970'de tamamlandı. 23 yıl süren inşaatın son çereni bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar.

Boşuna görse!

Yüksek binaların tahribatı için birer örnek olarak gösterilen Kültür Sarayı'nın, 23 yıl süren inşaatının son çereni bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar.

Cadı çattır yandı

23 yıl süren inşaatın son çereni bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar.

Binada teşhir edilen Dördüncü Murat'ın milyonlar değerindeki tarihi eşyaları da kül oldu

ÇALIŞMA YAKINLAŞTIRMADA
ÇANAKKALEDE KÜLTÜR SARAĞI
SÖZLEŞME ÇIKARILDI
DİM İZMİR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
1970.11.28

GÜNAYDIN 3071
DÖNEMİ 101
ANILARA 1 NOLAR
MİSALİ 101
DİMİ 101
TARİHİ 1970.11.28
Adre İstanbul.

Bir iskelet haline geldi

Bir iskelet haline geldi. Kültür Sarayı'nın inşaatı 23 yıl sürmüştü. 26 milyon liraya mal olmuştu. 1947'de başlatılan inşaat, 1970'de tamamlandı. 23 yıl süren inşaatın son çereni bir tek kesilecek olmasa, "Cadı Kazanı" adlı piyes temsil edilirken yangın sahnesinde elektrik kontağından çıkan yangını seyirciler önce oyun zannedip alkışladılar.

KÜLTÜR SARAYI YANGINI ÜZERİNE BİR GAZETE HABERİ, GÜNAYDIN. 28 KASIM 1970. SALT ARAŞTIRMA, HAYATİ TABANLIOĞLU ARŞİVİ. // NEWSPAPER ARTICLE ON CULTURAL PALACE FIRE, GÜNAYDIN. NOVEMBER 28, 1970. SALT RESEARCH. HAYATİ TABANLIOĞLU ARCHIVE.

Kültür Sarayı yanıyor

Açılışından 585 gün sonra, 27 Kasım 1970'te, İstanbul Kültür Sarayı yandı. Yandığı sırada Arthur Miller'ın *Cadı Kazanı* isimli oyunu sahnelenmekteydi. Türkiye'deki aydınların peşine düşecek 12 Mart 1971 askerî darbesi öncesi sarayın açıklanamayan bir şekilde yanması, 12 Mart'tan sonra anlam kazanacaktı.

27 Kasım 1970 gecesı Beyoğlu İtfaiyesi nöbetçi santral memuru Sabri Kodalak, rapor defterine şunları yazıyordu: "Saat 22.58... Tel. 45 50 14... Müdürlük santrali saat 23.00... Milli Eğitim Müdürlüğü'ne ait bila sayılı, cepheden üç, arkadan yedi katlı kargir, dâhilî kaplama Kültür Sarayı sol ve arkadan çıkan yangında sahne, salon ve çatı yanmakta..." Bu, Türkiye'de 12 Mart sonrası yaşanan siyasal gelişmelerin içinde bir nirengi noktası sayılacak ünlü "Kültür Sarayı Yangını"nın resmî kayıtlara ilk geçişi idi. O sırada sahnede olan oyuncular yangını *Milliyet* gazetesine anlattı. Nihat Akcan: "Salonda birden gülmüşler duydum. Sahne dekorcusu Ahmet Aslan sahneye fırlamış, bir şeyler söylüyordu. Replik almak için yukarı baktım. Sahnenin sağ köşesi yanıyordu." Kerim Afşar: "Arkam sol kulise dönüktü. Sağ kulisten, sahneye aniden bir şeyler söylemeye çalışan garip bir adam girdi. Salondakiler gülmüşmeye başladılar onu görünce. Sinirlerim son derece bozulmuştu. Her şeyi unutup üzerine doğru yürüdüm adamın. O sırada seyircilerden birinin korkunç çığlığını duydum. Bir kadın 'yangın var!' diye bağıırıyordu."

Can kaybının yaşanmadığı yangında, sahnelenecek *IV. Murad* oyununun galası için Topkapı Sarayı'ndan getirilerek İstanbul Kültür Sarayı'nda sergilenen Sultan IV. Murad'ın kaftanı, kılıcı, entarisi, Kösem Sultan'a gönderdiği bir ferman, ünlü bir İtalyan ressam tarafından yapılan tablosu ve hattatlarından Hafız Mehmed'in eseri olan kıymetli bir Kur'an-ı Kerim yanarak yok oldu.

Yağmur söndürme musluklarının ve telefonların çalışmadığı binada çıkan yangının kaynağı konusunda elektrik kontağı ile ihmali ihtimali üzerinde durulduysa da kesin bir sonuca varılamadı. Saray, mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun binanın tam olarak hazır olmadığı, teknik alt-

yapısının tamamlanmadığı, sahne yönetimi için yeterli sayıda teknisyen bulunmadığı yönündeki uyarıları dikkate alınmadan açılmış ve 45 dakikada yanıp kül olmuştu.

Türkiye Sanatçılar Birliği yetkilileri tarafından yapılan açıklamaya göre, yangından iki gün önce Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) “Tiyatro Sansür Komitesi” imzalı bir bildiri dağıtmış ve “Milliyetçi, mukaddesatçı olmayan oyunların sahneden indirilmesini” istemişti. Sanatçılar Birliği bunun üzerine bir karşı bildiri yayınladı ve savcılığa başvurarak “Birlik üyelerinin, tüm sanatçıların, seyircilerin mal ve can güvenliğinin korunması” isteminde bulundu. Bildirilerinde yangının gerçek nedeninin araştırılması için çaba gösterilmesini isteyen, sorumluları kınayan çeşitli kuruluşlar oldu. Ancak yapılan araştırmalardan haliyle sonuç alınamadı ve yangının sorumlusu veya sorumlularının aranmasına son verildi. Ta ki 12 Mart 1971 askerî darbesine kadar. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün’ün Mart sonunda yayınlanan bildirisinde “Marmara” gemisi olayıyla ilgili olarak 27 kişinin gözaltına alındığı belirtildikten sonra, “Sıkıyönetim ilanından önce vuku bulan ‘Ayşe’ yüksek fırın infilakı ile Kültür Sarayı yangını olayları da komutanlığımızca her yönden araştırılmaktadır. Adaletin kahredici yumruğu, geç de olsa sabotajcı veya ihmali görülenlerin kafasına inecektir,” deniyordu.

İstanbul Kültür Sarayı yangını, 5 Mart’ta Marmara yolcu gemisinin ve 28 Haziran’da Eminönü araba vapurunun batırılması gibi eylemlerle suçlanan solcular 1972’de yargılanmaya başladı. Savcının “iddianame”sinden de anlaşıldığı üzere, çeşitli tarihlerde tutuklanan, aralarında kimisi bir aydan fazla gözaltında tutulan ve kimisi “kontrgerilla” işkence merkezinde (Ziverbey) kendilerine yüklenmek istenen suçları kabul etmeleri için işkence görenlerin de bulunduğu 24 kişi hakkında “Kültür Sarayı yangını, Kastamonu şilebi sabotajı, Marmara gemisi sabotajı, Eminönü araba vapuru sabotajı ve İşçi Birliği kurma” suçlarını işledikleri gerekçesiyle dava açıldı. Ardından savcı, sanıklardan 17’si için idam cezası istedi.

12 Mart askerî darbe yönetimi, neredeyse iki yıl önceki Kültür Sarayı yangınıyla aynı dönemde gerçekleşen bir dizi sabotajın ve bombalı eylemin, ordu içindeki bir darbe hazırlığının ürünü olduğunu açıkladı. Mayıs 1972'de açılan bir diğer davada, aralarında orgenerallerin de bulunduğu çoğu subay 84 kişi, bir darbe hazırlığı için Kültür Sarayı yangını ve gemi sabotaj eylemlerinin emrini vermekle suçlandı. Bomba davası olarak bilinen bu davadaki savcılık iddialarından birine göre, davanın sanıklarından 27 Mayısı Orhan Kabibay, bir gemi sabotajı için Bülent Ecevit'ten 4.500 TL almıştı. Bu iddianın doğruymuş gibi gazetelerde yer aldığını da unutmamalı.

1975'te ise idamı istenenler de dahil olmak üzere bütün sanıklar salıverildi ve ardından beraat etti. Üstelik açtıkları tazminat davalarını da kazandılar. Sabotaj sanıkları aklanırken bu davaya eklenen Devrimci İşçi Birliği davasının sanıkları mahkûm edildi.

Fakat bu durum, 59. AKP h k metinde 2005-2007 yıllarında Kültür Bakanlığı yapan Atilla Koç'un Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkımına karşı çıkan sanatçıları eleştirirken AKM'nin 1970'te geçirdiği yangını anımsatarak, "Ancak maalesef o günün anarşist komünistleri (bunu da söylüyorum, sanatın dostu kim, sanatın içine t k ren kim, sanatı yakan kim, sanatı yapan kim, bilsinler diye) burayı 'burjuvalar eğleniyor' diye sabote etti ve yaktı," demesine engel olmadı.

"Atatürk Kültür Merkezi" adını alması

AKM'nin yenilenmesine yeni mâni, bazı aydınlar ve sanatçılar oldu. Yayımlanan bir bildiriyle halk yoksulken, halkın parasıyla binanın onarılmasına karşı çıktılar ve bir kampanya açılması çağrısında bulundular. Onları ciddiye alan olmadı.

Yangının ardından çatısı  ken, büyük ölçüde kullanılamaz hale gelen yapı, yeniden mimar Hayati Tabanlıoğlu'na teslim edildi. 7 Kasım 1971'de dönemin Kültür Bakanı Talât Sait Halman, onarım halindeki binayı gezerken 1973 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda yeniden açılacağını müjdeledi ve bir de duyuru yaptı. Halman, "Cumhuriyet devrinde saray

kurulmaz; bu, imparatorluk devrindeydi. Bu bakımdan binaya ‘Atatürk Kültür Merkezi’ adı verilmiştir,” dedi.

Bina ancak 6 Ekim 1978’de açılabilirdi. 6-18 Ekim tarihlerindeki açılış şöleninin bazı etkinlikleri şöyleydi: Hikmet Şimşek yönetimindeki orkestranın seslendirdiği *Yunus Emre Oratoryosu*, *Othello* temsili, *Al Yazmalım* filmi gösterimi, İdil Biret resitali, Ruhi Su konseri ve heykelden karikatüre çeşitli sergiler.

AKM’nin seyri ve yıkımı

Atatürk Kültür Merkezi, yıllarca festivalden konsere, tiyatrodan sinemaya, baleden operaya çok çeşitli kültür ve sanat etkinliğine ev sahipliği yaptı. 1 Kasım 1999’da İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu, Atatürk Kültür Merkezi’ni 1. Derece Kentsel SİT Alanı’nın parçası, “1. Grup Tescilli Kültür Varlığı” olarak onayladı. Böylece yapı koruma altına alındı. Ancak dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, 2005’te binanın ömrünü tamamladığını söyledi ve yıkılmasını önerdi. Öneri büyük tepkiyle karşılandı çünkü kimse Kültür Sarayı’nın yıkıldıktan sonra yeniden yapılabileceğine inanmadı. 31 Mayıs 2008’de, Atatürk Kültür Merkezi’ndeki etkinliklere Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından son verildi. Binanın restore edilmesi bekleniyordu. Ancak onarım projesi Kültür Sanat ve Turizm Emekçileri Sendikası’nın açtığı dava sonucunda yargı kararıyla iptal edildi. 2009’da binanın olduğu gibi korunarak yenilenmesi ve güçlendirilmesi için ilgili tüm taraflar arasında bir protokol imzalandı. Restorasyonu yapmak üzere projenin ilk mimarı Hayati Tabanlıoğlu’nun oğlu Murat Tabanlıoğlu görevlendirildi. Şubat 2012’de Sabancı Vakfı tadilatı 30 milyon liralık katkı sağlamayı taahhüt etti. Restorasyon çalışmaları başladı. Açılışın 29 Ekim 2013 Cumhuriyet Bayramı’nda yapılması planlanıyordu. Ancak Mayıs 2013’te restorasyon çalışmaları Kültür Bakanlığı kararıyla durduruldu. Sabancı Vakfı’nın yaptığı bağışa ne olduğu ise bir muamma olarak kaldı.

“Mayıs ayının son günlerinde Gezi Direnişisi başladı. Atatürk Kültür Merkezi, direniş sırasında, ön cephesine asılan afişler nedeniyle Gezi Direnişisi’nin simgelerinden biri haline geldi. Bu sırada, ardı ardına direnişle ilgili açıklamalar yapan dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 6 Haziran 2013’te ‘AKM inşallah yıkılacak’ çıkışını yaptı... Buraya bir parantez açmak şart: Direniş sırasında Atatürk Kültür Merkezi’ne asılan afişlerden birinde ‘Kes sesini Tayyip!’ sloganı görülüyordu. 2014 Haziranı’nda, 14. Uluslararası Venedik Bienali’nde mimar Murat Tabanlıoğlu’nun küratörlüğünde düzenlenen ‘Hafıza Mekânları’ sergisinde, merkezin afişlerle süslenmiş fotoğrafı da yer aldı. Ancak fotoğrafta bir ağacın boyu Photoshop’la uzatılarak ‘Kes sesini Tayyip!’ afişi kapatılmış, sansür uygulanmıştı. Bu da Tabanlıoğlu adıyla özdeşleşmiş binanın geçmişindeki kara bir ‘anı’ olarak kaldı.” *Ash Uluşahin’in Bianet için hazırladığı ve yapının seyrini ele alan kapsamlı haberden alıntılanmıştır.*

Gezi olaylarının ardından giriş kısmı tahta perdelerle kapatılan yapı, polis karakolu olarak kullanıldı. Mimarlar Odası, Nisan 2014’te binanın karakol olarak kullanılmasına karşı suç duyurusunda bulundu. Ekim 2014’te kovuşturmayaya yer olmadığına karar verildi. Bu sırada bina reklam panosu olarak kullanılmaktaydı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2017’de AKM’nin akıbetiyle ilgili kapsamlı bir açıklama yaptı. Binanın adından haliyle “Atatürk” ismi çıkarılmış ve yeni ismi İstanbul Kültür Merkezi olmuştu. Dünyanın en büyük ve akustiği en iyi opera binalarından biri olması hedeflenen, “bir kısım elite değil tüm halka” hizmet edecek yeni AKM projesine dair detaylar şöyleydi:

- AKM bir bina değil, büyük bir kompleks olacak. Toplam alanı 100.000 metrekare.
- Büyük salon 2.500 kişilik olacak. Tasarımı kırmızı kubbe şeklinde.
- Ek yapıların çatısı yeşil ve çevre dostu olacak. Bu yapılarda tiyatro, konferans, sinema salonları ve 885 araçlık bir otopark bulunacak.

- Tiyatro salonu 800 kişilik, konferans salonu 1000 kişilik, sinema salonu 285 kişilik, oda tiyatrosu 250 kişilik olacak.
- Dışarıdakiler de dev ekrandan programları izleyebilecek.
- En üst katta Boğaz manzaralı bir restoran açılacak.
- Taksim Meydanı'nda araç trafiği olmayacak.

Eski AKM'nin mimarı Hayati Tabanhoğlu'nun oğlu Murat Tabanlıoğlu tarafından tasarlanan yeni binanın 2019'un ilk çeyreğinde bitmesi hedefleniyordu. Sonuç olarak bu kitabın yazıldığı sırada (2018) AKM yıkıldı. Gerisini hep beraber göreceğiz.

KANLI PAZAR

1950'de kurulan ve ABD'nin Akdeniz'de denetimini sağlayan 6. Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto eden üniversite öğrencilerinin 16 Şubat 1969'daki yürüyüşüne Taksim Meydanı'nda sağcıların saldırması sonucu iki kişinin öldüğü ve 200 kişinin yaralandığı olay, tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçti. Bunda Türkiye'de yükselen sosyalist hareketin antiemperyalist ruhu kadar, 1963-1965'te yaşanan Kıbrıs krizi sırasında ABD Cumhurbaşkanı Johnson'un Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektubun da etkisi vardı. "Kıbrıs'a müdahale edemezsiniz, verdiğimiz silahları kullanamazsınız, biz de size müdahale ederiz," minvalindeki 1964 tarihli mektubu ile İnönü'nün "yeni bir dünya kurulur, biz de orada yerimizi alırız," cevabı ancak 1966'da kamuoyuyla paylaşıldı ve Amerikan karşıtlığını körükleyen bir faktör oldu. Ancak bu durum Türkiye'deki sağcı kesimler açısından geçerli değildi. Sağda "onlar bizim misafirimiz, aynı zamanda bizim savunmamıza Rusya'ya karşı destek veren dost güçler, o yüzden bu tepkiler yersiz" anlayışı hâkimdi. Komünizmle mücadelede Amerika, Türkiye'yi savunuyordu ve bu nedenle yanında durulmalıydı. Bu siyasal atmosferde Türkiye'ye gelen Amerikan filoları protesto ediliyor, askerleri tartaklanıyor, üstlerine boya atılıyor ve denize "dökülüyorlardı". 1968'de 6. Filo'nun gelişinin protesto edilmesi sonrasında polis, üniversiteye girmesi kânenen yasak olduğu halde öğrenci yatakhanelerini bastı ve bu baskın sırasında Vedat Demircioğlu, resmî açıklamaya göre pencereden düşerek, arkadaşlarına göre öldürülerek hayatını kaybetti. Şubat 1969'da 6.

Filo böylesi bir siyasi atmosferde Türkiye'ye geliyordu. 6. Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto eden Ankara, İzmir, Trabzon ve İstanbul'daki küçük çaplı gösterilerin ardından öğrenci ve işçi örgütleri 16 Şubat'ta İstanbul'da emperyalizm ve sömürüye karşı bir yürüyüş ve miting yapma kararı aldı. 76 gençlik örgütünün katılacağı gösteri için valilikten gereken izin alındı.

Ancak protesto gösterisinin duyulmasının ardından 14 Şubat'ta Komünizmle Mücadele Derneği ile sağ kesimin denetiminde olan Milli Türk Talebe Birliği'nin öncülüğünde "Bayrağa Saygı" mitingi düzenlendi. Mitingin gerekçesi, 11 Şubat 1969 günü Beyazıt Kulesi'ne, bir yıl önce hayatını kaybeden Demircioğlu'nun anısına, üstünde fotoğrafının bulunduğu bir bayrağın çekilmesi idi. Ertesi gün bu, "Beyazıt Kulesi'ne kızıl bayrak çekildi" diye yayımlandı. Mitingde konuşma yapan Komünizmle Mücadele Dernekleri Başkanı İlhan Darendelioğlu kürsüde şunları söylüyordu: "Memlekete ihanet eden bu hainleri toprağa gömme zamanı gelmiştir... Pazar günü komünistler miting yapacak. Biz bu mitingde savaşağız. Silahlı olan silahıyla, olmayan baltasıyla gelsin..."

16 Şubat'ta, emperyalizm karşıtı olan göstericiler Taksim'e doğru yürüyüşe geçmek üzere Beyazıt'ta toplanırken "komünistlere gereken dersi verme" çağrısına uyan sağcılar Taksim Meydanı'na geldi. Burada toplu kılınan namazın ardından taşlı ve sopalı bir bekleme başladı. Beyazıt Meydanı'nda toplanan gençlik örgütleri yürüyüşe geçerek Sultanaahmet, Sirkeci, Eminönü, Karaköy ve Dolmabahçe üzerinden Taksim Meydanı'na ulaştı. Taksim Meydanı'nda polis, göstericilerin önünü keserek küçük gruplar halinde alana girmelerini sağladı. Sağcılar, alana giren emperyalizm karşıtı göstericilere polis barikatını aşarak taşla, sopayla ve bıçakla saldırdı. Tekbirler eşliğinde saldıranlar, göstericilerden Ali Turgut Aytaç'ı ve Duran Erdoğan'ı bıçaklayarak öldürdü, yaklaşık 200 kişiyi de yaraladı. Polislerin olaya pek bir müdahalesi olmadı.

İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Derneği Başkanı Harun Karadeniz, sonrasında Olaylı Yıllar ve Gençlik kitabında o sabah şöyle anlatacaktı: “İlk haber Dolmabahçe Camii’nden geldi. Kalabalık bir grup cami çevresinde toplanmış, namaz kılıyordu. Saat 10.00 sularında durumu bizzat görmeye gittim. Topluluğun çoğunluğu sakallı, bereli kimselerdi. Bize saldıracak olan bunlardı. Şehrin yabancıydılar, garip bir sessizlik içinde ve merakla çevrelerini seyrediyorlardı... Samimiler, inanmışlar sonuna kadar ve ölümü göze alarak kalkıp gelmişler buraya. Dini ve vatanı kurtaracaklar, can pahasına da olsa yapacaklar bu işi...”

Saldırı olacağı apaçık ortadaydı, ama... Harun Karadeniz şöyle anlatıyordu: “Durum ne kadar sakıncalı olursa olsun biz silahlanmadan ve kendimizi kavgaya göre hazırlamadan yürüyecektik. Evet, biz o zaman böyle düşündük ve öyle de yaptık. Sonradan bizi hatalı bulanlar ve eleştirenler oldu.”

İktidardaki Adalet Partisi dışındaki siyasi partiler dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın istifasını istedi. Buna karşılık Sükan suçu solcu öğrencilere yükledi ve polisin normal görevini yerine getirdiğini belirterek tepkilere kayıtsız kaldı. Bu arada Adalet Partisi üyesi bazı milletvekilleri de suçlamalara katıldı. İki kişinin öldürüldüğü, yüzlerce insanın yaralandığı saldırıyla ilgili olarak cezalandırılan kimse yoktu. Öldürülen Ali Turgut Aytaç’ın bıçaklanma ânını gösteren fotoğraftaki bıçaklı kişi ve izleyen polis sorgulandı. “Bıçağı yerde buldum,” diyen zanlı Seyit Atmaca serbest kalırken, polis Haşim Bozkurt önce tutuklandı, daha sonra mahkeme tarafından suçsuz bulunarak serbest bırakıldı.

Bu olaylardan 18 yıl sonra, 1 Şubat 1987 tarihli *Nokta* dergisi, Kanlı Pazar dosyasını yeniden açtı ve dönemin İstanbul Valisi Vefa Poyraz ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan’a görüşlerini sordu. Poyraz’a göre ortada “irticai bir hareket” yoktu ve “Sizler bilirsiniz, bugün kapatılmış bir parti var (Türkiye İşçi Partisi), o partinin milletvekillerinin de içeri-

sinde oldukları bir yürüyüş var, bir de buna reaksiyon gösteren sağ var. 171 sayılı kanuna göre sol yürüyor, bu yürüyüşe mâni olmak isteniyor, idare de bunları önlemek istiyor. Ama Taksim’de ani bir halk hareketi, ani bir karşılaşma oluyor, iki kişi maalesef hayatını kaybediyor,” diyordu. Faruk Sükan ise olayları şöyle açıklıyordu: “Kanlı Pazar dediğiniz komünist olaylarını soruyorsunuz... Tedbir almasaydık, 6-7 Eylül olaylarından daha korkunç hadiseler çıkaracaklardı. Solcu kanat. Açık yani. Türkiye’de bir komünist manifestosu hadisesidir o.” Böylece devlet görevlilerinin ve muhafazakâr iktidarların yaşanan her olayda mağdurları suçlama geleneği sürdürüldü.

1 MAYIS 1977

İşçi sınıfı mücadelesini ve birliğini vurgulayan 1 Mayıs kutlamaları devlet, işçi örgütleri ve devrimci örgütler arasında hep bir çatışmanın ve mücadelenin konusu oldu. 1923’te resmen “Amele Bayramı” olarak ilan edilen 1 Mayıs’ın kitlesel bir halde kutlanabilmesi için yaklaşık 50 yıl kadar beklendi.

İlk kitlesel 1 Mayıs kutlaması, 1976’da Taksim Meydanı’nda gerçekleşti. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) hak mücadeleleri ve örgütlenme konusunda giderek güçlendiği bir döneme denk gelmişti. Bunda sanayileşmenin de rolü vardı; örneğin otomotiv sektöründeki gelişme işçi sayısının artmasına ve işçilerin devrimci mücadeleye ekseninde örgütlenmesine yol açıyordu. 12 Mart’ta hapsedilen devrimci kadrolar 1974 affıyla hapisten çıkınca, dinamik bir gençlik ve işçi hareketiyle buluştu. Ancak ana akımlar mevcudiyetini korusa da 12 Mart sonrası cezaevlerinde ve dışarıda yaşanan tartışma süreci solda yepyeni örgütlerin kurulmasına da yol açtı. Bu nedenle 1970’li yılların ortasından itibaren çok sayıda sol örgütün varlığından, aralarında gerilim hatta zaman zaman çatışmaların yaşandığından ve solu altında toplayabilecek bir çatının mevcut olmadığından bahsetmek mümkün. Bu ayrışmalara rağmen milyonları kapsayan güçlü bir halk hareketinin varlığından da...

Hürriyet

Matbaa: Babıâli Cad. No: 15 - 17 Çağaloğlu - İST.
İlan Servisi: 26 40 04 - 26 40 05 Teleks: 22249
BASILDIĞI YER: HÜRRIYET OFSET
MATBAACILIK VE GAZETECİLİK A.Ş.

ANKARA
Tel: 10 85 40 (Santral) - 10 52 85
Teleks: 42388 - 42418
Ulus Şişesi Cad. Ağaç Sok. No: 10

İZMİR
Tel: 13 38 50 - 13 63 26
Teleks: 52 332
Şehi: Fethi Bey Cad. No: 53

ADANA
Tel: 12 12 12
Teleks: 12 12 12
Reşat B.

DiĞER BURLAR
BURSA: 1 39 22

ESKİŞEHİR: 1 04 21
AKTALYA: 60 89
SAMSUN: 38 70

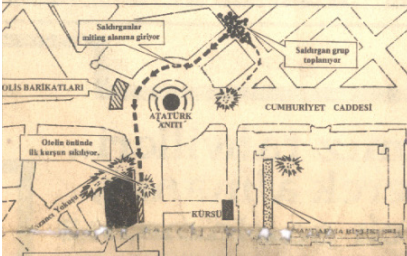
DIYARBAKIR:
KAYSERİ:
ERZURUM:

Ateş, kan ve ç...

"YETİŞİN CAN VERİYORUM":

Dün Takım alımında güzel sözlerden ve güzel sakallardan sonra acı yararlar vardı. Atılım sivilhane senterleri "Yetişin alıyorum" feratları bastırıldı paltı ponselerinden önce. Her kuzgun atılmadan sonra bir insan öldü. yordu toprağa. Ve toprağa düşenler bu toprağa vatan saymış insansardı. Acı olan karekteri tarafından varılmıyış olmaları idi.

A
67-16968
52130
by Mah. 242 Sok. No. 5

AKIR 31 82
129 66
M 41 44

HÜRRİYET GAZETECİLİK VE
MATBAACILIK A.Ş. ADINA SAHİBİ
EROL SIMAVI

Genel Müdür: Nazlı DEMİRKENT
Yazı İşleri Müdürü: Salim BAYAP
Reklam Müdürü: Tuncer BICIOĞLU

TAKVİM

2 MAYIS 1977 PAZARTESİ HİCRE: 1397
CEMİYETLİĞİ RUMİ: 1393 NİSAN: 19

Gün	5,56	9,52
Göze	15,11	5,06
Okul	17,62	8,58
Aksam	20,08	12,00
Yeni	21,59	1,44
İnsak	3,59	8,59

ğlık vardı

MAYIS 1977, HÜRRİYET GAZETESİ.
MAY 1977, HÜRRİYET NEWSPAPER.

DİSK, 1976 1 Mayıs'ında Taksim'de 150 bin kişinin katıldığı kalabalık bir miting düzenlemiş, gerek işçilerin gerekse devrimci gençliğin katıldığı miting olaysız sona ermişti. Bu nedenle DİSK, bir önceki yılın başarısından da güç alarak 1977 1 Mayıs'ını daha görkemli bir mitingle yine Taksim'de kutlamaya karar verdi. 1 Mayıs 1977, Türkiye solunun görkemli bir gövde gösterisi olmaya adaydı ve sol örgütlerin hemen hepsi Taksim'deki kutlamaya kitlesel olarak katılmaya hazırlanıyordu.

Ancak Türkiye'de 1 Mayıs'ın bu denli görkemli kutlanmasından rahatsızlık duyanlar vardı. Sağın kalemleri 1 Mayıs 1977 öncesinde köşe yazılarında bunu açıkça dile getirdi: "Arabalar tahrip edilecek, camlar kırılacak, inşallah aldanırız ama kanlar akacak." Farklı bir gerginlik de sol içinde yaşanmaktaydı. Taksim alanında 1 Mayıs'ı kutlama izni DİSK'e verilmişti. Düzenleyici olarak DİSK de mitingin kendi belirlediği kurallarla sınırlanmasından yanaydı. Bu yüzden kendisine ters düştüğüne inandığı Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Halkın Birliği ve Aydınlik gruplarının kutlamaya katılmasını istemiyordu. Devrimci Gençlik ve Kurtuluş grupları ise ancak slogan sınırlamasıyla alanda yerlerini alabilirdi. Aydınlik grubu herhangi bir provokasyonu önleme adına mitinge katılmayacağını miting öncesinde açıkladı.

DİSK, alanda kimin nerede duracağını güvenlik görevlilerine iletmış ve 20 bin DİSK'liyi özel giysileriyle bu düzeni korumakla görevlendirmişti. Ayrıca yürüyüş güzergâhı boyunca 15 emniyet müdürü, 315 amir, 3.094 polis, 207 bekçi, 81 motorlu ekip, dokuz panzer ve jandarma birliği 1 Mayıs'ın güvenliğini sağlayacaktı. 1 Mayıs 1977 günü İşçi Bayramı'nı kutlamak üzere çeşitli illerden İstanbul'a gelen yaklaşık 500 bin kişi, DİSK'in organizasyonu önderliğinde Taksim Meydanı'nı doldurdu. Üçlü grup ile DİSK arasındaki gerginlik bile az çok tatlıya bağlanmış, arada boşluk bırakılması şartıyla kortejin en arkasından yürümelerine izin verilmişti.

Katılımin yüksek olması sebebiyle kortejlerin alana girmesi uzun sürdü, miting uzadı. Saat 19.00 sularında dönemin DİSK Başkanı Kemal Türkler konuşmasının sonuna geldiğinde Tarlaabaş'ından Taksim'e çı-

kılan Abdülhak Hamit Caddesi'nde silah sesleri duyuldu. Yüz binlerce insan birbirini eze eze kaçırmaya başladı. Kargaşa ve panik sürerken Sular İdaresi ve Intercontinental otelinden (The Marmara) kalabalığın üzerine uzun namlulu silahlarla ateş edildi. Bu sırada nereden geldiği bilinmeyen bir panzer alana girerek toplananların üzerine su sıkmaya ve insanları çiğnemeye başladı.

“Taşkıyla yolundan hızla iki panzer alana girdi. Sıkışmış olan kalabalığı, yeniden kürsüye doğru kaçmaya yöneltecek şekilde ucundan tarayarak ve otelin önünden geçerek Atatürk anıtına doğru hareket ettiler. Net olarak renkli giysili açık renk saçlı bir kadının panzer altında kaldığını gördüm. Panik ile kalabalığın dağılışı bundan sonra daha da süratlendi. Panzerler, aynı yöntemle birkaç kez geçtiler.” *Olayı otelin önünden izleyen Cumhuriyet gazetesi yazarı Şükran Ketenci'nin anlatısından alıntılanmıştır.*

Kaçıp canını kurtarmaya çalışan yüzlerce insan Kazancı Yokuşu'na doğru yöneldi. Olaylar başlamadan az önce Kazancı Yokuşu'nun başına mavi renkli bir Fiat kamyonet park etmişti ve yerde rastgele duran tekerlekli el arabaları Kazancı'ya girişi engelliyordu. Bu sırada beyaz renkli bir Renault yokuşun aşağısındaki garajdan hızla çıkarak yokuş yukarı gazladı. Renault'nun ön camından uzanan uzun menzilli bir namluyla art arda ateş edildi. İnsanlar neye uğradıklarını şaşırarak sağa sola kaçtı ve birbirlerini ezdi. Tomsonlu beyaz Renault ise Sırselviler yönüne kıvrılarak gözden kayboldu. İnsanlar panzerler altında kalarak ve birbirlerini ezerek kaçmaya devam etti. Bu karambolde 28 kişi ezilme ya da boğulma nedeniyle, beş kişi vurulma nedeniyle, bir kişi ise panzer altında kalarak yaşamını yitirdi, yaklaşık 130 kişi de yaralandı. Ölenlerin çoğu Kazancı Yokuşu'nun başına park edilmiş kamyon yüzünden sıkışmıştı.

Olayların ardından dönemin İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk ve Emniyet Müdürü Nihat Kaner'in yaptığı açıklamalar, devlet görevlileri ve muhafazakâr politikacıların yaklaşımının aradan 50 yıl geçse de

değişmediğini gösterir nitelikte: “...DİSK’in tertip ettiği miting normal bir şekilde sürmüştür. Ancak dağılmaya çok az bir süre kala, bazı gruplar Taksim alanına sızmışlardır. Çatışmayı bu sızan grubun başlattığı tanık ve çeşitli belgelerle saptanmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin cansiperane karşı koymaları sonucu, daha da korkunç bitebilecek bu çatışma önlenmiştir. Hatta bir yağma, bir çapulculuk, anında alınan önlemlerle bastırılmıştır.”

Başbakan Süleyman Demirel ise olay gecesi olağanüstü Bakanlar Kurulu toplantısına girmeden önce şu sözleri sarf etmişti: “Kemal Türkler, mitingi bir türlü sonuçlandırmadı ve uzattı. Kemal Türkler’in, bu caninin meydana getirdiği bu olaylar, 15 Haziran olaylarının bir devamıdır... Maoist grup tarafından yaratılmıştır... DİSK mitinginde, CHP’nin belediye başkanı Ahmet İsvan da vardı. TİP’ten (Türkiye İşçi Partisi) de elemanlar vardı. İşte komünizmi tehlike olarak görmezlerse olaylar buraya kadar varır.”

6 Mayıs günü CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’le görüştü. Görüşme sonrası “bazı kuşkuları” olduğunu belirtti ve ertesi gün CHP’nin İzmir mitinginde bu kuşkularını şöyle dile getirdi: “Ben, devlet içinde yer almakla beraber, hiç değilse devlet gücünden kaynaklanmakla beraber, demokratik hukuk devletinin denetim alanı dışında kalan bazı örgütlerin, bu olaylarda başlıca etken olduğunu ve hükümetin iki kanadının da gereken önlemleri alacak yerde, bu örgütlerden yararlanmak istediği kanısındayım.” Mehmet Ali Birand’ın *12 Eylül Saat: 04.00* kitabında yazdığına göre, Ecevit’in “kuşkuları” kamuoyunda kontrgerilla olarak bilinen Özel Harp Dairesi ile ilgiliydi.

Olaylar sonrasında 470 kişi gözaltına alındı, 98 kişi hakkında dava açıldı. Dosya için altı cumhuriyet savcısı görevlendirildi ancak soruşturma yapılmadı ve altı cumhuriyet savcı yardımcısı, 17 klasör tutan soruşturma evrakından 41 sayfalık bir iddianameyle eldeki sanıkları mahkemeye sevketti. Sanıklar, olaylar sonrasında Tophane ve Dolmabahçe’de gözaltına alınan göstericilerden oluşuyordu ve dosya 27 gün

GÖRSEL SANATÇILAR DERNEĞİ 1 MAYIS 1977 SERGİSİ İÇİN TASARILAN DISK 10. YIL KARTLARI, TASARIM: GÜLSÜN KARAMUSTAFA, SALT ARAŞTIRMA, DUVAR RESMİNDEN KORKUYORLAR DOKÜMANLAR KOLEKSİYONU. // 10 YEARS OF DISK CARDS PREPARED FOR THE 1ST OF MAY, 1977 EXHIBITION. DESIGN: GÜLSÜN KARAMUSTAFA. SALT RESEARCH, SCARED OF MURALS DOCUMENTS COLLECTION.

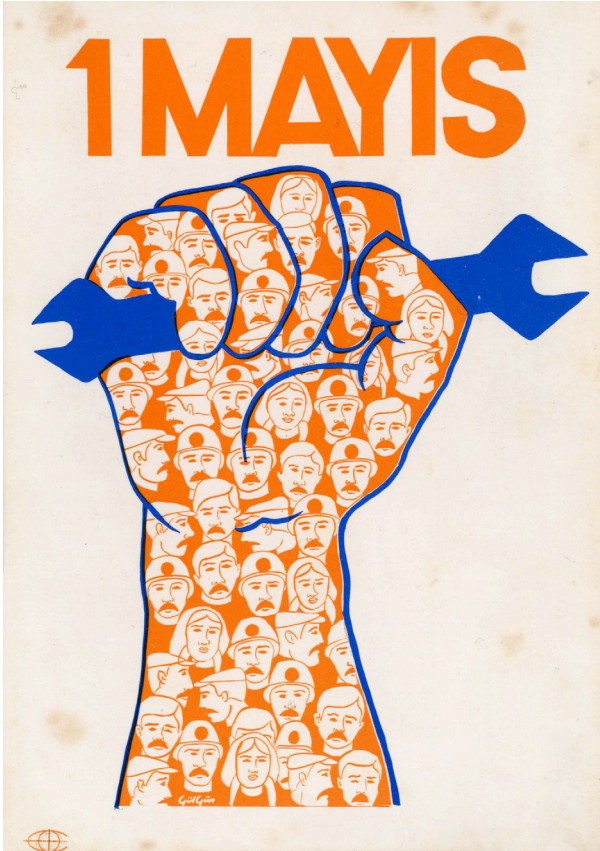
gibi rekor bir sürede iddianameye dönüştürüldü. Ancak ne hikmetse savcılık soruşturmaya gerek görmedi.

1 Mayıs davası iddianamesi, ilk silah atışının Abdülhak Hamit Caddesi'nden geldiğini, arkasından iki el daha silah atıldığını, Intercontinental otelinin önünden de iki el silah sesi duyulduğunu belirtiyor. Ateş açılan başka yerler ise şöyle belirlenmiş: “Tesadüfi olmayan bu atışları, Intercontinental otelinin muhtelif kat ve bölümlerinden, bu otelin yanındaki inşaat ve çiçekçi dükkânının içinden, PTT binasının üstünden, Pamuk Eczanesi'nin üstünden veya civarından aynı anda başlayan seri atışlar izlemiştir.” Otelin Taksim alanına bakan birinci katında soldan sağa sıralanan camların 7, 9, 10, 11, 12 ve 16. bölmelerinde kurşun delikleri görülmüştü. Savcılık makamı, daha ilk oturumda asıl faillerin mahkeme huzuruna getirilmesi talebinde bulundu. Mahkemede daha sonra tanık konumundaki polislerin birçoğunun ifadelerini geri aldığı görülmüş, bunların arasında aynı anda 49 sanığı teşhis eden bir polis memuru da yer almıştı.

Ana akım medya 1 Mayıs'ın hemen akabinde, olayların solcular arasında bir çatışmadan kaynaklandığı tezini ileri sürdü. Türkiye sağ da bu teze bugüne kadar sahip çıktı. *Cumhuriyet*, *Politika* ve *Vatan* gazeteleri dışında bütün basın, 2 Mayıs gününden başlayarak bu temayı işlemiş, “Mao'cu vatan hainleri, işçi bayramını kana buladı” denmişti.

Nokta dergisi, 4 Mayıs 1986'da hazırladığı bir dosyayla hem beyaz Renault'dakilerle hem de panzer sürücüleriyle konuştu. Beyaz Renault, 1. Şube'ye aitti. Panzer sürücüleri de iddiaya göre çıkan çatışmayı engellemek için alana girmişlerdi. Olay hiçbir zaman aydınlatılmadı. Ne Kazancı Yokuşu'ndaki kamyon ne beyaz Renault ne de Intercontinental otelinden açılan ateşin kaynağı öğrenilemedi. Fakat olaydan bir gün önce otele CIA ajanlarının yerleştiği ve olaydan sonra kayıtların silinerek örtbas edildiği iddia edildi. Aynı dönemde MİT tarafından Başbakan Süleyman Demirel'e olası bir darbe için uyarıda bulunuldu. 1 Mayıs soruşturmasının iddianameye dönüştürüldüğü gün, Bülent Ecevit'e İzmir Havaalanı'nda suikast girişiminde bulunuldu.

Ne Ecevit'e suikast girişimini daha önceden kendisine haber veren Demirel ne de suikaste uğrayan Ecevit, 1 Mayıs katliamının ya da Özel Harp Dairesi'nin faaliyetlerinin aydınlatılması konusunda bir şey yapmadı. Sadece olaylardan hemen sonra, 1 Haziran 1977'de Kara Kuvvetleri Komutanı emekliye sevk edildi.

GÖRSEL SANATÇILAR DERNEĞİ 1 MAYIS 1977 SERGİSİ İÇİN TASARILAN DISK 10. YIL KARTLARI, TASARIM: GÜLGÜN BAŞARIR. SALT ARAŞTIRMA, DUVAR RESMİNİN KORKUYORLAR DOKÜMANLAR KOLEKSİYONU. 10 YEARS OF DISK CARDS PREPARED FOR THE 1ST OF MAY, 1977 EXHIBITION. DESIGN: GÜLGÜN BAŞARIR. SALT RESEARCH, SCARED OF MURALS DOCUMENTS COLLECTION.

Taksim'de 1 Mayıs Kronolojisi:

- **1912**'de İstanbul'daki ilk 1 Mayıs kutlaması Pangaltı'daki Belvü bahçesinde gerçekleşti. 1923'te 1 Mayıs günü yasal olarak "Amele Bayramı" ilan edildi. 1924'te hükümet kitlesel 1 Mayıs kutlamalarını yasakladı. 1925'te çıkan Takrir-i Sükun Yasası, İşçi Bayramı'nı kutlamayı yasakladı ve uzun yıllar bu yasak geçerliliğini korudu. 1935'te 1 Mayıs'a "Bahar ve Çiçek Bayramı" adı verildi ve ücretsiz tatil günü ilan edildi. 1975'te 1 Mayıs, Tepebaşı Gazinosu'nda düzenlenen kapalı salon toplantısıyla kutlandı.
- **1976**'da uzun yıllar sonra ilk defa geniş katılımlı 1 Mayıs kutlaması Taksim'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun organizasyonu altında gerçekleşti.
- **1977**'de Taksim'de yaklaşık 500 bin kişiyle en geniş katılımlı 1 Mayıs toplantısı düzenlendi. Açılan ateş sonucu çıkan kargaşada 34 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı.
- **1978**'de Taksim Meydanı'ndaki kutlamaya yüzbinlerce kişi katıldı.
- **1979**'da Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul'da miting yapılmasına izin vermedi, sokağa çıkma yasağı ilan etti. Buna rağmen İstanbul sokaklarında yüzbinlere ulaşan rakamlarla korsan 1 Mayıs kutlandı. 1981'de Millî Güvenlik Konseyi, 1 Mayıs'ı resmî tatil günü olmaktan çıkardı.
- **1989**'da Taksim'e Tarlabaşı yönünden çıkmaya çalışan Cephe kortejinde olduğu iddia edilen işçi Mehmet Akif Dalcı polis kurşunuyla yaşamını yitirdi.
- **1996**'da Taksim Meydanı'nın yasaklı olduğu gerekçesiyle Kadıköy'de düzenlenen 1 Mayıs kutlamalarına yaklaşık 150 bin kişi katıldı. 2006'da en geniş katılımın yaşandığı ilçe Kadıköy oldu. Çeşitli sendikalar ve gruplar saat 12.00 sularında Rıhtım Caddesi'ne yürüdü. Düzenlenen miting sonrası saat 16.00 sularında gruplar tamamen dağıldı.
- 1977'de yaşanan olayların 30. yılına denk gelen **2007**'de, DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi'nin yürüttüğü kampanyayla Taksim tartışması küçük sol grupların talebi olmaktan çıktı ve Türkiye'nin en önemli sendikasının politikası haline geldi. Polis, gün boyu grupları silah, biber gazı, gaz bombası kullanarak durdurmaya çalıştı. 100'den fazla kişi yaralandı. Valiliğe göre 580, diğer kaynaklara göre 700'e yakın kişi gözaltına alındı. Ancak bu koşuşturmanın ardından 1.000'e yakın bir insan topluluğu Taksim'de The Marmara otelinin önünde bir açıklama yapabildi.
- Nisan **2008**'de 1 Mayıs'ın "Emek ve Dayanışma Günü" olarak kutlanması kabul edildi. Ancak gruplar Taksim'e yaklaşamadı.
- Nisan **2009**'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen önergeden sonra 1 Mayıs tekrar resmî bayram olarak kabul edildi. Valiliğin ortaya attığı "makul sayı" şartıyla sendikaların Taksim'de kutlama yapması konusunda anlaşıldı ve 5.000'den fazla sayı-

da bir insan topluluğu Harbiye üzerinden kortej halinde Taksim'e çıkabildi. Böylece 1 Mayıs, fiili olarak uzun yıllardan sonra Taksim'de kutlanmış oldu.

- **2010**'da 1 Mayıs, yaklaşık 140 bin kişinin katılımıyla Taksim'de kutlandı.
- **2011**'de Taksim Meydanı'ndaki coşkulu kutlamalarda şarkılar çalındı, söylendi, Grup Yorum mini bir konser verdi.
- **2012**'de Taksim Meydanı'na kurulan kürsüde çok sayıda aydın, sanatçı, sendika yetkilisi konuşma yaptı. Meydanda halaylar çekildi, şarkılar söylendi.
- **2013**'te 1 Mayıs'ın Taksim'de kutlanmasını yasaklayan Tayyip Erdoğan, konfederasyon başkanlarıyla yaptığı görüşmede "Ben istersem izin veririm, istemezsem vermem," dedi. Gereksinimi ise teknik nedenler, inşaat çalışması, insanların başına çukur yüzünden bir şey gelmesini istememesi olarak açıkladı. İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu, Taksim'de inşaat alanı olduğunu bahane ederek, meydanın 1 Mayıs kutlamalarına kesinlikle kapalı olacağını açıkladı. Taksim'e çıkmak isteyen çok sayıda gruba polis müdahale etti.
- **2014**'te Taksim Meydanı'ndaki kutlamalar İstanbul Valiliği tarafından yasaklandı. Vapur seferleri iptal edildi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Taksim'e çıkan tüm yolların kapalı olduğunu açıkladı. Polis, İstanbul'un farklı semtlerinde Taksim Meydanı'na gitmek isteyen göstericilere saldırdı, çok sayıda kişi yaralandı ve gözaltına alındı.
- **2015**'te İstanbul'daki kutlamalara polisin Taksim ablukası ve gözaltılar damgasını vurdu. 1 Mayıs'ı Taksim'de kutlamak için Beşiktaş'tan yürüyüşe geçmeye çalışan gruplara polis müdahale etti. Beşiktaş'ta bir genç karnından bıçaklandı. İstanbul Valisi Vasiip Şahin, yaptığı açıklamada 203 kişinin gözaltına alındığını bildirdi. Şahin ayrıca altı polis ve 18 göstericinin yaralandığı bilgisini paylaştı. Avukatların oluşturduğu kriz masası 20.30 itibarıyla gözaltı sayısının en az 356 olduğunu duyurdu.
- **2016**'da mitingin yapıldığı Bakırköy Halk Pazarı alanına yürüyen HDP'liler ile polis arasında arama noktasında tartışma çıktı. İkinci arama noktasında yaşanan tartışma büyüyünce polis biber gazıyla müdahale etti.
- **2017**'de 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü, DİSK, KESK, TMMOB ile TTB'nin çağrısıyla Bakırköy Halk Pazarı'nda kutlandı. Kent genelindeki kutlamalar sırasında 165 kişi gözaltına alındı.
- **2018**'de 1 Mayıs, Türkiye genelinde coşkuyla kutlandı. Ancak İstanbul'daki etkinlikler valilik kararıyla Maltepe'deki miting alanında yapıldı. İstanbul'da çoğu Taksim Meydanı'na çıkmak isteyen en az 84 gösterici gözaltına alındı.

1 MAYIS 2010. TAKSİM MEYDANI. FOTOGRAF: TOLGA SEZGİN, NAR PHOTOS.
1ST OF MAY, 2010. TAKSİM SQUARE. PHOTOGRAPH BY TOLGA SEZGİN, NAR PHOTOS.

2

GEZİ PARKI

1 9. yüzyıla kadar bugünkü Hilton Otel'i'nin bulunduğu alan Latin mezarlığı, Gümüşsuyu'ndan Askerî Hastane'ye inen bölge Müslüman mezarlığı ve Divan Otel'i, TRT Radyoevi, Harbiye Askerî Müzesi'ne kadar olan bölge de Ermeni mezarlığı olarak kullanılıyordu. Ermeni Surp Agop Mezarlığı'nın tarihi, 1560'ta İstanbul'da yaşanan büyük veba salgınıyla başlamıştı. Ermeni cemaati, salgında ölenleri o zamanlar şehir dışı sayılan, bugün Surp Agop Hastanesi'nin bulunduğu alanın karşısındaki Surp Agop Mezarlığı'na gömüyordu.

Bu büyük Latin, Müslüman ve Ermeni mezarlıklarının arasında, tepede geniş bir mesire yeri vardı. Buradaki Taksim Bahçesi ile Osmanlı sarayının bahçelerinden sorumlu Bostancı Ocağı ilgileniyordu. III. Selim, 1803'te bu alanda Kapıkulu askerlerinin topçuları için bir kışla binası inşa ettirmeye başladı. Bina 1806'da tamamlandı ancak 1807'deki Kabakçı Mustafa İsyanı sırasında büyük ölçüde tahrip edildi. II. Mahmud döneminde onarıldı ve Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde yenilendi. Yapının Oryantalist cephesi, köşelerdeki sivri külahlı, kubbeli kuleler ve bezemeler, 1862 civarında gerçekleşen onarımlarda eklendi. II. Abdülhamid saltanatının son günlerinde, 1909'da yaşanan 31 Mart İsyanı'nda ayaklanma merkezlerinden olan kışla topa tutuldu ve direniş kırılarak bina ele geçirildi. Ciddi biçimde tahrip olan bina bir daha onarılmadı ve kullanılmadı. Kışlanın karşısındaki boş alan askerlerin talim yeri idi. Talimhane semti adını buradan aldı.

GEZI PARKI. İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ BLOG. GÖRSELLER: CİTÉ DE L'ARCHITECTURE ET DU PATRIMOINE. CENTRE D'ARCHIVES D'ARCHITECTURE DU XXE SIÈCLE. // GEZI PARK. IMAGE FROM CİTÉ DE L'ARCHITECTURE ET DU PATRIMOINE, CENTRE D'ARCHIVES D'ARCHITECTURE DU XXE SIÈCLE.

Bugün Ceylan Intercontinental'ın (eski Sheraton Oteli) bulunduğu, Boğaz ve Haliç manzaralı çayırda 1870'de İngiliz üslubunda bir bahçe inşa edilmişti. Gezinti yollarıyla birbirine bağlanan sık ağaçlı yeşil alanlarla çevrili olan bahçenin girişi Elmadağ tarafındandı. Bir havuz, büfe ve iki ahşap gazinoyla birlikte bugün Atatürk Kütüphanesi'nin bulunduğu yerdeki "Bellevue" kahvesini de içine alıyordu. Etkileyici manzarası nedeniyle bu ismi almıştı. Fakat bahçe, 1. Dünya Savaşıyla birlikte bakımsızlığa ve kurumaya terk edildi.

Topçu Kışlası'nın ortasındaki alan sonradan spor sahası olarak kullanıldı. Cumhuriyet'in ilk yılında Türkiye'nin Romanya ile 2-2 berabere kaldığı ve genellikle ilk millî futbol maçı olarak kabul edilen müsabaka burada oynandı. O yıllarda güreş, binicilik, atıcılık millî müsabakalarının da düzenlendiği alanda aynı zamanda Marmara'da tutulan dev köpekbalığının teşhirinden klasik müzik konserine, İstanbul ve Türkiye için birçok ilginç sergi ve etkinlik yapıldı, etrafında kumarhane ve eğlence yerleri gelişti. 1930'lu yıllarda kışlanın ahırları yıkıldı ve açılan geniş alanda kışlanın haraplığı daha da dikkat çeker hale geldi.

Taksim Bahçesi, 1939 İmar Planı'yla yeniden düzenlendi. Gezi Parkı ya da resmî adıyla 2 No'lu Park, kentin 1936'dan itibaren imar planlarını hazırlayan kent plancısı Henri Prost'un bölgede büyük bir park kurma önerisi üzerine, 11-12 yıl süren istimlaklar sonucunda ortaya çıkarıldı. 1939'da kışlanın yıkımına başlandı. Alandaki Ermeni mezarlığı da bütünüyle bu dönemde istimlak edildi. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi yıkıldı ve mezar sahiplerine mezarları taşımaları için süre tanındı. Mezartaşlarının çoğu Prost'un tasarladığı yeni Eminönü Meydanı'nın onarımında ve Gezi Parkı'nın merdivenlerinin yapımında kullanıldı. Park, o günün sınırlı mali imkânlarıyla güzel bir şekilde tanzim edilmiş; ağaçlar, yeşillikler ve çiçeklerle bezenmişti. Geniş seyir terasları, yürüyüş yolları, mermer merdivenleri, sağlam ve zarif bankları, bakımlı çim sahaları Gezi'yi bir cazibe merkezi, halkın sık gelip dolaştığı bir yer haline getirdi. Eski gazinonun yerini düğünler, resmî toplantılar, Cumhuriyet baloları için kullanılacak olan Taksim Belediye Gazinosu aldı. Gezi Parkı'yla birlikte yeniden düzenlenen

meydan, Cumhuriyet'in ve giderek İstanbul'un simgesi haline geldi. Parkın Cumhuriyet Caddesi yönündeki eğimden faydalanılarak dükânlar, sanat galerisi ve kafeterya olarak kullanılan mekânlar inşa edildi. 1967'de bunların üzerine Beyoğlu Evlendirme Dairesi ve düğün salonu olan bir gazino da eklendi.

Park, Taksim Gezisi'nden başlayıp yaya köprüsüyle Divan Oteli'nin arkasından devam ederek Hilton Oteli arazisinin tamamını içeren, oradan Maçka Parkı ve Dolmabahçe sırtlarına uzanan bir yeşil alan olarak tasarlanmıştı. Bu alanda Prost'un yardımcısı olarak görev yapan belediye müşaviri Aron Angel'in çizdiği Spor Sergi Sarayı ve Açık hava Tiyatrosu vardı. Ancak zamanla planda yeşil alan olarak tasarlanan yerler, İstanbul'a gelenlerin konaklama ihtiyacı gerekçe gösterilerek otele dönüştürüldü. İstanbul için büyük hamleler tasarlayan Adnan Menderes'in döneminde, 1952'de, park alanında Hilton'un yapımına karar verildi ve harp dönemi büyük zorluklarla istimlak edip yeşil alana dönüştürdükleri alanda otel yapılmasına itiraz eden Aron Angel istifa etti. Emekli Sandığı'nın yaptırdığı bina 1955'te tamamlandı ve Hilton Oteli debdebeli bir törenle açıldı. Törende otel işletmecisi Conrad Hilton'a fahri hemşerilik unvanı verildi. Park alanında Hilton'dan sonra yükselen ikinci otel de Sheraton Oteli (şimdiki Ceylan Intercontinental) oldu.

GEZİ PARKI PROTESTOSU

27 Mayıs 2013 gecesi iş makinelerinin Gezi Parkı'nda çalışmaya başlamasından 15 Haziran akşamı parkın boşaltılmasına kadarki süreç, Türkiye tarihinde bir dönüm noktasına işaret ediyor. Gezi Parkı İsyanı hem birkaç kuşağı hem de bir araya gelmesi zor siyasal örgütlenmeleri buluşturması açısından dikkate değer bir toplumsal hareketti. Sosyal, ekonomik ve özel hayatlarını düzenlemeyi amaçlayan ve giderek otoriterleştiğini düşündükleri bir hükümete karşı haysiyet için mücadele ettiklerini söyleyen muhtelif topluluklardan oluşan ve hiçbir siyasal partiyle ilişkisi olmayan, spontane, sivil ve siyasi bir hareketti. Merkezinde kamusal mekânın kullanımı, dönüşümü, kentsel ve mimari mirasın korunmasına şehirli bir duyarlılık da barındırıyordu.

GEZİ PARKI, 30 MAYIS 2013. FOTOĞRAF: NAZİM SERHAT FIRAT. // GEZİ PARK. MAY 30, 2013. PHOTOGRAPH BY NAZİM SERHAT FIRAT.

İsyanı hazırlayan süreç şöyle özetlenebilir: 11 Mayıs'ta Suriye sınırında bulunan Reyhanlı'daki bombalı saldırıda 52 kişi hayatını kaybetti. 1 Mayıs'ta Taksim, futbol liginin son maçında ise Beşiktaş sert polis müdahalesiyle savaş alanına döndü. Beyoğlu'ndaki en küçük gösteri yürüyüşünde dahi sokakları biber gazı kapladı. Tarihî Emek Sineması'nın AVM'ye çevrilmesine tepki gösteren sinemacılar yerlerde sürüklendi. İstanbul'un orman alanlarını kökünden budayacak üçüncü köprüye Alevi kıyımıyla hatırlanan Yavuz Sultan Selim'in adı verildi. Alkollü içkilerin satışına getirilen kısıtlama Meclis'te onaylandı. THY çalışanlarının grevi, polis ablukası altında başladı. Anayasa referandumundan sonra, kürtaj yasağı tartışmalarından eğitim sistemindeki kökten değişikliklere, vicdanları yaralayan hukuk davalarından tutuklu gazeteci ve öğrencilere, Türkiye'nin her bir deresine inşa edilmeye çalışılan ve büyük dirençle karşılaşan elektrik santrallerinden medyada yaratılan teksesliliğe, sendikal örgütlenmenin önüne konan engellerden esnek çalışma şartlarının ve taşeron sisteminin getirdiği güvencesizliğe, herkesin sokağa çıkmak için bir sebebi vardı.

Giderek şiddetini artıran baskılar, büyük kentsel projelerdeki ısrarda da kendini gösterdi. Gezi Parkı'nın imara açılması ve Topçu Kışlası'nın yeniden yapılması projesi, Başbakan Erdoğan'ın kişisel talimatıyla, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi devre dışı bırakılarak Kültür Bakanlığı'na sunuldu. Bakanlığa bağlı İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, "Gezi Parkı'nın tarihe tanıklık ettiği" gerekçesiyle kışlanın yeniden yapımını uygun bulmayarak projeyi oybirliğiyle reddetti. Başbakan "reddedenler reddedilir" diyerek kurulun kararını yok saydı. Proje bu kez Ankara'daki Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'na götürüldü. Yüksek Kurul, bölge kurulunun kararını reddederek Başbakan'ın emrini uyguladı ve Topçu Kışlası'na izin çıktı.

Başlangıçta kamuoyu tepkisinden çekinen, başta dönemin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş olmak üzere iktidarın yerel uygulayıcıları, Topçu Kışlası'nın bir kültür ve sanat merkezi ola-

çağını söylemeye başladı. Başbakan onları da yalanladı ve 2013 Nisan ayı sonunda şöyle dedi: “O zaman ne dedik, ‘olacak’ dedik, şimdi oluyor. Bu tabii kışla olmayacak. AVM, belki rezidans olarak hizmet görecek.” Hukuki süreçler devam ettiği halde Başbakan’ın kararlı olduğu, Mayıs sonlarında dozerlerin Gezi Parkı’na girmesi ve ağaçları kökünden sökmeye kalkışmasıyla netleşti.

Gezi Parkı Protestosu’nun Kronolojisi

27 Mayıs Pazartesi gecesi 22.00’de iş makinelerinin Divan Otelinin karşısından Gezi Parkı’na girmesi ve beş ağacı sökmesi üzerine toplanan insanlar yıkımı durdurdu, gece nöbetine karar verildi. Ertesi gün öğle saatlerinde yıkım ekibi yeniden geldi. Polis biber gazıyla ilk saldırısını yaptı, kitlelerin infialine sebep olan “kırmızılı kadın” fotoğrafı da bugün çekildi. BDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder’in iş makinelerinin önüne geçip ruhsat sorması üzerine yıkım durduruldu. Sendikalar, odalar ve milletvekilleri destek ziyaretinde bulundu. 29 Mayıs Çarşamba üçüncü köprüünün temel atma töreninde Başbakan Erdoğan Gezi Parkı için “ne yaparsanız yapın, biz kararı verdik” dedi. Gezi Parkı’na çadırlar yeniden kuruldu, yıkılan ağaçların yerine fideler dikildi. Ertesi gün saat 05.00’te, sabah ezanının hemen ardından polis uyuyan insanlara biber gazlarıyla saldırdı, eylemcilerin çadırları zabıta tarafından yakıldı, üç ağaç daha söküldü. Bunun üzerine akşam saatlerinde Gezi Parkı’nı on binler doldurdu. Halk parkı bir şenlik alanına çevirdi.

31 Mayıs Cuma günü üç bin kişilik kalabalığa rağmen sabah 05.00’te daha yoğun bir saldırı yapıldı ve park polis tarafından tamamen işgal edildi. Saat 13.00’te Taksim Meydanı’nda DİSK açıklamasını oturma eylemi yaparak izleyen kitleye polis vahşice saldırdı. Polisin anlamsız şiddetinin dozu Taksim’de ve İstiklal Caddesi’nin çevre sokaklarında artarken, bölgeye gelenlerin sayısı da katlandı. İstanbul 6. İdare Mahkemesi, Topçu Kışlası projesi için yürütmeyi durdurma kararı verdi. Ortada aleni ve haksız bir “saldırı” olduğu için, polis şiddetinin dozu arttıkça ve anaakım medya bu kitlesel zulme gözlerini yumdukça tepkiler çoğaldı. İstanbul’da ulaşım hakkı engellenen Kadıköy dahil tüm ilçeler, artık bir savaş alanını andıran, tamamen gaz bulutu altında ka-

lan Taksim'e yürüdü. Geceyarısı İstanbul'un bazı semtlerinde evlerden tencere tava sesleri yükselmeye başlarken, Çarşı'nın çağrısı üzerine bütün futbol taraftar grupları bir araya geldi. #direngeciparki hashtag'li iki milyon tweet atıldı.

1 Haziran Cumartesi Taksim civarındaki çatışmalar hiç durmadan devam etti, meydan çevresinde, İstiklal, Tarlabası, Harbiye, Gümüşsuyu istikametlerinde sabaha kadar on binlerce insan yoğun gaz saldırısı altında direndi. Akşama doğru Gezi Parkı'na girilmesinin ardından meydana saldırısını sürdüren polis, araçlarını, alet-edevatını bırakarak Taksim'i terk etti. Sokakları dolduran on binler, Gezi Parkı, Taksim ve İstiklal Caddesi'nin devletsiz günlerini kutlamaya niyetlenirken Beşiktaş'taki saldırılar görülmemiş boyutlara ulaştı.

Gezi'de örgütlenme, koordinasyon, mutfak, revir, iskân çalışmaları sürerken başta Beşiktaş olmak üzere İstanbul'un çeşitli ilçelerinden, Türkiye'nin pek çok başka şehirden çatışma haberleri gelmeye devam etti, Dolmabahçe'deki Bezm-i Âlem Camii doğal revir haline geldi. Ümraniye'de Mehmet Ayvalıtaş, bir taksinin kalabalığın arasına dalması sonucu hayatını kaybetti. Hedef gözetilerek atılan plastik mermiler insanların gözünü çıkarmaya başladı. Ali İsmail Korkmaz, Eskişehir'de polis ve sivil kişilerin sopalı saldırısına uğradı. Çatışmaların en yoğun olduğu anlarda penguen belgeseli gösteren CNN Türk, Türkiye'de medyanın durumunu gösteriyordu.

3 Haziran Pazartesi Beşiktaş'ta çatışmalar devam etti, Ankara'da mücadele sertleşti, yüzlerce gözaltı oldu, İzmir'de sivil görünümlü şahıslar çivili sopalarla polisin yanında saf tuttu. Hatay'ın Armutlu ilçesinde 22 yaşındaki Abdullah Cömert, polis müdahalesi esnasında aldığı darbe sonucu hayatını yitirdi. Erdoğan, "evinde tuttuğumuz yüzde 50 var" diyerek dört günlük Kuzey Afrika ziyaretine başladı. NTV önündeki protestocuların sayısı binleri buldu. Ertesi gün Beşiktaş ve Gazi Mahallesi'nde, Ankara'da, Dersim'de, İzmir'de çatışmalar arttı.

5 Haziran Çarşamba KESK, DİSK, TTB ve TMMOB bir günlük grev ilan etti, tüm ülkede insanlar sokağa çıktı. Ankara'da grevcilere saldırılırken, Rize'de eylemcilere linç girişiminde bulunuldu. Adana'da komiser Mustafa Sarı eylemcileri kovalarken düşerek hayatını yitirdi. Protestoların en başından beri aktif rol alan ve 2012'de Taksim Yaşalaştırma Projesi'nin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca onaylanması üzerine bölgenin akıbeti konusunda halkın söz sahibi olmasını savunan mahalle derneklerinden, sendikalardan, meslek odalarından ve siyasi partilerden meydana gelen Taksim Dayanışması, taleplerini Bülent Arıncı'ya iletti:

1. Gezi Parkı, park olarak kalmalıdır.
2. Başta İstanbul, Ankara, Hatay Valileri ve Emniyet Müdürleri olmak üzere tüm sorumlular görevden alınmalıdır.
3. Gaz bombası ve benzeri materyallerin kullanılması yasaklanmalıdır.
4. Gözaltına alınan yurttaşlarımız derhal serbest bırakılmalıdır.
5. Türkiye'deki tüm meydanlarda toplantı, gösteri, eylem yasakları ve fiili engellemeler son bulmalıdır.

7 Haziran Cuma Erdoğan, olaylardan "faiz lobisi"ni sorumlu tuttu. Parkta Gezi Bostanı kuruldu, Antikapitalist Müslümanlar Cuma namazını parkta kıldı. 8 Haziran Cumartesi Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray taraftar gruplarının çağrısıyla Taksim Meydanı en kalabalık günlerinden birini yaşadı. Parkın gazetesi *Gezi Postası* ve Gezi Radyo yayın hayatına başladı. 10 Haziran'da Ankara'da 26 yaşındaki Ethem Sarısülük'ün polis kurşunuyla yaralandığı kesinleşti. *Yeni Şafak*, *Mi Minör* adlı oyun nedeniyle Mehmet Ali Alabora'yı hedef gösterdi.

11 Haziran Salı sabahın erken saatlerinde polis barikatları temizleyerek, gaz bombaları eşliğinde Taksim Meydanı'na girdi, Erdoğan'ın "paçavra" olarak nitelediği pankart ve flamalar AKM ve anıt üzerinden toplandı, AKM'nin üzerine iki devasa Türk bayrağı ve bir Atatürk resmi asıldı. Vali Mutlu'nun aksi yönde açıklamalarına rağmen polis Gezi Parkı'na girdi ve gaz bombaları attı. Yaşananları protesto etmek için Çağlayan Adliyesi'nde toplanan 75 avukat gözaltına alındı. Ertesi gün CNN, BBC gibi dünya kanallarında Gezi Parkı'na saatler ayrıldı.

13 Haziran Perşembe Avrupa Parlamentosu'nda Gezi Parkı tasarısı kabul edildi ve AKP hükümeti uyarıldı. Valinin “çocuklarımızı alın, can güvenliklerini sağlayamam” tehdidi üzerine anneler Gezi Parkı'ndaki protestocularla dayanışmak için güvenlik zinciri oluşturdu. 14 Haziran Cuma İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu kimi direnişçi gençlerle Twitter'dan duyurduğu toplantıyı yaparken, Erdoğan da Taksim Dayanışması'yla bir toplantıya girdi. Sonradan, “aşırı sendikacı” diye nitelenebileceği DİSK Genel Sekreteri Arzu Çerkezoğlu'na sinirlenerek mesajı terk ettiği ortaya çıktı. BBC, Gezi Parkı İsyanı sürecindeki yayın politikası nedeniyle NTV'yle ortaklığını askıya aldı. İki gün önce beyin ölümü gerçekleşen Ethem Sarısülük hayatını kaybetti.

15 Haziran Cumartesi günü Erdoğan, Ankara Sincan'da düzenlenen Millî İradeye Saygı mitinglerinin ilkinde “Yarın İstanbul'da mitingimiz var, Taksim Meydanı boşaldı boşaldı, yoksa güvenlik güçleri boşaltmasını bilir” dedi. Erdoğan'ın sözlerinden 24 saat müdahale olmayacağını anlayan insanlar Gezi'yi kadın erkek, genç yaşlı doldurmayı sürdürdü. Erdoğan'la toplantı notlarını bileşenlerine ve kitleye aktaran Taksim Dayanışması, forumlardan çıkacak ortak kararı beklemeye koyuldu. Tek bir dayanışma çadırında uzlaşılacakken, AKM önünden yapılan uyarıların ardından 20.50'de, Cumartesi gecesinin yoğunluğunda, polis saldırısı başladı. Gaz bombalarını savurarak ilerleyen polis önüne çıkan her şeyi parçalayarak kalabalığı Harbiye tarafına sürdü. Olayların başından beri yaralılara kapısını açan Divan Oteli başta olmak üzere revirlere ve kapalı alanlara gaz atıldı, doktorlar kelepçelenerek gözaltına alındı. Olaylara jandarma da müdahil oldu.

16 Haziran Pazar Taksim civarında, Nişantaşı ve Beşiktaş'ta, İstanbul'un başka yerlerinde direnişler sürdü. Kalabalıklar toplanmaya çalışırken, polis yöntemleri ve biber gazlarının içeriği sürekli sertleşirken, AKP'nin ikinci İstanbul mitingi Kazlıçeşme'de düzenlendi. Türk Tabipleri Birliği'nin açıklamasına göre olayların başından bu yana beş kişi hayatını kaybetmiş, revir ve hastanelere 59'u ağır olmak üzere 7.822 yaralı başvurmuş, 63 kişi ağır yaralanmış, 106 kişi kafa travmasına uğramış, 11 kişi gözünü kaybetmiş ve bir kişinin dalağı alınmıştı.

TAKSİM MEYDANI, 31 MAYIS 2013. FOTOĞRAF: NAZİM SERHAT FIRAT.
TAKSİM SQUARE, MAY 31, 2014. PHOTOGRAPH BY NAZİM SERHAT FIRAT.

Gezi’de farklı siyasi örgütler ve bireyler günlerce taleplerini dile getirdi. Katılanların çeşitliliği dikkat çekiciydi: sosyalistler, anarşistler, çevreciler, öğrenciler, feministler, LGBTİ+’lar, Kürtler, Aleviler, Anti-kapitalist Müslümanlar, Ermeniler, futbol taraftarları, işçiler, sendika üyeleri, ulusalcılar, Kemalistler... AKP hükümetlerinin uyguladığı yeni-liberal ve yeni-muhafazakâr politikalar pek çok insanı olumsuz etkilemiş ve Gezi İsyanı, toplumun geniş bir kesiminin bu memnuniyetsizliğe cevabı olmuştu. Neredeyse her gün bir protesto gösterisi düzenlenen İstanbul gibi bir şehirde Gezi Parkı eyleminin böyle ülke çapında kitlesel bir harekete dönüşmesi, aslında beklenen bir durum değildi.

Gezi’nin belki de en önemli yanı, normalde bir araya gelemeyecek grupları bir araya getirmesiydi: Ulusalçıların Türk bayraklarıyla Kürtleri, futbol taraftarlarının cinsiyetçi ve homofobik küfürleriyle feministleri ve LGBTİ+’ları, örgütlü sol grupların görünürlükleriyle bağımsızları rahatsız ettiği söylenebilir ama Gezi’de farklı gruplar ve bireyler “acil bir ittifak” içinde yan yanaydı. Devletin olmadığı bir alanda sürekli müzakere, tartışma ve dayanışmayla birlikte var oldular. 90 kuşağı gençlerin kolektif belleği ve popüler kültür repertuarından beslenen bu harekette, akıllı telefonlarla kullanımı yaygınlaşan sosyal medyanın toplumsal olaylardaki tayin edici gücü de görüldü; otoriteye karşı eleştirinin başlıca ifadesi olan mizahın, özellikle duvar yazıları, performanslar ve sanal ortamdaki esprilerle anonim bir kimlik kazandığı da...

Gezi İsyanı’ndan sonra Beyoğlu yavaş yavaş biber gazlı, hatta plastik mermili günlerine geri döndü. Bu sırada İstanbul’un pek çok semtinde, Türkiye’nin pek çok şehrinde park forumları düzenlendi. Anti-militer, anti-otoriter karakteristiğiyle Gezi, kamusalılık ve demokrasi gibi kavramlar üzerine yeniden düşünmeyi sağladı.

İsyanın büyüklüğü iktidarı tedirgin etmeye devam etti ve park ve Taksim Meydanı, Gezi’nin yıldönümlerinde ve 1 Mayıs’larda halka kapatıldı. Gezi’yi kendisine karşı bir komplo olarak görmekte ısrar eden

Erdoğan, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimin ertesi günü yaptığı açıklamada bile Topçu Kışlası'nı inşa etmekten söz etti. Gezi'nin bir sonucu olarak insanlar parkı ve başka yerlerdeki ağaçları daha fazla sahiplendi. Şehrin giderek bir beton çölüne dönmesi ve buna bağlı olarak yaşanan sert iklim olayları, halkta parkların ve ağaçların korunmasına yönelik bir bilinç yaratmıştı. Belediye, Maçka Parkı'nın altından geçecek tünel için ağaçları kesmeyi "taşıyacağını" vurgulamak zorunda kaldı. Gezi'deki ağaçların kaydının tutulduğu geziparkimiz.net başlıklı bir web sitesi açıldı.

Elbette Topçu Kışlası'nın zamanında yıkılması, yeni dönem ve onun değerlerinin bir simgesiydi. Yeniden inşası da bir kültür varlığının restorasyonundan öte anlamlar taşıyor, Cumhuriyet dönemiyle kavganın bir göstergesi aslında. Taksim Kışlası son dönem Osmanlı mimarisi için ilginç bir örnek sayılabilir ama ne Osmanlı uygarlığını temsil eden ne de kenti ya da bir dönemi simgeleyen, kentlinin hafızasında önemli bir yer tutmuş bir yapı. AKP iktidarı bir yandan kentlinin hafızasında yeri olmayan kışlayı yeniden inşa etmek isterken bir yandan da yeri olan Emek Sineması gibi mekânları yıkarak, önceliğinin hafızayı korumak değil siyasi ve ekonomik rant olduğunu gösteriyor.

3

İSTİKLAL CADESİ

Taksim Meydanı ile Tünel arasında uzanan İstiklal Caddesi, 1.400 metre uzunluğunda ve orta noktası 50. Yıl Anıtı'nın bulunduğu Galatasaray Meydanı kabul ediliyor. 1990'dan beri trafiğe kapalı olan cadde neredeyse günün her saati kalabalık ve gelenlerin profili değişse de canlılığını koruyor. Bugün pek çok giyim mağazası, lokanta, kafe, banka şubesi, konsolosluk ve kültür kurumunun bulunduğu cadde yıllar içinde ciddi dönüşümler geçirdi.

Caddenin 1927'den önceki adı Osmanlıca "Cadde-i Kebir", Fransızca ise Pera'nın büyük caddesi anlamına gelen "Grande Rue de Pera"ydı. "Pera" Yunanca "karşı yaka" veya "öte" anlamına geliyor. Haliç ve tarihî yarımadanın karşısında olduğu için bu adı alıyor. "Beyoğlu" adıyla muhtemelen Kanuni döneminde bağlık bahçelik olan bu bölgede Venedik elçisinin oğlu Gritti'nin bir konağının bulunmasından kaynaklı.

Bizans'ın bir mahallesi olan Pera, tarihî önemini bir Ceneviz kolonisi olarak kazandı. 14. yüzyıldan itibaren Batı Akdeniz için Doğu'ya geçilen yer burası oldu ve şehir Osmanlıların eline geçince de bu böyle devam etti. Osmanlılar sur içindeki birkaç Latin

Katolik kilisesini Pera'ya gönderdi ve Batılı devletlerle diplomatik ilişkiler geliştikçe elçilik yapımları için onlara burada arazi verdi. Bu elçilikler çevresinde ticarethaneler, dinî kurumlar, eğitim kurumları vb. inşa edildi ve sanayi devrimiyle Batı'nın belirleyici rolü güçlenince Pera, Batı'dan gelen malların ve hatta âdetlerin giriş kapısı oldu. Tanzimat Fermanı'nın (1839) getirdiklerinin, Osmanlı toplumunda gayrimüslimlerin ve genel olarak Batılıların etkisinin artmasının odağında Pera, yani Beyoğlu vardı. Grand Rue de Pera da mimari ve demografik özellikleri ile hayat tarzı açısından imparatorluğun en “Batılı” yüzüydü. Semtte 1830 ve 1871'de çıkan iki büyük yangın, üç binden fazla binanın yok olmasına neden oldu ve bu da yeni zenginlere, şık konaklar yaptırma fırsatı verdi.

Cadde en canlı zamanlarını Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılında yaşadı. Lokanta, pastane, kafe, tiyatro, sinema ve otellerle dolarak modernleşmenin ve Batılılaşmanın simgesi haline geldi. 2. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşan azınlık karşıtı politikaların, 6-7 Eylül 1955 pogromunun ve Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar arasında yükselen gerilimin neticesinde caddenin bu “Avrupalı” ve kozmopolit yapısı zarar görmeye başladı. Artan iç göç ve kente gelen yoksulların buradaki terk edilen binalara yerleşmesinin sonucunda İstiklal Caddesi yoksulluk, suç, uyuşturucu ve fuhuş bölgesi olarak algılanmaya başladı. 1990'da yayalaştırılarak araç trafiğine kapatılan cadde, 1961'de durdurulan Taksim-Tünel arası tramvay seferlerinin yeniden başlatılmasının ve Asmalı Mescit, Galata, Cihangir semtlerinin sanatçılar tarafından mesken edilmesinin de etkisiyle mutenalaşmaya başladı ve açılan eğlence mekânları, kafeler, lokantalar, butiklerle yeniden canlandı. Böylece dinamik yaşantısı, çevresindeki yoğun göçmen nüfus ve kentsel yoksulluk ile İstiklal Caddesi heterojen ve özgün bir kimlik kazandı.

İstanbul'un küresel kentleşme sürecinin etkisiyle 2000'lerde İstiklal Caddesi yeni bir mekânsal dönüşüm geçirdi. Her gün neredeyse iki milyon insanın yürüdüğü bu alanda, yerli ve yabancı sermaye emlak yatırımları yaptı, büyük markalar prestij mağazaları açtı ve holdinglerin sponsorluğunda sanat merkezleri kuruldu. Kendisiyle

İSTİKLAL CADDESİ YAYALAŞTIRMA SONRASI GÖRÜNÜMÜ. SALT ARAŞTIRMA, ÇALIKOĞLU
AİLESİ ARŞİVİ. // A VIEW OF İSTİKLAL AVENUE AFTER PEDESTRIANIZATION. SALT RESEARCH,
ÇALIKOĞLU FAMILY ARCHIVE.

özdeşleşen pek çok dükkânın kapanmasıyla sonuçlanan bu süreç, caddenin özgün ve melez yapısını hızla yitirmesine sebep oldu. Demirören AVM'nin açılması, Cercle d'Orient binasının boşaltılması ve Emek Sineması'nın yıkılması, İnci Pastanesi'nin ve kitapçı Robinson Crusoe'nun taşınmak zorunda kalması, Tünel'deki asırlık sahaf Librairie de Péra'nın, Kelebek Korse'nin ve Rumeli Han'ın tahliyesiyle birlikte Rebul Eczanesi'nin kapanması, caddede yaşanan dönüşümün öne çıkan işaretleri oldu. Caddede eski yıllardan kalma dükkân sayısı epey azaldı. AKP'nin on yıldan uzun süre kiracı olanları çıkarmayı kolaylaştıran tarzda rantı önceleyen politikaları, alkolle ilgili kısıtlayıcı düzenlemeler ve lokanta ve kafeler için sokakta masa sandalye yasakları bir arada Gezi İsyanı'na da neden olan unsurlardan ve İstiklal Caddesi, bütün bunlardan en doğrudan etkilenen yer oldu. Keza Gezi İsyanı'ndan da...

Gezi İsyanı'nın hemen ardından cadde bir süre daha canlılığını korudu ve tarihinin en geniş katılımlı Onur Yürüyüşü'ne sahne oldu. Ancak daha sonra hükümetin toplumsal muhalefetin basın açıklamalarına dahi son derece sert müdahale ederek ortalığı gaza boğması, insanları buralara gelmekten alıkoymaya başladı. Suriye'deki savaşın da etkisiyle 20 Temmuz 2015'teki Suruç Katliamı'ndan itibaren sık aralıklarla gerçekleştirilen terör saldırıları, Taksim ve İstiklal gibi hedef olabilecek mekânların eskisine göre tenhalaşmasına ve bazı işletmelerin kapanmasına neden oldu. 19 Mart 2016'da caddede bir canlı bomba saldırısı oldu ve dört kişi hayatını kaybetti, 39 kişi yaralandı.

1 Mayıs kutlamalarına 1 Mayıs 1977'den beri kapalı olan Taksim Meydanı, ancak 2010'da yeniden açıldı. Ama AKP hükümeti 1 Mayıs'ın bu alanda kutlanmasına sadece üç yıl izin verdi ve 2013'te tekrar yasak getirildi. O yıl gerçekleşen sert müdahale de Gezi İsyanı'na neden olan olaylardan biriydi. 2013'ten itibaren 1 Mayıs'larda ve Gezi'nin yıldönümlerinde, 2015'ten itibaren de Onur Yürüyüşü'nde, meydanın ve İstiklal Caddesi'ne çıkan sokakların ağır silahlı polisler ve araçları tarafından kapatılması, İstiklal'in toplumsal muhalefetin kendini ifade ettiği cadde kimliğine ciddi zarar verdi.

Terör saldırıları, toplumsal muhalefete yönelik görünür müdahaleler ve 2016'daki darbe girişimi Batılı turistlerin Türkiye'den ve İstiklal Caddesi'nden ayağını çekmesine neden oldu. Onların yerini Araplar aldı; daha çok Körfez ülkeleri, Lübnan, Irak ve İran'dan gelen orta sınıf turistler ve onlara hizmet eden Suriyeli mülteciler, pek çok Türkiyeli tarafından "Arap" şeklinde genellenir oldu ve onların varlığı, kimileri için Taksim ve İstiklal'e gitmemek için bir neden haline geldi.

Mekânların Arap turistlerin beklentilerine yönelik dönüşümü, meydanın betonlaşıp saksılarda ağaçlar, tuhaf havuzlar ve kaba led aydınlatma birimleriyle kaplanması, Demirören, Grand Pera ve Narmanlı gibi projelerde kamu yararının hiçe sayılması, AKM'nin, Şehir Tiyatroları'nın, Muammer Karaca Kültür Merkezi'nin, Alkazar, Emek ve Sinemalarının ve bazı eski eğlence yerlerinin kapanması, Beyoğlu'nda takılan üniversiteli gençliğin ve orta üst sınıfların Beşiktaş ve Kadıköy'e kaymasına neden oldu. İstiklal Caddesi'nin kimliği, birikimi ve toplumsal belleğine yönelik bu yıkıma rağmen polis engelini aşmış Onur Yürüyüşlerine katılmaya çalışanlar ve coşkulu 8 Mart Gece Yürüyüşlerine katılan feministler için ise burası hâlâ tek adres olmaya devam ediyor.

İstiklal Caddesi ve Feminizm

2013 yılının Mayıs ayı sonunda başlayan Gezi olayları, kadınların varlığının ve sözünün kayda değer bir yer bulduğu bir toplumsal muhalefet hareketiydi. Gezi'de kurulan çadırlardan biri de feministlere aitti ve kadınlar taleplerini burada bulunan panoya yazıyordu: "Ev işini bırak dünya dursun", "AKP elini hayatımdan çek", "Kadına, ibneye, orospuya küfretme", "Küfürle değil, inatla diren". Gezi Direnişi sırasında İstiklal Caddesi'nde gerçekleşen yürüyüşte de bu sloganlar atıldı.

Bir tek Gezi'de değil Türkiye'nin dört bir yanında direnişe katılan milyonların en az yarısı kadındı ve farklı kimliklere sahip örgütlü-örgütsüz bu kadınlar, AKP'nin giderek artan baskılarına karşı beraber mücadele etti. AKP, kadınların hayatını olumsuz etkileyen söylem ve politikalarıyla epeydir tepki çekmekteydi. Her gün üç kadının yakını erkekler tarafından öldürülmesine karşın gerekli önlemler alınmıyor ve iktidar bunu teşvik eden bir dili yeniden üretiyordu. 2012'de kürtajı neredeyse yasaklamak gündeme getirilmiş, kadınlardan gelen baskılar üzerine geri adım atılsa da uygulamada ciddi engeller çıkarılarak üç çocuk talebi dayatılmıştı. Kadın emeği yeni-liberal çerçevede ele alınarak esnek çalışma gibi politikalar, kadınların hem ucuz emeğiyle dışarıda hem de geleneksel bakım emeğiyle evde çalışması için yaygınlaştırılmıştı. Bütün bunların yanı sıra iktidarın kadın-erkek eşitliğini dinî bir perspektiften değerlendiren ve tanımayan söylemlerde bulunması, eğitimin ve toplumsal hayatın giderek din temelli şekillendirilmesi, Gezi'de ve sonraları da İstiklal Caddesi'ndeki yürüyüşlerde kadınların temel itiraz noktaları oldu.

Kadınlar "Kırmızılı Kadın" ve "Siyahlı Kadın" örnekleriyle Gezi Direnişi'nin önemli sembolleriydi. Polis şiddetine karşı direnmekle kalmayıp, eylemlerin erkek egemen dilini dönüştürmek üzere inisiyatif aldılar. 4 Haziran günü, Gezi Parkı ve İstiklal Caddesi çevresine yazılmış cinsiyetçi, homofobik sloganları silip, küfürlerin üzerlerini boyayıp yerine feminalar çizdiler. Sonradan uydurma olduğu ortaya çıkan, Kabataş'ta başörtülü bir kadının taciz edildiği haberi üzerine 7 Haziran'da bir araya gelerek "Küfürle değil, inatla diren", "Ellerini bedenimden, başörtümden, kimliğimden çek" ve "Geceleri de, sokakları da, meydanları da, camileri de istiyoruz" sloganları eşliğinde Kabataş'tan Gezi Parkı'na yürüdüler. 8 Haziran'da cinsiyetçi olmayan, alternatif küfürler üretmek üzere bir atölye düzenlediler. 13 Haziran'da dönemin İstanbul Valisi

İSTİKLAL CADDESİ, 8 MART 2014. 8 MART GECE YÜRÜYÜŞÜ. FOTOĞRAF: SERRA AKCAN, NARPHOTOS.
İSTIKLAL AVENUE, MARCH 8, 2014. FEMINIST NIGHT MARCH. PHOTOGRAPH BY SERRA AKCAN, NARPHOTOS

Hüseyin Avni Mutlu ve Başbakan Erdoğan'ın anneler için yaptığı "Çocuklarınızı Gezi'den çekin" açıklamasının ardından el ele bir zincir oluşturup "Sevgili polis anneleri, çocuklarınızı parktan çekin" yazılı bir pankart taşıdılar. Devletin onlara uygun bulunduğu annelik rolüne getirdikleri bu yorumla, direnişteki rollerini görünür kıldılar.

Türkiye'de ikinci dalga kadın hareketi (Osmanlı'nın son döneminde eğitim ve çalışma haklarını talep eden ve genelde dergiler çevresinde örgütlenen hareket, birinci dalga olarak tanımlanıyor), 1980 darbesinin baskıcı ortamında bir grup kadının bilinç yükseltme grupları içinde bir araya gelip feminist literatürü beraber tartışmasıyla başladı. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir'de bir araya gelen bu gruplarda kadınlar, içinde yer aldıkları sol hareketin patriyarkal yapısını sorguladı önce. Bağımsız feminist dergiler *Kaktüs* ve *Pazartesi* de o dönemde yayınlanmaya başladı. İlk büyük protesto, "Dayağa Karşı Kampanya" başlığıyla 1987'de Kadıköy Yoğurtçu Parkı'nda düzenlendi. Bu eylem aynı zamanda 1980 darbesinin ardından gerçekleştirilen yoğun katımlı ilk eylemdi. 1990'ların başında kadın sığınma evlerinin açılması da kadın hareketinin itici güçlerinden biri oldu. Başta büyük şehirlerle sınırlı olan hareket, Türkiye'nin birçok şehrine yayıldı ve sivil toplum kuruluşu, bağımsız grup, yayınevi gibi örgütlenmelerle büyüdü; kadına yönelik şiddet, kürtaj, tecavüz, cinsel taciz ve kadınların politik temsiliyeti üzerine çalışan örgütler, yıllar içinde verdikleri mücadeleler sonucunda ceza hukuku ve medeni hukukta önemli değişiklikler sağladı.

Kadınların bedenlerine ve kimliklerine dair hak taleplerini ifade ettikleri alanlar genelde Taksim İstiklal Caddesi ve Kadıköy oldu. Gezi Direnişi sonrasında oluşturulan tek kadın grubu olan ve ilk protestonun gerçekleştirildiği yerde, Yoğurtçu Parkı'nda bir araya gelen Kadın Forumu, 2018'de hâlâ haftalık buluşmalarına devam ediyor. İstiklal Caddesi'ndeki en kitlesel yürüyüşler ise Dünya Kadınlar Günü olan 8 Mart'ta ve Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü olan 25 Kasım'da gerçekleşiyor. Taksim ve İstiklal'deki dönüşümden kadın örgütleri de etkilenmiş ve bazı eylemler için Kadıköy ya da bazen Beşiktaş'ı tercih etmiş olsalar da 8 Mart Gece Yürüyüşleri için adres her zaman İstiklal'di. 2018'de 16'sı düzenlenen Feminist Gece Yürüyüşü, ülkedeki baskı ortamına kadınların bir arada, güçlü bir itirazıydı. *New York Times*, caddedeki coşkulu feminist kitlenin fotoğrafını manşetine taşıdı. Yıllar içinde artan kalabalık, özellikle de genç kadınların heyecanlı katılımı, otoriter rejimden çıkışa dair umudu tazeledi.

İstiklal Caddesi ve LGBTİ+ hareketi

Beyoğlu ve İstiklal Caddesi, LGBTİ+ bireyler için her zaman önemli bir toplanma noktası oldu. Taksim'deki barlar ve kulüpler, Gezi Parkı, İstiklal'in kendisi, eşcinseller için sosyalleşme ve "piyasa" mekânlarıydı. Haliyle direniş ve örgütlenme de buralarda vücut buldu. İlk defa 1987'de birkaç eşcinsel erkek ve trans kadın, Gezi Parkı'nın Tarlabası Bulvarı'na bakan merdivenlerinde polis şiddetine karşı açık grevi başlattı. Bu grev, 1980'lerin ikinci yarısında Beyoğlu Emniyeti, Sormagir, Kazancı ve Pürtelaş sokaklarında yaşayan trans kadınları Taksim çevresinden uzaklaştırmak için operasyonlar düzenleyip gözaltında zorla saç kesme, soyma ve basın mensuplarına deşifre etme gibi işkenceler uyguladığı için yapılmıştı.

Daha görünür bir LGBTİ+ hareketi 1990'larda ortaya çıktı. Hareketin ilk örgütü Lambdaİstanbul 1993'te İstanbul'da, ikinci örgütü Kaos GL ise 1994'te Ankara'da kuruldu. Lambda, 2-4 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmek istenen uluslararası gey lezbiyen konferansının valilik tarafından engellenmesiyle harekete geçti. Örgüt aynı yıl Club Prive'de, eşcinsel bireyler arasında fikir alışverişini ve yaşadıkları üzerinden ortak bir söylem geliştirmeyi hedefleyen toplantılar düzenlemeye başladı. Ama toplantılar polis baskısı nedeniyle genellikle yarıda kesiliyordu. Tüm baskılara rağmen farklı mekânlarda haftalık düzenlenen toplantılar eşcinsel bireyleri bir araya getirmektedir. Onur konferansı 1995'te yine yasaklandı.

İlk İstanbul Onur Yürüyüşü, Lambda'nın çabalarıyla 2003 yılının Haziran ayının son Pazar günü yapıldı. İlk yürüyüşe katılım 50 kişiyle sınırlı kaldı. Türkiye, Onur Yürüyüşü düzenlenen Müslüman çoğunluk nüfusa sahip ilk ülkeydi. LGBTİ+ hareketi giderek daha görünür hale geldi ve takip eden yıllarda katılım sayısı ciddi oranda arttı. 2010 yılında beş bin kişi İstanbul Onur Yürüyüşü'ndeydi. 2011'de bu rakam 15 bine çıktı ve o yıl İstiklal Caddesi Güneydoğu Avrupa'daki en geniş katılımlı Onur Yürüyüşü'nün mekânı oldu. 2009'dan itibaren yine İstiklal'de, Trans Onur Yürüyüşleri de düzenlenmeye başlandı.

Bugüne kadar en geniş katılımlı İstanbul Onur Yürüyüşü ise Gezi İsyanı'nın hemen ardından 30 Haziran 2013 günü gerçekleşti. Yüz bin kişinin katıldığı bu yürüyüşte Gezi'nin sloganları ile LGBTİ+ hareketinin sloganları bir arada atıldı. Gezi'nin yarattığı

motivasyon ve hareketin Gezi'deki aktif rolü, çok sayıda insanın katılımını sağlamıştı. Valilik 2015'ten itibaren yürüyüşlere izin vermemeye başladı. 2015'teki yürüyüş Ramazan gerekçe gösterilerek yasaklandı ve polis on binlerce kişiye biber gazı, plastik mermi ve tazyikli suyla saldırdı. İstanbul Onur Haftası Komitesi gönüllüleri Beyoğlu'nda kalmaya ve buldukları yerde tencere ve tava ile ses çıkarmaya davet etti. Aynı şekilde 2016'daki yasağa da herkes bulunduğu yerde basın açıklaması okuyarak direniş gösterdi. 2017'de polis yine İstiklal Caddesi'ne çıkan bütün sokakları kapatarak yürüyüşe izin vermedi. Bazı LGBTİ+ aktivistleri ara sokaklarda bir araya gelerek "Aşk, aşk, hürriyet; uzak olsun nefret" sloganları attı. 2018'de yürüyüş "olumsuzlukların yaşanabilecek olması ihtimali" gerekçesiyle valilik tarafından yine yasaklandığı halde Mis Sokak'ta yüzlerce kişi bir araya geldi ve basın açıklaması okundu.

Beyoğlu, Taksim ve İstiklal Caddesi, her zaman toplumdan dışlanan LGBTİ+ bireylerin başka yerlere göre daha rahat ettiği, birlikte dayanışma içinde var olabildiği ve mücadele ettiği bir alan oldu. Lambda'nın ofisi son yıllara kadar hep İstiklal Caddesi'ne yakın sokaklardan birindeydi. Örgütlenme toplantıları bu semtte yer alan kafeler, evler ve başka siyasi oluşumların mekânlarında yapılırdı. 2015'ten itibaren Onur Yürüyüşü'ne getirilen yasaklar, sert polis müdahalesi, toplumsal muhalefet üzerindeki baskılar ve Beyoğlu'nun dönüşümü, hareketin hem genel olarak hem de Beyoğlu'ndaki varlığında bir dönüşüme neden oldu. LGBTİ+ aktivizmi başka semtlere ve üniversitelere yayıldı ve daha parçalı bir hal aldı.

TAKSİM MEYDANI, 30 HAZİRAN 2013 - 11. LGBTİ+ ONUR YÜRÜYÜŞÜ. FOTOĞRAF: SERRA AKCAN, NARPHOTOS.
TAKSİM SQUARE, JUNE 30, 2013. 11TH ISTANBUL LGBTİ+ PRIDE MARCH. PHOTOGRAPH BY SERRA AKCAN, NAR PHOTOS.

4

EMEK SİNEMASI

Istiklal Caddesi'nin Yeşilçam Sokağı ile birleştiği noktadaki yapı grubunun hikâyesi, bize hem Cumhuriyet dönemi eğlence kültürünü ve Varlık Vergisi uygulaması aracılığıyla servetin el değiştirmesini hem de son dönemin ranta dayalı dönüşümüyle ona karşı yürütülen mücadeleyi anlatıyor. Yapı grubu, ön cephede Cercle d'Orient binasından, eskiden onun bahçesi olan alanda yer alan Emek (eski Melek), İpek (eski Opera, sonra Yeni Komedi Tiyatrosu) ve Rüya (eski Artistik, sonra Sümer, sonra Küçük Emek) sinemalarından ve iki apartmandan (İsketinç ve Melek) oluşuyor. Binayı 1884'te Osmanlı Bankası binasının da mimarı olan Alexandre Vallaury'ye inşa ettiren kişi, Osmanlı Devleti'yle Mısır arasında önemli rol oynayan Ermeni devlet adamı Abraham Eramyan Paşa'ydı. Mısır'da Kavallalı'nın sarayında özel kalem müdürlüğü yapmış, Abdülaziz'in yakın dostu olan, anadili gibi Türkçe ve Arapça bilen, Fransızca konuşan Abraham Paşa, Beyoğlu sosyetesinin önemli simalarındandı. 1. Meşrutiyet'te ayan azalığı, Sultan Abdülhamid devrinde "Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi" üyeliği yaptı.

Vallaury, Abraham Paşa'ya yakışır bir ihtişamı yakalamak için İstiklal Cad-

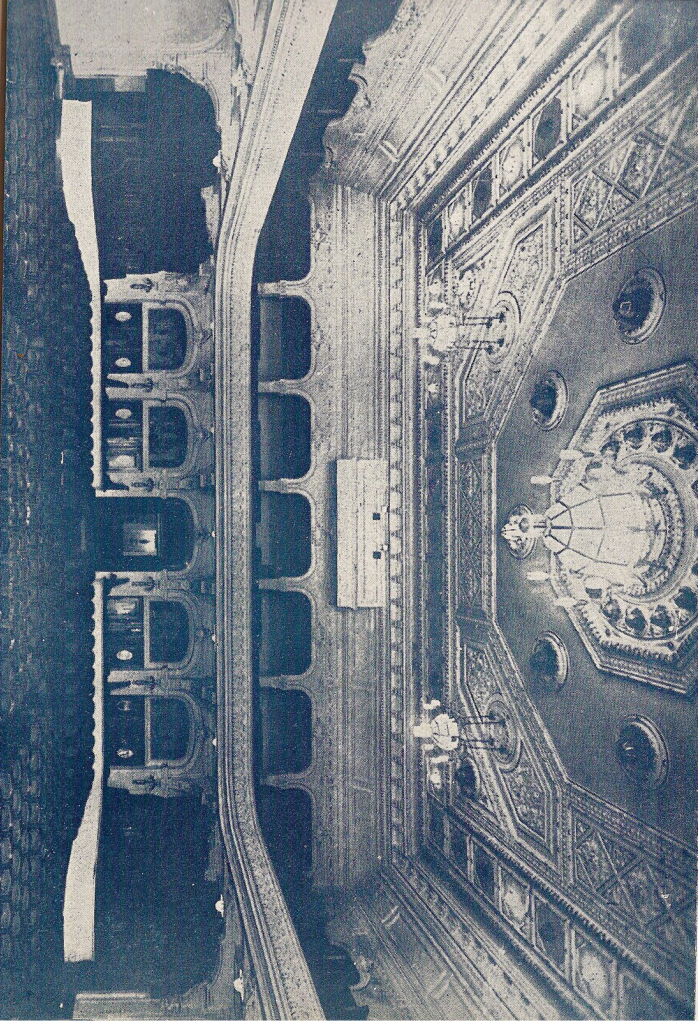
desi'nde tam 45 metre boyunca uzanan, yeni-klasik üslupta ve barok unsurların göze çarptığı beş katlı, yatay bir yapı kurguladı. Plasterlerle süslü cephenin en tanımlayıcı unsurları sütun kabartmaları ve iki melek arasından sırttan şeytan figürü olarak biliniyor.

Bina ilk olarak Club des Chasseurs de Constantinople (İstanbul Avcılar Kulübü) olarak kullanıldı. Abraham Paşa'nın Büyükdere'deki çiftliğinde toplanıp ava çıkan kulüp üyesi genç diplomatlar, avlarını buraya getirip lokantaya verirdi. Daha sonra sinemaların ve apartmanların inşa edildiği alan kulübün bahçesiydi ve burada sabahları ata binilirdi. Avcılar Kulübü ve daha sonra da Büyük Kulüp'ün üyeleri at arabalarını buraya park ediyordu. Üye olmayanın giremediği Büyük Kulüp'e tüm Osmanlı üst düzey erkânı ve İstanbul'un zenginleri üye olmaya devam etti. İki katı kulübe kiralayan Abraham Paşa, asma kattaki özel dairelerini tuttu. Zemin katta lüks dükkânlar açıldı. Bina kısa zamanda Beyoğlu'nun en hareketli ve merak uyandıran yerlerinden biri haline geldi.

Ava, borsaya ve kumara düşkünlüğüyle meşhur olan Abraham Paşa, çok geçmeden para sıkıntısı çekmeye başladı ve Osmanlı Bankası kayıtlarına göre Cercle d'Orient binasını ipotek ettirerek iki kere kredi kullandı. Zamanla borçlarını ödeyemez duruma gelince 1898'de binayı devretmek zorunda kaldı. Abraham Paşa'nın ölümünden hemen sonra 1919'da Cercle d'Orient binası, Osmanlı Bankası tarafından Manuk Manukyan adındaki bir borsa simsarına 108.000 sterlin karşılığı satıldı. Cercle d'Orient binasının ve bahçesinin mülkiyeti daha sonra H. Arditi ve A. Saltiel'e geçti ve Abraham Paşa'nın özel daireleri Bolşevik Devrimi sonrası İstanbul'a gelen Ruslar tarafından gece kulübü olarak işletilmeye başlandı.

Skating Palace, binanın bahçesinde tahminen 1909-1912 yıllarında inşa edilen ilk yapıydı ve patinaj sporları için kullanılırdı. 1918'de burası Yeni Tiyatro adında salaş bir tiyatro binasına dönüştürüldü. Yeni Tiyatro'da genelde Viyana'dan gelen operet toplulukları sahne alırdı. Bu alanda bulunan İsketinç apartmanı adını "skating" (paten) kelimesinden aldı.

MELEK SİNEMASI, 1924. GÖKHAN AKÇURA ARŞİVİNDEN. // MELEK CINEMA, 1924. GÖKHAN AKÇURA ARCHIVE.

1924'te Cercle d'Orient binasının hemen arka tarafında Opera Sineması açıldı. 1924-1932 arası Opera Sineması, 1932-1955 arası İpek Sineması adıyla faaliyet gösterdi ve daha sonra 1975'e kadar Şehir Tiyatroları Komedi Sahnesi olarak kullanıldı. Opera Sineması'nı Mehmet Rauf Sirman ile Cemal Pekin (bugün Özen Film olarak bilinen şirketi Opera Film adıyla ilk kuranlar), kumaş tüccarı Papayanopulos ile ortak olup açtı. Saltiel ve Arditi ile olan anlaşma, binanın bu üç kişi tarafından yapılması ve 10 yıl kira verilmemesi şeklindeydi. Mimarı, diğer iki sinemanın da mimarı olan Rafael Alguadiş'ti. Duvarlarında Rus ressamların tabloları olan, tavanları altın yaldızlı bu büyük salonda gelenleri smokinli çalışanlar karşılar ve Arnoldi orkestrası eşliğinde Amerikan filmleri gösterilirdi. Sinema 1932'de İpekçilere devredilince onlar da adını İpek yaptılar. Şehir Tiyatroları Komedi Sahnesi olarak kullanıldığı dönemde, 1967'de bir yangın geçirdi ve 1968'de yenilenecek açıldı. 1970'lerin sonunda içinde yer alan tekstil atölyesinde çıkan yangından sonra metruk halde bırakıldı ve Emek Sineması girişinden hemen önceki girişinin kepengi uzun yıllar kapalı kaldı.

Emek'in arkasında yer alan Rüya Sineması, ilk olarak Artistik adıyla, Opera Sineması ile aynı koşullarda, yani 10 yıl kira ödemeyecek olan Sirman ve Pekin tarafından mimar Alguadiş'e yaptırıldı. İki balkonlu, perde ve balkon küpeşmeleri kadife olan bu sinemanın ismi, isimlerin millileştirilmesi işlemleri kapsamında Sümer oldu. 1958'de Emek Film, yenilediği Melek Sineması'nı Emek, Sümer Sineması'nı da Küçük Melek adıyla açtı. 1962-1963 sezonunda bir süre kapalı kalan Küçük Melek, Rüya adıyla yeniden açıldı ve yerli filmler göstermeye başladı, 1970'lerin ortalarında seks filmleri furçasına kapıldı.

1924'te bahçenin orta kısmında mimar Alguadiş tarafından 600 koltuk kapasiteli Melek Sineması yapıldı. Sinema adını, film perdesinin iki yanına yerleştirilmiş, sarı-turuncu renkli art nouveau tarzında melek heykellerinden ve sinemaya giriş için zorunlu olarak kullanılan Melek Apartmanı'ndan aldı. Burada bir sinema salonu açma fikri, Berlin'de ticaret okuduğu sırada sinema sektörünün kârlılığını gören İhsan İpekçi'ye aitti. Eski dışişleri bakanlarından İsmail Cem'in de babası olan

İpekçi, Beyoğlu'ndaki Elhamra Sineması'nın işletmeciliğini aldıktan sonra Melek Sineması'nı açtı. Burası, salonun her yanından görüntünün rahatlıkla izlenmesini sağlayan dikine yapısıyla, barok ve rokoko tarzda tavan bezemeleriyle Beyoğlu'nun en görkemli salonlarından biriydi. Melek, uzun yıllar İpek Film'in en önemli salonlarından biri olarak çalıştırıldı ve insanların tuvalet ve frakla katıldığı gösterişli galalara ev sahipliği yaptı. Salon'da 1940'lı ve 1950'li yıllarda daha çok Amerikan filmleri ve müzikalleri gösterildi, o dönemin en büyük gişe başarısı *Rüzgâr Gibi Geçti* filmine aitti.

1945'te Varlık Vergisi uygulaması, gayrimüslim mülk sahipleri Arditi ve Saltiel'i iflas ettirince yapı grubu (o dönemde Melek, İpek ve Sümer sinemaları, altındaki sekiz dükkân ve iki sinema girişiyle Cercle d'Orient binası ve yan cephede bir dükkân, bir matbaa ve iki evi kapsayan kompleks) belediye tarafından satın alındı. Belediye bu yapı grubunu 1951 ve 1956 yıllarında satışa çıkardı ve 1957'de ihale şartlarını yerine getiren Emekli Sandığı'na sattı. Melek Sineması'nı 1958'e kadar İpekçi Kardeşler işletti. Daha sonra Emekli Sandığı, Emek Film'i kurdu ve sinemanın işletmeciliğini de üstlenerek adını Emek olarak değiştirdi. Bu dönemde Amerikan filmlerinin yanı sıra Avrupa sinemasının özgün filmlerine de programda yer verildi.

Salonun işletmesi 1968-1969 sezonunda sinemacı ve yönetmen Turgut Demirağ'a, 1975'ten itibaren de Osman ve İsmet Kurtuluş'a verildi. 1970'li yılların ortasında televizyonun yaygınlaşmasıyla girilen krizle baş etmek için kısa bir dönem karate filmleri gösterilse de genel olarak ticari olmayan filmlere de alan açan bir salondur. 1980'lerin sonlarında da Türkiye sinemasının nitelikli örnekleri Emek Sineması'nın perdesindeydi. Salon 1993'te kapsamlı bir restorasyondan geçti, en son kullanıldığı tarih ise 2009 oldu. 20 yıl boyunca İstanbul Film Festivali'nin hem asıl salonlarından biri hem de açılış salonu, Film Ekimi'nin de önemli salonlarından olan Emek, Atlas ve kapanan Alkazar ile birlikte Hollywood üretimi olmayan filmleri sinemada izlemek isteyenlerin az sayıdaki alternatifinden biriydi.

İstiklal Caddesi üzerindeki Cercle d'Orient binası, 1970'lerin başında eski ihtişamını kaybetti ve sıradan bir Beyoğlu pasajı halini aldı; Büyük Kulüp, Anadolu Yakası'na taşındı, zemindeki dükkânların sayısı artırıldı, bardo salonları açıldı, eşsiz tavan süslemeleri bulunan salonlarından bazıları depo olarak kullanılmaya başlandı. 1970'lerin sonunda tekstil atölyesi olarak kullanılan İpek Sineması'nda çıkan yangının sıçraması sonucu bina harap oldu. Zamanla ancak girişteki dükkânlar yeniden açılabilirdi.

1976'da Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, hem Cercle d'Orient kompleksini hem de Emek Sineması'nı korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil etti. 1993'te de Kültür Bakanlığı'na bağlı 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu bölgeyi Kent-sel Sit Alanı ilan etti. Bu arada Emekli Sandığı son yangından epeyce etkilenmiş olan binayı restore ettirmek istedi ve 1992'de bir ihale açtı. İhaleyi Kamer İnşaat aldı ve 25 yıllık bir kira sözleşmesi imzalandı. Karşılığında bina otele dönüştürülecek ve altına otopark yapılacaktı. Hazırlanan proje koruma kurullarınca onaylanmadı, hatta 1999'da İstanbul 2. İdare Mahkemesi projeyi "koruma ilkelerine ve kamu yararına" uygun görmediği için iptal etti. 2006'da Bakanlar Kurulu, Beyoğlu Bölgesini yenileme alanı olarak ilan edince Beyoğlu Belediyesi 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması" adlı yasaya dayanarak bir proje hazırladı. Projenin tarafları SGK ve Kültür Bakanlığı'ydı. 2009'da, 1992 yılında Emekli Sandığı ihalesini kazanan ve 25 yıllık kira kontratı imzalayan Kamer İnşaat yeni bir ön proje hazırladı ve proje Kültür Bakanlığı'na bağlı Koruma Kurulu tarafından 10 Ekim 2009 tarihinde onaylandı. "Grand Pera" isimli bu proje, birinci derece tarihî eser sayılan Cercle d'Orient'in arka cephesinin açığa çıkarılmasını, bu nedenle Emek Sineması dahil bir dizi binanın yıkılmasını ve böylelikle açılan alana bir AVM inşa edilmesini içeriyordu.

İlk geniş çaplı protestolar da mahkeme süreci de 2010'da başladı. Mimarlar Odası'nın açtığı dava sonucunda, İstanbul 9. İdare Mahkemesi 24 Mayıs 2010'da "telafisi güç veya imkânsız zararlar doğurabileceği

FOTOĞRAF: KAYIHAN TÜRKÖZ. SALT ARAŞTIRMA.
PHOTOGRAPH BY KAYIHAN TÜRKÖZ. SALT RESEARCH.

gerekçesiyle” oy birliğiyle projenin yürütmesinin durdurulmasına karar verdi. Ancak bizzat aynı mahkeme 16 Kasım 2011’de, tartışmalı bir bilirkişi raporuna ve yine tartışmalı bir teknik rapora dayanarak kendi verdiği yürütmeyi durdurma kararını kaldırdı. Bilirkişi raporu tartışmalıydı çünkü aslında üç bilirkişiden ikisi, yani çoğunluk görüşü projeye “hayır” demişti. “Proje uygundur” diyen teknik rapor da tartışmalıydı çünkü hazırlayan iki akademisyenden Prof. Dr. Kutgün Eyüpgiller, Kamer İnşaat’ın danışmanıydı. Diğer akademisyen Prof. Dr. Kaya Özgen ise emekliliğinin gelmesi nedeniyle imza yetkisine sahip değildi. Tüm bunlara rağmen alınan kararlar Emek Sineması’nı koruması öngörülen “yasal zırh” kaldırdı ve Beyoğlu Belediyesi 13 Şubat 2013’te, yargı süreci Danıştay’da devam ediyor olmasına rağmen projeye yapı ruhsatı verdi.

Cercle d’Orient ve Emek Sineması’nın üzerinde konumlandığı yapı adasının 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 1960’lara uzanan aralıkta İstanbul’da uygulanmış en gelişkin inşaat tekniklerinin ve bir dizi mimari üslubun iyi örneklerini içermesi, Emek Sineması’nın İstanbul’da 20. yüzyıl başından bugüne ulaşmış en geniş iç mekân olması ve bezeme özellikleri bakımından 1900’lü yılların biçim tercihlerini önemli ölçüde koruması, aynen ve yerinde korunması gerektiğinin temelini oluştuyordu.

2010 yılının Nisan ayından itibaren Emek Sineması için verilen mücadele karşısında Kamer İnşaat “yıkıyoruz, taşıyoruz” diyerek tavan ve duvar süslemelerini yeni konstrüksiyonun beşinci katına taşıyacağını duyurdu. Oysa Emek’in sinemaseverler için önemi, o süslemelerden kaynaklanmıyordu.

“Emek Sineması’nı da, ticari gösterimin dayattığı seyir kültürünün dışına çıkabildiğimiz zamanlarda, yani festivallerde tadına vardığımız film kültürü uğruna korumak ve yaşatmak istedik. İnsan olmanın, hayatta olmanın nasıl bir şey olduğuna dair sorular soran, hikâyeler anlatan filmlerin, bilet sırasında birlikte beklemenin, tıklım tıklım salonda çit çıkar-

madan film izlemenin, sonrasında konuşmanın, tartışmanın tadı vardı bu film kültüründe... Belki daha asri ama bir ağacın gölgesinde oturmak kadar insana ait, insanlığın yarattığı bir deneyimi yaşamaya devam etmek için Emek'i savunduk.” *Enis Köstepen'in* Altyazı Aylık Sinema Dergisi'nin 130. sayısı (Temmuz/Ağustos 2013) için kaleme aldığı editör yazısından alıntılanmıştır.

Sinemaseverler haliyle, sokakla doğrudan bağlantısı kesilmiş, bir AVM'nin içine tıklıp bağımsızlığı ortadan kalkmış, kentsel rant hır-sının simgesine dönüşmüş bir “taklit”e razı olmadı. Emek Sineması protestoları çok çeşitli biçimler aldı, kimi zaman Emek'in önüne perde gererek film izlenip müzik şenliği yapıldı, kimi zaman sokakta nöbet tutulup forumlar düzenlendi. İstanbul Film Festivali'nin 2010'dan beri bütün açılış ve kapanış törenlerine, Emek'in yıkımıyla ilgili sloganlar ve pankartlar damgasını vurdu. 7 Nisan 2013'te aralarında yönetmen Costa Gavras ve oyuncu Tuncel Kurtiz'in bulunduğu binlerce sine-maseverin protesto eylemine polis, göz yaşartıcı gaz ve tazyikli suyla müdahale etti, dört kişiyi gözaltına aldı. 14 Nisan'da daha kalabalık bir grup yine o sokakta toplandı. 20 Mayıs 2013'te sinema tamamen yıkılmıştı. Yıkıma karşı protesto gösterileri bir diğer inşaat projesine, yani Gezi Parkı'nın yerine Topçu Kışlası'nın inşa edilmesine karşı Türkiye çapına yayılan eylemlerin ilk sinyallerini verdi. Gezi'deki isyana yol açan unsurlar arasında Emek'in yıkılması ve buna gösterilen haklı tepkinin şiddetle bastırılmasının da önemli bir rolü vardı.

Gezi'de polisin uyguladığı vahşet, 2015 Temmuz'undaki Suruç Katli-amı'ndan itibaren gerçekleştirilen terör saldırıları, artan polis görü-nürlüğü ve şiddeti, küçük dükkânların kapanıp yerine zincir mağaza ve AVM'lerin açılması, İstiklal Caddesi'nin cazibesini epey azalttı. Ancak Grand Pera ve Emek özelinde, kimilerinin anılarıyla dolu bir mekânın yıkılmasına tepki göstererek orayı boykot etmesi de söz konusu.

5

GALATASARAY MEYDANI

Galatasaray Meydanı, İstiklal Caddesi üzerinde, Taksim ile Tünel meydanları arasında hemen hemen orta noktada bulunan bir kesişme noktası. Tepebaşı'ndan gelen Meşrutiyet Caddesi ile Tophane'den gelen Boğazkesen Yokuşu bu dört yol ağzında kesişiyor. Oldukça küçük bir alanı kapsamasına rağmen ismi alayla ölçülemeyecek bir cisme sahip.

Meydana hâlâ orada bulunan Galatasaray Lisesi adını verse de son 20 yıldır toplumsal hafızada aldığı yeri burada her cumartesi saat 12.00'de toplanan Cumartesi Anneleri'ne borçlu. Cumartesi Meydanı diye de anılmasının nedeni bu. Farklı konulardaki ihlalleri protesto eden farklı hak örgütleri ve inisiyatifler, politik gruplar da bu meydanı sıklıkla kullanıyor. Bu nedenle güvenlik gerekçesiyle meydanda sıklıkla bir polis kalabalığı da görülüyor. Bu kalabalık, kah orada bulunanların yürüyüşe geçmesini kah toplanmalarını engellemek için müdahale etmek üzere orada bulunuyor. Yani insanların güvenliğiyle pek bir ilgileri yok.

Galatasaray Meydanı, bu anlamda İstanbul'un belki de en politik meydanı olan 1980'ler sonrası Beyazıt Meydanı'nın rolünü çalmış gibi. Bunda 1980

sonrasında hak ve kimlik hareketlerinin döneme damgasını vurmasının rolü büyük olabilir. Meydan, adını 1481’de II. Bayezid’in yerleşim alanı olmayan bu bölgede Saray’ın içoğlanlarını eğitmek üzere kurduğu kışla/mektepten alıyor. Galata Sarayı diye anılan bina, semte de ismini verdi. Bugün bu okulun yerinde Galatasaray Lisesi bulunuyor. Galatasaray Hamamı da zamanında bu okulda okuyan içoğlanlarının temizlik ihtiyacı ve Beyoğlu ayyaşlarının ayılması için inşa edildi. 1875’te yapılan Galatasaray Postanesi yaklaşık 2000’li yıllara kadar İstanbulluların posta ve telefon işlemlerini tarihî bir postanede yapabildikleri bir yerdi. Ayrıca İstiklal Caddesi’nde yapılan protesto gösterilerinin posta işlemleri de (İçişleri ve Adalet Bakanlığı’na çekilen protesto telgrafları, cezaevlerine dayanışma mesajları gibi) burada görölüyordu. İstanbulluların bu tarihî mekânla gündelik ilişkisi binanın müze yapılması kararıyla kesildi.

Galatasaray Lisesi’nin karşısında yer alan Çiçek Pasajı, aslında bir boyutuyla Beyoğlu’nun Rus geçmişine bir gönderme yapıyor. Rejans lokantası gibi, Ekim Devrimi sonrasında İstanbul’a göçen beyaz Rusların mekânı. Ayrıca askerî ve sivil faşist, muhafazakâr yönetimlerin Osmanlı’dan bu yana süren alkol politikalarını da bu pasajın tarihî seyri içinde izlemek mümkün. Osmanlı modernleşmesinin göstergelerinden biri olan pasajlardan tabii ki Galatasaray Meydanı da nasibini almış durumda. Şehri gezilebilir kılan bu pasajların bir özelliği de azınlıklar tarafından yönetilen İstanbul’un ilk alışveriş merkezleri olmaları. Pasajların kayyum ya da Hazine’ye devredilerek el değiştirmesi, Cumhuriyet’in azınlıklardan Türklere transfer edilen sermaye birikiminin de örneklerinden. Meydan ayrıca heykelsiz İstanbul’da iki heykele ev sahipliği yapıyor. Şadi Çalık’ın *Cumhuriyet’in 50. Yılı* ve İlhan Koman’ın *Akdeniz* heykellerinin öyküleri de Türkiye’nin İslâmıcı ve Batıcı siyasal çatışmalarının sanatsal izdüşümleri niteliğinde. Son olarak tabii ki Cumartesi Anneleri veya Cumartesi İnsanları’nın hikâyesi, Cumhuriyet tarihinde devlet şiddetinin, acımasızlığının ve devlet görevlileri için cezasızlığın, fakat aynı zamanda buna karşı direnişin, hak arayışının, insan haklarının da tarihsel bir simgesi gibi.

GALATASARAY LİSESİ

Birkaç yüzyıl boyunca Saray'a içoğlanı yetiştiren okulun bulunduğu arsaya 1839'da şehzadebaşınında açılan ve ilk modern tıp okulu olan Tıphane ve Cerrahhane-i Amire taşındı. Okul, buraya taşındığında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i şahane ismini aldı. Ancak 1849'daki yanđın sonucu Tıphane buradan da taşınmak zorunda kaldı. Mekteb-i Sultani ise 1 Eylöl 1868'de öğretime açıldı. Tanzimat eğitiminin simgesi sayılan Türkçe ve Fransızca tedrisatlı okulun ilk zamanlarında 172 Müslöman ve 237 gayrimöslim (Ermeni, Latin, Rum, Musevi, Bulgar) öğrencisi vardı. Laik ve Fransızca dilde eğitim verecek bir okul, her yenilikçi adım gibi tepkiyle karşlandı. Önce uluslararası baskılara direnildi. Rusya, Osmanlı'daki Fransız etkisinin yaygınlaşmasından duyduğu endişeyle okulla ilgili bir nota verdi. Aynı düzeyde bir Rus okulu açılması girişimleri ise başarı kazanamadı. Papa, Galatasaray'a Katolik öğrenci kaydını yasaklamaya kalkıştı ama Fransa araya girerek bunu engelledi. Ama İstanbul'daki Ermeni Katolik Patriği kendi cemaatinden çocukların bu okula gönderilmesini yasakladı.

Ardından yerli ve millî direnişler başladı. Öncelikle okulun ikinci müdürü, Türkiye Maarifi tarafından uzun süre atanmadı. Daha doğrusu atanan Türk müdür için göreve başlama izni alınamadı. Sonra Yeni Osmanlılar ve Namık Kemal devreye girdi ve okul milliyetçi eleştirilerin hedefi oldu. Yunanca dersinin olmaması Rumları kızdırdı; Museviler, Hıristiyan bir müdürün yönettiği okula çocuklarını göndermek istemediler. Osmanlı şeyhülislamı, Müslöman ve Hıristiyan gençlerin bir arada okumalarının dine aykırı olduğunu ileri sürdü. Ancak tüm bunlar okulun eğitime devam etmesine engel olmadı. Çünkü devletin yabancı dil bilen yetişmiş elemana ihtiyacı vardı ve diplomasi dili o dönemde hâlâ Fransızca'ydı. Levantenler, Ermeniler ve Rumlar "dragoman" adıyla Fransızca'nın yanı sıra Latince, Rumca, İngilizce ve bazı Balkan dillerini biliyor ve Osmanlı Hâriciyesi'nin temel direğini oluşturuyordu. Ancak 1789 Fransız Devrimi çok uluslu tüm imparatorlukları ve hatta ulus devletleri de etkisi altına almış, Sırpardan sonra Yunanlıların bağımsızlık savaşı başlamıştı. Sekiz yıl süren bu savaş sırasında Osmanlı yönetimi günah keçisi ararken dragoman-

GALATASARAY LİSESİ'NİN GİRİŞİ. SALT ARAŞTIRMA, ENGİN ÖZENDES ARŞİVİ.
ENTRANCE OF GALATASARAY HIGH SCHOOL. SALT RESEARCH, ENGİN ÖZENDES ARCHIVE.

ları buldu ve onların Yunanlılara bilgi sızdırdığına hükmetti. Böylece Osmanlı Hâriciyesi'nde dragoman dönemi kapandı. Bu da Osmanlı topraklarında Fransızca eğitim veren bir kurumu elzem kılıyordu.

Eğitime başlayan ve giderek öğrenci sayısını artıran okulda, 1905'te okul öğrencileri bugün Türkiye'nin üç büyük futbol takımından birine başlangıç oluşturacak Galatasaray Spor Kulübü'nü kurdu. 1907 Şubat'ında yanan okulun yenilenme çalışmaları 1909'a kadar sürdü. O tarihe kadar sadece lise eğitimi verilirken, 1908'de okula ilk ve orta eğitimi de eklendi. 1912'de 60 mezun veren okul, 1915'te 18 mezun verdi. 1916'daysa hiç mezun vermedi. Bu konudaki resmî tarih yorumu, o dönemdeki Balkan ve Çanakkale savaşlarında silah altına alınan ve öldürülen öğrencileri gerekçe gösterirken lisenin Ermeni Soykırımı kurbanlarına haliyle değinmiyor.

Okulun 1968'deki 100. yıldönümü kutlamalarına Fransız Devlet Başkanı Charles De Gaulle de katıldı. O tarihe kadar okul 4.717 mezun vermişti. 1975'te Anadolu Lisesi statüsüne geçirilen okul, 1992'de Fransa'yla yapılan bir anlaşma uyarınca ilkokuldan üniversite bitimine kadar hizmet verecek bir şekil aldı. 1993'te hem ilk kısım hem de Galatasaray Üniversitesi eğitime başladı.

GALATASARAY HAMAMI

Galatasaray Lisesi'nin duvarına bitişik Turnacıbaşı Sokak'ta (eski adı Su Terazisi) Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi yer alıyor. Bu lise, banker Hristaki Zoğrafos'un 1892'de İstanbul Rum cemaatine bir bağışydı. Mimarı Periklis Fotiadis olan lise hâlâ faal. Liseyi geçince, sokağın bitiminde ise, 1715'te yaptırıldığı kaydı bulunan Galatasaray Hamamı karşımıza çıkıyor. Halka da açık olan hamamın, gece Beyoğlu'nda demlenenlerin yıkanıp kendilerine gelmeleri için sabaha kadar hizmet verdiği söylenir. 1965'te onarım geçiren yapı, bu yenilenme sırasında mimari özgünlüğünü yitirdi. 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başında yasaklar ve engeller nedeniyle yer altına inen LGBTİ+ yaşamının devam ettiği mekânlardan biri de İstanbul hamamlarıydı. Ancak Galatasaray Hamamı, turistik özelliği ve yüksek fiyatları nedeniyle gey buluşmalarının yaşandığı bir hamam olmadı.

GALATASARAY POSTANESİ

İstanbulular niçin geçmişî yüzlerce yıl geriye giden evlerde oturup, lokantalarda yemek yiyemiyor? Niye yüz yıllık kamu binalarında hizmet alamıyor? Çocuklar niye yüzlerce yıllık okullarda okuyamıyor? Bunun cevabı olarak, kentın son derece önemli tarihî dokusuna sahip çıkılmaması, koruma politikalarının yetersiz kalması ve çoğu zaman yerel yönetimler eliyle ihlal edilmesi, tarih ve koruma bilincine yönelik eğitim ya da güçlü politikaların olmaması, hızlı kentleşme gibi gerekçeler sıralanabilir. Beyoğlu Postanesi de bunun kurbanlarından biri. Müze olarak korunmuş olsa da restorasyon faciaları nedeniyle orijinal dokusunu yitirmiş durumda.

Galatasaray Postanesi, İstiklal Caddesi'ne cephele olarak 1875'te tüccar Theodor Sıvacıyan tarafından bir aile konutu olarak inşa ettirildi. 340 metrekare alan üzerine kagir olarak inşa edilen bina, bir bodrum, bir zemin, üç tam kat ve boğaz manzarası olan bir çekme kattan oluşuyordu. Fransa'da imal edilen kapılarla, İtalyan ressamların uyguladığı tavan bezemeleriyle donatılan binanın üst katlarında Sıvacıyan ve ailesi otururken, giriş katı da Bay Apolonatos tarafından ecza laboratuvarı olarak işletildi. 1907'de Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Hâsîp Efendi iken bina satın alındı ve Beyoğlu Posta-Telgraf Merkezi'ne dönüştürüldü. İstanbul Radyosu, 1943-1944 tarihlerinde yayınlarını ikinci kattaki odalardan sürdürdü. Binada bir süre de İngiliz ve Alman radyo şirketleri faaliyet gösterdi. En son 1977'deki yangında hasar gördükten sonra, o zamanki tasarruf tedbirleri kapsamında orijinaline sadık bir restorasyon yapılmadan 1982'de tekrar hizmete girdi. Ancak kısa süre içinde Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve Bakanlık kararıyla müze yapılmasına karar verilen Galatasaray Postanesi boşaltıldı, geçici olarak karşısındaki bir binaya taşındı. Binada restorasyon çalışmaları başladı. Tarihî postane, restorasyonundaki davalara konu olan yolsuzluk uygulamalarının ardından Galatasaray Müzesi oluverdi. Nüvesini 1915'te Ali Sami Yen tarafından kurulan Galatasaray Müzesi'nden alan Galatasaray Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi, 6 Aralık 2009'dan bu yana İstiklal Caddesi No: 90 adresindeki Tarihî Beyoğlu Postanesi'nde hizmet veriyor.

GALATASARAY POSTANESİ. SALT ARAŞTIRMA, FOTOĞRAF: KAYIHAN TÜRKÖZ.
GALATASARAY POST OFFICE. SALT RESEARCH, PHOTOGRAPH BY KAYIHAN TÜRKÖZ.

Galatasaray Postanesi'nin önemli özelliklerinden biri de çeşitli kampanyalara imza atan hak örgütü mensuplarının protesto ve kampanya telgraflarını ve kartpostallarını postalamak için burada buluşmasıydı. Örneğin 2000'de cezaevlerinde F Tipi uygulamaya karşı başlayan ölüm oruçları sonucu pek çok kişi yaşamını yitirmiş, sağlığını kaybetmişti. 19 Aralık 2000'de cezaevlerine yapılan operasyon, cezaevlerinde uygulanan şiddetin en uç noktalarından biri oldu. 19 Aralık'tan sonra İstanbul'da çeşitli kadın gruplarından kadınlar bir araya gelerek F tipi cezaevlerindeki tutuklular için "Endişeliyiz" başlığıyla eylemlere başladı. 13 Ocak'ta üzerinde "Endişeliyiz" yazan balonlar uçurarak ilk eylemlerini gerçekleştiren kadınlar, daha sonra Aralık ayına kadar her hafta saat 13.00'te Galatasaray Postanesi'nden cezaevlerindeki kadınlara mektup atıp basın açıklaması yaptı.

ÇİÇEK PASAJI

Banker Hristaki Zografos Efendi tarafından dönemin ünlü mimarlarından Cleathy Zagno'ya, 1870 Beyoğlu yangınında yanan Naum Tiyatrosu'nun arsasına yeni bir çarşı binası olarak yaptırılan Çiçek Pasajı, Beyoğlu ve İstiklal Caddesi denince belki de akla ilk gelen mekân. Yapımına 1874'te başlanan ve 1876'da bitirilen binanın yapıldığı zamanki adı Cite de Pera'ydı. Asıl girişi İstiklal Caddesi üzerinde olan pasajın diğer kapısı da Balık Pazarı'nın olduğu Sahne Sokağı'na açılıyor. Bina da 24 dükkân ve 18 daire bulunuyordu. Japon oyuncakçı Nakumara, Çiçekçi Pandelis, Köleyan Kuaförü, Acemyan Tütüncüsü, Teodoradis Eczanesi, Yorgo'nun Meyhanesi, Hristo Kafesi ve Degüstasyon Lokantası, günümüzün alışveriş merkezlerine karşılık gelecek bir işlev yüklenen Çiçek Pasajı'ndaydı. 1908'de pasajı II. Abdülhamit'in sadrazamı Küçük Sait Paşa satın aldı. Paşa, toptan çiçek mezzatları da yapan Çiçek Üretim ve Satış Kooperatifi'ni buraya taşıdı. Böylece Pasaj, Çiçek Pasajı olarak anılmaya başlandı.

Edebiyatçı İsmail Güzelsoy, İstanbul'un Gezi Rehberi adlı kitabında pasajın Çiçek Pasajı olarak adlandırılmasına başka bir açıklama getiriyor:

“Uzun süre, Ekim Devrimi sonrasında Rusya’dan kaçan Beyaz Rus kızların bu bölgede çiçek sattığı bilinir. Galatasaray Lisesi’nin önünde gelene geçene çiçek satan bu kızcağızlar, kendilerini rahatsız eden İngiliz ve Fransız askerlerinin tacizlerinden korunmak için topluca Çiçek Pasajı’na sığınırlandı. Genelde bir erkek akrabalarının garson ya da aşçı olarak çalıştığı bu pasaj, kızlar için güvenli bir sığınaktı haliyle. Pasaj adını bu tatsız süreçten almış. Yani iddia edildiği gibi çiçek mezarlarından değil.”

Pasajın meyhane ve birahane mekânı haline gelmesinin başlangıcı 1930’lu yıllara dayanıyor. Degüstasyon Lokantası yazları pasaj içine bakan kapılarını açarak oraya masa koymaya başladı ve büyük rağbet gördü. Dükkânlar birer birer birahaneye ve meyhaneye dönüştü. Zaman içinde Krapen Pasajı’yla birlikte İstanbul’un en iyi meyhanelerinin bulunduğu bir yer haline aldı. Pasajda sadece erkeklerin girebildiği, gemicilerin müdavimi olduğu, müzikli ve danslı meyhanelere “baloz” adı verilirdi. Çiçekçi dükkânları arasındaki balozlarda büyük fiçiler üstünde içki içilmesi geleneği yakın zamanlara kadar korundu. 1950’lerde çiçekçilerin yandaki sokağa taşınmasıyla pasaj bugünkü kimliğine büründü.

1978’de pasajda çökmeler oldu. 1980 askerî darbesinden sonra atanan Beyoğlu Belediye Başkanı, pasajın içindeki masaları zapturapt altına almak için bir askerî düzen getirdi. 1988’de pasaj, belediye aracılığıyla yenilendi. 2005’te çatısı onarıldı ve ışıklandırması elden geçirildi. Pasaj bugün hâlâ meyhane ve birahane olarak daha çok turistlere hizmet veriyor. Bir liman kenti olarak Bizans’tan bu yana meyhaneleriyle ünlenen İstanbul’un bugün Nevizade ile birlikte koruma altındaki bir meyhane bölgesi olarak varlığını sürdürüyor.

AVRUPA PASAJI

Eskiden İstiklal Caddesi'ne açılan iki sokağın arasında bulunan Naum Tiyatrosu ile Jardin de Fleurs Oteli (ki İstanbul'daki ilk sirk gösterisi 1856'da burada yapılmıştı) 1870 yılında yanınca, yerine sokakları birbirine bağlayan uzun bir koridor şeklindeki bu pasaj yapıldı. Onnik Düz'ün yaptırdığı pasajın mimarı Pulgher'di. 56 metrelik koridor pasajın üstü camla kaplıydı. Toplamda yer alan 22 adet dükkânın her birinin üst katta bir odası ve mutfağı ile bir mahzeni vardı. Yapı yeni-Rönesans üslubunda inşa edilmiş, cephede kullanılan taşları Malta Adası'ndan getirilmişti.

Mekânı zenginleştirmek amacıyla ana taşıyıcılar üzerine yerleştirilmiş insan boyunda aynalar nedeniyle İstanbullular, pasaja "Aynalı Pasaj" adını da verdi. Üst katta nişler içindeki heykellerin ve korent başlıklı sütunların arasında yer alan üzerleri kemerli ikiz pencereler, pasajda dikkati çeken diğer dekoratif unsurlardı. Ayrıca dış kapıların üzerinde birinde aslan başı kabartması, diğerinde de Atatürk maskının yer aldığı rozetler bulunuyordu. İlk açıldığında, Kuaför Karkonakis, Massali ve Zografos, terzi Konstantin Hisar, Madam Rizzo ve Marko Perpignai, ibrişimci Emmanuel Karlatos ve Yorgo Tsiotis, iplikçi Josef Miari, saatçi Wosterling ve çiçekçi Sabuncakis gibi isimler burada faaliyet gösteriyordu. 1929'da Hazine'ye intikal eden pasaj, Emlak ve Eytam Bankası tarafından satıldı.

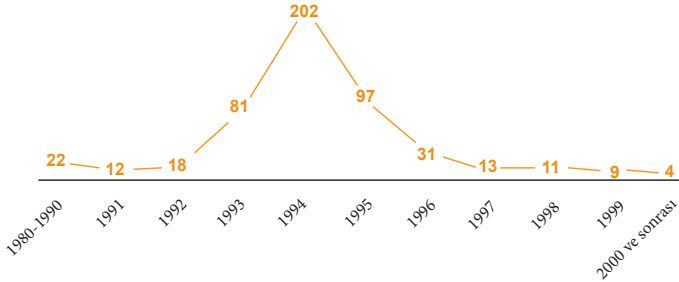
ZORLA KAYBETMELER

Tansu Çiller'in başbakanlık yaptığı 1995 senesinde Doğan Güreş, 1990-1994 tarihlerinde sürdürdüğü Genelkurmay Başkanlığı görevini İsmail Hakkı Karadayı'ya devretti. Kürt illeri, olağanüstü hal bölgesi olarak biliniyordu. Ordunun PKK ile mücadelesinde "gayrinizami harp" stratejisi uygulanmaya başlanmış, TSK "düşük yoğunluklu savaş" konseptine uygun olarak yeniden yapılandırılmış, Özel Harp Dairesi de Özel Kuvvetler Komutanlığı adını almıştı. Korucu sayısı ise yıldan yıla artıyordu. 1993 itibarıyla dönemin başbakanı Tansu Çiller ve Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ekibi tarafından "Alan hâkimiyeti ve PKK'yı Bölgede Barındırmama" konseptiyle özel bir güvenlik

stratejisi yürürlüğe konmuştu. Bu stratejinin sivil halk açısından sonuçlarıysa köylerin ve diğer yerleşim birimlerinin zorla boşaltılması, “faili meçhul cinayetler” ve zorla kaybetmelerin giderek artması oldu.

1980-1990 tarihlerinde kaybedilen kişi sayısı 22 iken, Hafıza Merkezi'nin doğrulayabildiği kaybedilen rakamlarına göre bu sayı 1992'de 18'e, 1993'te 81'e ve 1994'te 202'ye çıktı. Yürütülen gayri nizami harp stratejisi nedeniyle kaybedilenlerin büyük çoğunluğu Kürt nüfusun ağırlıklı olduğu kentlerde yaşıyordu. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden bu güne kadar Türkiye'de kaybedildiğine inanılan 1.300 kişiden Hafıza Merkezi'nin doğruladığı 500 kişinin illere göre dağılımı ise şöyle: Şırnak - 135, Diyarbakır - 123, Mardin - 65, Hakkari - 45, Batman - 26, İstanbul - 26, Şanlıurfa - 13, Tunceli - 11, Bitlis - 10, Ankara - 7, Diğer - 39.

Yıllara Göre Zorla Kaybedilenler

İnsan Hakları Derneği, bu gerçeklik karşısında ilk kez 1992'de zorla kaybetmeler üzerine bir kampanya düzenledi. Üç yıl sonra, 1995'te İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı daha geniş bir kampanya organize etti. Zorla kaybetmeler, gözaltında kayıplar olarak gündelik kullanımda yerini buldu.

Cumartesi Anneleri

15 Mayıs 1995'te, 58 gün önce gözaltına alınarak kaybedilmiş olan Hasan Ocak'ın bedeni ailesi tarafından Adli Tıp Kurumu'nda teşhis edildi. Kaybedildiği süre boyunca arkadaşları ve ailesi bulunması için çok sayıda eylem yapmış, Hasan Ocak'ın akıbetini sormuş ve kamuoyunda bu kaybı gündemde tutmuşlardı.

Hasan Ocak'ın gözaltına alınması yoğun olarak Alevilerin yaşadığı İstanbul Gazi Mahallesi'ndeki üç kahvehane ve bir işyerinin aynı anda kimliği belirlenemeyen kişilerce tarandığı ve "Gazi Olayları" olarak anılan günlerin hemen sonrasına denk geliyordu. Köylüler, Ocak'ın cansız bedenini gözaltına alınmasından beş gün sonra, 26 Mart 1995'te Beykoz Buzhane Köyü Dedeler Mevkii'nde gördü. Jandarma'ya haber vermeleriyle durum Beykoz Cumhuriyet Savcılığına intikal etti; parmak izi ve kan örnekleri alındı, fotoğrafları çekildi, İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve ilçelere parmak izi gönderildi. Ancak İstanbul'un dört bir yanında aranmasına rağmen bu bulgularla kimlik tespiti yapılmadı.

Ailesi, 15 Mayıs 1995'te Adli Tıp Kurumu kayıtlarından Hasan'ı teşhis etti. Ölüm nedeni tel veya ipe boğulma olsa da yüzü tanınmaması için parçalanmıştı ve vücudunun her yerinde işkence izleri vardı. Aile, tanıklara da başvurarak, Hasan Ocak'ın en son Terörle Mücadele Şubesinde görüldüğünü duyurdu. Otopsi raporu da Ocak'ın boğularak öldürüldüğünü ortaya koyuyordu. Ailenin suç duyuruları sonuçsuz kaldı, failler bulunamadı. Hasan Ocak'ın bedeninin arandığı sırada Rıdvan Karakoç'un ve Aysenur Şimşek'in kaybedildiğinin anlaşılması sonucunda İnsan Hakları Derneği hak savunucuları hem zorla kaybetmeleri engellemek hem de faillerin bulunmasını sağlamak üzere 27 Mayıs 1995'te Galatasaray Meydanı'nda toplanıp oturdular. Her hafta cumartesi günü aynı yerde ve aynı saatte protestolarını sessizce hayata geçirmeye başladılar. Arjantin'de cunta döneminde kaybedilenlerin yakınlarının Plaza de Mayo meydanında yaptıkları eylemden ilham almışlardı.

Ancak bir süre sonra polis müdahalesi başladı. Emniyet Müdürlüğü'nün "Kayıplar Otobüsü" hemen yanı başlarına park ediyor ve anons yapıyordu. Gözaltında kayıp olmadığı, kayıpların yasadışı örgütlere katıldığı söyleniyor, aileler devletle iş birliği yapmaya çağrılıyordu. Bir süre sonra polis, cumartesi günleri öğleye doğru Galatasaray Meydanı'na gelen herkesi gözaltına almaya başladı. 13 Mart 1999 itibariyle oturmalarına ara verildi ve bu ara 2009'a kadar sürdü. 31 Ocak 2009'da oturmalara tekrar dönülmesine Ergenekon tutuklamalarının başlaması ve dava iddianamesinin hazırlanması neden oldu. İnsanların kaybedilmesinden sorumlu olan askerlerin yargılanabilme ihtimali bir umut doğurmuştu. 29 Ocak 2011'de Cumartesi eylemi Cizre'de de başladı. Bunda bölgede katliamlardan ve kaybedilmelerden sorumlu tutulan Albay Cemal Temizöz hakkında açılan dava etkili oldu. Bu dönemde Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan 2011 yılında Cumartesi anneleriyle bir görüşme yaparak taleplerini dinledi. Kaybedilenlerin yakınları, 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar İstanbul'da, Diyarbakır'da, Batman'da ve Cizre'de Cumartesi eylemlerini sürdürdü. Bu tarihten itibaren sadece İstanbul'da yapılan eylem, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun talimatı ve "terör" suçlamasıyla 25 Ağustos 2018'de, 700. haftasında polis müdahalesine uğradı ve kaybedilenlerin yakınları ve insan hakları savunucularından 47'si gözaltına alındı.

GALATASARAY MEYDANI'NDA 500. CUMARTESİ ANNELERİ BULUŞMASI. 25 EKİM 2014. FOTOĞRAF: ADNAN ONUR ACAR, NAR PHOTOS.
500TH ANNIVERSARY OF SATURDAY MOTHERS' WEEKLY GATHERINGS AT GALATASARAY SQUARE. OCTOBER 25, 2014.
PHOTOGRAPH BY ADNAN ONUR ACAR, NAR PHOTOS.

Kayıplara dair filmler, kitaplar, şarkılar

70'ten fazla ülkede sistematik olarak uygulanmış olan zorla kaybetmelere dair, kayıp hikâyelerini konu alan dünyanın birçok ülkesinden film, belgesel, edebiyat ve müzik çalışmalarından bir derleme.

FİLMLER: *Missing/Kayıp* (1982), Yönetmen: Costa-Gavras, ABD - *La noche de los Lápicos/Kalemlerin Gecesi* (1986), Yönetmen: Héctor Olivera, Arjantin - *La Historia Oficial/Resmî Tarih* (1985), Yönetmen: Luis Puenzo, Arjantin - *Un Muro de Silencio/Sessizliğin Duvarı* (1993), Yönetmen: Lita Stantic, Arjantin - *La muerte y la doncella/Ölüm ve Genç Kız* (1994), Yönetmen: Roman Polanski, ABD, Britanya, Fransa - *The Disappearance of Garcia Lorca/Garcia Lorca'nın Kaybedilmesi* (1997), Yönetmen: Marcos Zurinaga, İspanya, ABD - *Imagining Argentina/Kayıp Hayatlar* (2003), Yönetmen: Christopher Hampton, İspanya, Britanya, ABD - *O Ano em Que Meus Pais Saíram de Férias/Annemler Tatilde* (2006), Yönetmen: Cao Hamburger, Brezilya - *Rendition/Yargısız İnfaz* (2007), Yönetmen: Gavin Hood, ABD - *Dukot* (2009), Yönetmen: Joel Lamangan, Filipinler - *The Simpsons, 12. Sezon, 6. bölüm: The Computer Wore Menace Shoes* (2000), Yönetmen: Mark Kirkland, ABD - *Infancia Clandestina/Kayıp Çocukluk* (2011), Yönetmen: Benjamin Avila, Arjantin, İspanya, Brezilya - *Das Lied in Mir/Doğmadığım Gün* (2011), Yönetmen: Florian Cossen, Almanya, Arjantin. - **BELGESELLER:** *Ormancık* (2014), Sterk TV, Kürdistan - *Berxwedana 33 Salan-Dayika Berfo/33 Yıllık Direniş, Berfo Ana* (2014), Yönetmen: Veysi Altay, Türkiye - *Bûka Baranê* (2013), Yönetmen: Dilek Gökçin, Türkiye - *Sabah Yıldızı: Sabahattin Ali* (2012), Yönetmen: Metin Avdaç, Türkiye - *Nuestros Desaparecidos/Kayıplarımız* (2008), Yönetmen: Juan Mandelbaum, Arjantin - *Nostalgia de la Luz/Işığa Özlem* (2010), Yönetmen: Patricio Guzman, Fransa, Almanya, Şili, İspanya, ABD - *El Botón de Nacar/Sedef Düğme* (2015), Yönetmen: Patricio Guzman, Şili.

EDEBİYAT: *Catch-22/Madde 22* (1961), Yazar: Joseph Heller - *Darkness at Noon/Gün Ortasında Karanlık* (1940), Yazar: Arthur Koestler - *The Disappeared* (2009) Yazar: Kim Echlin - *Queremos tanto a Glenda/Mırıldandığım Öyküler* kitabından "Graffiti" (1980), Yazar: Julio Cortázar - *Información para extranjeros* (1995), Yazar: Griselda Gambaro - *When Darkness Falls* (2007), Yazar: James Grippando - *La muerte y la doncella/Ölüm ve Genç Kız* (1991), Yazar: Ariel Dorfman *The Ministry*

of Special Cases (2007), Yazar: Nathan Englander - *Mi hija Dagmar* (1984), Yazar: Hagelin Ragmar - *Widows/Dullar* (1981), Yazar: Ariel Dorfman - *Feeding on Dreams: Confessions of an Unrepentant Exile* (2011), Yazar: Ariel Dorfman - *José* (1987), Yazar: Matilde Herrera - *Dirty Secrets, Dirty Wars: Buenos Aires, Argentina, 1976-83: The Exile of Editor Robert J. Cox* (2008), Yazar: David Cox.

POPÜLER MÜZİK: *Hay Una Mujer Desaparecida*, Holly Near (Barbara Higbie ile) - *Desaparecidos*, Little Steven & the Disciples of Soul - *Desapariciones*, Rubén Blades, *Mothers of the Disappeared*, U2 - *They Dance Alone*, Sting - *The Circle*, Kris Kristofferson - *Undercover of the Night*, The Rolling Stones - *Cumartesi Türküsü*, Sezen Aksu - *Beni Bul Anne*, Ahmet Kaya - *Benim Annem Cumartesi*, Bandista.

KOMAN VE ÇALIK

Galatasaray Meydanı'nın bir başka özelliği de heykelsiz İstanbul şehrinde iki heykele ev sahipliği yapması. Bunlardan ilki, Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yıldönümü için Mehmet Şadi Çalık'a sipariş edilen ve Galatasaray Meydanı'na yerleştirilen heykel. Göğe yükselen 50 borudan oluşan bu heykel, Cumhuriyet'in sanayileşmeci, kalkınmacı, modernleşmeci özelliklerine gönderme yapıyor. Girit'in Kandiye ilçesinde doğan Çalık, Türkiye'nin öncü soyut heykeltıraşlarından. Almanya'nın ilk soyut heykeltıraşları olan Rudolf Belling'den eğitim aldığı ve etkilendiği biliniyor. Belling, Nazilerden kaçıp Türkiye'ye gelen Alman bilim insanlarından biriydi. Bilindiği üzere Alman Parlamentosu'nun Naziler tarafından yakılmasından beş gün sonra, 5 Mart 1933'te yapılan genel seçimlerde Nazi Partisi, oyların yüzde 43,9'unu aldı. Hitler yönetimi komünist milletvekillerini tutuklayarak çoğunluk hükümetini kurdu, ülkeyi kararnamelerle yönetmeye başladı. İlk yaptığı tasarruflardan biri, üniversitelerdeki Nazi karşıtı ve Yahudi bilim insanlarını tasfiye etmek oldu. 3.100 bilim insanı üniversiteden atıldı, diplomaları geçersiz sayıldı. Bu sırada Türkiye'de üniversite reformu yapılıyor, yeni kurulan ve kurulacak olan üniversitelerde görev alacak bilim insanı bulmakta büyük zorluk çekiliyordu. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda 38'i ordinaryüs ve 4'ü profesör olan toplam 42 Alman bilim insanına görev verildi. 1933'te İstanbul Üniversitesi öğretime başladıktan sonra 300 kadar Alman bilim insanı

İstanbul'a geldi. Bunlardan 70 kadarı tıp fakültesinde ve hastanelerde görev aldı. Daha sonra Ankara Üniversitesi'nde de Alman ve Avusturyalı bilim insanlarına görevler verildi. 1933 sonrası, Almanya'yı terk etmek zorunda kalmış ordinaryüs, profesör, doçent, asistan, okutman, yardımcı bilimsel kadro olarak toplam 500-600 civarında Alman bilim insanı aileleriyle birlikte Türkiye'ye iltica etti. Bu insanlar, hem Türkiye'de üniversitelerin kurulmasına hem de yeni akademisyenler yetiştirilmesine büyük katkı sağladı. İşin bir diğer yanı da 1933 üniversite reformuyla tek parti denetimine alınmaya çalışılan ve bağımsızlığı ortadan kaldırılarak kapatılan başta Darülfünun'dan tasfiye edilen 93 öğretim görevlisinin yarattığı boşluğun da böylece giderilmesi idi.

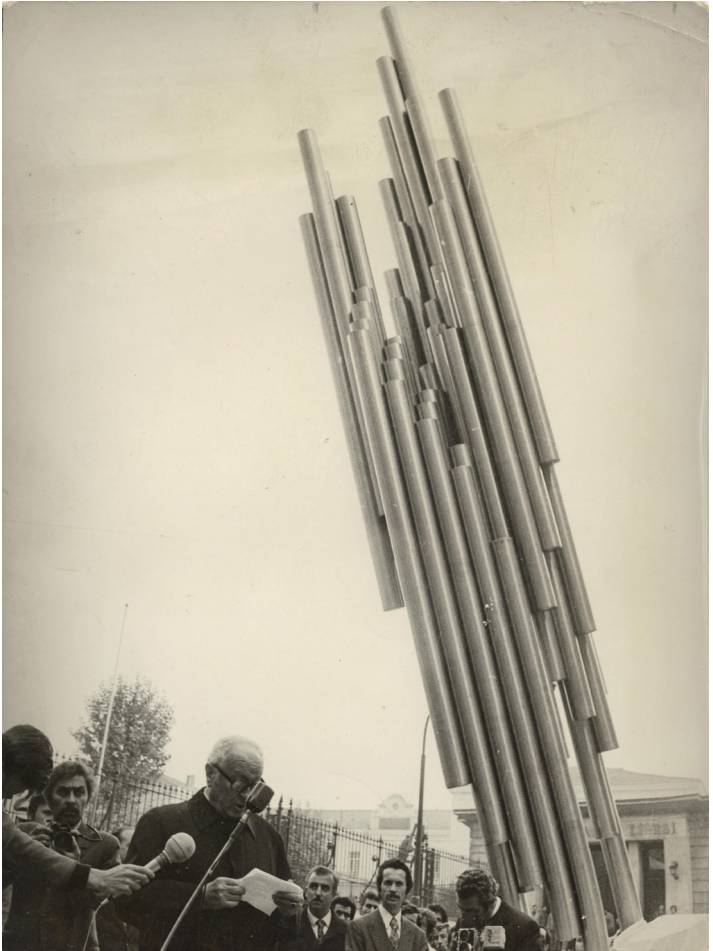
Akdeniz Heykeli

Meydanda bulunan ikinci heykel ise 2017'de Yapı Kredi binasının yenilenmesi sonrasında binaya dışarıdan görülecek şekilde yerleştirilen İlhan Koman'ın Akdeniz heykeli. Bu kollarını iki yana açmış kadın heykelinin aslında Akdeniz'e bakan bir yamaç için tasarlandığı ancak İstanbul Zincirlikuyu'daki (sonradan Yapı Kredi Sigorta adını alacak) Halk Sigorta binasının önüne yerleştirileceği anlaşılınca binanın cephesini kapatmaması için heykelin tasarladığından daha küçük yapılmasının Koman'dan rica edildiği söyleniyor.

İlhan Koman, Akdeniz heykelini şöyle tanımlıyor:

“...yüz yirmi parçanın her biri bu iç denizi çevreleyen farklı yaşayışlarda, başka dilleri konuşan, başka Tanrı'lara inanan insan topluluklarını simgeliyor. Bir armoni içinde hepsi bir araya geldiklerinde de Akdeniz'i oluşturuyorlar.”

1980'den beri Zincirlikuyu Meydanı'nda sigorta binasının önünde yer alan heykel, 2014'te binada bulunan İsrail Konsoloslugu önünde protesto gösterisi yapan kalabalık tarafından kırıldı. Heykelin bir bölümü tahrip edildi. Tamir edilen heykel, 2017'de Galatasaray Meydanı'ndaki Yapı Kredi binasının üst katında dışarıdan görülecek bir şekilde sergilenmeye başlandı.

İSTANBUL GALATASARAY CUMHURİYETİN 50. YILI ANITI. SALT ARAŞTIRMA, YUSUF TAKTAK ARŞİVİ - FOTOĞRAFLAR. // ISTANBUL GALATASARAY 50TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC MONUMENT. SALT RESEARCH, YUSUF TAKTAK ARCHIVE - PHOTOS.

Şahinyan ve Güler

Osmanlı döneminde fotoğrafçılık alanında öne çıkan nadir kadınlardan Maryam Şahinyan'ın yönettiği Foto Galatasaray da Galatasaray Meydanı'nda yer alıyordu. Meclis-i Mebusan Sivas milletvekili olan Agop Şahinyan Paşa'nın torunu Maryam, 1911'de doğdu. Ailesinin 1915 kırımından kaçıp İstanbul'a gelmesinin ardından 1933'te ortak oldukları Foto Galatasaray, 1937'den itibaren tek başına Maryam Şahinyan'ın yönetimine geçti. 1985'te yaşlılık nedeniyle stüdyosunu devrettiğinde ardında, tamamı siyah-beyaz negatif ve cam negatiflerden meydana gelen yaklaşık 200 bin görüntüyle İstanbul'un fiziksel arşivlerinden birini bıraktı. Maryam Şahinyan, 1996'da öldü.

Bu kitabın hazırlanmakta olduğu günlerde, 17 Ekim 2018'de hayata veda eden, Türkiye'nin belki de en ünlü, uluslararası düzeyde en çok tanınan fotoğrafçısı Ara Güler, 1928'de Beyoğlu'nda dünyaya gelmişti. Güler için İstanbul'u belgeleyen fotoğrafçı nitelmesi yapılabilir. 1950'de gazeteciliğe başlayan Güler, sonrasında *Hayat Dergisi*'nin fotoğraf bölümü şefi oldu, Time-Life ve Paris Match gruplarının bölge temsilciliğini yaptı. Fotoğraflarından oluşan sergiler dünyanın dört bir yanında açıldı ve yine fotoğraflarından oluşan çok sayıda kitabı basıldı. Çalışmaları özel koleksiyonlara, Paris'teki Bibliotheque Nationale de France'ın, Manchester'daki George Eastman Museum'un ve Köln ile Nebraska'daki müzelerin arşivlerine alındı. Galatasaray Meydanı'nın dibindeki atölyesinin giriş katında 2001'de açılan Ara Cafe'de de Ara Güler'in fotoğraflarını görmek mümkün.

Gül Baba

Rivayet o ki Galatasaray Meydanı ve burada kurulan okul, mevcudiyet sebebini Gül Baba adlı bir Bektaşî dervişine borçlu. En azından Evliya Çelebi Seyahatnamesi böyle diyor. Rivayete göre, Fatih Sultan Mehmet'in yerine geçen oğlu II. Bayezid avdan dönerken mis gibi çiçek kokularını alınca bugünkü Galatasaray yamaçlarını gül bahçesiyle dolduran tabiat âşığı Gül Baba'yı ziyaret etti. Bu ziyarette Gül Baba, padişahın bulunduğu yere bir okul yaptırmasını istedi. Padişah ayrılırken de ona bir demet sarı, bir demet kırmızı gül sundu. Galatasaray'ın renkleri buradan geliyor. Gül Baba, Fatih Sultan Mehmet devrinden Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar birçok savaşta yer aldı. Budin'in fethine katıldı ve bu fetih sırasında öldü. Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa tarafından 1548'de yaptırılan türbesi, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin merkezinde bulunuyor.

ARAŐTIRMACI SANATÇI TAYFUN SERTTAŐ IN MARYAM ŐAHINVAN IN TŪM ARŐIVINI YENIDEN GŖRSELEŐŐTIRDİŐİ FOTO GALATAŐARAY PROJESINDEN. // FROM THE FOTO GALATAŐARAY PROJECT BY ARTIST AND RESEARCHER TAYFUN SERTTAŐ, BASED ON THE RE-VISUALIZATION OF THE COMPLETE ARCHIVE OF MARYAM ŐAHINVAN. COURTESY OF TAYFUN SERTTAŐ AND YETVARTTOMASYAN.

6

HAZZOPULO PASAJI

Hazzopulo Pasajı, İstiklal Caddesi ile Meşrutiyet Caddesi'ni birbirine bağlayan bir geçit ve üç ana yapıdan oluşan avlulu bir kompleks. İstanbul Ansiklopedisi'nde Behzat Üsdiken, pasajın adını zengin bir Rum tüccar olan M. Hacopulo'dan aldığını belirtiyor. Ancak farklı kaynaklarda İstanbul'un Rum bankerlerinden ve Adalar'ın eski belediye başkanlarından Kiriakos Ioannis Hatzopoulos tarafından inşa ettirildiği; Galata bankerlerinden Yorgo Zarifi Hacopulo'nun pasajı inşa ettiren kişi olduğu da yazılmış. 1850'li yıllarda başladığı kaydedilen inşaatın 15 Nisan 1871'de tamamlandığı ve törenle açıldığı da kayda geçmiş. Pasajın İstiklal Caddesi üzerindeki dar cephesi yeni-klasik, iç avluya bakan yapılar ise yeni-Rönesans özellikler taşıyor. Pasaja İstiklal Caddesi'nden, yakın zamana kadar iki tarafında tuhafiyeci dükkânlarının bulunduğu, üstü tonozlu dar bir koridordan giriliyor. Solda kalan büyük bina Hacopulo Apartmanı olarak yapılmış ve dairelerine katlardaki açık koridorlardan ulaşılıyor. Toplam dört katlı olan üç binadan diğer ikisine giriş, Meşrutiyet Caddesi üzerindeki sağlı sollu kapılardan yapılmakta. Pasajın üçüncü kapısı ise Panayia İsodion Kilisesi'ne açılıyor.

Geçidin zeminindeki taşlara Podima Taşı deniliyor. Podima, Çatalca'ya bağlı Yalıköy'ün eski adı. 1950'lere kadar bu uçsuz bucaksız sahilden toplanan taşlar İstanbul'un bahçelerinde kullanılırdı. Bu taşların iri olanları ise seçilip dar küçük yolların, geçitlerin ve pasajların zeminlerine yerleştirilirdi.

AZINLIK “ALERJİSİ”

157 yaşındaki binanın ismi, 12 Eylül 1980 askerî darbesi sonucu atanan İstanbul Belediye Başkanı emekli Orgeneral İsmail Hakkı Akanse tarafından sakıncalı bulunarak önce “Danışman”, sonra da “Han Geçidi” olarak değiştirildi. Ancak İstanbulluların pek çoğu hanı ve geçidi hâlâ sadakatle Hacopulo, ya da Hazzopulo olarak anmayı sürdürüyor. Hanın özgün ismini yaşatan, içindeki Hazzo Pulo adlı şarap evi oldu.

Hanın açıldığı zaman belki de en önemli özelliği, İstanbul'un ilk alışveriş ve moda merkezi olmasıydı. Ünlü kadın ve erkek terzileri, şapkaçılar, düğmeciler, işlemeciler ve namlı modelistler buradaydı. Has ipekten astarlar, ibrişim ve kordonetler burada satılırdı. Behzat Üsdiken, 1870-1880 yılları arasında pasajda yer alanlar arasında tuhafiyeciler Yani Malaksotis, Kosmi, Kamik Acaryan, Lukidis ve Adamantidis'i, erkek terzileri Foskolo, Armao, Barbagallo ve Marengo'yu, ünlü ayakkabı ve çizme yapımıcısı Heral'i sayıyor. Daha sonraki dönemde bu ünlü terzi dükkanları, ibrişimciler, sahaflar, müzik evleri birer ikişer kapandı.

“Hacopulo Pasajı vardı eskiden, şimdi adını değiştirmişler büyük bir ukalalıkla. Bilmem ne pasajı yapmışlar Danışman Geçidi. Benim babamın eczanesi pasajın içindeki 38 numaralı eczaneydi.” *Babası Dacat Güler'in eczanesi Hacopulo'da bulunan fotoğrafçı Ara Güler'in 1924'te Bolşevik Devrimi'nden kaçan Ruslar tarafından kurulan ve el değiştirerek bugüne kadar ulaşan Rus Lokantası Rejans için yazdığı bir yazıdan alıntılanmıştır.*

HAZZOPULO PASAJI. SALT ARAŞTIRMA, FOTOĞRAF: KAYIHAN TÜRKOĞ.
HAZZOPULO PASSAGE. SALT RESEARCH, PHOTOGRAPH BY KAYIHAN TÜRKOĞ.

Hacopulo Pasajı, İstanbul'un sanat ve kültür hayatında iz bırakmış mekânlardan biri olarak tarihe geçti. Üsdiken, 1869'un sonlarında pasajda açılan Adam Musiki Mağazası'ndan söz ederken Türkiye'nin müzik tarihine dair de ilginç noktalara değiniyor. Bir dinleti salonuna dönüşen mağazanın üst katı 1874'te Dikran Çuhacıyan tarafından Türkçe opera sahneleyebilmek için sanatçı yetiştiren bir okul haline getirilmiş, ilerleyen yıllarda İstanbul'un ilk oda orkestrası da aynı mekânda dinleyicileriyle buluşmuştu. 1890'da Zoli adındaki sanatçı, burayı yeniden dekore ederek bir tiyatro haline soktu.

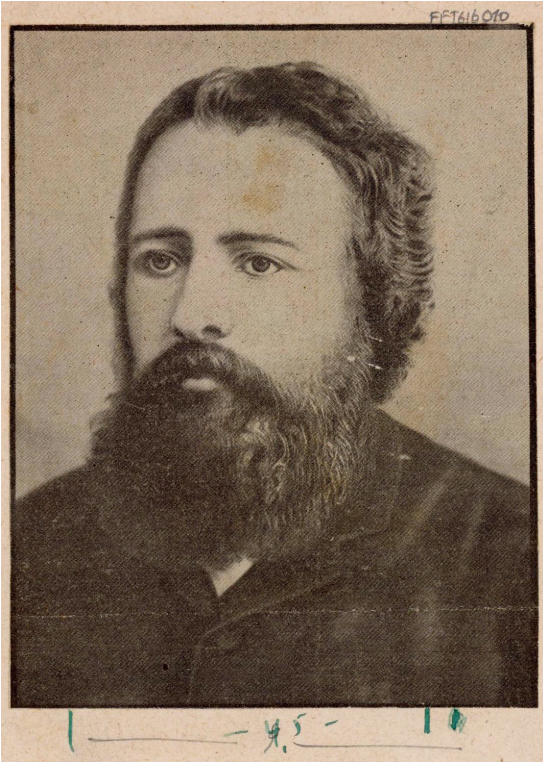
MÜLKİYET SORUNU

Pasajın ilk sahibi olan Hacopulo'nun kızı Eleni Kimpriti 1956'da öldü ve mülkiyet kızı Elisavet Kimpriti'ye geçti. Elisavet Kimpriti, yurtdışına giderken pasajın vekaletini avukat Nikolay Yurla'ya bırakmıştı. Elisavet Kimpriti öldüğünde mülkiyet, eşinin kardeşi Amallia Glanzmann'a geçti. Pasajın mülkiyetiyle ilgili sorun 1980'de başladı. Yapılan bir ihbarla pasajın son sahibi Glanzmann'ın 1976'da İtalya'da öldüğü belirlendi ve pasaja kayyum atandı. Böylece bitmek bilmeyen veraset davaları da başladı. 2003'te davalar devam ederken İtalya'da bir başka mirasçı Domenico Serra ortaya çıktı ve altı yıl süren dava sonucunda pasajın mülkiyeti ona tescil edildi. Ancak karar Yargıtay'da bozulunca yeni bir kayyum atandı. Pasaj, hâlâ kayyum yönetiminde.

Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi

Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi'nin 1872-1873 yıllarında çıkardığı *İbret Gazetesi*'nin matbaa bölümü ve yönetim büroları da Tepebaşı çıkışının sağındaki iki katlı binada bulunuyordu. Pasajın 13 numaralı dükkânında Ahmed Midhat Efendi'nin evinin altına kurduğu matbaa yer almaktaydı. *İbret* gazetesi de bu matbaada basılıyordu. Aleksan Sarrafyan tarafından hazırlanarak 1869'da yayın hayatına *İbretnümâ-yı Âlem* adıyla başlayan gazete, 1872 itibarıyla Ahmed Midhat Efendi idaresinde yayın hayatına devam etti. Abdülaziz yönetimi tarafından çeşitli defalar kapatılan gazetenin tirajı 12 bine kadar çıktı. Özellikle basın tarihinin ilk başyazarı kabul edilen Namık Kemal'in yazıları nedeniyle ilgi gören gazete, 1873'te bir daha açılmamak üzere kapatıldı. Sebebi Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* adlı oyunuydu. Oyunu

beğenen ve tezahüratlarla İbret gazetesinin önünde toplanan halkın heyecanı Osmanlı Sarayı'nı ayağa kaldırınca, gazete 1873 yılı Nisan ayında kapatıldı. Hacopulo Pasajı'nda yapılan tutuklamaların ardından Ebüzziya Tevfik ile Ahmed Midhat Efendi Rodos Adası'na, Namık Kemal Kıbrıs'a, Nuri ve İsmail Hakkı Bereketzade Beyler de Akka'ya sürgüne gönderildi. Yazarlar ancak V. Murad cülusuyla affedilerek geri dönebildi. Bu olaydan sonra pasaj, Jön Türklerin buluşma noktası oldu.

NAMIK KEMAL SALT ARAŞTIRMA, FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ ARŞİVİ.
SALT RESEARCH, FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ ARCHIVE.

MISIR APARTMANI

Mısır Apartmanı, Be-
yoğlu'nda Galatasaray
Meydanı'nı geçtik-
ten sonra Yapı Kredi
binasının -ki eskiden bu binanın ye-
rinde muhteşem mimarisiyle kentin
tarihinde önemli bir yer tutan tarihî
bir han vardı- hemen yanında yer alı-
yor. Avrupa modernizmi ve arabesk
karışımı olarak nitelendirilen mimari
özellikleri, kimi sanat tarihçileri tara-
findan da art nouveau olarak tanımla-
nıyor. Mısır Apartmanı, İstanbul'un
ilk betonarme binalarından biri.

Bina, Mısır Hidivi Abdülhalim Pa-
şa'nın oğlu Mısırlı Abbas Halim Paşa
tarafından, yıkılan Trocadero Ti-
yatrosu'nun yerine kışlık bir konak
olarak yaptırıldı. Prens Abbas Halim
Paşa İsviçre'de eğitim almış, Bursa
Valiliği ve Nafia Nazırlığı gibi önemli
bürokratik görevlerde bulunmuştu.
Mısır Apartmanı, İstanbul sosyal ha-
yatının önemli isimlerinden biri olan
paşanın sonradan kızı Prenses Zey-
nep Halim tarafından kimsesiz o-
cuklara vakfedilen Yakacık'taki köşkü
ve arazisinin yanı sıra, ailesiyle kış ay-
larını geçirdiği bir diğer önemli mül-
küydü. 1918'de İngilizler tarafından
tutuklanarak Malta'da iki yıl sürgün
hayatı yaşıyan Abbas Halim Paşa, İ-
stanbul'a döndüğünde burada kalmıştı.
Yapımına 1905'te başlanan bina dört

buçuk yılda, o dönem için kısa olan bir sürede tamamlandı. Tamamlandığında zemindeki dükkânlarla birlikte altı kattan oluşuyordu. Çamaşırhane olarak düzenlenen altıncı katta bir teras da yer alıyordu. Mimarı Hovsep Aznavuryan olan binanın statik planları Fransız uzmanlar tarafından yapılmış, malzemeleri Fransa'dan getirilmişti.

Sonrasında bina, Hidiv sülalesinden varisleri arasında paylaşılırak bir apartmana dönüştürüldü. 1940'ta ise el değiştirerek müteahhit ve şeker kralı olarak anılan Hayri İpar'a geçti. Hayri İpar, altı katlı binaya iki kat daha ekledi. 2000'de yeniden el değiştiren bina beş yıl süreyle restore edildi.

Birçok ünlü isme ev sahipliği yapan Mısır Apartmanı'nın en ünlü misafirleri arasında İstiklal Marşı'nın yazarı olan Mehmet Akif Ersoy da vardı. 1936'da Mısır'dan döndüğünde Mısır Apartmanı'na yerleşmiş ve altı ay burada yaşadktan sonra burada ölmüştü. Bu apartmanda yaşayıp ölen bir başka isim de ünlü edebiyatçı Mithat Cemal Kuntay'dı. Atatürk'ün dişçisi Sami Günzberg'in muayenehanesi bu apartmandaydı ve Atatürk tedavi için buraya gelirdi. Sanatçıların terzisi olarak tanınan Terzi Mualla ve kızı Canan Yaka'nın da atölyeleri Mısır Apartmanı'ndaydı. Bugün apartmanda sanat galerileri ve müstakil dairelerin yanı sıra teras katında İstanbul'un ünlü restoranlarından 360 da bulunuyor.

HRANT DİNK VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANMIŞTIR.
PUBLISHED BY THE HRANT DİNK FOUNDATION.

Ermeni Mimarlar ve İstanbul'daki Yapıtları

Osmanlı Devleti'nin saray ve kamu binalarını yapan Hassa Mimarlar Ocağı kadrosunda hemen her zaman azınlık mensubu mimarlar, özellikle Ermeni mimarlar da yer aldı. Ancak Batılılaşma akımının güç kazandığı 19. yüzyıl, Osmanlı mimarlığı için de bir değişim dönemine işaret etti ve yeni-klasik, yeni-gotik, yeni-Rönesans, yeni-Barok ve yeni-Bizans üsluplarında yapılmış binalar İstanbul'un özellikle Galata, Pera, Kurtuluş, Cihangir, Taksim, Pangaltı gibi semtlerinde görülmeye başlandı. Saray ve cami mimarları olan Balyan ailesinin yanı sıra Ohannes Severyan, Migirdiç Çarkyan, Bedros Nemtze, Mihran Azaryan, Hovsep Aznavur, Levon Güreğyan, Aram ve İsak Karakaş, Keğam Kavafyan, Yetvart Terziyan, Andon ve Arabet Tülbentciyan gibi Ermeni mimarlar bu değişimde büyük rol oynadı.

Bu mimarların yapıtlarının tam bir dökümü olmasa da hakkında bazı kaynaklar mevcut. Hrant Dink Vakfı'nın bir yayını olan *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları* kitabında yer alan bilgilere göre bu dönemin Ermeni mimarları ve yapıtlarına ilişkin döküm şöyle:

Kevork Aslanyan, Surp Pırgıç Hatanesi Kilisesi, Yedikule

Avedisyan Kalfa, Sırakyan Evleri, Kınalıada

Mihran Azaryan, Büyükkada İskelesi

Hovsep Aznavur, Abbas Hilmi Paşa Köşkü, Heybeliada; Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, Fener; Tütün Fabrikası-Kadir Has Üniversitesi, Cibali; Sanasaryan Han, Sirkeci

Garabed Amira Balyan, Bezm-i Alem Valide Camisi, Dolmabahçe; Valide Bendi, Belgrad Ormanı; Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Beşiktaş; Üç Horan Kilisesi, Galatasaray; II. Mahmud Bendi, Belgrad Ormanı; II. Mahmud Türbesi, Çemberlitaş; Harbiye Mektebi, Harbiye; Dolmabahçe Sarayı; Demir Çelik Fabrikası, Zeytinburnu

Krikor Amira Balyan, Nusretiye Camisi, Tophane; Selimiye Kışlası, Üsküdar

Nigoğos Balyan, Küçüksu Kasrı; Dolmabahçe Sarayı; Ihlamur Kasrı, Beşiktaş

Sarkis Balyan, Beylerbeyi Sarayı; Akaretler, Beşiktaş; Sadabad Camisi, Kağıthane; Maçka Karakolhanesi-İTÜ İşletme Fakültesi; Maçka Silahhanesi-İTÜ Yabancı Diller Okulu; Çırağan Sarayı, Beşiktaş; Harbiye Nezareti-İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası

Senekerim Balyan, Beyazıt Kulesi

Mıgırđıç Çarkyan, Surp Takavor Kilisesi, Kadıköy
Garabet Devletyan, Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Kumkapı
Levon Güreğyan, Osmanbey Apartman Bloğu
Isdepan Hamamcıyan, Dissizzade Han, Sultanhamam; Sultanhamam İş Hanı, Sultanhamam.
Sabuh Hançer, Şark Apartmanı, Osmanbey
Krikor Hürmüzyan, Surp Boğos Kilisesi, Büyükdere
Isdepan İzmirliyan, Ermeni Protestan Evangelist Kilisesi, Gedikpaşa
Aram ve İsak Karakaş, Ferah Apartmanı, Beyoğlu; Ragıp Paşa Apartmanı, Beyoğlu
Keğam Kavafyan, Süreyya Sineması, Kadıköy
Andon Kazayan, Azaryan Yalısı-Sadberk Hanım Müzesi, Büyükdere
Artin Macaryan, Taşçıyan Köşkü, Kınalıada
Boğos Makasdar, Surp Levon Kilisesi, Kadıköy
Krikor Melidodyan, Ermeni Patrikhanesi, Kumkapı
Mihran Kalfa, Ermeni Mezarlığı Kapısı, Şişli
Levon Nafilyan, Hovagimyan Han, Karaköy; Agopyan Han, Behçekapı; İş Bankası Bankalar Caddesi
Bedros Nemtze, Surp Kevork Kilisesi, Kocamustafapaşa
Mikayel Nurican, Metro Han, Tünel
Ohannes Kalfa, Eski Darüşşafaka Lisesi, Çarşamba
Avedis Pekmezyan, Apartman, Yüksekaldırım
Ohannes Seryan, Surp Haç Kilisesi, Üsküdar; Surp Pırğıç Hastanesi, Yedikule
Harutyun Severyan, Surp Krikor Lusaroviç Kilisesi, Kuzguncuk
Aram Tahtacıyan, Deniz Hastanesi, Kasımpaşa; Surp Agop Akaretleri, Elmadağ; Hıdivyal Palas, Tünel
Sarkis Taşçıyan, Anadolu Han, Eminönü
Yetvart Terziyan, Kadıköy Belediye Binası; Fatih Belediye Binası
Vartan Tıngıryan, Surp Nigoğayos Kilisesi, Topkapı
Andon ve Garabet Tülbentcıyan, Anarad Hiğyutyun Kilisesi, Samatya; Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi, Beyoğlu; Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Büyükdere

8

KARŞI SANAT

Karşı Sanat, 1831'deki Büyük Beyoğlu Yangını'nda kısmen yandıktan sonra onarılıp tiyatro ve eğlence yeri olarak kullanılan ve 1920'de Arapzade Said Bey tarafından alınarak "ulusal mimari" anlayışıyla yenilenen Elhamra Pasajı'nın üçüncü katındaydı. 2000'de Feyyaz Yaman'ın kurduğu mekânda, pek çok güncel siyasi ve toplumsal meseleye dair eleştirel sergi ve etkinlikler düzenlendi.

6 Eylül 2005'te açılan "Tümamiral Fahri Çoker'in Arşivinden: Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları" sergisi de bunlardan biriydi. 6-7 Eylül 1955 olaylarının yıldönümüne denk getirilen sergi, ilk kez ortaya çıkan bir dizi fotoğraf ile olayların arkasında devlet yöneticileri ve destekledikleri kurumların olduğunu gösteren tarihi belgeleri bir araya getirdi. Fotoğraflar, Emekli Tümamiral Fahri Çoker'in Tarih Vakfı'na bağışladığı, ancak kendi ölümünden sonra yayımlanmasını vasiyet ettiği özel arşivindendi. Çoker, 6-7 Eylül olaylarından hemen sonra İstanbul'da kurulan askerî mahkemelerden Beyoğlu Bölgesi Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başhâkimlik yapmıştı. Orijinalleri siyahbeyaz baskı olan fotoğraflar, Karşı Sanat Çalışmala-

rı tarafından büyütülerek tekrar basıldı. Sergide ayrıca tarihçi Dilek Güven'in *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* başlıklı akademik çalışmasından alıntılanan bilgiler ve tanıklıklara da yer verildi.

“Bir Rum arkadaşımın dükkânının önünde elimde bir Türk bayrağı ile nöbet tutuyordum. Ellerinde bir listeye geldiler. Onlara bu dükkânın bir Türk’e ait olduğunu söyledim. O bunun imkânsız olduğunu, çünkü ismin listede olduğunu belirtti. Ben de ‘O zaman listede bir hata olmuştur’ dedim. Ellerindeki listelerde tüm cadde isimleri ve ev numaraları vardı. Kendi aralarında sürekli birbirlerine talimat veriyorlardı. ‘Bu ev bir Rum’un, şu Ermeni’nin, bu dükkânı yağmalayın, şu eve girin’ vs.”

“Yayamın evindeyken orada gördüklerime inanmadım. Kapılar ve pencereler artık yoktu. Buzdolapları, dolaplar, aynalar parçalanmış ve evinin önüne yığılmıştı. Yataklar, yorganlar kesilmiş, yünler her tarafa dağıtılmıştı. Elbiseler, ayakkabılar, örtüler, halılar lime lime edilmiş, yığınlar halinde tabak çanak binlerce parçaya bölünmüştü. Somya parçalanmış, avizeler, vitrinler, masalar, sandalyeler ve koltuklar baltayla kesilmişti. Yerde odun, kömür ve gaz, tuz ve şeker, yağ ve yumurtalardan bir birikinti oluşmuştu. Soba da tahrip edilmiş, bazı valizlerin içindekiler dahi makasla kesilerek kullanılamaz hale getirilmişti.”

Sergi, açılış gününde 20-30 kişilik bir grubun saldırısına uğradı. Her ne kadar bu tür bir saldırı ihtimaline karşı cadde üzerinde 200 kadar polis ve mekânda da sivil polisler yerleştirilse de ülkücülerden oluşan bu grup “Türkiye Türktür, Türk kalacak”, “hainlere ölüm”, “ya sev ya terk et”, “neden Kıbrıs’taki fotoğrafları değil de bu fotoğrafları asıyorsunuz”, “Atatürk’ün evini yakanları savunmayın” diye bağırıp bildiri dağıtmaya ve fotoğraflara yumurta atmaya başladı. Saldırganların fotoğrafları yırtıp pencereden atmaya başlamasından sonra polis müda-

hale etti ve grubu dağıttı. Pek çok kişinin ziyaret ettiği sergiye yapılan saldırıya tepki büyük oldu ve haberler medyada geniş yer buldu. Ancak saldırı cezasız kaldı ve mahkemeye sevk edilen iki kişi doğrudan, bir kişi de tazminatla serbest bırakıldı.

Sergi mekânı, fotoğrafların birçoğunun çekildiği ve en büyük tahribatın yaşandığı yerlerden biri olan İstiklal Caddesi'nde yer aldığı için bu saldırının 50 yıl önce gerçekleşen olayları hatırlatan bir tarafı var. Karşı Sanat'ın camından bakınca görülen alan, 6-7 Eylül'de yağmalanmış İstiklal Caddesi'nde tanklar geçerken çekilen fotoğraftaki alanla aynı: Elhamra Pasajı'nın karşısındaki St Antuan Katolik Kilisesi'nin önünde dükkanlardan yağmalanmış malzemelerin üzerinde insanlar, iki tank ve subaylar.

6-7 Eylül 1955 İstanbul Pogromu

1923'teki nüfus mübadelesi, 1927'de İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarında Rumca eğitimin yasaklanması, 1928'deki Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası, 1932'de bazı mesleklerin Türk olmayanlara yasaklanması, 1934'te Yahudi vatandaşlara yönelik Trakya pogromu, 1941'de gayrimüslim erkeklerin Bayındırlık Vekaleti'nde amele olarak çalıştırılmak üzere askere alınması, 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ve 1964 yılında yaklaşık 13 bin Rum'un sınır dışı edilmesi göz önünde bulundurulduğunda, 6-7 Eylül 1955 İstanbul pogromu, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uygulanan politikaların bir devamı niteliğindedir. Homojen bir ulus-devlet ve millî burjuvazi yaratma hedefi doğrultusunda gayrimüslimlere karşı ayrımcı ve asimilasyoncu bir siyaset uygulanmıştı. Hükümetin bu amaç dışında 1955'te çıkan ilk Kıbrıs krizinde Batı kamuoyuna Türk halkının Kıbrıs'ın kaderine kayıtsız kalmadığını göstermek, iç politikada ve ekonomide yaşadığı zorluklar nedeniyle dikkatleri dış politikaya çekip sıkıyönetim ve sansür yoluyla denetimi sıkılaştırmak gibi kısa vade hedefleri de söz konusuydu.

6-7 Eylül 1955 İstanbul pogromunun bir devlet komplosu olduğunu iddia edenler açısından olayların gelişimi, *Wikisosyalizm.org*'da aktarıldığı üzere şöyleydi: *"Bombalanan ev, Türk Konsoloslugu ile aynı bahçededir. Bombalar Selanik Başkonsolos Yardımcısı Ali Tekinalp tarafından götürülür. Bombalar sonradan MİT'te çalışacak ve*

6-7 EYLÜL. FAHRİ ÇOKER ARŞİVİ. // 6-7 SEPTEMBER. FAHRİ ÇOKER ARCHIVE.

Neveşehir Valisi yapılacak olan Oktay Engin ve konsolosluk hizmetlisi Hasan Uçar tarafından yerleştirilir. Camilerde Rumlara karşı kışkırtıcı vaazlar verilir. Rumlara ait mekânlar önceden verilen istihbarata göre tespit edilerek kırmızı haçlarla işaretlenir. Ve bundan sonra olaylar çorap söküğü gibi gelişir. İstanbul Ekspres gazetesi 6 Eylül tarihli ikinci baskısıyla düğmeye basar. 20-30 bin basılan gazetenin ikinci baskısı 290 bin adet basılır. O günkü matbaa teknolojisiyle birkaç günlük zaman alacak 290 bin baskının hızla hazır edilmiş olması bile 6-7 Eylül olaylarının devlet tarafından tüm ayrıntısına kadar önceden organize edildiğini gösterir. Görsel medyanın devrede olmadığı bir dönemde yazılı medya yaygın bir şekilde kullanarak provokasyonda etkili bir araç olarak devreye sokulmuştur. Yalnızca İstanbul Ekspres gazetesi değil Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, Sabah da aynı tornadan çıkmış manşetlerle insanları provoke eder. İstanbul Ekspres gazetesinin yaygın dağıtımı ardından Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve İstanbul Yüksekokul Talebe Birliği tarafından Taksim’de miting yapılır. Miting sonrasında yağma ve vahşet dizginlerinden boşalır. Sopalar, baltalar, kazmalarla tek bir merkezden silahlandırılmış, Kastamonu’dan Sivas’a, Trabzon’dan Erzincan’a kadar şehir dışından kamyonlarla getirilen gerici-faşist güruh Rumlar’ın yaşadığı 52 bölgede aynı anda yangın, yağma ve linçe girişir.” Polis olaylara müdahale etmedi. Hatta bazen saldırıları destekledi ve yardım etti.

İstanbul’da mahkeme kayıtlarına göre 4.214 ev, 1.004 iş yeri, 73 kilise, bir sinagog, iki manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 mekân saldırıya uğradı. 15 ölü, yüzlerce yaralı ve 60 tecavüz vakası vardı. En büyük tahribat ise nüfusun yüzde 15’inden fazlasını Rumların oluşturduğu Beyoğlu’nda oldu. Olaylar 6 Eylül gecesi ilan edilen örfi idareyle bastırılmaya çalışıldı. Hükümet suçu “komünist kışkırtıcılara” attı ve olaylarla hiçbir ilgisi olmayan, adları keyfi hazırlanmış bir şüpheliler listesinde yer alan 48 kişi bu nedenle tutuklanarak ancak yıl sonunda serbest bırakıldı.

1988-1990 tarihlerinde MGK Genel Sekreterliği yapan Sabri Yirmibeşoğlu, gazeteci Fatih Güllapoğlu’na verdiği röportajda 6-7 Eylül Olayları hakkında şu demeci veriyordu: “6-7 Eylül de bir Özel Harp işidir. Muhteşem bir örgütlenmeydi. Amacına da ulaştı.” Yirmibeşoğlu bu sözlerini 2010’da bir televizyon kanalındaki röportajında inkâr etti. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında 6-7 Eylül konusunda yargılanan Adnan Menderes, “Efkârı umumiye bu olaya hazırды. Mürettibini aramak gerekmez.” diyerek olayların çıkmasında hiçbir sorumluluğunun olmadığını anlatmaya çalışmıştı

ancak 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra olayların tertipçisi olduğu iddiasıyla Demokrat Parti ileri gelenleri ile İstanbul, İzmir ve Ankara'nın mülki erkânı yargılandı. Davanın tekrardan açılmasında M.F. Köprülü'nün şu açıklamasının büyük etkisi olmuştur: "Olayların olacağını hükümet önceden biliyordu. Bir tertip vardı." Yassıada'da görülen duruşmalarda 11 sanıktan dönemin başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 6'şar yıl, İzmir Valisi Kemal Hadımlı da 4,5 yıl hapse mahkûm edildi.

Kıbrıs'taki çatışmanın Türkiye'de doğrudan Rumlara yönelik ayrımcı bir uygulamaya yol açmasına 1964'te de şahit olduk. 1960'ta bağımsız Kıbrıs devletinin kuruluşundan sonra iki toplum arasındaki çatışmalar arttı. Rumların adaya el koymasından çekinen Türkiye, garantörlük statüsünü kullanarak adaya askerî bir müdahalede bulunmayı gündeme getirse de ABD'nin karşı çıkması üzerine geri adım attı. Bunun öfkesini de İstanbul'daki Yunan vatandaşı Rumlardan çıkardı. Hükümet, 14 Mart 1964'te Türkiye ve Yunanistan yurttaşlarına herhangi bir ön şart ileri sürmeksizin iki ülke içinde ticaret yapma, oturma, mal, mülk edinme hakkı tanıyan 1930 Ankara Anlaşması'nı tek taraflı olarak askıya alıp Yunan vatandaşı olan İstanbullu 12.903 Rum'u sınır dışı etme kararı verdi. Türkiye'de doğup büyümüş ancak Yunan uyruğunu koruyan İstanbullu Rumlara yönelik bu karar, hem Kıbrıslı Rumları desteklediği düşünülen Yunanistan üzerinde baskı kurulmasına hem de on yıllardır süren nüfusu homojenleştirme siyasetine hizmet edecekti. Yanlarına sadece 20 kilo eşya ve 200 lira (o dönemin kuruyla 22 dolar) almalarına izin verilen bu 13.000 kişiyi, onların eşleri, çocukları, ortakları olan 30.000 Türkiye vatandaşı Rum takip etti.

"Bazıları o kadar gitmeye hazırlıklı değildi ki 'Biz nasılsa geleceğiz' deyip buzdolabını bile fişte bıraktılar. Evini kapatıp gidenlerden iki tanesi anneme getirip anahtarlarını verdi. 'Tekrar döneceğiz, sende dursun. Ama uzarsa iş, fişi çeker-sin, yemekleri çıkarırsın, kedilere verirsin...'" Ahmet Tanrıverdi, İstanbul

"4. Şube o zamanlarda Sirkeci'deydi, tam istasyonun karşısında. Orada parmak izlerini alıp mahkûm gibi fotoğraflarını çekip onlara bir kâğıt veriyorlardı. Ve orada yaptıkları suç önceden yazılmıştı ve onlara zorla imzalatıp bir hafta içinde sınırdışı ediyorlardı. Ayakkabı tamircisi babamın suçu, o kâğıtta yazdıklarına göre, İsviçre'ye para kaçırmaktı ve bu paralar Kıbrıs'a yardım için gidiyordu." Stathis Arvanitis, Atina

9

ARAS YAYINCILIK

Aras Yayıncılık, İstiklal Caddesi üzerinde Tünel'e doğru yürürken solda Kumbaracı Yokuşu'nun başında yer alan Hıdivyal Palas'ın alt katında faaliyet gösteriyor. 1993'te yayınevini aynı binanın ikinci katında kuranlar, Mıgırđıç Margosyan, Yetvart Tovmasyan ve Hrant Dink'ti. Dink, hayali olan *Agos* gazetesini kurmak üzere, üç yıl sonra ekipten ayrıldı.

Aras Yayıncılık, Türkçe ve Ermenice kitaplarıyla, Türkiye'de iki dilde yayın yapan ender yayınevlerinden biri. Ermeni yazarlardan çeviri kitaplar veya çağdaş Ermeni yazarların kaleminden doğrudan Türkçe eserler basan yayınevi bu yolla, yan yana yaşayan farklı kültürlerden insanların birbirlerini edebiyat yoluyla daha iyi tanıyıp anlamalarına yardımcı olmayı ve Türkiye'de köklü bir geçmiş olan Ermeni yayıncılık geleneğinin yeni binyılda temsilcisi ve sürdürücüsü olmayı hedefliyor. Aras, Ermenice edebiyatla, Ermeni kültürüyle, Ermeni tarihiyle, bu coğrafyadaki Ermenilerin macerasıyla ilgili kitaplar yayınlıyor.

Aras'ın kurulduğu dönemde Ermenice kitap basan yayınevi yoktu. Sınırlı personele sahip olan *Jamanak* ve

ARAS YAYINCILIK'TAN 20. YILA ÖZEL ERMENİ EDEBİYATININ 500 YILI

Modern Ermeni Edebiyatı
Kevork B. Bardakjian

Kevork Bardakjian'ın *Modern Ermeni Edebiyatı* başlıklı çalışması Ermeni edebiyatının son 500 yılını sosyal, kültürel, dini ve politik gelişmelerin eşlik ettiği tarihsel bir arkaplan dahilinde gözler önüne seriyor. Çalışmanın giriş kısmında, 150'yi aşkın edebiyatçının eserleri üzerine değerli analizler yer alıyor. Kitabın ikinci kısmı ise, 400'e yakın edebiyatçının biyografilerini, eserlerini, başka dillere çevrilen kitaplarını ve tüm bunlar üzerine yazılmış eleştiri yazılarını bir araya getiren kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliğinde.

Sınırlı sayıda, sert kapaklı ve

Marmara gazeteleri, ihtiyaç oldukça kitap yayınlıyor, Belge Yayınları “Marenostrum Dizisi” çerçevesinde Ermeniceden Fransızcaya ve İngilizceye çevrilmiş kitapların Türkçe çevirilerini basıyordu. Böyle bir ortamda Ermeni yazarların eserlerinin yayımlanması için kurulan yayınevi, 2018 sonu itibariyle anı, biyografi, fotoğraf, deneme, inceleme, yemek, öykü, roman ve tarih gibi kategoriler altında çok sayıda kitap yayınlamış durumda. Aras Yayınları’nın bastığı Ermenice kitaplar, İstanbul ve diaspora Ermenilerinin kullandığı ve UNESCO’nun kaybolma riskiyle karşı karşıya olduğunu açıkladığı Batı Ermenicesi lehçesinde.

Yayınevi ilk olarak, Ermeni taşra edebiyatının yaşayan son temsilcilerinden Mıgırdiç Margosyan’ın Ermenice yazdığı öykülerini yeniden Türkçe kaleme almasıyla oluşan *Gâvur Mahallesi*’ni yayınladı. Diyarbakırlı Margosyan’ın Doğu’da sadece Ermenileri değil Kürt, Süryani, Yezidi, Türk ve Yahudileri anlattığı kitabı 21 baskı yaptı. Yayın çizgisini “Ermenice edebiyata açılan pencere” olarak nitelendiren Aras Yayınları, ilk on yılda daha çok edebiyat kitapları basarken 1915 tartışmalarının hararetlenmesiyle birlikte 100 yıl öncesine odaklanan tarih kitaplarına ağırlık verdi. Ermeni soykırımıyla ilgili Türkiye toplumunda hâkim olan inkârcı yaklaşımı sorgulamaya katkıda bulunan bu kitaplar arasında Raymond H. Kévorkian ve Paul B. Paboudjian’ın *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler*’i öne çıkıyor. Tarih kitaplarıyla birlikte, soykırımın tanıklarının, okurların daha kolay ilişki kurabileceği anı, biyografi ve roman türündeki kitapları da bastırılmış bir geçmişin, kamusal hafızaya dahil edilmesine hizmet ediyor.

Yayınevinin öne çıkan diğer bir çalışması da 1913’te Osmanlıca olarak yayımlanan *Ermeni Edebiyatı Numuneleri*’nin Türkçe olarak yeniden basımı. Sarkis Srents, sekiz ünlü Ermeni yazarın kaleme aldığı 14 öyküyü Ermeniceden Türkçeye çevirerek *Servet-i Fünun*’da yayımlamış, daha sonra da bunları dört ünlü Osmanlı aydınından aldığı yazılarla kitaplaştırmıştı. Kitap, var olanın değil artık yok olmuş Osmanlıcanın, üretilmeyen Ermenice edebiyatın ve unutulmaya yüz tutan Batı Ermenicesinin bir yansıması niteliğinde.

Düzenli okurları ve takipçileri olan Aras Yayıncılık, 2013'te 20. yılını kutlamak için de Kevork B. Bardakjian'ın hacimli eseri *Modern Ermeni Edebiyatı*'nı çevirip yayımladı.

HRANT DİNK CİNAYETİ

15 Eylül 1954'te Malatya'da dünyaya gelen Hrant Dink, beş yaşındayken ailesiyle İstanbul'a geldi ve tüm öğrenim hayatını burada tamamladı. Sol siyaset içindeki aktif konumu nedeniyle Ermeni kimliği üzerinden cemaatin zarar göreceği endişesiyle ismini "Fırat" olarak değiştirdi. İlkokulda tanıştığı ve daha sonra evlendiği eşi Rakel (Yağbasan) ile Tuzla Çocuk Kampı'nın yönetimini üstlendi. Devletin "Ermeni militan yetiştirdiği" suçlamasıyla kampa el koymasının ardından siyasi görüşleri nedeniyle de gözaltı ve tutuklamaya maruz bırakıldı.

1990'larda Marmara gazetesinde Çutak (Erm. Keman) ismiyle yazılar yazdı. Hem Ermeni toplumunun sorunlarını dile getirecek hem de Türkiye toplumuyla ortaklaşmasını sağlayacak bir gazete projesi olarak, her iki dilde de "sabanın toprakta açtığı, içine tohumun konulduğu ve bereketin fişkırdığı yer" anlamına gelen *Agos*'un kuruculuğunu, yayın yönetmenliği ve başyazarlığını üstlendi. 5 Nisan 1996'da yayın hayatına başlayan *Agos*, İstanbul'da Türkçe-Ermenice yayımlanan ilk gazete oldu. Hrant Dink'in öldürülmesine varan süreç 2004'ten başlayarak *Agos*'ta yayımlanan çeşitli yazı ve haberler gerekçesiyle hedef gösterilmesiyle başladı.

Hrant Dink 7 Kasım 2003'te "Ermeni Kimliği" başlıklı bir yazı dizisine başladı. Bu yazı dizisi kapsamında 30 Ocak 2004'te yayımlanan "Türk'ten Kurtulmak" başlıklı yazısı üzerine Türk Ortodoks Kilisesi Başkanı Sevgi Erenerol suç duyurusunda bulundu. 6 Şubat 2004'te Hrant Dink imzalı "Sabiha Hatun'un Sırrı" başlıklı bir diğer haber ise, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in Ermeni kökenli olduğu ve Ermenistan'da akrabaları olduğu iddialarını içeriyordu. Bu iddialara ilişkin 21 Şubat 2004'te *Hürriyet* gazetesinin "Sabiha Gökçen mi Hatun Sebirciyan mı" manşetiyle verdiği haber üzerine hemen ertesi gün Genelkurmay Başkanlığı Hrant Dink aleyhine ağır ifadeler içeren bir

HRANT DİNK ANMASI, AGOS GAZETESİ ÖNÜ. // HRANT DİNK COMMEMORATION, IN FRONT OF THE AGOS NEWSPAPER BUILDING.

basın açıklaması yaptı. 25 Şubat'ta İstanbul Valiliği'ne çağrılan Hrant Dink burada MİT Müsteşarı'nın talimatıyla görevlendirilen MİT görevlileriyle görüşmüş ve bu görüşmeyi bir "had bildirme" olarak tarif etmişti.

Ermeni kimliğine ilişkin yazı dizisinin 13 Şubat tarihli bölümünde geçen "Türk'ten boşalacak zehirli kan..." ifadeleri de bağlamından kopartılarak 25 Şubat 2004 tarihinde "Türklüğe ve Aziz Türk Milletine Hakaret, İsyana ve Teröre Teşvik, Kışkırtma ve Bölücülük" suçlamasıyla ayrı bir suç duyurusuna konu edildi. Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başlayan yargılama sürecinde adliye önünde Dink'i protesto eden ulusal ve aşırı milliyetçi oluşumlar içeride de saldırı girişiminde bulunuyor, kamuoyunun Ergenekon Davası ile tanıdığı Kemal Keriçsiz ve Veli Küçük gibi isimler davaya müdahillik talep ediyordu. Neticede bu yargılama sonucunda 7 Ekim 2005'te Hrant Dink için altı ay hapis cezasına hükmedildi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi bu kararı 1 Mayıs 2006'da onadı. Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Ömer Faruk Eminağaoğlu'nun bu onama kararına itirazı ise 11 Temmuz 2006'da oy çokluğuyla reddedildi. Hrant Dink hakkında, bu karara yönelik açıklamaları dolayısıyla ayrıca "adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs" suçlamasıyla da dava açılmıştı.

26 Şubat 2004'te İstanbul Ülkü Ocakları İl Başkanı Levent Temiz öncülüğünde bir grup *Agos* gazetesi önünde toplanarak "Ya Sev, Ya Terk Et", "Bir Gece Ansızın Gelebiliriz" sloganları eşliğinde bir basın açıklaması yaptı. 3 Mart 2004'te ise kendilerini "Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Federasyonu" olarak adlandıran bir grup yine gazete önünde bir eylem gerçekleştirdi.

2007'ye varan süreçte Ermeniler ve diğer azınlıklara yönelik etkinliklerin saldırıya uğramasıyla sonuçlanan ve giderek Hrant Dink'i hedefe yerleştiren bu ulusal ve aşırı milliyetçi dalganın geri teptiği nadir anlardan biri, *Yeniçağ* gazetesinin Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından uyarılmasıydı. Kurul, *Yeniçağ*'ın *Birgün*'de yayınlanan "Hoş Gidişler Ola" başlıklı yazısı üzerinden Hrant Dink'i hedef gösteren 9 Ekim

2004 tarihli “Ermeniye Bak” manşetinin yazara karşı zorbalığı özendirme tehlikesi yaratabileceğini vurguladı.

2 Şubat 2006’da Dink’in avukatları *Agos*’a Ahmet Demir adıyla gönderilen, kendisiyle birlikte hem Sorumlu Yazı İşleri Müdürü oğlu Arat Dink hem de İmtiyaz Sahibi Sarkis Seropyan’ı tehdit eden mektupla ilgili harekete geçerek suç duyurusunda bulundu. 2006 Eylül’ünde Hrant Dink, Arat Dink ve Sarkis Seropyan hakkında “Türklüğü aşığılama” suçlamasıyla yeni bir dava açıldı. Davanın konusu bu kez 21 Temmuz 2006’da *Agos*’ta yayımlanan “301’e Karşı 1 Oy” başlıklı haberd. Haber, Hrant Dink’in 14 Temmuz’da Reuters ajansına soykırımla ilgili verdiği görüşlerinden alıntılar içeriyordu. Bu dava Hrant Dink’in ölümünden sonra 11 Ekim 2007’de hem Arat Dink hem Sarkis Seropyan hakkında birer yıl hapis cezasıyla sonlanacaktı.

Elbette Hrant Dink etrafında gitgide daralan bu çemberin farkındaydı. 2005’ten başlayarak aynı odaklar Orhan Pamuk, Murat Belge, Hasan Cemal, Elif Şafak gibi isimler hakkında TCK 301’den açılan davalarda da boy gösteriyordu. 12 Ocak 2007’de kaleme aldığı “Neden Hedef Seçildim” başlıklı makalesini “Ve işte yine uçurumun kıyısındayım. Peşimde tekrar birileri vardı. Onları seziyordum. Ve onların Kerinçsiz ekibiyle sınırlı ve salt onlardan oluşacak denli sıradan ve görünür olmadıklarını biliyordum,” diye bitirmişti.

Tam bir hafta sonra, takvimler 19 Ocak 2007’yi gösterdiğinde saat 14:57’de *Agos* ofisinin hemen yanındaki banka şubesinden çıkan Hrant Dink üç kurşunla kafasından vuruldu. Aynı gün çevredeki işyeri kameralarında beyaz beresiyle tespit edilen zanlı Ogün Samast, 20 Ocak gecesi Samsun Terörle Mücadele Şubesi çay ocağında Türk bayrağı arkasında polis memurlarıyla çekildiği fotoğrafta boy gösteriyordu.

23 Ocak 2007’de gerçekleşen cenazeye on binlerce insanın katılması, göstere göstere gelen bu cinayetin Türkiye toplumunun tüm kesimlerden insanları nasıl derinden etkilediğinin göstergesi sayıldı. Kala-balığın temel sloganı “Hepimiz Hrant’ız, Hepimiz Ermeni’yiz” oldu.

Yargı süreci

Cinayete ilişkin 11 yıla yayılan yargılama sürecinin ilki 20 Nisan 2007'de başlayan 18 sanıklı yargılamaydı. Ogün Samast'la ilişkili olan sivil kişilerin dahil edildiği yargılamanın 25 duruşması sonucunda, 17 Ocak 2012'de olayın hemen ardından dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah'ın da ifade ettiği gibi cinayetin üç beş gencin işi olduğu, ardında bir örgüt yer almadığına hükmedildi. Başından beri sanıklardan bazılarının cinayete ilişkin hem emniyet hem jandarma istihbaratını bilgilendirdiğini açıkça belirtmesine rağmen, Dink ailesi avukatlarının hem İstanbul hem Trabzon'daki jandarma ve emniyet görevlilerinin sorumluluğuna ilişkin bir soruşturma yürütülmesi talebi defalarca reddedildi. Dink ailesinin iç hukuk yolları tüketilmeden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yaptığı başvuru sonucunda Türkiye, kamu görevlilerine ilişkin etkin soruşturma yürütmediği için mahkûm edildi. 4. Yargı Paketiyle AİHM'de benzer karar alınan dosyaların yeniden açılması olanağı doğdu. Bugün, kamu görevlilerini ve jandarma görevlilerini kapsayan iddianamelerin de birleşmesiyle 8'i tutuklu 10'u firari 85 sanıklı dava, İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye devam ediyor. *(Yazan: Burcu Bingöllü)*

Sebat Apartmanı: Hafıza ve vicdan mekânı

Hrant Dink'in anısını yaşatmak üzere kurulan Hrant Dink Vakfı, Ermeni Soykırımı'nın 100. Yılı etkinlikleri öncesi Harbiye'deki eski bir Ermeni okulu olan Anarad Hıçutyun Binası'na taşındı. 2007'den beri her yıl 19 Ocak'ta saat 14:57'yi gösterdiğinde "Hrant İçin Adalet İçin" demek üzere bir araya gelenlerin adresi olan eski *Agos* ofisinin ise bir hafıza mekânı olarak düzenleneceği duyurulmuştu. Bu projeyi hayata geçiren vakıf, Halaskargazi Caddesi 74 numaradaki Sebat Apartmanı'nı ilk olarak 18 Mayıs 2017'de Uluslararası Müzeler Günü vesilesiyle bir günlüğüne ziyaretçilere açtı. Yenilikçi ve yaratıcı eğitim ve ziyaretçi programlarıyla bir öğrenme ve diyalog mekânı olarak işlev görmesi, toplumsal diyalog ve geçmişle yüzleşmeye hizmet etmesi amaçlanan Sebat Apartmanı'nın, Hrant Dink'e özel bir odakla, *Agos* gazetesi ve Türkiyeli Ermenilerin tarihi, kültürü ile Türkiye'deki azınlık hakları konularına ilişkin bir belleğin oluşturulmasına katkı sunması hedefleniyor.

10

NARMANLI HAN

Pera'da Cadde-i Kebir'in, yeni adıyla Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'nin en görkemli yapılarından biri olan Narmanlı Han'ın yapım tarihi 1831. Bina, korunması gerekli kültür ve tabiat varlığı ve tarihî eser olarak tescilli. Bazı kaynaklarda Fosatti kardeşler tarafından yapıldığı belirtilse de kayıtlarda mimarının adına rastlanmıyor. Zamanın Rus mimarisinin etkilerini taşıyan bu yapı, Beyoğlu'nun en eski binalarından biri ve 2.642,50 metrekare yüz ölçümüne sahip. "Apartman, Yazıhane, Mağazalar" vasıflı kompleks beş bloktan oluşuyor. Yapının bir bloğu İstiklal Caddesi'ne, biri Müeyyet Sokak'a, biri Sofyalı Sokak'a bakan cephelerde, diğer iki bloğu ise yapının kuzey cephesinde ve avlusunda konumlanıyor. Esas girişi İstiklal Caddesi üzerinde yer alan Narmanlı Han'ın bir de Sofyalı Sokak'ta kapısı var. Önceden bir fiske ve süs havuzunun bulunduğu avludaki tek katlı bölüm dışında bahçeyi çevreleyen yerleşim yerlerinin hepsi iki katlı. Giriş kapısının sağ ve solunda daha önce at arabalarının bekleme yeri olan, sonraları ise dükkân olarak kullanılan kemerli bölümler bulunuyor.

10

Bina hem tarihî niteliği, hem İstanbul'un kültürel hayatındaki yeri hem de İstanbul ve Beyoğlu'nun "muteberleştirilmesi" kapsamında önem arz ediyor. Bugün Narmanlı ailesinin varisleri tarafından satılan binanın mimar Sinan Genim tarafından yapılan restorasyonu tamamlanmış durumda.

Narmanlı Han, 1831'de eski Rus sefaret binası olarak inşa edilmişti. Sofyalı Sokak'a bakan yüksek duvarlı bölüm, 19. yüzyıl ortalarından itibaren Rus hapishanesi olarak kullanılmaya başlandı. 1. Dünya Savaşı döneminde ise Rusya'yla diplomatik ilişkilerin kesilmesi nedeniyle yıllarca boş kaldı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra İstanbul'a gelen Rus mültecilerle birlikte binadaki hayat yeniden hareketlendi. Sovyetlerden kaçan Troçki'nin de Büyükkada'dan önceki ilk durağı burasıydı. 1924'te, o dönemki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Elçiliği'nin Ankara'ya taşınmasının ardından elçilik sarayı konsolosluk olarak, Narmanlı Han da konsolosluk büroları ve Rus ticaret ofislerinin bir kısmının faaliyetlerini sürdürdüğü bir ek bina olarak kullanıldı. 1930'ların başında, Rus hükümetine bağlı "Neft Syndicat" ile "Intourist" firmaları dışındaki tüm ofisler kapandı.

Rus elçilik binası olarak kullanıldığı dönemde Narmanlı Han'ın bahçesinin ortasında bulunan, içinde süs balıklarının yüzdüğü havuzun, binanın ticaret merkezine dönüştürülmesinden sonra hana gelen tüccarların at arabaları ve yük hayvanları için engel oluşturduğu düşünüldükçe doldurulduğu öne sürülüyor.

Narmanlı Kardeşler, binayı 1933'te satın almıştı. Avni ve Sıtkı Narmanlı, İstanbul'un ünlü tüccarlarındandı. Binayı satın aldıktan sonra Eminönü'ndeki ofislerini hanın ikinci katına taşıyan Narmanlılar, sanatsever bir aileydi. Ticaret hayatından oldukça iyi paralar kazanan bu aile, Narmanlı Han'ı bir tür sanat ve kültür merkezine dönüştürdü. Narmanlılar, hanın odalarını ucuz bedellerle sanatçılara ve yaynevlerine kiraladı. Han, bu dönemden sonra Narmanlı Yurdu olarak anıldı.

Binanın vaktiyle Rus hapisanesi olarak kullanılan, Sofyalı Sokak'a bakan ve yüksek duvarlarla çevrili kısmı ise daha sonra Bedri Rahmi, Aliye Berger ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sanatçıların atölyesi ve yaşadığı mekân haline geldi. Kompleksin ortasında yer alan bağımsız yapı, bir zamanlar Maliye Tahsil Şubesi, sonra da uzun yıllar Noter olarak hizmet verdi.

11 Ekim 1996 tarihli Agos Gazetesi'nde Yervant Gobelyan, Han'ın bilinmeyen başka bir yönüne de işaret ediyor: "Bu binanın karşısına geçip de, İsveç Konsoloslugu'nun bahçe duvarının karşı tarafında kemerli girişe doğru bakacak olursanız, cephedeki odaları birbirinden ayıran geniş sütunlar arasındaki orta yazıhanelerden yan yana birkaçında 1918-1920 yılları arasında Birinci Ermenistan Cumhuriyeti'nin İstanbul Başkonsoloslugu vardı. O yıllarda başkent İstanbul'du. 1920'li yıllarda dünyanın hemen her tarafında büyük değişikliklere neden olan olaylar, burayı da ömrü çok kısa süren bir bağımsız cumhuriyetin temsilciliği olarak tarihin sayfalarının bir köşesine yazdı."

NARMANLI HAN'DA KİMLER YAŞADI?

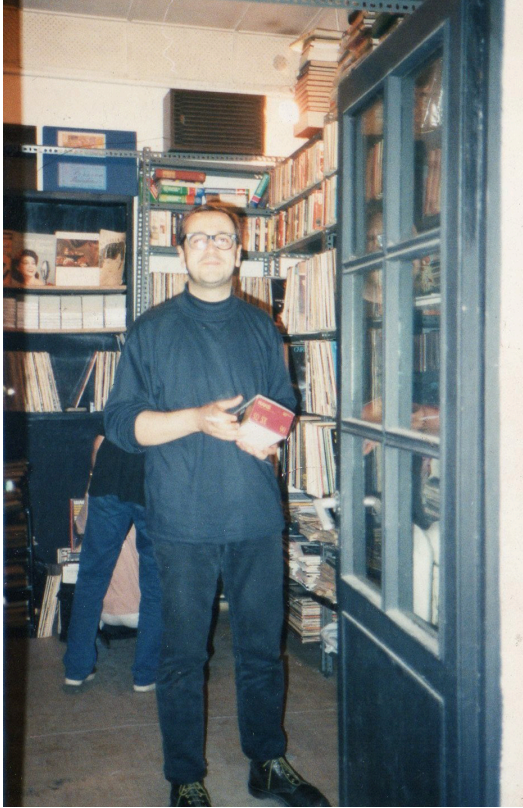
Binanın mukimleri arasında ağır giriş kapısının sağındaki iki katlı dükkânların birinde şiirlerini yazan Bedri Rahmi Eyüboğlu, onun bitişğinde *Ulus Gazetesi*'ne İstanbul'dan haber geçen Neş'et Atay, ünlü Ermeni Gazetesi *Jamanak*, üç odayı birleştirerek yaptığı atölyesiyle heykeltıraş Dr. Firsek Karol ve Andrea Kitabevi vardı. D Grubu'nun ilk sergileri de burada açılmıştı. İstanbul'un ilk konfeksiyoncularından Visconti'nin mağazası ve kürkçü Sanoviç de Narmanlı Han'ın küçük dükkânlarını mekân tutmuştu. Bina sonraki zamanlarında üniversite gençliğinin müdavimi olduğu ve Beyoğlu'nda önemli bir altkültürün gelişmesine neden olan Deniz Kitabevi'ne de ev sahipliği yaptı.

Merve Erol, 2016'da Zero İstanbul için kaleme aldığı "Göçmemiş Kediler: Narmanlı" yazısında Deniz Kitabevi'nin önemini şöyle anlatıyor: "1990'lı yılların başında bazı rock kulüplerinin, irili ufaklı yayınevlerinin, siyasi oluşumların ve kültür evlerinin yavaş yavaş Beyoğlu'na taşınmasıyla şehre dağılmış olan sanatsal-kültürel-siyasi faaliyet blok halinde burada yerleşmeye başladı. Yine de Tünel tarafı, plakçılar ve gitarcular, pulcular ve Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi dışında bu hareketliliğe ayak uydurabilmiş değildi, ta ki Babylon açılana kadar."

RESTORASYON YA DA MUTEBERLEŞTİRME

Hissedarlar önce 2001'de restorasyon amacıyla hanın yüzde 15'lik hissesini Yapı Kredi Koray grubuna devretti. Proje 2002'de Anıtlar Kurulu'ndan onay aldı ama sivil toplum kuruluşlarının ve meslek odalarının itirazı ve alınan yürütmeyi durdurma kararı nedeniyle restorasyon başlamadı. Bunun üzerine Narmanlı Han'ın 12 varisi 2008'de Koray Grubu'na dava açarak hisselerini geri aldı. Han, 2009'da dış cephesi hariç 2. derece eser statüsüne geçirildi. Ardından 2014'te 57 milyon dolara Erkul Kozmetik'in sahibi Mehmet Erkul ve Eteksan Tekstil'in sahibi Tekin Esen'e satıldı. Yeni mal sahiplerinin hanın restorasyonu için devreye soktuğu mimar Sinan Genim'in projesine semt dernekleri karşı çıktı ancak mahkeme açılan davayı reddetti.

Bu gelişmeler tam da Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın ve Beyoğlu Güzelleştirme Derneği Başkanı Nizam Hışım'ın beraber yaptıkları Beyoğlu'nun muteberleştirilmesi açıklamalarına paralel gelişmeler oldu: "Biz burayı nezih bir yer haline getireceğiz. Her önüne gelenin, kuru kalabalığın değil gerçekten tüketen kalabalığın gelmesini istiyoruz." Semt dernekleri temsilcileri o tarihten beri hayata geçirilmek istenen bir "nezihleştirme", "soylulaştırma", "insansızlaştırma" ve daha sonrasında kendi insanını yerleştirme sürecinin yaşandığını iddia ediyor.

DENİZ KİTABEVİ. SINEMATİKYESİLCAM.COM. // DENİZ BOOKSTORE. SINEMATİKYESİLCAM.COM.

“Bugün Narmanlı, Tarlabasıyla, Emek’le, Gezi’yle başlayan Beyoğlu’nda kentsel dönüşüm ve buna karşı mücadele tarihinin aciliyet kazanmış bir parçası; Galata’dan Taksim Meydanı’na, hatta Harbiye ve Pangaltı’ya uzanacak geniş bir planın unsuru. Bir buçuk asırlık tarihinde kim burada ne yaşamış olursa olsun, yirmi milyonluk İstanbul’da, seksen milyonluk Türkiye’de kim burada ne kadar vakit geçirmiş olursa olsun, bu haliyle ve bu mazisiyle her şeyden önce kamunun malı... Türkiye gibi maddi hafızasına asla sahip çıkamayan bir ülkede benzeri kalmayıp neredeyse yüzyıllık bir tarihe yayılarak varlığını ve işlevini sürdüren bir sinemanın beş kat yukarı taşınmasıyla sorunun çözülebileceğini düşünebilen bir hoyrat ve gelgeç zihniyetin elinde, sadece Narmanlı’nın değil, tam ortasında yer aldığı koca bir bölgenin Talimhane gibi, Açık hava’nın önu gibi insansızlaşacağını kestirmek zor değil.” *Merve Erol’un Zero İstanbul için kaleme aldığı yazısından alıntılanmıştır.*

Mari Gerekmezyan

Mari Gerekmezyan, döneminin İstanbullu pek çok sanatçısı gibi yolu Narmanlı Han’dan geçenlerden biri. Bunda sevgilisi Bedri Rahmi’nin burada yaşamış olmasının rolü büyük. Gerekmezyan, Türkiye’nin ilk kadın heykeltıraşlarından. 1913’te Kayseri Talas’ta doğan Mari Gerekmezyan, ilkokulu da Kayseri’de, Vart Basriğ İlkokulu’nda okudu. Daha sonra İstanbul’a yerleşerek Esayan Kız Lisesi’ni bitirdi. Bu dönemde tanıştığı Ahmed Hamdi Tanpınar’ın etkisiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne girdi ve 1943’te mezun oldu. İstanbul Getronagan Lisesi ve Esayan Lisesi’nde resim ve Ermenice öğretmenliği yaptı.

Sonrasında Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü’ne konuk öğrenci oldu ve burada asistanlık yapan Bedri Rahmi Eyüboğlu ile aşk yaşadı. Bedri Rahmi’nin ünlü *Karadut* şiirini onun için yazdığına inanılıyor. Prof. Neşet Ömer ve Prof. Şekip Tunç büstleriyle 1943’te Ankara Heykel Sergisi Ödülü’nü, Şair Yahya Kemal Beyatlı’nın bronz büstüyle de 1945’te Ankara Devlet Güzel Sanatlar Sergisi Birincilik Ödülü’nü alan Gerekmezyan’ın yarattığı gerçeklik ve ifade yönünden başarılı ve dönemine göre farklı olduğu belirtilen eserlerinin bazıları kaybolmuş durumda. Kayıtlı olan

sayılı eserlerinin ise İstanbul ve Ankara Resim Heykel müzelerinde olduğu biliniyor. Bedri Rahmi büstü de Eyüboğlu Ailesi özel koleksiyonunda.

Bilgi Üniversitesi'nden Profesör Sevgül Sönmez, 2012'de İstanbul Getronagan Ermeni Lisesi'nde Gerekmezyan anısına düzenlenen sergi nedeniyle *Hürriyet Daily News*'a yaptığı açıklamada Gerekmezyan'ı "Çok genç ve henüz sanat yolculuğunun başında olduğu için sevgilisi Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun gölgesinde kalmış, Türkiye'nin ilk kadın heykeltıraşı" olarak niteliyor. Gerekmezyan, evli olan Bedri Rahmi ile ilişkisi ve Ermeni kimliği nedeniyle akrabaları ve sanat çevresi tarafından görmezden gelinmiş. Hakkında çalışmalar yapan yazar Karin Karakaşlı bu durumu "Uğradığı etnik ve sanatsal dışlanma" olarak değerlendiriyor. Karakaşlı, Gerekmezyan'ın kahramanı olduğu *Sabır Taşı* adlı hikâyesinde Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Fred Gross isimli arkadaşının ünlü ressamla aralarındaki aşkı bilmesine rağmen dedikoduları önlemek için onunla evlendiğini de yazıyor.

Bedri Rahmi'nin birçok portresinde de görülen bir yüz olan Gerekmezyan, 1947'de yakalandığı tüberküloz sebebiyle öldü. Mezarı Şişli Ermeni Mezarlığı'nda bulunuyor.

Aliye Berger

Türkiye'nin ilk kazıma ve oyma gravür sanatçılarından, ressam Aliye Berger'in o dönemde hafif hafif çürümekte olan Narmanlı Han'ın üst katındaki stüdyosu, 1950'ler ve 1960'larda İstanbul'un yazar, sanatçı, entelektüel çevresi için bir uğrak yeri. Adını ilk kez 1954'te Yapı Kredi Bankası'nın düzenlediği resim yarışmasında birinci seçilerek duyuran sanatçı, dışa vurumcu oyma baskılarıyla tanınıyordu.

Aliye Berger, Şakir Paşa ailesinin bir ferdiydi. Halikarnas Balıkcısı olarak tanıdığımız ünlü ressam ve yazar Cevat Şakir Kabaağaçlı ile ressam Fahrnelisa Zeid'in kardeşi, ilk kadın seramik sanatçısı Füreyâ Koral'ın, tiyatrocü Şirin Devrim'in ve ressam Nejat Devrim'in de teyzesiydi. Şakir Paşa 1890'da Girit Valisiyken kardeşi Ahmet Cevad Paşa sadrazamlık görevine getirilmişti. Halikarnas Balıkcısı da bu yıllarda dünyaya geldi. Fakat 1894'te Cevad Paşa, sadrazamlık görevinden azledilince, kardeşi Şakir Paşa da Girit'teki görevinden istifa etti ve İstanbul'a geri döndü. 1914'te maddi sıkıntılarının baş göstermesiyle Mehmed Şakir Paşa, Afyon'daki Kabaağaçlı çiftliğine döndü. Çiftlikte yaşanan bir tartışma sırasında henüz 11 yaşındaki Aliye'nin abisi olan

Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın tabancasından çıkan bir kurşun babasına isabet etti ve Şakir Paşa öldü. Cevat Şakir, 14 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Gençlik döneminde başarılı bir ressamdı. Sürgüne gönderildiği Bodrum'u yazarlığıyla dünyaya tanıttı. Ayrıca bugün Türkiye'nin önemli turistik cazibelerinden biri haline gelen Mavi Yolculuk'un da başlatıcısı ve tanıtıcısı oldu.

Aliye Hanım, eğitimini Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'nde gördü. Mehmed Şakir Paşa'nın ölümünün ardından eşi Giritli Sare İsmet Hanım özellikle kızları Aliye ve Fahrelnisa'nın iyi bir eğitim alması için onlarla yakından ilgilenmişti. Önce resim ve piyano dersleri alan Aliye Hanım, 1924'te keman öğrenmeye başladı. Keman hocası, Macaristan'daki halk ayaklanmasına katılan ünlü Macar keman virtüözü Karl Berger'di. İstanbul'a sığınan Berger, keman dersleri vererek geçiniyordu. Aliye Hanım, hocasına âşık oldu. Bir kıskançlık krizi sonrasında ise bir gece silahını aldı ve Karl Berger'in evine dayandı. Kapıyı virtüözün hizmetlisi açtı, Aliye Hanım silahını ateşledi ve hizmetli yaralandı. Aliye Hanım, 35 gün hapis cezasına çarptırıldı. Doktor raporlarına göre bu suç asabiyetle işlendiği ve suçlu da tanınmış bir aileye mensup olduğundan cezanın ertelenmesine karar verildi. Bu olaydan etkilenen Karl Berger ile Aliye Hanım arasında 23 yıl sürecek bir beraberlik başladı.

Aşkla geçen 23 yılın sonunda çift evlenme kararı aldı ve hayatlarını birleştirdi. Evlilikten altı ay sonra Karl Berger, Büyükada'da geçirdiği kalp krizi sonucunda hayata gözlerini yumdu. Bu ölüm sanatçıyı derinden etkiledi. Aliye Berger, o günlere kadar istese de resim çalışmalarına tam olarak başlamamıştı. Eşinin ölümünün ardından 1947'de Londra'ya giderek John Buckland Wright'ın atölyesinde heykel ve gravür çalıştı. 1951'de ise Türkiye'ye 150 gravür çalışması ile döndü ve 45 yaşında ilk kişisel sergisini açtı.

Fakat Aliye Berger'e esas ününü, *Güneşin Doğuşu* adlı yağlı boya tablosuyla, Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği'nin (AICA) 1954'te İstanbul'da toplanan kongresi nedeniyle Yapı Kredi Bankası'nın düzenlediği "İş ve İstihsal" konulu yarışmada birincilik ödülü alması getirdi. Çoğu çalışması siyah-beyaz gravürlerden oluşan Aliye Berger, Türkiye'de ve Avrupa'da toplamda 11 kişisel sergi açtı, uluslararası ve ulusal 50 karma sergiye yer aldı.

"İçtenlik öğretilmez. Ne yaşamda, ne sanatta. Okulu yoktur. Ne isem o oldum... Yaşadığım, güzellikleriyle, acılarıyla, aşklarıyla, ölümleriyle, başkaldırışım ve baş eğmelerimle, umutlarım ve umutsuzluklarımla yaşadığım, benim olan dünyayı yansıtmak istedim yapıtlarımda... Ama en çok, tüm bunları kucaklayan ve adına hayat dediğimiz olaydan, serüvenden etkilendim. Ve aşktan." Aliye Berger

ALİYE BERGER ATÖLYE/EVİNDE. SALT ARAŞTIRMA, YUSUF TAKTAK ARŞİVİ.
ALİYE BERGER AT HER STUDIO/HOME, SALT RESEARCH, YUSUF TAKTAK ARCHIVE.

11

NEVE ŞALOM SİNAGOĞU

Neve Şalom Sinagogu, bölgedeki iki sinagog Galata ve Beyoğlu'nun hızla artan Yahudi nüfusunun dinî ihtiyaçlarına cevap veremez olunca 1938'de, Büyük Hendek Caddesi üzerindeki Birinci Karma Musevi Okulu tadil edilerek açıldı. Gerekli izinler alınmadığından İstanbul Valiliği, binanın okul olarak eski haline dönmesini istedi. Bu nedenle okulun tören salonu bir süreliğine ibadet için kullanıldı. 1948 Pesah (Hamursuz) Bayramı'nın ilk günü cemaat yönetimi, yeni kurulacak sinagogun isminin Neve Şalom olacağını ve bu adın şimdilik bu salon için de kullanılabileceğini açıkladı. Neve Şalom, "barış vahası" anlamına geliyor ve bu ismi taşıyan sinagoglara İstanbul'un eski dönemlerinde de rastlanıyor.

1949'da Galata cemaati inşaat izni aldı ve İtalyan mimar Denari'ye bir proje hazırlattı. Bu sırada İstanbul Teknik Üniversitesi'nden yeni mezun olan Elyo Ventura ve Bernar Motola, kendilerine bir fırsat verilmesini isteyerek bir proje tasarladı ve bu proje cemaat tarafından kabul edildi. Elyo ve Bernar'ın önemli sorunu, görkemli ve ağır avizeyi taşıyabilecek bir kubbe inşa

etmekti. Kubbenin hesabını ünlü mimar Bodin, dökümünü de Garbis Usta yaptı. Vitraylar Güzel Sanatlar Akademisi'nde çizildi, camlar İngiltere'den ithal edildi. Neve Şalom Sinagogu, 25 Mart 1951 Pazar sabahı saat 10.30'da, cemaatin dinî lideri Rav Rafael Saban önderliğinde, görkemli bir törenle açıldı. O günlerde sinagogun caddeye cephesi yoktu ve içine dar bir geçitten girilirdi. Öndeki bina satın alınıp yıkıldı ve 1960'ta ön cephe inşaatı da tamamlandı.

1986 VE 2003 SALDIRILARI

Neve Şalom Sinagogu, kimi cemaat mensuplarının bireysel hafızasında düğün, sünnet, cenaze, Bar Mitzva ve Bat Mitzva gibi törenlere ve Pesah, Roş Aşana ve Yom Kippur gibi dinî bayramlara ev sahipliği yapmasıyla anılsa da genellikle uğradığı iki büyük saldırıyla hatırlanıyor.

İlki 6 Eylül 1986 Cumartesi günü Şabat ibadeti yapılırken sabah 09.17'de içeriye bomba ve makineli tüfeklerle giren teröristlerin açtığı ateş sonucu 22 kişinin hayatını kaybettiği saldırıydı. Saldırını üstlenen örgütler arasında Ebu Nidal öne çıktı. Saldırıdan sonra sinagog onarıldı ve 20 Mayıs 1987'de devlet yetkililerinin de katıldığı kalabalık bir törenle tekrar ibadete açıldı. Salonda Tevrat rulolarının saklandığı ve bir sinagogun en kutsal yeri olan Ehal dolabının sol üst köşesindeki kararmış mermer, 09.17'de takılı kalan saat ve birkaç koltukta bulunan kurşun ve bomba izleri, o günün unutulmaması için aynen bırakıldı.

İkinci saldırı ise 15 Kasım 2003 Cumartesi günü, yine içeride Şabat ibadeti yapılırken gerçekleştirilen ve teröristlerin araçlarında bulunan çok miktarda patlayıcıyı kapı önünde patlatmaları sonucu 23 kişinin hayatını kaybettiği saldırıydı. Bu kişilerden 6'sı içeride ibadet edenler, 5'i koruma görevlisi, 1'i polis ve 11'i de sokaktaki vatandaşlardı. İkinci saldırı, 15 ve 20 Kasım 2003 tarihlerinde, İstanbul'da dört farklı noktada, bomba yüklü kamyonetlerin infilak ettirilmesiyle gerçekleştirilen bir dizi intihar saldırısından biriydi. Diğerleri yaklaşık aynı vakitte Şişli'deki Beth İsrail Sinagogu'na, beş gün sonra Birleşik Krallık İstanbul Başkonsolosluğu'na ve Levent'teki HSBC binasına

NEVE ŠALOM SINAGOGU, 1986. HABIB GERER ARŞIVI. // NEVE SHALOM SYNAGOGUE, 1986. HABIB GERER ARCHIVES.

yapılan saldırılardı. Saldırılarda dört intihar eylemcisi dahil 59 kişi hayatını kaybetti, 750 kişi yaralandı. Eylemleri El Kaide'nin Türkiye yapılanmasının gerçekleştirdiği tespit edildi. İki saldırıda hayatını kaybedenlerin isimlerinin yazılı olduğu bir levha, sinagogun iç girişinde yer alıyor.

Neve Şalom Sinagogu'nun duvarları daha önceki saldırı sonrasında güçlendirilmiş olduğundan içeride değil de dış cephe ve civar binalarda ciddi hasar meydana geldi. Patlamanın olduğu yerde yaklaşık üç metre çapında ve iki metre derinliğinde bir çukur oluştu. Neve Şalom'a yönelik saldırıda ölen altı Yahudinin cenazesi, 1986'daki saldırıda ölenlerin yattığı Ulus Akşenaz Mezarlığı'ndaki anıt mezarın ön bölümüne defnedildi.

Neve Şalom'a yönelik daha küçük çaplı bir saldırı ise 1 Mart 1992 Pazartesi günü öğleden sonra saatlerinde gerçekleştirildi. Hizbullah mensubu teröristler sinagoga el bombası atmış, yeni güvenlik önlemleri sayesinde saldırı etkili olmamış ve bir kişi hafif yaralanmıştı.

Türkiye vatandaşı Yahudilerin, İsrail'e tepkinin hedefi haline gelmesi durumuna sık rastlıyoruz. En bilinen Yahudi mekânlarından Neve Şalom da bundan payını alıyor. Son olarak 20 Temmuz 2017'de Alperen Ocakları mensubu bir grup, İsrail devletinin Mescid-i Aksa'nın girişine dedektör koymasını protesto etmek için Neve Şalom'un kapısına tekme ve taş atıp "Biz de sizi sokmayız, tüm sinagogları kuşatırız" diye tehditler savurdu.

Hayatını kaybedenler

6 Eylül 1986'daki saldırıda hayatını kaybedenler: David Behar (Haham), Aşer Ergün (Hazan), Daniel Daryo Baruh (Gabay), Eliyezer Hara (Gabay), Yuda Leon Atalay (Şamaş), Dr. Moiz Şaul, Leon Levi Musaoğlu, Mirza Ağajan Babazadeh, Rafael Rafi Nassımiha, Binyamin Ereskanazi, Avraam Eskenaz, Jozef Alhalel, İsak Barokas, Bensiyon Levi, Salamon Angel, Şalom Çittone, İbrahim Ergün, İsak Gerşon, Robert İ. Özfis, Moiz Levi, Yako Matalon, Sefanya Şenkal.

15 Kasım 2003'teki saldırıda hayatını kaybedenler: Ahmet Özdoğan, Anette Rubinstein Talu, Anna Rubinstein, Avram Varol, Berta Özdoğan, Bülent Bostanoğlu (Polis), Emin T. Yakupoğlu (Güvenlik Görevlisi), Fasil Süslü, Hakan Yüksel, İsrail Yoel Ülçer, Kaya Kaya, Mehmet Eruş, Mehmet Ateş (Güvenlik Görevlisi), Mesut Gürol, Murat Şahin, Mustafa Yenier (Güvenlik Görevlisi), Naşit Gürel (Güvenlik Görevlisi), Nurettin Aydın, Oğuz Kızırlırmak, Ömer Yazar, Saadet Güneş, Serkan Balcı (Güvenlik Görevlisi), Yona Romano.

TÜRK MUSEVİLERİ MÜZESİ

Daha önce Karaköy Perçemli Sokak'taki Zülfaris Sinagogu'nda yer alan 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, 2015 Aralık'ında Neve Şalom Sinagogu kompleksine taşındı. 1823'te eski temeller üzerine inşa edilen Zülfaris Sinagogu, 1890'da Kamondo ailesinin maddi desteğiyle onarılmış ve 1904'te ciddi bir tadilatın geçmişti. 1983'te gerçekleşen son düğünden sonra ise civarda ikamet eden pek Yahudi kalmadığı için kapandı. 1992'de Neve Şalom Sinagogu, binayı Türk Musevileri Müzesi olarak kullanılmak üzere 500. Yıl Vakfı'na tahsis etti. Müze, 2001-2015 yılları arasında burada hizmet vermesinin ardından yeni mekânına taşınırken hem içeriği hem de sergileme tekniği yenilendi. Üç bölümden oluşan müzede Türkiye Yahudilerinin tarihi ve kültürel mirası, ülkenin sosyal ve devlet yaşamına olan katkıları kronolojik bilgiler eşliğinde sergileniyor. Müze'yi Neve Şalom Sinagogu'ndan ayıran cam bölme sayesinde de ziyaretçiler, sinagogda gerçekleşen dinî törenleri izleyebiliyor.

Müzenin Neve Şalom Sinagogu'na taşınmasıyla değişen önemli bir diğer şey de Yahudilerin Cumhuriyet döneminde maruz kaldığı ayrımcılığa dair bölümlerin eklenmesi oldu. Bu bölümler, Yahudi vatandaşlara yönelik 1934 Trakya pogromu, 1941'de gayrimüslim erkeklerin Bayındırlık Vekaleti'nde amele olarak çalıştırılmak üzere askere alınması, 1942 Struma faciası, 1942'de kanunlaşan Varlık Vergisi uygulamasıydı. 500. Yıl Vakfı'nın, Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in Yahudilere yönelik tavrını olumlu söyleminin böylelikle bir nebze olsun kırıldığını görebiliyoruz.

1989'da Müslüman ve Yahudi 113 Türkiye vatandaşı tarafından kurulan 500. Yıl Vakfı, adını 1492'de Osmanlı'nın İspanya'yı terk etmek durumunda kalan Sefarad Yahudilerini kabul etmesinin 500. yıldönümünden alıyor. Vakfın Kuruluş Senedi'nin 3. Maddesinde dile getirilen amaçlarından biri, "Din ve vicdan hürriyetlerini korumak için bağınazlık ortamından kaçarak Türk toprağını vatan seçen Musevilere kucak açan Türk milletinin insancıl yaklaşımını en geniş şekilde yurt içinde ve yurt dışına duyurmak ve Musevi yurttaşlarımızın şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olmak." Vakıf bu kapsamda bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında pek çok etkinlik düzenledi, Türkiye'nin soykırım ve hak ihlalleriyle anılmaması, İsrail'le ilişkilerinin düzelmesi ve AB üyeliği için uğraştı. Bunu yaparken Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Yahudilere yönelik ayrımcı politikaları ve anti-semitizmi görmezden gelip Osmanlı İmparatorluğu'nun 1492'de Sefarad Yahudilerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerden kaçan akademisyenlere kucak açmasını vurguladı.

"Dedemin elinden tutarak o kapıdan hopluya zıplaya geçtiğim günler, artık silik bir anı benim için. O ahşap kapı yerini patlamaya dayanıklı çelik kapılara, benim hep aynalı dediğim kurşungeçirmez camı olan hücrelere bıraktı. O camın arkasında bir görevli olur, bazen bir şeyler sorardı işi olan 'güvenlik' gereği. Sesi de insan sesine benzemez, aradaki hoparlörün metalik tınısı yüzünden irkiltici bir şeye dönüşürdü. Ağır demir kapılardan birinin açılması için diğerinin kapanmasını beklerken büyüdüm ben, biraz daha ağır başlı oldum o günlerde. 2003'te ise artık yetişkindim. İlk defa korkmuş bir yetişkin." *Müstear adıyla Hayri Çavuş'un Avlaremos sitesi için kaleme aldığı yazıdan alıntılanmıştır.*

Varlık Vergisi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, 11 Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu'nun gerekçesi, savaş zenginlerini vergilendirip ekonomik sıkıntıların paylaşılmasını sağlamak, devletin olağanüstü artan harcamalarını yeni gelir kaynaklarıyla karşılamak, piyasada mevcut para miktarını azaltmak ve mal yokluğunu ortadan kaldırmak olarak ifade edilir. Haklı bir temele dayanıyor gibi görünen bu kanun, uygulamada gayrimüslimleri hedef aldığı için kökleri İttihat ve Terakki iktidarı döneminde atılmış olan "Türkleştirme" politikalarının bir parçası olarak görülebilir. Türkleştirme, Türk etnik unsurunu, konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe, ticari ilişkilerden devlet kadrolarına kimin alınacağına, hayatın her alanında hâkim kılma çabasıdır. Ticari faaliyetleri gayrimüslimlerin elinden alıp Türklere aktarmayı amaçlayan Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 olayları ve 1964'te İstanbul Rumlarının sınırdışı edilmesiyle aynı çerçevede ele alınabilir.

Dönemin İstanbul defterdarı Faik Ökte'nin *Varlık Vergisi Faciası* başlıklı anıları (1951), bu konudaki temel kaynak kabul ediliyor. Ökte, anılarında verginin nasıl ayırıcı ve keyfî bir şekilde uygulandığını detaylarıyla anlatıyor. Uygulamada yükümlüler, Maliye Bakanlığı'nın belirlediği dört gruptan birine göre vergilendiriliyor: M grubu (Müslümanlar) takdir edilen matrahın (vergiye esas alınan miktarın) yüzde 12,5'ini; G grubu (gayrimüslimler) yüzde 50'sini; D grubu (dönmeler) yüzde 25'ini; E grubu (ecnebler) yüzde 12,5'ini ödemekle yükümlü. 18 Kasım 1942'de vergi listeleri yayınlandığında görülüyor ki Varlık Vergisi'nin yüzde 70'i İstanbul'daki mükelleflere tahakkuk ettirilmiş. Bunların da yüzde 87'si gayrimüslim. Gayrimüslimlere uygulanan vergi oranları Müslümanlara uygulananlara göre kat kat daha ağır. Ökte'ye göre, Varlık Vergisi kapsamında toplanan 315.000.000 lira verginin 280.000.000 lirasını gayrimüslimler ödemiş. Bu rakamlar, 1942-1944 yılları arasında gayrimüslim Türkiye vatandaşlarının mal varlıklarının önemli bir bölümünü kaybettiğine işaret ediyor.

Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü kazançları üzerinden bir defaya mahsus alınacağı açıklanan vergi, alt sınıfların yükünün paylaşılacağı anlamına geldiği için olumlu karşılanmıştı. Basında zaten epeydir mal darlığından ve bu ortamdandır yararlandıkları belirtilen gayrimüslimlerden şikâyet edilmekteydi. Bir kez

VARLIK VERGİSİ'Nİ ÖDEYEMİYEN GAVRİMÜSLİMLERİN EV EŞYASI SATIŞI, 1943. MİLLİYET GAZETESİ ARŞİVİ.
YARD SALE OF NON-MUSLIMS WHO COULD NOT AFFORD THE WEALTH TAXES, 1943. MİLLİYET NEWSPAPER ARCHIVES.

daha gayrimüslimlerin ekonomik refahı onları hedef haline getirdi. 1942 yaz ayları boyunca bu karalama devam etti ve özellikle azınlık karşıtı karikatürlerde halkın sırtından kazanç elde eden zengin tiplemesinde Yahudiler kullanıldı. Vergi miktarını belirleyen komisyonların üyeleri genellikle CHP üyesi Müslüman Türklerdi. Bu komisyonların tespit ettiği vergi miktarının değişmezliği de hükme bağlandı ve 12. Madde gereği, mükellefler vergilerini 15 gün içinde yatırmak zorundaydı. Gecikme halinde ilk iki hafta için faiz uygulanacak, bu süre içinde de vergisini ödemeyenlerin ev ve iş yerleri haczedilerek vergi tahsilatına başlanacaktı. Komisyonlar, insan kayırma, torpil, rica baskısı altında, somut verilerden çok kanaatlere dayanarak, gerçek zenginliği değil gösterişçi hayat tarzına göre vergileri belirledi.

Yüksek vergileri ödemek istemeyen ya da ödeyecek durumda olmayan bazı mükellefler yurtdışına kaçmaya çalıştı. Kaçamayan veya kaçmak istemeyenlerden haraç mezat satılan mallarının bedeli vergilerini karşılamayan 1000'i aşkın mükellef, 27 Ocak 1943'ten itibaren Eskişehir'in Sivrihisar ve Erzurum'un Aşkale ilçelerindeki çalışma kamplarına gönderilmek üzere bazı merkezlerde toplandı.

Aşkale sürgünleri ancak Avrupa'da savaş cephesindeki gelişmeler ve ABD Başkanı Roosevelt ve Britanya Başbakanı Churchill'le görüşmek üzere İsmet İnönü'nün Kahire'ye gitmesinin arifesinde, 17 Aralık 1943'te evlerine dönebildi. Varlık Vergisi, Yahudilerin ABD nezdinde yaptıkları lobi faaliyetleri sonucu ABD'nin Türkiye'ye baskıları ve Nazilerin yenileceğinin anlaşılması sayesinde 15 Mart 1944'te kaldırıldı. Ancak kaldırılana kadarki insafsız uygulama sonucu gayrimüslimlerin topluma entegrasyon süreci olumsuz etkilendi ve takip eden dönemde pek çok azınlık mensubu Avrupa, Amerika ve daha sonra 1948'de kurulan İsrail'e göç etti. 1927'de nüfusun yüzde 2,78'ine denk gelen gayrimüslimler, 1955'te yüzde 1,08'ine denk gelmekteydi. Vergiden en çok etkilenen şehir olan İstanbul'un çok dinli ve çok kültürlü yapısı ciddi zarar gördü. Büyük bir servet transferi söz konusuydu; vergiyi ödemek için değerinin altında satılan gayrimenkullerin yüzde 67'sini Müslüman Türkler, yüzde 30'unu resmî ve yarı resmî devlet kurumları satın aldı. İstiklal Caddesi'ndeki kimi binaların "gayri millî unsurlar" olarak algılanan azınlıklardan devlet kuruluşlarına geçmesi basında olumlandı ve azınlıkların ve yabancıların ikamet ettiği, gösterişçi tüketim ve israfla anılan Beyoğlu'nun "Türkleştirilmesi" önerileri dahi dile getirildi.

Osmanlı'da ve Türkiye'de Yahudiler

Yahudiler, Türkiye'de sayıları giderek azalan azınlıklar arasında Ermenilerden sonra en büyük ikinci grubu oluşturuyor. 1914 ve 2015 nüfus sayımlarındaki gayrimüslim nüfus rakamlarına baktığımızda oransal değişimin büyüklüğü açıkça görülebilir: 1914'te 13.500.000 toplam nüfusun yüzde 20'si gayrimüslimken (Ermeniler 1.700.000 / Rumlar 1.553.000 / Yahudiler 136.000), 2015'te 70.000.000 toplam nüfusun sadece yüzde 1'i gayrimüslim (Ermeniler 50.000 / Rumlar 3.000 / Yahudiler 17.000).

Osmanlılar, 1324'te Bursa'yı ele geçirip Bizanslıları kovduğunda Yahudiler orada bir cemaat olarak bulunuyordu. 14. yüzyılda Avrupa topraklarından kovulanlar da Osmanlı'ya sığınmıştı ama asıl büyük göç, 1492'de İspanya ve Portekiz'in topraklarındaki Sefarad Yahudilerini kovmasıyla yaşandı. Aynı dönemde İtalya'dan ve Bohemya'dan kovulan Yahudiler de Osmanlı'ya sığındı. Millet sistemi dahilinde bütün gayrimüslimler inanç, ibadet ve eğitim alanlarında geniş bir özerkliğe sahipti ancak sosyal alanda bazı kısıtlamalar mevcuttu. Evlerinin farklı renk ve yükseklikte, kıyafetlerinin farklı renk ve kumaştan olması gerekiyor, izinsiz ata binemiyorlardı. Gayrimüslimler silah taşımaz ve askerlik yapmaz, egemenlikle ilgili üst düzey kamu görevlerinde bulunamazlardı. Yine de hâkim millet içinde erimeleri gibi bir beklenti yoktu.

İttihat ve Terakki döneminden itibaren uygulanan Türkleştirme politikaları ise gayrimüslimleri ötekileştirip nüfusu homojenleştirme amacı taşıyordu. Yahudiler için Ermenilere veya Rumlara olduğu gibi soykırım ve kitlesel yerinden edilme söz konusu olmadı ama türlü ayrımcılık ve hatta toplu yağma ve kovma teşebbüsleriyle karşı karşıya kaldılar. Türkiye'deki Yahudilerin tarihine dair pek çok önemli çalışması yayımlanan Rıfat Bali, seküler olduğunu iddia eden Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudilerin hiçbir zaman tam bir vatandaş olarak görülmediklerini ifade ediyor.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında düzenlenen "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları, doğrudan Yahudileri hedef alıyordu. Zor kullanılarak sürdürülen bu kampanyalarla, kamusal alanlarda Türkçe konuşmayanlar baskı görüyordu. Yahudilerin durumunu Ermenilerden ve Rumlardan farklı kılan, konuştuıkları dilin devletin millî dil olarak

kabul ettiği İbranice değil, önce İspanyolca daha sonra da Alliance okullarının etkisiyle Fransızca olmasıydı. Onları kovan ülkenin dilini konuşmaları nankörlük, Fransızca konuşmaları da Türkçe'ye tenezzül etmemek olarak algılandı, kamuoyu ve basın Yahudileri sürekli eleştirdi. Yahudiler, genel anlamda Türkleşmemekle, Türk kültürünü benimsememekle suçlandılar.

1934'te "Trakya Olayları" meydana geldi. Bölgenin Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarına yakınlığı, orada yaşayan Yahudileri potansiyel düşman ve tehdit olarak görmeyi kolaylaştırdı. Haziran ayında Yahudiler önce Türkçe konuşmaları için zorlandı, ardından mallarına ambargo kondu ve en nihayet korkutma, sindirme, dövme ve ırza tecavüz yoluyla göçe zorlanmaya başladı. 28 Haziran-4 Temmuz 1934 tarihleri arasında, Çanakkale, Kırklareli, Babaeski, Lüleburgaz, Edirne ve Uzunköprü'de gerçekleşen saldırılar karşısında güvenlik güçleri gerekli önlemleri almadı. Hükümet, suçu yerel yöneticilere attı ve saldırılardan haberdar olmadığını iddia etti. Olayların ardından Trakya Yahudilerinin çok büyük bir bölümü bütün mal ve mülklerini bırakarak İstanbul'a göç etti, bu göç 1942'den sonra yurtdışına yöneldi. Trakya Olayları'ndan sonra Yahudileri doğrudan etkileyen uygulama, 1942'de yürürlüğe giren, gayrimüslimlerin mallarının devlete ve Türk sermayesine devrini amaçlayan Varlık Vergisi uygulamasıydı.

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmiş olsa da Almanya'dan kaçan Yahudilere vize vermemiş ve yalnızca üniversitelerde çalışacak bir grup akademisyeni kabul etmişti. Kimileri Türkiyeli diplomatların o dönem 35.000 Yahudiyi kurtardığını iddia etse de tarihçi Corry Guttstadt, Türklerin Avrupa'da yaşayan Osmanlı/Türkiye kökenli 25.000 Yahudiyi Nazilerin soykırım aygıtının eline teslim ettiğini gösteriyor. Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Avrupa'ya göç eden ve beş yıl boyunca konsoloslığa gidip kayıt olmadıkları için TC vatandaşlıkları düşen binlerce Yahudi, Almanya'nın "tarafsız ülkesiniz, vatandaşları'nızı alabilirsiniz" uyarılarına rağmen kamplara ve ölüme terk edildi.

Türkiye devleti ayrıca, 2. Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Filistin'e gitmeye çalışırken yolda bozulan Struma gemisine karaya çıkma izni vermeyerek gemidekilerin açlık ve hastalıkla boğuşmasından ve sonrasında römorklarla Şile'ye çekilen geminin bir Sovyet denizaltısı tarafından batırılmasıyla içinde bulunan 781 Yahudinin

ve 10 mürettebatın ölümünden de sorumluydu. Geminin Filistin'e gitmesinin engellenmesinde İngiltere'nin de payı vardı zira İngiltere, orada kurdukları yönetimin kitlesel Yahudi göçüyle tehlikeye gireceğini hesaplamıştı.

Bugün Türkiye'deki Yahudilerin yüzde 99'u İstanbul'da yaşıyor. İstanbul dışında en kalabalık nüfus, 1.500 kişiyle İzmir'de. Adana, Ankara, Bursa, Çanakkale, Iskenderun ve Kırklareli'nde çok düşük sayıda Yahudi nüfus var. Türkiye'deki Yahudi nüfusun yüzde 96'sı Sefarad, yüzde 4'ü ise Aşkenaz. "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları, aksanlı konuşmanın yaratacağı dışlanma ve Yahudi olmanın anlaşılmasını istememe gibi nedenlerle pek çok Yahudi adını ve soyadını Türkçeleştirdi ve yeni nesiller Judeo-Espanyol dilini öğrenmedi. Yahudiler, toplumdaki anti-semitizmden kendilerini bu şekilde korumaya çalıştı.

Yakın dönemde İspanya ve Portekiz'in 1492'de kovulan Yahudilere vatandaşlık başvurusu hakkı tanınması, AB üyesi bir ülke vatandaşı olup vize muafiyetinden yararlanmak isteyen Türkiyeli Yahudileri harekete geçirdi. Türkiye'deki Yahudiler, Batı'ya ve kuruluşundan itibaren de İsrail'e göç etti. Bu göçü tetikleyen faktörler, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki buhranlar, 6-7 Eylül pogromu, 27 Mayıs İhtilali, 1970'li yıllardaki sağ-sol çatışmaları, 12 Eylül Darbesi gibi siyasi ve ekonomik buhranlar ile Ortadoğu'da İsrail'in taraf olduğu savaşların veya askerî harekâtların Türkiye'de İslâmcı ve milliyetçi kesimde yarattığı anti-semit dalgalar oldu. Sanılanın aksine, son yıllarda ciddi bir göç yaşanmadı. Yine de Türkiye'nin son dönemde yaşadığı sorunlar, yükselen otoriterleşme, artan kutuplaşma ve İsrail devletine yönelik tepkilerin doğrudan Türkiye'de yaşayan Yahudileri hedef alması, özellikle genç Yahudi vatandaşların göçü düşünmesine neden oluyor.

Türkiye devleti bir yandan Edirne'deki Büyük Sinagog'un restorasyonu için 2.500.000 dolar harcıyıp, Birleşmiş Milletler Holokost Anma Günleri ve hatta Struma anmaları düzenlerken bir yandan da son derece yaygın anti-semit nefret söylemlerine göz yumup, hatta bazen yeniden üretiyor ve vatandaşı Yahudilerin hedef haline gelmesini engellemeye yönelik bir çabada bulunmuyor.

12

SALT GALATA

Bankalar Caddesi üzerinde 11-13 numarada yer alan ve ihtişamıyla dikkat çeken ikiz binanın bir tarafında SALT Galata, diğer tarafında TC Merkez Bankası İstanbul Şubesi yer alıyor. 1892'de açılan ve mimar Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan binanın caddeye bakan, kabartma figürlerle bezeli cephesi yeni-klasik, Haliç'e bakan cumbalı pencereci cephesi ise oryantalist bir üsluba sahip. İki cephe arasındaki bu farklılık, bankanın Batı ve Doğu arasındaki konumunu simgeliyor. Sol bina, 1999 başına kadar Osmanlı Bankası'nın genel müdürlük binası olarak kullanıldı, 2000'den itibaren giriş katında Garanti Bankası şube ve bölge müdürlüklerine, üst katlarında ise Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'ne ev sahipliği yaptı. 2011'den bugüne de SALT Galata olarak faaliyet gösteriyor. Sağ bina ise 1925'e kadar Tütün Rejisi, 1925-1934 arası Tütün İnhisarı İdaresi ve 1934'ten bugüne de Merkez Bankası İstanbul Şubesi olarak kullanılıyor.

Garanti Bankası bünyesinde faaliyet gösteren Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi, Osmanlı Bankası Müzesi ve Garanti Gale-

ri'nin 2011'de SALT adı altında özerk bir kurum olarak yapılandırılmasıyla birlikte sol bina restore edilip SALT Galata olarak açıldı. Aynı anda İstiklal Caddesi üzerinde yer alan SALT Beyoğlu da faaliyete geçti fakat restorasyon izinleriyle ilgili bir meseleden dolayı Aralık 2015'te kapandı ve tekrar Nisan 2018'de açıldı. Ankara'daki SALT Ulus ise 2013'te açıldı, 2018 itibarıyla Ulus'taki tarihî binada değil bir ofiste hizmete devam ediyordu.

SALT Galata, kütüphanesi ve arşivi ile basılı ve dijital kaynakları erişime açan SALT Araştırma, 219 kişi kapasiteli Oditoryum, yeniden tasarlanan Osmanlı Bankası Müzesi, çok sayıda katılımcıyla çalışmaya elverişli atölyeler, arşiv malzemelerini gün ışığına çıkaran Açık Arşiv, kafe ve restoran, dükkân ve sergi alanları içeriyor. 2017'de Osmanlı Bankası Müzesi, artan talebi karşılamak için kütüphane alanına dahil edildi ve burada sergilenenler dijitalleştirilip katlara dağıtıldı.

Bank-ı Osmanî-i Şahane, 1856'da İngiliz sermayesiyle kurulan Otto-man Bank'ın İngiliz ortakları, şirkete yeni katılan Fransız ortaklar ve Osmanlı makamları tarafından imzalanan sözleşmeyle 1863'te kuruldu ve uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet bankası ve hazinadarı olarak görev yaptı. İmparatorluk genelinde birçok altyapı yatırımını destekleyen banka, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin 1881'deki kuruluşunda aktif rol almıştı. Sonraki yıllarda ise yatırım bankacılığına yöneldi ve bir ticari banka kimliğine bürünmeye başladı. 1910 itibarıyla şubelerini çoğaltmaya başlayarak piyasayla ilişkilerini artırdı ve kendisine önemli bir yer edindi.

Bankanın faaliyetleri 1. Dünya Savaşı'ndan fazlasıyla etkilendi. Çünkü Osmanlıların savaşa girmesiyle, Fransa ve İngiltere'nin gözünde "düşman kuruluş" niteliği kazanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu tarafından da İngiliz ve Fransız sermayesi sebebiyle aynı derecede güvenilmez kabul ediliyordu. Bu dönemde Fransız ve İngiliz müdürlerin görevlerini bırakması ve para basma imtiyazından vazgeçilmesi şartıyla, bankanın faaliyetlerine devam etmesine izin verildi.

OSMANLI BANKASI GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI, 19 EKİM 1912. SALT ARAŞTIRMA, FOTOĞRAF: CHARLES DELIUS.
OTTOMAN BANK HEAD OFFICE, OCTOBER 19, 1912. SALT RESEARCH, PHOTOGRAPH BY CHARLES DELIUS.

1969'da ana sermayedar Grup Paribas'ın isteği doğrultusunda Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'daki şubelerini Grindlays Bank'e devreden Osmanlı Bankası, bu tarihten itibaren yalnızca Türkiye sınırları içinde hizmet vermeye başladı. 1993'te anonim şirket statüsüyle yeniden yapılanan bankanın hisseleri, 1996'da Garanti Bankası'na ait Clover Investments tarafından satın alındı ve Osmanlı Bankası Doğuş Grubu'na katıldı. 2001'de Doğuş Grubu bünyesindeki Körfezbank ile birleşen Osmanlı Bankası, aynı senenin sonunda asıl hissedarı Garanti Bankası'nın bünyesine dahil oldu.

1896 BASKINI

Osmanlı Bankası binasına dair üzerinde pek durulmayan tarihî bir olay, 26 Ağustos 1896'da Ermeni Taşnak Partisi mensuplarınca gerçekleştirilen silahlı baskın. Avrupa devletlerini, II. Abdülhamit döneminde Ermenilere yönelik katliam ve pogromlara dair harekete geçmeye çağırarak amacıyla, Karekin Pastırmacıyan, Hayk Tiryakiyan ve Bedros Paryan liderliğindeki 28 silahlı erkek ve kadın, Osmanlı Bankası'na bir baskın düzenledi. Osmanlı Bankası'nın seçilme nedeni, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa devletleri için önemli bir finans merkezi niteliği taşıması ve personelinin çoğunun İngiliz ve Fransız olmasıydı.

Dinamit, tabanca ve el bombalarıyla düzenlenen ve 14 saat süren baskın sonunda Taşnaklardan 4, Osmanlı askerlerinden altı kişi öldü. Taraflar birbirlerini alt edemeyeceklerini anlayınca görüşmeler başladı. Arabuluculuğu Osmanlı Bankası Müdürü Sir Edgar Vincent ile Rus Sefareti Baş Tercümanı Maximoff yapıyordu. Saray, eylemcilerin taleplerini kabul etmedi fakat işgalin sonlandırılması karşılığında işgale katılanların yurtdışına gönderilmesine razı oldu. Beş yaralı dışındaki 17 kişi Marsilya'ya gönderildi.

Baskını fırsat bilen gruplar, sokaklarda rastladıkları Ermenileri sopalarla öldürdü ve işgalciler gemiye bindirildikten sonra da Ermenilere saldırmaya devam etti. O gece 400 kadar Ermeni öldürüldü. Dış basına göre bu rakam çok daha yüksekti. Yine de Avrupa devletleri, bunu kinamakla yetindi ve Osmanlı'yı reformlar konusunda zorlamadı.

Baskına götüren sürecin belirleyicileri arasında II. Abdülhamit'in Ermenilerin bağımsızlık ilan edecekleri korkusuyla reform planlarını uygulamaması, Ermeniler üzerindeki baskıları artırması ve onların da devrimci örgütlenmelerle karşılık vermesi yer aldı. 1890'da Tiflis'te kurulan Taşnaksutyun (Ermeni Devrimci Federasyonu) da bu örgütlerden biriydi. 1894'te Sason, 1895'te Trabzon, Samsun, Ordu ve Gümüşhane'de yaşanan toplumlararası çatışmalar ve bu çatışmalar sırasında yapılan katliamlardan sonra İstanbul'daki Ermeni toplumu yaşanan katliamları protesto etmek için bir gösteri düzenlemeye karar verdi. 30 Eylül 1895 günü, Kumkapı Ermeni Kilisesi'nde toplanan dört bine yakın gösterici Babıâli'ye doğru sessizce yürüyüşe geçti ve yürüyüş sessiz olduğu halde II. Abdülhamid, askerlerini yürüyüşçülerin üzerine sürmekten kaçınmadı. 50 kadar Ermeni öldürüldü ve ardından medrese öğrencileri ile esnaf grupları Ermenilere saldırdı. Üç gün süren olaylarda iki bine yakın kişinin katledilmesi üzerine Büyük Devletler baskı yaptı ve II. Abdülhamit 17 Ekim 1895'te ıslahat paktini kabul etmek zorunda kaldı. Ancak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, yapılacak ıslahatların Ermenilerin önce özerkliği sonra da bağımsızlığıyla sonlanacağını düşünen Müslüman ahali ile Ermeni milliyetçileri arasında çatışmalar patlak verdi. Bir süre sonra bu çatışmalar katliama dönüştü.

13

KAMONDO MERDİVENLERİ

Bankalar Caddesi'ni Karaköy'ün üst kısımlarına bağlayan Kamondo Merdivenleri, bölgenin en önemli banker ailelerinden biri olan Kamondo ailesi tarafından 1850'lerde yaptırıldı. Ailenin ev, okul ve iş arasındaki yolunu rahatlatmak için yaptırılan merdivenler aynı zamanda çalışanların Galata'daki iş yerlerinden Pera tarafında olan evlerine gitmelerini de kolaylaştırdı. Kıvrımlı yapısıyla dikkat çeken bu merdivenler, yeni-klasik ve ampir tarzlarının bir araya getirilmesiyle eklektik denen tarzda inşa edilmişti.

Kamondo ailesi, 15. yüzyılda İspanyol Engizisyonu'ndan kaçarak Venedik'e, 17. yüzyılda da İstanbul'a yerleşti. Bankacı bir aileydi. İshak ve Abraham Salomon'un birlikte kurduğu banka, "İshak Kamondo ve Şürekası" unvanına sahipti. Banka, kısa sürede gelişti ve dönemin saygın uluslararası kuruluşlarından biri halini aldı. İshak'ın ölümünün ardından işleri Abraham Salomon devraldı ve Osmanlı sarayına mali danışmanlık yapmasından ötürü çeşitli imtiyazlar elde etti.

Abraham Salomon Kamondo, İstanbul'da modern bankacılığın ku-

rucularından biri kabul ediliyor. Yahudi cemaatiyle Babialı arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynadığı gibi, Galata'nın 19. yüzyılda modern bir finans merkezine dönüşmesinde de öncü kişiydi. Kamondolar, diğer bazı Galata bankerleriyle birleşerek "Osmanlı İmparatorluğu Şirket-i Umumiyesi"ni kurdular. Ayrıca Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın kurduğu Şirket-i Hayriye ve Dersaadet Tramvay Şirketi'nin de ortakları arasındaydılar. Kamondo ailesinin İstanbul'un modernleşmesindeki katkıları bunlarla da sınırlı değildi. İstanbul'da ilk belediye olan Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulmasında, taşımacılık sisteminin geliştirilmesinde ve özellikle Galata bölgesinin modernleşmesinde rolleri büyüktü.

19. yüzyıl sonlarına doğru Kamondo kardeşler, bankanın dışa açılması gerektiğini düşünerek Paris'e yerleşmeye karar verdi. Abraham Salomon Kamondo, Paris'e yerleştikten kısa süre sonra, 1873'te öldü ve görkemli bir devlet töreniyle Hasköy'deki Yahudi Mezarlığı'nda inşa ettirdiği anıtmezarla toprağa verildi. Cenaze töreni günü tüm şehir yas tutarken borsa ve finans kuruluşları tatil edildi, Galata ve Haliç esnafı dükkânlarını kapattı, kiliselerde çanlar dahi çalındı.

Köklü Kamondo ailesinin son bulma hikâyesine gelince, Abraham Salomon'un torununun torunu Nissim Kamondo, anti-semitizmin giderek yükseldiği 19. yüzyıl sonlarında Fransız vatandaşlığına geçti ve 1. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetti. Nissim'in kız kardeşi Beatrice, eşi ve iki çocuğuyla birlikte Auschwitz'te öldü. Savaş sonrasında Kamondo ailesinin hayatta kalan tek ferdi Nissim ve Beatrice'in annesi Irène Cahen'di. Irène Cahen, Moise Kamondo'dan boşandıktan sonra Katolikliğe geçtiği için soykırımdan kurtuldu ve tüm aile varlığının varisi oldu.

Kamondo ailesinin Paris sanat dünyasına da çok büyük katkıları oldu. Abraham Behor'un oğlu Isaac Kamondo, Champs Elysees Ulusal Tiyatrosu'nu, Nissim Kamondo'nun oğlu Moise Kamondo ise Nissim Kamondo Müzesi'ni kente kazandırdı. Babasının geleneğini sürdüren ve Paris'in en önemli koleksiyoncularından biri haline gelen Isaac Kamondo, empresyonist tablo koleksiyonunu Louvre Müzesi'ne ba-

ğışladı. Moise Kamondo ise bugün Paris'te hâlâ etkinliğini sürdüren Nissim Kamondo Müzesi'nin kurulması için Paris'teki malikânesini ve 18. yüzyıl sanat eseri koleksiyonunu Union des Arts Decoratifs'e bıraktı.

Kamondo ailesi, İstanbul'a damgasını vuran, bugün çoğu harap halde olsa da hâlâ varlıklarını koruyan sayısız yapı inşa ettirdi. Kasımpaşa'daki Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Galata Résidence, Serdar-ı Ekrem Sokak'taki Kamondo Hanı, Meşrutiyet Caddesi'ndeki Büyüka-da Han, Karaköy'deki Saatçi Han, Latif Han, Lacivert Han, Yakut Han, Kuyumcular Han, Lüleci Han, Gül Han bu yapılar arasında sayılabilir.

14

SAN(A)SARYAN HAN

istanbul deyince Osmanlı döneminden kalan hanlar arasında ilk akla gelenlerden biri olan Sirkeci'deki görkemli Sansaryan Han'ın adı, binayı 1895'te mimar Hovsep Aznavour'a yaptıran Mıgırđıç Sanasaryan'dan geliyor. Bu nedenle hanın gerçek adı Sanasaryan Han. Hovsep Aznavour aynı zamanda dünyanın ilk prefabrik demir yapısının da mimarıydı. İki adet olan bu prefabrik demir yapılardan bugün sadece biri, ilk olanı ayakta ve o da İstanbul Balat'ta 1898'de açılan Bulgar Sveti Stefan Kilisesi (Bulgar Kilisesi).

Sanasaryan Han, İstanbul Valiliği kayıtlarında Sirkeci'de Hamidiye Caddesi üzerinde Mimar Kemallettin Sokak'a cepheli, biri bodrum olmak üzere altı katlı, iç avlulu, yeni-klasik tarzda, başta kağır olarak yapılmış, yığma bir taş bina olarak geçiyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü, hanın mülkiyeti ve kullanımına ilişkin mahkeme kararının çıkmamasını beklemeden, Temmuz 2013'te, binayı ihale usulüyle kiraya verdi. İhaleyi 18 ay tadilattan sonra binayı otel olarak hizmete açmak üzere, aylık 235.000 lira karşılığında Özgeylanı İnşaat kazandı. Ancak Yargıtay, 2018'in şubat ayı sonun-

da verdiği kararla Sanasaryan Han'ın tapusunun Ermeni Patrikhane-si'ne iadesi için açılan davanın kabul edilmesi gerektiğine karar verdi. Bu durumda dava tekrar 1. derece mahkemeye iade edilerek yeniden görülecek.

Uzun yıllar Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İl Emniyet Müdürlüğü olarak kullanılan bina sonrasında İstanbul Adliyesi Hukuk Mahkemeleri olarak da işlev gördü. Sanasaryan Han, namını Emniyet Müdürlüğü olarak işlev gördüğü sırada burada gözaltında tutulan Türkiye Komünist Partisi mensuplarına, milliyetçilere ve trans bireylere yapılan işkenceye ve kötü muameleye borçlu. Ancak Türkiye yakın tarihinin karartılan bir başka dönemi ve uygulaması nedeniyle de odakta: 1915 Ermeni Soykırımı sırasında el konulan Osmanlı vatandaşı Ermenilerin mülkleri ve bugüne kadar süregelen cemaat vakıflarının el konulan varlıklarının iadesi meselesi.

Binaya adını veren Mıgırdiç Sanasaryan, hanı 1889'da, 19.000 Osmanlı altını karşılığında Çerkez İsmailpaşazade İhsan Bey'den satın aldı. 1818'de Tiflis'te doğan Sanasaryan'ın Van yerlisi babası Sarkis Sanasaryan ve Vanlı tüccar Kevork Seyran'ın kızkardeşi olan annesi Mariam, Osmanlı devletinin Ermenilere karşı baskılarından kaçarak Tiflis'e göç etmişti. Mıgırdiç, Tiflis'teki Nersesyan Okulu'nu bitirdi ve eğitimine Surp Gazar Manastırı'nda devam etmek için Venedik'e doğru yola çıktı. Ancak yolda babasının ölüm haberini alarak Erzurum yakınlarından geri döndü. Genç yaşında orduya katılarak 1845'e kadar Rus ordusunda hizmet verdi ve gösterdiği başarılar nedeniyle sadece madalya almakla kalmadı, yüklü bir para ödülüne de layık görüldü.

Sanasaryan'ın bundan sonraki hikâyesi Zakarya Mildanoğlu'nun *Agos Gazetesi* için 2014'te kaleme aldığı yazıda şöyle anlatılıyor: *"Tiflis'ten göç ederek Petersburg'a yerleşen Mıgırdiç Sanasaryan, babasından devraldığı müteşebbis ruhla Rus kapitalizminin kapılarını araladı. Kafkas Mercury Gemi Şirketi'nin hisselerinin önemli bir kısmını satın aldı. Diğer hisse sahipleri ile girdiği insani ilişkiler onu şirketin yönetim kurulu başkanlığına kadar yükseltti. Şirket, 1889'da Sanasar-*

SANASARYAN KOLEJİ VE ÖĞRENCİLER. DR. GEORGE DJERDJIAN'IN FOTOĞRAF ARŞİVİNDEN.
SANASARYAN COLLEGE AND STUDENTS. FROM DR. GEORGE DJERDJIAN PHOTOGRAPHY
ARCHIVE.

yan'ın 25. yıl jübilesini yaparak gemilerden birine Mıgırdiç Sanasaryan adını verdi. Sanasaryan yaşama boyunca ticari faaliyetleri ile önemli bir zenginliğe kavuştu ve varlığının bir kısmını hayır işlerine vakfetti. Petersburg'daki evi, Ermeni ve Gürcü öğrenciler için bir sığınak oldu. Gençliğinde eğitime susamış olan Mıgırdiç Sanasaryan, Ermeni toplumunun eğitim hayatını faaliyetlerinin ilk sırasına yerleştirdi ve maddi yardım talep eden hiçbir öğrenciyi geri çevirmedi. Petersburg'da ilerici kişilerle temasa geçerek Rus eğitim sistemini ve Avrupa eğitim hayatındaki güncel gelişmeleri Batı Ermenistan'da yaygınlaştırmayı hedefledi. İstanbul gibi Avrupa'ya yakın Ermeni yerleşimlerinin tiyatro, edebiyat, müzik gibi olanaklarını eğitim seviyesi düşük taşraya taşımayı istiyordu. Bu ve benzeri nedenlerle Batı Ermenistan'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bir merkezde okul açmak için çalıştı.”

Mıgırdiç Sanasaryan, 1881'de Erzurum'da Sanasaryan adlı bir okul açtı. Sirkeci'deki hanı da bu okula gelir yaratması için satın almıştı. Ermeni yetim ve fakir çocukların eğitimine katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Hanın satın alınmasıyla Sanasaryan Vakfı da kuruldu. Ermeni Patrikliği kayıtlarında hanın 1909 yılına ait tapusunun kaydı bulunuyor. 1915'te yaşanan büyük felaket nedeniyle Erzurum'daki okul kapatıldı, hana el kondu. Erzurum'daki okul, 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nin toplandığı yerd. 1924'te bir yangın geçirdi, tamirattan sonra ilkokul olarak kullanıldı. 1960'da ise Atatürk ve Erzurum Kongresi Müzesi olarak kapılarını açtı. Bina bugün Erzurum Millî Mücadele ve Kongre Müzesi olarak hizmet veriyor.

1915'te Osmanlı Devleti'nin Sanasaryan Han'a el koymasının ardından hanın gelirlerinin kullanımı ancak 1920'de Ermeni Patrikliği'ne iade edildi. 1928'de ise İstanbul Valiliği bünyesindeki İdare-i Hususiye, hanın gelirlerine tekrar el koydu ve hanı tam anlamıyla devletleştirdi. Bunun üzerine Patrik Mesrop Naroyan'ın açtığı dava, 1932'de Patrik lehine sonuçlandı ve böylece Patrikhane üç yıl hanın gelirlerini kullandı. Ancak İdare-i Hususiye'nin 1935'te açtığı davanın Patriklik aleyhine sonuçlanmasının ardından han, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü ve Sirkeci Adliyesi olarak kullanıldı.

NAMLI TABUTLUKLAR

Sanasaryan Han, İstanbul Emniyet Müdürlüğü olarak kullanıldığı yıllarda gözaltı koşulları ve dönemin solcuları ve Türkçülerinin burada gördüğü işkenceler ve gözaltında tutulduğu tabutluklarla gündemde oldu. Bu dönemin görevlileri, İstanbul Emniyet Müdürü Nihad Haluk Pepeyi, Şube Müdürü ve Müdür Muavini Selahattin Korkud, İstanbul Emniyet Müdür Muavini ve Pepeyi'den sonraki dönem Emniyet Müdürlüğü yapan Ahmet Demir'di. Ahmet Demir, hem Türkçülere hem de solcu ve komünistlere yapılan işkencelerden sorumlu tutuluyor. İstanbul Emniyet Müdürü Nihad Haluk Pepeyi'nin adının önemi ise, Rifat N. Bali'nin aktardığına göre, muavini Korkut ile birlikte Nazi Almanyası'ndaki silah fabrikalarını gezmek üzere davet edildiği sırada Sachsenhausen Temerküz Kampı'nı da gezmek için talepte bulunması ve bu talebin kabul edilmesinden kaynaklanıyor: "İstanbullu Yahudilere göre Haluk Pepeyi'nin Almanya'yı ziyaret etmesinin tek amacı, Nazilerin Yahudi soykırımını gerçekleştirmek için inşa ettikleri gaz odalarını/insan yakma fırınlarını yerinde inceleyip benzeri bir tesisi Türkiye'de kurmak." Balat ve İzmir'de insan yakma fırınlarının kurulduğu, özellikle Türkiye Yahudileri arasında yaygın bir söylenti olsa da bugüne kadar bunun doğru olduğuna ilişkin bir veri yok.

Varlık Vergisi Kanunu, Pepeyi'nin İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne atanmasından bir hafta sonra kabul edildi ve zengin fakir birçok Yahudi ile diğer azınlık mensupları Erzurum Aşkale'deki çalışma kamplarına sürüldü, yüksek vergilerle mallarının büyük çoğunluğuna el kondu. Pepeyi'nin söz konusu Almanya ve temerküz kampı ziyareti bundan bir yıl sonra, Şubat 1943'te gerçekleşti. Bu ziyaret memlekette başka bir söylentiye daha kaynak teşkil etti. Ermeni Soykırımı'nın mimarlarından kabul edilen, İttihat ve Terakki'nin Enver Paşa ve Cemal Paşa ile birlikte triumvirliğini oluşturan ve Berlin'de öldürülen Talat Paşa'nın kemiklerinin Türkiye'ye iadesinin istendiği iddia ediliyordu. İttihat ve Terakki'nin liderlerinin ortadan kaldırılması amacıyla hayata geçirildiği düşünülen "Operasyon Nemesis" kapsamında, Berlin'de 15 Mart 1921'de Solomon Tehliryan tarafından öldürülen Talat

Paşa'nın mezarı bu seyahatten sonra, 1943'te Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul'a taşınarak Şişli Abide-i Hürriyet mezarlığına gömüldü.

19 Mayıs 1944'te Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektupla başlayan operasyon sonucu Zeki Velidi Togan, Said Bilgiç, Orhan Şaik Gökyay, Reha Oğuz Türkkan, Sanasaryan Han'daki tabutluklarda tutuldu, kötü muamele ve işkence gördü. 1946'da ise bu kez Aziz Nesin ve Sabahattin Ali işkence ve tabutluklardan nasiplerini alacaktı. Binanın bu dönemdeki diğer konukları arasında Nazım Hikmet, Vedat Türkali, Ece Ayhan, Atilla İlhan, Mihri Belli, Nuri İyem, Hasan Basri Alp, Vartan İhmalyan, Ahmet Arif, İlhan Selçuk, Ruhi Su ve 68 kuşağı devrimcilerinden Cihan Alptekin ve Ömer Ayna da vardı.

1945 yılında öğretmen Hasan Basri Alp'in de bu binada işkencede öldüğünü, Sabahattin Ali'nin 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesine yaptığı 26 Kasım 1945 tarihli suç duyurusu için yazdığı dilekçeden anlıyoruz. Hasan Basri Alp, Emniyetin açıklamasına göre "kaçarak dama çıkıyor ve damdan düşerek ölüyor"du. Yazar Vedat Türkali de 2015 yılında yayımlanan *Güven* adlı romanını şu sözlerle ona ithaf ediyor: "27 Ocak 1945'te Sansaryan Han'da güvenlik soruşturması sırasında yaşamını onurlu biçimde yitiren gencecik insan, yiğit devrimci Hasan Basri Alp'in yüce anısına."

Bu damdan düşme açıklamaları, sonrasında 12 Mart ve 12 Eylül askerî darbelerinde gözetaltına alınanların özellikle İstanbul Emniyet binalarının "pencerelerinden düşmesi ve atlaması" halini aldı. Tanık ifadelerine göre Sanasaryan Han'daki tabutluklar 1947'de yıkıldı.

"19 ve 20 No'lu olanlar ünlü tabutluklardır. Hücrenin eni 60 santimetre, derinliği 40 santimetre ve yüksekliği 180 santimetredir. Burada yatanlar uykudan mahrum, aç ve susuzdur. 35 hücreden sadece altısında küçük pencere vardır, diğerleri hava almaktan da yoksundur... Birçoğumuz tabutlukta tutulma işkencesine maruz kaldık."

Sabahattin Ali'nin söz konusu dilekçesinden alınmıştır.

Gazete Fotoğrafları Üstüne

Nazım Hikmet, *Gazete Fotoğrafları Üstüne* şiirini 1959'da, Sanasaryan Han'daki Emniyet Müdürlüğü'nde yapılan işkenceler ve zanlı, şüpheli ve tutukluların barındırıldığı tabutluklar üzerine yazmıştı:

*Emniyet Müdürü
Güneş bir yara gibi açılmış gökte
Akıyor kanı.
Uçak alanı.
Karşılıycılar, eller göbekte:
Coplar, cipler
Hapishane duvarları, karakollar
Ve darağaçlarında sallanan ipler
Ve siviller göze görünmez
Ve bir çocuk işkenceye dayanamadı
Attı kendini Emniyet'te üçüncü kattan.
Ve işte Emniyet Müdürü bey
Uçaktan iniyorlar
Amerika'dan dönüyorlar
Mesleki tetkikattan.
İncelediler uyku uyutmamak usullerini
Ve memnun kaldılar pek
Hayalara bağlanan elektrottan
Ve bizdeki tabutlukların üstüne bir de konferans vererek
Açıkladılar faydalarını
Koltuk altlarına kaynar yumurta koymanın
Boyun derisini kibritle ince ince yakıp soymanın.
Emniyet Müdürü bey uçaktan iniyorlar.
Amerika'dan dönüyorlar
Ve coplar cipler
Ve darağaçlarında sallanan ipler
Üstat döndü diye seviniyorlar.
Nazım Hikmet (1959)*

1951 Tevkifatı

Türkiye'nin NATO üyeliğinin onaylanması ve bu bağlamda Kore'ye asker gönderilmesi sürecinde Türkiye'de hükümet bir komünist avı başlattı. 26 Ekim 1951'de İstanbul Birinci Şube ekipleri Galata Rıhtımı'nda "kesik saçlı bayan"ı gözaltına almak üzere hazırlık yaptı. Polis izleme raporlarında "kesik saçlı bayan" olarak geçen kişi Sevim Tarı'ydı. Bir ay önce uçakla Paris'ten İstanbul'a gelmiş, Galata Rıhtımı'ndan kalkacak gemiyle Marsilya'ya gidecekti. Doktordu. Eski emniyet müdürlerinden İsmail Hakkı Bey'in kızıydı. Dedesi Rizeli armatör Rıza Kalkavan'dı. Yani sıradan biri değildi. Polis kayıtlarına göre Türkiye Komünist Partisi Harici Büro Sekreteri'ydi. Gemiye binmek üzereyken gözaltına alındı ve Sanasaryan Han'a götürüldü. İddiaya göre üzerinden 36 sayfalık parti neşriyatı çıkmıştı. Bu 36 sayfa, Türkiye Komünist Partisi'nin parti programı ve teşkilat ile ilgili bilgi ve notları ihtiva ediyordu. Bu operasyonla 1951'de başlayıp 1952'ye taşacak bir dizi tutuklama başlatıldı. Türkiye Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi üyeleri; Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Zeki Baştımar, Reşat Fuat Baraner, Mehmet Bozışık, Halil Yalçınkaya ve Mihri Belli ardı ardına tutuklandı. Tutuklamalar o zamana kadar yapılanlar arasında en kapsamlısıydı; 187 kişi tutuklanarak Ankara Askerî Ceza Mahkemesi'nde yargılandı. Tutuklamalar devam ederken Türkiye Komünist Partisi üyeleri arasında "asker kişileri de var" diyen Demokrat Parti hükümeti çıkardığı özel bir kararnameyle, Sanasaryan Han'daki İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci (Siyasi) Şubesi'nin hücreler bölümünü "Ankara Garnizon Komutanlığı 2 No'lu Askeri Ceza ve Tutukevi"ne çevirdi ve bütün tutuklular buraya alındı. Ağır işkenceli sorgular (ki tutuklulardan 16 kişinin işkence sonucu delirdiği belirtiliyor), Komünist Masası görevlisi polisler ve asker sorgucular tarafından yapıldı. İki yıl süren sorgulama ve soruşturmadan sonra bir yıl süren dava, 17 Ekim 1954'te sona erdi. Dava sonunda 118 kişi bir ila on yıl arasında hapis cezası, ilaveten bir ila üç yıl arasında sürgün cezasına çarptırıldı. Davada yer almış olan isimler arasında edebiyat dünyası ile siyasi yaşamda sonradan adlarını duyacağımız isimler de bulunuyordu: Enver Gökçe, Mübaccel Kıray, Arif Damar, Ruhi Su, İlhan Başgöz, Orhan Suda, Halim Spatar, Behice Boran, Şükran Kurdakul, Nejat Özön, Vedat Türkali (Abdülkadir Demirkan), Ahmet Arif, Arslan Kaynaradağ, Kemal Bekir, Muzaffer Arabul, Selçuk Uraz, Sadun Aren.

Sanasaryan Han ve LGBTİ+'lar

12 Eylül askerî darbesi öncesinde muhaliflerin tutularak işkenceli ve kaba dayaklı sorgudan geçirildiği Emniyet Müdürlüğü'nün mağdurları yalnızca devrimciler, komünistler ve milliyetçiler değildi. Özellikle 12 Mart 1971 ile 12 Eylül 1980 askerî darbeleri arasında devrimcilerin yanı sıra translar da dönemin ceberrut uygulamalarından nasiplendi.

"Bir sefer, sene 1977-1978, biz 35 trans Sansaryan Han'ın altını üstüne getirdik... Zincir oluşturduk, en üst çatı katına çıktık, kubbenin olduğu yere... O arada dosyaların konulduğu demir dolapları fark ettik, üzerinde kilitler var. Dedik 'Bu dolapların içinde ne var, bu kilitler ne?' 'Orada' dediler 'teröristler var'. Dedik, 'Açın bunları!' Sadece bir delik, böyle sigara girecek kadar bir delik var. Açtırdık. Her açtırdığımız kapıdan adamlar çıkıyor. Adamlar ne oturabilir, ne yan durabilirler orada, ayakta hep... Kimi haftalardır oradaymış, kimisi aylardır. Telefon numaraları verdiler, 'Aileme bildirin burada olduğumu,' diye. Biz kalem aradık, göz kalemlerimizle yazdık ellerimize, birazcık hava aldirttik, su verdik onlara. Ne yaptılar, teröristler mi, değiller mi, Dev-Sol mu, anarşist mi hiçbir şey diyemem, bilemem. Bizim için o an oradaki bir insandı. Çünkü aynı acıyı çekmiştik biz de..." Siyah Pembe Üçgen İzmir Derneği'nin dokuz trans kadınla yaptığı sözlü tarih çalışmasından oluşan *80'lerde Lubunya Olmak* kitabındaki tanıklıklardan alıntılanmıştır.

Bu durum askerî darbeden sonra da değişmedi. Darbenin toplumun hemen her kesimi üzerinde yarattığı baskı, kısıtlama ve işkence, dönemin LGBTİ+'ları için de geçerli idi. 1981'de cuntanın asker kökenli İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner'in bir tamimiyle, "Barlarda, pavyonlarda, kafelerde, şanterlerde kadın kılığında kimse çalıştırılmayacak" kararı alındı. On yıl kadar süren sahne yasakları sonucunda şarkıcılık, köçeklik yapan eşcinsel ve trans bireyler işsizliğe mahkûm edildi. Bu insanlara bırakılan tek seçenek seks işçisi olarak para kazanmaktı. Barınma ve istihdam bu yasaklı kesim için giderek zorlaşmaktaydı. Cinsiyet uyum süreci ameliyatlara iptal edildi, yasaklandı.

EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜNDE: Beyoğlu'nda yakalanan kadın kılığındaki erkeklerin bir kısmı getirildikleri Emniyet Müdürlüğünde görülüyorlar

"Paramız olsa biz de Bülent Ersoy gibi kadın olmak isteriz"

İçişleri Bakanlığı'nın emriyle önceki gece yapılan baskınlar sonucu Beyoğlu'nda yakalanan, kadın kılığında geçen erkekler "Paramız olsa biz de Bülent Ersoy gibi kadın olmak isteriz" dediler. Emniyet Müdürlüğü'ne getirilip gözaltına alınan homoseksüellerden başka Beyoğlu'ndaki bar ve pavyonlarda karnezis ve kimliksiz çalışan kadınlar da toplandı. Emniyet yetkilileri baskınların sık sık yapılacağını belirttiler.

Emniyet Müdürlüğü'nü baskına kattılar...

Beyoğlu'dan alışkanlıklarını öğrenen homoseksüellerden bir kısmı çığırdığı baskıya katılmaya hazır olduklarını Emniyet Müdürlüğü'nün mercuri vanillerinden sağduyulu bir şekilde kalıplararak panik yarattı. Polis onları göğüslekte yakaladı...

21 homoseksüel İstanbul'dan sınır dışı edildi

Homoseksüeller İstanbul'a dönerse 6 ay hapsedilecek

Fatih YENER

Beyoğlu'nda çarşı bar ve kulübelerinden Ali İhsan Zabitleri tarafından yapılan 21 homoseksüel denilen trenin İstanbul'dan çıkarılması. Homoseksüellerin getirildiği Emniyet Müdürlüğü'nde, İstanbul'dan çıkarılacaklarını öğrenince kendilerini yurtdışı yurtdışı olarak Emniyet Müdürlüğü'ne alan istihdam görevliler, İstanbul'dan çıkarmak isteyen 21 homoseksüel polislere "Paramız olsa biz de Bülent Ersoy gibi kadın olmak isteriz, ne yaparsanız yurtdışı bu hayranından hiç vazgeçmeyeceğiz" diye bağırarak, Polisler tarafından güllükte yakalanan homoseksüelleri Haydarpaşa'dan trenin İstanbul'a çıkarmak istiyorlar.

Homoseksüeller Ankara'ya gönderildi

Beyoğlu'dan sınır dışı edilen 21 homoseksüel trenin İstanbul'dan çıkarılması. Fotoğrafta kadın kılığına baskınlar sonucu Emniyet Müdürlüğü'ne getiriliyor.

HİZADANKANARSİVLER.COM

“1980’li yıllarda her zaman olduğundan daha da fazla, daha da gaddar ve zalimceydi her şey: Yakaladıkları her yerde, evlerimizde, işyerlerimizde, bakkalda, sokakta, her yerde bir sürekle avı başlamıştı bizlere; travesti, transseksüel ve geylere... Topladıklarını Sirkeci’deki o zamanki meşhur Sansaryan Han’a, yani Emniyet Müdürlüğü’ne götürdüler. O Sansaryan Han ne işkence ne sapıklıklar gördü... En üst katına çıktık karakolun. Büyük bir kapı. ‘Burada Allah yok, peygamber tatile çıktı’ yazısını okudum ben o kapıdan içeri girerken. Şimdi Emniyet, ‘Hayır, yok böyle bir şey,’ diyor. Zaten bu ülkede kim ‘Hayır yok’ diyorsa bir iş vardır. Bir gün de birisi ‘Evet’ dediği an her şey düzelecek.” *80’lerde Lubunya Olmak* kitabından alıntılanmıştır.

12 Eylül askerî darbesi sürecinde ve sonrasında işkence arttı, daha da kurumsallaştı; Sirkeci’deki İstanbul Emniyet Müdürlüğü olan Sanasaryan Han ve “Cancan” olarak anılan Zührevi Hastalıklar Hastanesi uyum içinde çalıştı. Polis ekipleri tarafından gözaltına alınan translar bazen günlerce buralarda mahsur kaldılar. Uzun gözaltılarda “Kırbaç” lakaplı işkenceci gibi polis memurları trans kadınlarla zorla cinsel ilişkiye giriyor, saçlarını kesiyor, onları sopalarla dövüyordu. Kadınlara nereli oldukları soruluyor, memleketlerinin plaka numarası kadar falakada dayak yiyorlardı. Asker ve polisten mürekkep bir sürekle avına dönmüştü hayat; bekçiler bile süreçte büyük söz sahibi olmaya başladı.

1988’de, Turgut Özal’ın girişimiyle, Bülent Ersoy için yeniden düzenlenen yasalar neticesinde trans geçiş ameliyatları yasallaştı ve sahne yasağı kalktı. Ancak artan cinayet, işkence ve şiddet, örgütlenme denemelerini de beraberinde getirdi. İbrahim Eren ve arkadaşları Radikal Yeşil Parti kurma çalışmaları yürüttü, LGBTİ+ bireyler de bu çalışmalarda yer aldı. İlk LGBTİ+ örgütlenmesi ise 1986’da başladı; 1987 Nisan’ında Taksim Meydanı’nda oturma eylemi ve açlık grevleri yapıldı. Talepleri şiddete uğramamak, sürülmemek, ameliyat özgürlüğü ve pembe kimliği izindi.

Azınlık ve Cemaat Vakıfları

1936'da çıkartılan bir Beyanname ile 1936-1970 yılları arasında bağış ya da satın alma yoluyla, o günün yasallığı içinde edinilmiş 30'u aşkın gayrimenkul, herhangi bir bedel ödenmeksizin cemaat vakıflarının elinden Yargıtay kararlarıyla geri alındı ve eski sahiplerine ya da Hazine'ye intikal ettirildi. Çeşitli kaynaklarda bu nedenle el konulan cemaat vakıflarına ait Rum, Ermeni, Süryani mülkü sayısının 206 olduğu belirtiliyor.

1936 Beyannamesi ile ilgili olarak Hrant Dink şu açıklamayı yapmıştı: *"1936'da 2762 sayılı yeni bir Vakıflar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte azınlık vakıflarından, akar ve gayrimenkullerine ilişkin istenen ve vakıf yönetimlerinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne teslim edilen listelere '36 Beyannamesi' denir. Bu beyannameler sadece basit listelerdir. İçeriğinde beyannamenin bundan böyle 'vakfiye senedi' (vakfiye statüsü) yerine geçeceğine ilişkin, bir anımsatma, bir kabul ve tespit yoktur. Beyannamede olmayan veya sorulmayan ayrıntılardan biri de vakfın bundan böyle mal edinip edinemeyeceğidir. Beyannamelerde ne böyle bir soru sorulmuş, ne de buna olumlu olumsuz bir cevap vermek zorunda kalmıştır.*

Ancak şimdi bu beyannameler Yargıtay kararlarına göre vakfiye olarak kabul edilmekte, mülklerin üzerine yeni akar eklenmesine izin verilmemektedir. Uygulamada sadece mal edinilmesine izin vermemekle de kalmayıp, 1936 yılından sonra elde edilmiş mülkler Vakıflar Genel Müdürlüğüne açılan davalarla azınlık vakıflarının elinden alınmakta ve eski sahiplerine iade edilmektedir. Dolayısıyla şu anda kurumlarınız, herhangi bir mülkü ne bağış olarak kabul edebilmekte ne de satın alabilmektedir.

Bu noktaya nasıl gelinmiştir? 1971 yılında Balıklı Rum Hastanesi Vakfı Yönetim Kurulu ile Maliye Hazinesi arasında '36 Beyannamesi Davaları' olarak adlandırdığımız davaların ilki başlamış, nihayetinde Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna gidilmiş, bu merci ise 8 Mayıs 1974 tarihinde oybirliğiyle '36 Beyannamesi'nde bulunmayan malların sonradan edinilemeyeceği kararını vermiştir. İşte bu Yargıtay kararı daha sonra Maliye Hazinesi veya Vakıflar Genel Müdürlüğüne azınlık vakıfları aleyhine açılan benzer davalara 'emsal içtihat' teşkil etmiş ve davaların azınlık vakıfları aleyhine sonuçlanmasında birincil derecede rol oynamıştır.

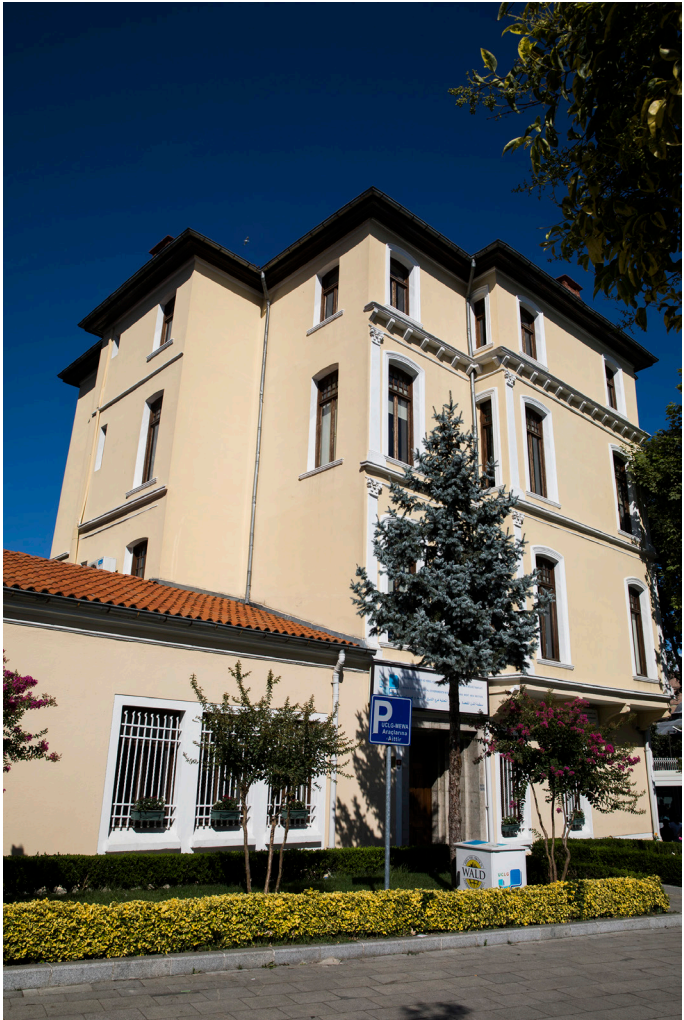
Ne var ki Yargıtay Hukuk Genel Kurulu verdiği kararda büyük bir yanılıya düşmüş, Türkiye'deki azınlık cemaatini 'Türk olmayanlar' olarak değerlendirmiş, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin ise taşınmaz mal edinmelerinin yasak olduğunu belirtmiştir. Bu haksızlığa son verilmelidir.

Bugüne değin Ermeni cemaatinin vakıflarına ait 30'u aşkın çeşitli bina ve arsa bu uygulamayla elinden alınmış ve eski sahiplerine iade edilmiştir.

Devlet bürokrasisi bu haksızlığı üstlenmeyip, 'Ne yapalım Türkiye'de yargı bağımsızdır' deyip sorumluluğu yargıya ihale etmiştir. Oysa bu haklı bir savunma değil, tipik bir savuşturmadır. Siyasi erk, eğer istenirse yeni bir yasal düzenleme ile konuya rahatlıkla bir çözüm getirebilir. Getirmelidir de; çünkü bu bir demokrasi ayıbıdır."

"Azınlık Vakıfları" meselesi, Avrupa Birliği ile uyum sürecinde ciddi ihtilaf konularından bir tanesi de oldu. Gayrimüslim azınlık vakıflarının gerek satın alma gerekse hibe yoluyla taşınmaz mal edinmelerini engelleyen ve 1936'dan sonra edindikleri taşınmazları ellerinden alan uygulama, vatandaşlık, azınlık ve insan haklarına aykırı bulundu. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları sonrasında azınlık vakıflarının mülkleri konusunda 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yasada önemli düzenlemeler yapıldı.

Bugün milyonlarca lira değerindeki cemaat vakıflarının el konulan mülklerinin ağır ilerleyen bir şekilde iadesi süreci yaşanıyor. Çeşitli araştırmalara göre bugün aktif 161 cemaat vakfı bulunuyor. Bunların 74'ü Rumlara, 51'i Ermenilere, 18'i Musevilere, 9'u Süryanilere, 3'ü Keldanilere, 2'si Bulgarlara, 1'i Gürcülere, 1'i Ortodokslara ve 1'i Bağımsız Türk Ortodokslarına ait.

15

BELEDİYELER BİRLİĞİ BİNASI

Suriçi'nde Sultanahmet Yerebatan Caddesi ile Alemdar Caddesi'nin keşiştiği köşede bulunan ve günümüzde Belediyeler Birliği Binası olarak bilinen dört katlı kagir konak, 1917-1918 yıllarında sadrazamlık yapan Talat Paşa'nın resmî konutuydu. 1978'de Mimar Cengiz Bektaş tarafından restore edilmesinin ardından Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi binası olarak da kullanıldı.

1874'te Kırcaali'de doğan Mehmet Talat, 1898-1908 yılları arasında Selanik'te bir postanede postacı olarak görev yaptı ve akabinde postane başkâtibi oldu. Sonrasında Jön Türk faaliyetleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubiyeti nedeniyle görevden alındı. 1908 ertesi sırasıyla Edirne milletvekilliği, dahiliye nazırlığı ve sadrazamlık yaptı. 1909'da kurulan Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası'nın ilk büyük üstadı olarak bir yıl görevde kaldı. 1913'te tekrar İçişleri Bakanı oldu ve Enver ile Cemal Paşalarla birlikte "Üç Paşalar" olarak anılarak İttihat ve Terakki'nin triumvirliğini oluşturdu. Osmanlı tebaası Ermenilere uygulanan tehcir ve soykırımı planlayan, düzenleyen ve uygulamasını takip eden kişi olarak biliniyor.

TALAT PAŞA'NIN ROLÜ

Talat Paşa hakkında yazan çeşitli tarihçiler onu, “Ermenilere Yapılan Zulmün Ruhu, Talat Paşa” olarak anıyor. “Büyük Felaket”in planlayıcısı ve uygulayıcısı olarak adlandırılmasında hem 1915-1917 Ermeni Soykırımı’nı yöneten dahiliye nazırı olması hem de bu süreçte Anadolu ve Osmanlı coğrafyasında çeşitli devlet ve İttihat ve Terakki yöneticilerine Ermeni meselesi konusunda çektiği “Bizzat Hallediniz” yazılı telgraflar rol oynuyor.

Talat Paşa, Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkacağı anlaşılınca İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimleriyle 3 Kasım 1918’de İstanbul Limanı’nda bekleyen bir Alman denizaltısıyla Berlin’e kaçtı. 5 Temmuz 1919’da, Divan-ı Harb-ı Örfî mahkemesince, İsmail Enver, Cemal Paşa ve Dr. Nazım ile birlikte Trabzon, Yozgat ve Boğazlıyan’da uygulanan Ermeni katliamlarının planlayıcısı ve uygulayıcısı olma suçundan gıyabında idama mahkûm edildi. Osmanlı Hükûmeti’nin Alman Dışişleri Bakanlığı’na iki kez yaptığı iade talebi geri çevrildi. Bir iddia, Talat Paşa’nın sahte bir isimle bir iş insanı olarak yaşadığı ve bu nedenle iade edilmediği yönündeydi. Tabii Enver, Talat ve Cemal paşaların iktidarı sırasında Almanların Ermeni soykırımındaki aktif ya da pasif rollerinin bunda ne kadar rol oynadığı hâlâ bir tartışma konusu.

Talat Paşa, 15 Mart 1921’de Berlin’in Charlottenburg semtindeki Hardenberg Strasse adresindeki evinden çıktıktan kısa bir süre sonra Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun Partisi) üyesi Soğomon Tehliryan tarafından suikaste uğradı ve öldü. Her gün saat 11.00’de yürüyüşe çıkması bu suikasti kolaylaştırmıştı. 25 yaşındaki Tehliryan’ın ailesinden 85 kişiyi soykırım sırasında kaybettiği ileri sürülüyor. Talat Paşa’yı öldürme operasyonu için aylar öncesinden Berlin’e gelen Tehliryan’ın burada Almanca öğrendiği, şehir haritalarını inceleyip ezberlediği ve Talat Paşa’yı takip ettiği kaydediliyor. Bir iddiaya göre, Talat Paşa’nın ölümü Büyük Britanya ve Sovyet gizli servislerinin bu suikast için mutabakata varması sonucu gerçekleşti. Bir diğer yorum ise, Talat Paşa’nın Ermeni Soykırımı’nın öcünü almak için soykırım-

TALAT PAŞA // TALAT PASHA.

dan sorumlu tutulanları yok etmek üzere başlatılan Nemesis Operasyonu kapsamında öldürüldüğü. Daha sonra aralarında Bahattin Şakir'in de bulunduğu İttihat ve Terakki'nin önde gelen beş liderinin de aynı operasyon kapsamında öldürüldüğüne inanılıyor. Tehliryan'ın oğlu, babasının daha önce de Harutyun Mkrtchyan'ı öldürdüğünü söylüyor. Mkrtchyan'ın 24 Nisan 1915'te tutuklanarak sürgüne ve yok edilmeye gönderilen önde gelen Ermeni aydın, gazeteci, din adamı ve milletvekillerinin belirlenmesinde Teşkilatı Mahsusa ile işbirliği yaptığı ileri sürülüyor. Talat Paşa'nın öldürülmesinden sonra etraftaki Almanlar tarafından yakalanan Tehliryan, birkaç ay sonra Berlin'de mahkemeye çıkartıldı. Ermeni Soykırımı'nı anlatan en önemli kaynaklardan kabul edilen *The Armenian Golgotha*'nın yazarı papaz Gri-

gorus Balakyan, mahkemede Tehliryan lehine tanıklık yaptı. Osmanlı Devleti'nin Ermeni vatandaşlarına yaptıkları karşısında, akıl sağlığı da yerinde bulunmadığına hükmedilerek iki gün içinde serbest bırakıldı. 23 Mayıs 1960'ta San Francisco'da öldü.

Talat Paşa'nın naaşı da dirisi gibi çeşitli siyasi çekişmelerin unsuru oldu. Öldürülmesinden sonra önce Berlin Protestan Mattai Kilisesi'nin mahzenine kondu ve buna o sırada Berlin Müslüman Mezarlığı'nın, Talat Paşa'nın kurucusu olduğu Panislamist Orientclub tarafından tadilata alınmış olması gerekçe gösterildi. Tadilat sonrasında binalardan birine konulan tabut, Cemal Azmi'nin ve Dr. Bahaddin Şakir'in tabutlarıyla birlikte 1922-1930 arasında burada kaldı. 9 Mayıs 1930'da ise artık Türkiye Cumhuriyeti'nin talep etmeyeceği düşünülerek Müslüman Mezarlığı'nda toprağa verildi. Ancak daha sonra Türkiye Büyükelçisi, Almanya Dışişleri Bakanı'ndan kötü durumda olan mezarın bakımının yapılmasını rica etti. 1941 tarihli bir belgeye göre "Vezir-i Azam Talat Paşa, koyu mermer bir anıtın altında" yatıyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1926'da kabul ettiği bir kanunla Talat Paşa'nın ailesine şehit aylığı bağlandı. Eşi Hayriye Hanım'a bağlanan ömür boyu maaşın yanı sıra tehcir sırasında boşalan ve devletin el koyduğu taşınmazlardan Aram Fındıklıyan'a ait binada bir daire tahsis edildi. 1943'te de Bakanlar Kurulu kararıyla mezarının Türkiye'ye taşınarak Abide-i Hürriyet şehitliğine gömülmesi sağlandı.

Türkiye Cumhuriyeti'nde resmî tarihçiliğin Ermeni Soykırımı için sistemli inkârcılığı nedeniyle, "Ermenilere yapılan zulmün ruhu" Talat Paşa da açıktan açığa olmasa da itibar kazandı. Bu durum, İttihat ve Terakki'nin katliamlardan, kıyımlardan sorumlu olan tüm liderleri için geçerli. Önemli bir kısmının Türkiye'de görülen mahkemelerce kıyımdan sorumlu tutularak mahkûm edildiği de unutturuldu. Sistematik inkârın bir parçası olarak itibar görmeye devam ettiler. Bugün hâlâ Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulvarlara, cadde ve sokaklara, okul ve camilere Talat Paşa'nın adının verildiği görülebilir.

Talat Paşa'nın adını taşıyan yerler

Mahalleler

Edirne, Merkez, Balıkpazarı - İstanbul, Esenyurt, Saadetdere - İstanbul, Kağıthane, Gültepe - İstanbul, Okmeydanı - İzmir, Bergama - Kayseri, Kocasinan, Argıncık - Tekirdağ, Çorlu, Şeyh Sinan.

Caddeler, sokaklar, bulvarlar

Ankara, Polatlı, Merkez, Fatih Mahallesi - Ankara, Çankaya, Sıhhiye, Ulus, Altındağ - Gündoğdu, Cebeci, Mamak - Balıkesir, Ayvalık - Bursa, Orhangazi, Merkez, Hürriyet Mahallesi - Edirne, Merkez, İstasyon Mahallesi - Eskişehir, Tepebaşı, Eskibağlar, Mahallesi - İstanbul, Arnavutköy - İstanbul, Avcılar, Ambarlı Semt, Cihangir Mahallesi - İstanbul, Bahçelievler - İstanbul, Beşiktaş, Levent Mahallesi - İstanbul, Üsküdar, Burhaniye - İstanbul, Büyükçekmece - İstanbul, Esenyurt, Esenkent, Bahçeşehir - İstanbul, Güngören - İstanbul Kağıthane, Harmantepe Mahallesi - İstanbul, Maltepe, Cevizli Mahallesi - İstanbul, Sarıyer, Yeniköy Mahallesi - İstanbul, Zincirlikuyu, Esentepe - İstanbul, Ümraniye, Esenevler Mahallesi - İzmir, Alsancak, Konak - Konya, Sarayönü - Muğla, Marmaris - Sakarya - Pamukova, Cumhuriyet Mahallesi - Tekirdağ, Çorlu, Şeyh Sinan Mahallesi - Tekirdağ, Merkez, Aydoğdu Mahallesi - Yalova Merkez, Bahçelievler Mahallesi - Yozgat, Yeniköy, Merkez.

Camiler

Ankara, Dikmen, Gökkuşluğu Mahallesi - İstanbul, Kağıthane, Talatpaşa Mahallesi - İstanbul Maltepe, Cevizli Mahallesi.

Okullar

Ankara, Çankaya, İlköğretim Okulu - İstanbul, Şişli, İlköğretim Okulu - İzmir, Karşıyaka, Bayraklı, İlköğretim Okulu - Tekirdağ, Muratlı, İlköğretim Okulu - Konya, Ereğli, Lise.

(Soykırım Tanıma Çalışma Gurubu-AGA verilerinden derlenmiştir.)

16

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ

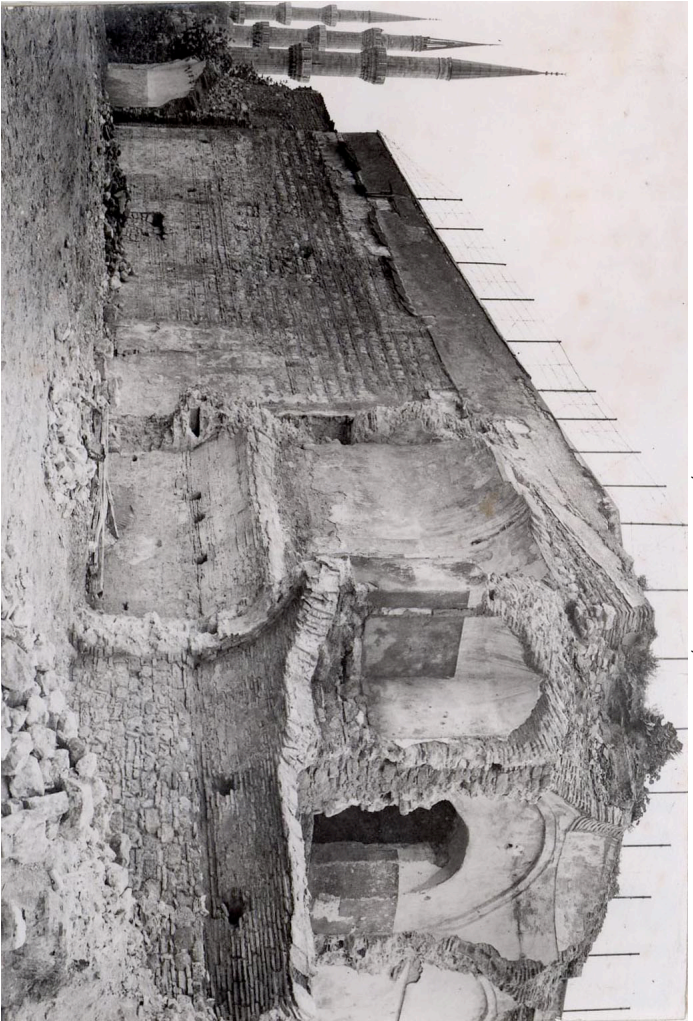
Bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı, Bizans dönemindeki adıyla Hipodrom, Osmanlı'daki adıyla Atmeydanı, günümüzde ise Sultanahmet Meydanı olarak bilinen alanda, Fatih İlçesi'ne bağlı Sultanahmet semtinde bulunuyor. Tam tarihi bilinmese de sarayın II. Bayezid döneminde (1418-1512) yapıldığı düşünülüyor. Hipodrom'un kademeleri üzerinde inşa edilmiş sarayın hangi amaçla yapıldığına dair ise kesin bir bilgi yok. Topkapı Sarayı arşivinde bulunan 1520 tarihli arşiv belgesinde, masrafları Kanuni Sultan Süleyman tarafından karşılanarak 13 yıl boyunca sadrazamı olacak önce makbul sonra maktul olan ve boğdurulan İbrahim Ağa hazretlerine hediye edildiği kaydedilmiş. İbrahim Paşa Sarayı, diğer vezir saraylarının aksine kagir olarak kesme taştan yapılmış ve bu nedenle İtalyan tarzı olarak adlandırılmış. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, bu sarayın vezir saraylarının en büyüğü olduğunu söylüyor.

İbrahim Paşa'nın 1536'da katledilmesinden sonra hanedan damatları ve vezirleri arasında birçok kez el değiştiren sarayın bölümleri, Acemioğlanlar Ocağı, Arslanhane, Tı-

marhane, Karhane, Defterhane, Maliye Evrak Hazinesi, Milli Müdafaa Evrak Hazinesi, Kolordu Ambarı, genel hapishane, adliye arşivi, askerlik şubesi gibi değişik işlevler üstlendi. İnşa edildiği dönemde dört avlulu olan İbrahim Paşa Sarayı'nın birinci avlusuna 19. yüzyılda Defterhane ve 1908'de ise Tapu ve Kadastro Müdürlüğü binaları inşa edildi. Sarayın önemli bir bölümü, Adliye Sarayı'nın 1935-1947 yıllarındaki inşaatı sırasında yıkıldı. İkinci avlu ve etrafındaki binalar, 1966-1983 yılları arasında yüksek mimar Hüsrev Tayla idaresinde restore edildi ve 1983'te Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olarak açıldı. Müze daha sonra, 2012'de başlayan ve iki yıl süren bir restorasyon daha geçirdi ve 2014 sonunda kapılarını ziyaretçilerine tekrar açtı. Bu son restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan hipodrom kalıntıları da 2014'ten itibaren sergilenmeye başlandı. Bu kalıntılar hem ikinci avluda bulunan cam panelden hem de alt kattan izlenebiliyor. Sarayın önemi, Topkapı Sarayı dışında 16. yüzyıldaki Osmanlı'dan günümüze kalan tek saray olması.

SOYKIRIMIN BAŞLADIĞI YER Mİ?

İbrahim Paşa Sarayı veya bugünkü adıyla Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin emperyal geçmişe sahip her devletin tarihinde olduğu gibi başka bağlamları ve önemi var. O da Ermeni Soykırımı'nın başlangıç tarihi kabul edilen 24 Nisan 1915'te İstanbul'da Ermeni cemaatinin önde gelen isimlerinin tutuklandığı vakit konuldukları nezarethane olması. Bu aydın, siyasetçi, gazeteci ve sanatçılar daha sonra Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan pek çoğunun katledileceği Ayaş ve Çankırı'ya doğru yola çıkarılacaklardı. Nesim Ovadya İzrail, *24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara* adlı kitabında o geceyi şöyle anlatıyor: *“Öncelikle İstanbul'da tutuklanacak Ermenilerin semt karakollarından sonra toplanacağı yer olarak Sultanahmet Camii'nin karşısında bulunan, 1831'de eski İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümüne yapılmış ve Mehterhane olarak da bilinen, Merkez Hapishanesi (Hapishane-i Umumi) bu iş için hazırlandı. Üç gün öncesinden, diğer suçlardan burada bulunan tutuklu ve mahkûmlar başka hapishanelere gönderilerek boşaltıldı. Adi suçtan değil, siyasi nedenlerle tutuklanıp getirilecek olan*

IBRAHİM PAŞA SARAYI'NIN YIKILMIŞ BÖLÜMLERİNİN FOTOĞRAFI, 17 KASIM 1939. SALT ARAŞTIRMA, ÜGGEN AİLESİ ARŞİVİ.
RUINED PARTS OF THE İBRAHİM PAŞA PALACE. NOVEMBER 17, 1939. SALT RESEARCH, ÜGGEN FAMILY ARCHIVE.

Ermenilerin başkentini en elit kesimini oluşturduğunun bilincinde olan İttihatçı Emniyet yönetimi, bu mahkûmları göndermeden, hapishanede genel bir temizliğe girişerek, onlara her tarafı tertemiz yaptırdılar. Ermeni tutuklular geldiğinde bile yerler hâlâ ıslaktı. ...Tutuklanacak Ermeni önderlerin gönderilmesi ve gözetim altında tutulmaları için iki merkez seçilmişti. Her iki merkezin de Anadolu'nun ortasında, cephelere uzak, nüfusu Türklerin yoğun olduğu bölgelerde olmasına dikkat edilmişti. Bunlardan birincisi Ankara vilayetine bağlı Ayaş kazası, diğeri de Kastamonu vilayetine bağlı Çankırı sancağıydı. Bu merkezlerin yerel yöneticileri daha önceden bilgilendirilmiş olsalar da, operasyonun başlaması üzerine son bir kere yeniden uyarıldılar.”

Hapishaneden Haydarpaşa Garı'na

24 Nisan 1915 gecesi yapılan operasyondan sonra tutuklanan Ermeni aydınlar hemen ertesi akşam hapishane avlusunda toplandı ve okunan listelere göre askerî otobüslerle Haydarpaşa Garı'na sevk oldu. Bu sevkiyata ilişkin rakamlar farklılık gösterse de Çankırı ve Ayaş'a götürülen 250 Ermeni aydın ve kanaat önderi olduğu çeşitli kaynaklarca kabul ediliyor. Bu 250 kişiden 174'ü hiçbir yargılama olmaksızın katledildi. Ayaş hapishanesine götürülen 92 Ermeni aydınının 75'i öldürüldü, 17'si sağ kalabildi. Çankırı'da tutulan 158 İstanbullu Ermeni tutuklunun 99'u öldürüldü, 59'u bu katliamdan sağ çıkabildi.

Ermeni Soykırımı demek artık suç değil

Türkiye'de 100 yıllık bir tabu olan Ermeni Soykırımı'nın 100 yıllık inkârı da soykırımın tamamlayıcısı bir politika olarak gündemde tutuluyor. Ancak son yıllarda hem Türkiyeli Türk ve Kürt aydın ve siyasetçilerin hem Hrant Dink gibi Ermeni kanaat önderlerinin çabalarıyla bu konuda bazı kırılmalar yaşandığını teslim etmeli. Bu kırılmalar, Türkiye'nin resmî metinleri ve yaklaşımında köktenci bir değişiklik yaratmasa da toplumun farklı kesimlerinde 1915 Ermeni Soykırımı'nın tartışılmaya başlamasına katkı sunuyor.

“Ermeni Soykırımı” ifadesini kullanmak, yakın zamana kadar TCK 301. Madde kapsamında “Türklüğe hakaret” başlığı altında soruşturma ve kovuşturmayla uğrayabilecek bir suçtu. 2004’te ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Recep Tayyip Erdoğan, 1915 yılında ölen Ermeniler için torunlarına taziyeye mesajı yayımlıyordu. Her ne kadar bu mesaj, yaşananın ne olduğuna, yaşananların sorumlusunun kim olduğuna değinmemiş olsa da Cumhuriyet tarihinin ilk resmî taziyesi olarak kayda geçiyordu.

2010’da Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesinde yayınlanan bir açıklama, Ermeni Soykırımı nitelemesinde bulunmanın suç olmadığını söylüyordu. Açıklama şöyleydi: “Türk Ceza Kanunu’nun ne 301. Maddesinde ne de başka bir bölümünde ‘Ermeni Soykırımı’nın inkârı gibi bir hüküm bulunmadığı gibi, halihazırda 1915 olaylarının ‘soykırım’ olduğunu ileri sürmesi nedeniyle adli kovuşturmayla maruz kalmış herhangi bir kimse bulunmamaktadır. ‘Soykırımın inkârı yasası’ bulunan pek çok ülkenin aksine, Türkiye’de 1915 olaylarının ‘soykırım’ olduğunu ileri süren kitap, makale ve benzer yayınlar gerek orijinal olarak yazıldıkları dillerde gerek Türkçe çevirileriyle satılmaktadır. Bu kitapların arasında, bilimsel araştırmadan çok ateşli propaganda malzemesi olarak nitelendirilebilecek eserler de mevcuttur.”

Bu yaklaşımı güçlendiren bir başka karar ise 2018’de İstanbul Savcılığı’nın konuya ilişkin mütaalasında ortaya çıktı. İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, 24 Nisan 2018’de Sultanahmet’te soykırım anması düzenlemek istedi. Ancak polis “soykırım” kelimesi kullanılan pankart ve dövizler olduğu gerekçesiyle programa izin vermedi. Pankart ve dövizleri getiren İnsan Hakları Derneği aktivistleri Leman Yurtsever, Jiyan Tosun ve Gamze Özdemir gözaltına alındı, sonra serbest bırakıldı. Gözaltına gerekçe yapılan pankartta, “Ermeni Soykırımı’nı tanı, af dile, tazmin et” yazılıydı. Gözaltına alınan aktivistler hakkında açılan soruşturma tamamlandı. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Basın Suçları Bürosu, kovuşturmayla yer olmadığına karar verdi.

Savcılık kararının gerekçesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin verdiği kararlara atıf yapılarak, “AİHM ifade özgürlüğünün yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görünen bilgi ve düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de geçerli olduğunu kabul etmektedir” denildi.

Buraya kadar artık Türkiye'de "Ermeni Soykırımı" demenin kovuşturmaya uğramayacağı, suç olmadığını ve olması gerektiği gibi ifade özgürlüğü kapsamında ele alınabileceğini düşünebilirsiniz. Ancak bu topraklar mehter marşının iki ileri bir geri temposuyla harmanlanmış topraklar. Tüm bu gelişmelere karşın bugün Türkiye'de iktidarda bulunan milliyetçi muhafazakâr kadroların girişimiyle 2017 itibarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Ermeni soykırımı", "Kürdistan", "Kürt illeri" diyen vekiller para cezasına çarptırılıyor. AKP ve MHP'nin uzlaşmasıyla sunulan içtüzük değişikliğine göre bu nitelemeleri kullanan milletvekilleri bununla da kalmıyor, oturumlara katılmama cezası da alıyor.

2000'li yıllarda anmalar

2000'li yıllarda Ermeni Soykırımı konusundaki tartışmaların artması ve dünyada çeşitli parlamentoların ardı ardına 1915'i Ermeni Soykırımı olarak tanımlarının yansımaları Türkiye'de de görüldü. Türkiyeli aydınlar "Özür Diliyorum" başlıklı bir kampanya başlattı. 2.453 kişi tarafından imzalanan bu kampanya metninde "soykırım" sözcüğü geçmiyordu ama yaşanan felaket ve kırım için mağdurlardan ve yakınlarından özür dileniyordu. Bu girişimden kısa bir süre sonra İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, 24 Nisan 1915'te tutuklanan ve daha sonra pek çoğu katledilen Ermeni aydınların Çankırı ve Ayaş'a sevk edildiği yer olan Haydarpaşa Garı'nda anma etkinliği düzenlemeye başladı. Ermeni Soykırımı'nın 95. yıldönümü olan 24 Nisan 2010 günü, Haydarpaşa Garı'nda bir basın açıklaması yapıldı. İHD İstanbul Şubesi, 2012'den bu yana basın açıklamasını Türk İslâm Eserleri Müzesi önünde yaparak anma etkinliğini Haydarpaşa Garı'nda sürdürüyor.

2007'de kurulan İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De girişimi de 2010'da Taksim meydanında ilk 24 Nisan anmasını düzenledi. Anma çağırısı "büyük felaket"ten ve "büyük acıyı yüreğinde hissetmek"ten söz ediyor, resmî bir tanıma talebinde bulunmuyordu. Gezi olayları sonrasında Taksim Meydanı'nın devlet ve belediye kaynaklı olma-yan her türlü etkinliğe kapatılmasıyla, İstiklal Caddesi'nin Taksim'e çıkan kesiminde yapılan 24 Nisan anmaları giderek Tünel Meydanı'na sürdü, okunan metinlerde de "soykırım" sözcüğünün geçmemesi için Emniyet güçlerince anmayı düzenleyenlere baskı yapıldı.

İlk anmalar

1919 tarihli Ermenice bir kaynak olan *Huşartsan Abril Dasnımegi* (Nisan 11'e Anıt), 24 Nisan'da İstanbul'da, ileriki günlerde de Anadolu'da toplanan, sürgüne gönderilen ve çoğunluğu bir daha dönmeyen Ermeni aydınların listesini yapan, onların anısına hazırlanmış, bol fotoğraflı bir çalışma. 11 Nisan Yasdönümü Tertip Heyeti tarafından hazırlanan ve Ermeni araştırmacı Teotig tarafından derlenen kitapta, heyetin 12 Nisan 1919'da, dinî ve sivil, muhtelif yas törenleri düzenlediği belirtiliyor. Düzenlenen törenlere ilişkin detaylar olmamasına karşın 1919'da, 1915 Soykırımında yaşamını yitiren yüzbinlerce Ermeni için törenler yapıldığını öğreniyoruz. 24 Nisan 1965'te de medya, Türkiye'de yaşayan bir grup Ermeninin Taksim Anıtı'na bir çelenk bıraktığını belirtiyor. Başta *Hürriyet Gazetesi* olmak üzere yazılı basın, Beyrut ve dünyanın çeşitli yerlerindeki protesto ve anma etkinliklerine yer veriyor. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Parlamento'da yaptığı konuşmada çeşitli ülkelerde aşırılık yanlısı bazı Ermenilerin gösteriler düzenlediğini ama bu gösterilerin arzu edilen kalabalığa ulaşmadığını belirtiyor. Ürgüplü, "Provokatörlerin amacı 50 yıl sonra tarihî gerçekleri çarpıtmak ve Türkiye aleyhine propaganda yapmak. İlgili devletlere Ermeni meselesinin Türkiye ile hiçbir alakası olmadığını ve tarihi çarpıtmanın doğru olmadığını anlattık. Makul Ermeni vatandaşlarımız bu olaylara katılmamıştır. Yurtdışında yapılan gösterileri Atatürk Anıtı'na yürüyüşlerin yapıldığı 24 Nisan günü bir çelenk bırakarak protesto etmişlerdir," diyor.

17

FOUR SEASONS HOTEL İSTANBUL

Bugünün Four Seasons Oteli olan, Sultanahmet Meydanı'nın doğu bölümünde, Sultanahmet Camii ve Topkapı Sarayı'nın yanı başında yer alan yapı, eskiden Sultanahmet Cezaevi'di. Arasında kaldığı Tevkifhane ile Kutlugün sokaklarının her ikisi de ismini cezaevi nedeniyle aldı. Cezaevinin giriş kapısının bulunduğu sokağa Tevkifhane, arka kapısının bulunduğu ve mahkûmların tahliye edilerek özgürlüğe kavuştuğu sokağa ise Kutlugün adı verildi.

Bin kişilik kapasitesi olduğu bilinen cezaevi, birçok koğuşun yanı sıra bir revir ile çocuklar ve kadınlar için özel bölümleri de bünyesinde barındırırdı. Kare planlı yığma tuğla bina, ortası avlulu ve yüksek görünümlü bir yapı. Binanın 1. Ulusal Mimarlık Dönemi'ne has bir üslubu olduğu konusunda mimarlık tarihçileri birleşiyor. Kayıtlarda binanın mimarının adına rastlanmıyor ama mimar Vedat (Tek) Bey'in yapıtı olabileceği iddia ediliyor. Binanın dış cephesinde kullanılan çiniler dönemin ünlü çini ustası Kütahyalı Hafız Mehmed Emin'e ait. Sultanahmet Cezaevi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan önemli mimari yapılardan biri kabul ediliyor.

Cezaevi olmadan önce burada Bizans Büyük Sarayı'nın bir bölümünün kalıntıları vardı. 4. yüzyılda I. Konstantin tarafından yaptırılan saray, Bizans'ın son döneminde imparatorların mekânı olmaktan çıkmıştı. İmparatorlar, Balat sırtlarında yapılan Vlaherna Sarayı'nda ikamet etmeye başlamış ve eski saray da ardiye, cephanelik, askerî kışla gibi kullanımlara terk edilmişti. 16. yüzyılın başlarında, sarayın temelleri üzerine Osmanlı vezirlerinin konakları inşa edilmeye başlandı. Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad devirlerinde sadrazamlıkta bulunan Sokullu Mehmet Paşa'nın konağı bunlardan biri.

DERSAADET CİNAYET TEVKİFHANESİ

Osmanlı Devleti'nde modern hapisane kavramı, 19. yüzyılla birlikte telaffuz edilmeye başlandı ve Batılılaşma hareketlerinin bir parçası olarak gündeme geldi. Batılılaşma, yeni anayasada ve adli mekanizmalarda yeni düzenlemeleri beraberinde getirdi. Savcılık, noterlik, adliye müfettişliği gibi yeni kurumlarla beraber, Kanun-i Esasi'yle birlikte zindan anlayışından hapisane anlayışına da bir geçiş yaşandı. Hapisane konusundaki ıslah faaliyetleri için ilk yönetmelikler ya da nizamnameler de bu dönemin ürünüydü. 1831'de İstanbul zindanları uygulamasına son verildi. Hapis cezası da 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarıyla kabul edildi.

1918-1919 yıllarında açıldığında Sultanahmet Cezaevi'nin adı Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi'ydi. 1969'a kadar hizmet veren bina, Bayrampaşa Cezaevi'nin yapımından sonra kapatıldı. Bu tarihe kadar topırağa gömülü hücrelerinin duvarlarında, mahkûmların zincire vurduğu pranga demirleri yerinde duruyordu. 11 yıl aradan sonra onarım görerek siyasi tutukluların hapsedilmesi için tekrar açıldı. Bunda 12 Eylül askerî darbesi sonrasında yüzbinlerce kişinin tutuklanması'nın rolü oldu. 1980-1986 yılları arasında askerî cezaevi olarak hizmet verdi. Sonraki tarihlerde ihtiyacın artmasıyla birlikte cezaevinin kapasitesi de büyütüldü.

Nazım Hikmet'in Sultanahmet Cezaevi'nde yazdığı söylenen ve yayımlanmayan Orası adlı romanında cezaevi şöyle anlatılıyor:

“Karantinanın üst katı Localar’dı. Dar bir koridoru ve on üç taş locası olan bu kısımda 1932’den evvel idam mahkûmları ve pranga cezası giyen mevkûflar yatırılırdı. Türkiye Komünist Partisi tutuklaması sonrasında yapılan açlık greviden beri ise burası –bir imtiyaz olarak– komünistlere verildi.”

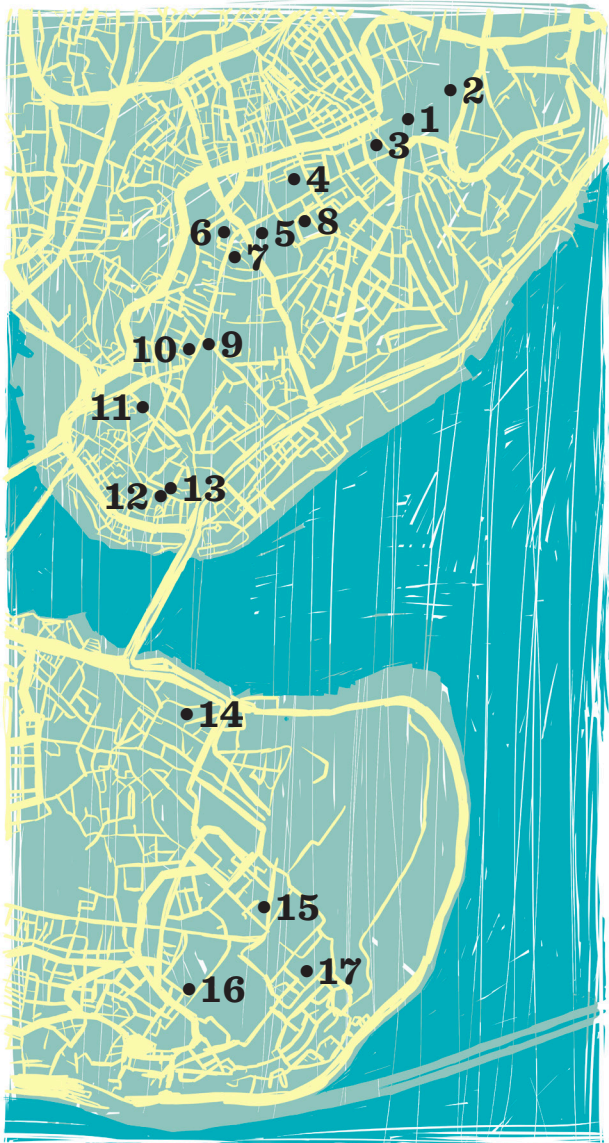
Sultanahmet Cezaevi'nin ilk konukları arasında İstanbul'un işgaline karşı gelen ve Kurtuluş Savaşı hazırlığında bulunan İstanbullu direnişçiler var. Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı'dan devraldığı geleneği hakkıyla uygulayarak her dönem aydınlarını ve sanatçılarını cezaevine atmaktan geri durmadı. 1938 Donanma Davası ve 1951 Komünist Tevkifatı'nın mağdurlarının önemli bir kısmı bu cezaevinde kaldı. Kemal Tahir'in *Esir Şehrin Mahpusu* adlı kitabını, Nazım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı destanını, Orhan Kemal'in *72. Koğuş* adlı romanını, Yalçın Küçük'ün *Aydın Üzerine Tezler* adlı çalışmasını bu cezaevinde yazdığı belirtiliyor. Cezaevinin diğer konukları arasında Abdülkerim Korcan, Aziz Nesin, Can Yücel, Deniz Gezmiş, Hamdi Alev Şamilof, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Hüsamettin Özdoğu, Mehmet Bozarslan, Mihri Belli, Necip Fazıl Kısakürek, Reşat Fuat Baraner, Sevim Belli, Sıdika Umut (Su), Dr. Şefik Hüsnü, Vedat Türkali, Yılmaz Güney, Zeki Baştımar da var. 1960 darbesi sırasında bin kişilik Sultanahmet Cezaevi'nde 2 bin 500 mevkuf ve mahkûmun kaldığı haberleştirildi.

12 Eylül askerî darbesi öncesinde de sonrasında da sosyalistlerin ve muhalif aydınların kapatıldığı Sultanahmet Cezaevi, 12 Eylül sonrası tek tip elbise uygulamasına karşı mücadelenin başladığı ilk cezaevi idi. Aralarında Sinan Kukul, Fatih Öktelmiş, Hasan Telci, Abdullah Meral, İbrahim Erdoğan gibi siyasi tutukluların bulunduğu cezaevinde bir yıl süren çıplak direniş sonrasında cezaevi yönetimi geri adım atarak tutuklulara giysilerini iade etmişti.

Sultanahmet Cezaevi'nin uluslararası düzeyde sahne almasına neden olan kişi ise oranın mahkûmlarından Billy Hayes'di. Yazdığı *Midnight Express* (Geceyarısı Ekspresi) isimli kitap, 1978'de Oliver Stone'un senaryosunu yazdığı ve Alan Parker'ın yönettiği bir film oldu.

HÜCRESİ 300 DOLAR

1992'de Sultanahmet Cezaevi'nin otel olması girişimleri başlatıldı. 1996'da Four Seasons Sultanahmet olarak açılan lüks otelin, bir zamanlar Türkiyeli aydın, sanatçı ve muhalifleri zorunlu olarak ağırlayan koğuş ve hücreleri ancak yüksek bir bedel ödenerek, o da yer varsa kalılabilecek duruma geldi. Böylece Türkiye geçmişle yüzleşme adına bir fırsatı daha kaçırmış oldu. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin mücadeleler ve baskılar adına görkemli bir müzesi olabilecekken otele dönüşmesi, sadece bu fırsatın kaçması anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda Sultanahmet Arkeoloji Parkı içinde, Bizans Sarayı'nın bugüne kadar korunabilmiş ve arkeolojik kazı sürdürülen bölümünde yapılan 50 yataklı ek binalar da büyük tartışmalara yol açtı. Sultanahmet Cezaevi'nin Osmanlı döneminde korunamayan Bizans Sarayı kalıntıları üzerine inşa edilmesi, Cumhuriyet döneminde çevresindeki arkeolojik alanın cezaevi bahçesi olarak gösterilerek otel arazisi olarak kiralanmasıyla yeni bir boyuta ulaştı. Four Seasons otelinin ek bölümlerinin inşaatı bazı bilim insanlarının ve politikacıların tüm engelleme çabalarına rağmen Danıştay'ın verdiği kararla durduruldu. Ancak bu karar dikkate alınmadı ve inşaat sürdü. Dönemin Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, yaklaşık bir ay sonra inşaat alanını ziyaret ederek inşaatın durdurulduğu duyurusunu yaptı. Fakat bu sürede Danıştay'ın kararına rağmen öngörülen üç bloktan ikisi inşa edilmişti.

- 1. TAKSİM SQUARE**
- 2. GEZİ PARK**
- 3. İSTİKLAL AVENUE**
- 4. EMEK MOVIE THEATER**
- 5. GALATASARAY SQUARE**
- 6. HAZZOPULO PASSAGE**
- 7. THE MISIR (“EGYPTIAN”) APARTMENTS**
- 8. KARŞI SANAT (“COUNTER ART”) ART GALLERY**
- 9. ARAS PUBLISHING**
- 10. NARMANLI INN**
- 11. NEVE SHALOM SYNAGOGUE**
- 12. SALT GALATA**
- 13. THE CAMONDO STEPS**
- 14. SAN(A)SARYAN INN**
- 15. UNION OF MUNICIPALITIES BUILDING**
- 16. TURKISH AND ISLAMIC ARTS MUSEUM**
- 17. FOUR SEASONS HOTEL ISTANBUL**

1. TAKSİM SQUARE

Taksim Square has become a space of visibility, rupture and conflict for the three prevailing climates of thought in existence in Turkey for the past 200 years. Professor Mete Tunçay classifies these strands as Islamism, Positivist-Westernism, and Socialism. If we are to define Taksim Square as an arena of contest between the different political currents leaving their mark on Turkey's history, we must include within this framework one of the main actors of Turkish politics – namely, the “deep state”. After all, the incidents ranging from the Atatürk Cultural Center fire to the massacre of 1st of May 1977, taking place in Taksim Square, in which the deep state played the main protagonist are not at all few in number.

The Square may be considered a symbol, among others, of attempts by these currents to determine the center and push out all others. As this book is being written, it is clear that the remodelling of Taksim Square undertaken in the wake of the Gezi events is not about a mere change of scenery. While on the one side of the square we see the Atatürk Cultural Center, built as of the 29th of October 1946, being toppled down day by day, rising in parallel right across it is the Taksim Mosque, still under construction but coming to dominate the entire space. The mosque also overshadows the Taksim Monument – which is the Republic's very first. It must, furthermore, not be forgotten that the Gezi events began with a decision to reconstruct the Artillery Barracks – part of which was destroyed by cannon fire when insurgents took refuge here during what is considered the “first reactionary uprising” in these lands, i.e. the 31 March Incident – upon the lands of Gezi Park, the Republic's first park and a “protected cultural asset” – as well as that, of course, both the Artillery Barracks and later Gezi Park themselves were built on top of an Armenian Cemetery that used to be located here...

On the 13th of April 1909 (or 31st of March 1325 according to the Rumi calendar), an uprising by the name of the 31 March Incident (31 Mart Vakası) was sparked by the declaration of the 2nd Constitutional Era,

as the very first revolt against “Westernization”. This lasted 13 days, and was put down by means of the *Hareket Ordusu* (“Army of Action”) brought from Salonica by the Committee of Union and Progress. Insurgents taking refuge in the Artillery Barracks during the rebellion were captured after the barracks were bombed. These are the very same Artillery Barracks that were then completely demolished in 1940 and now wish to be rebuilt. The plan to open it as a shopping mall in fitting with the zeitgeist of the time is of course a whole other story!

This cycle is perhaps rooted in the fact that the accounts between Islamist and Westernist currents are simply never fully settled; and Taksim Square thus continues witnessing the history of the Republic of Turkey on the one hand, and that of coups, clashes and reconciliations between the three afore-mentioned political movements on the other.

TAKSİM MONUMENT

One of the first and most important symbols in Istanbul of the new Republic founded in Ankara, is the Taksim Monument. Erected in Taksim on the 9th of August 1928, thus transforming the space around it into a veritable square, the monument was commissioned to Italian sculptor Pietro Canonica by the Municipality of Istanbul. The model prepared by Canonica was approved by the Ministry of National Education, and donations were collected from the public as well for its construction, which cost 16,500 English pounds. It took 2.5 years for it to be completed. Once finished, its weight reached 184 tons. It was cast in Italy and shipped from Rome to Istanbul.

The 2-meter tall bronze sculpture was installed within an 11-meter pedestal made of pink Turin and green Susa marble. Its one side represents the Turkish War of Independence, while the other, the modern Republic of Turkey. The northern face depicting the victory of August 30th, 1922, was sculpted based on a photograph taken by *Milliyet* newspaper photographer Ethem Hamdi Bey at Kocatepe during Atatürk’s Great Offensive of August 26, whereas on the other face, enacting the founding of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk is por-

trayed in civilian attire along with İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, soldiers and commoners.

The figure situated behind İsmet İnönü is Frunze, known as the founder of the Red Army and famous for his contributions to the October Revolution with his limited number of soldiers, while behind Marshall Fevzi Çakmak is Commander-in-Chief of the Soviet Armies Voroshilov. It is claimed that the statues of these two Soviet generals had placed in Taksim so as to express gratitude to the Bolsheviks for their moral and material support during both the War of Independence and the founding of the Republic.

The soldiers on the remaining two sides of the monument are bearing flags – one of peace, the other of war. Above them are medallions depicting two women's faces on separate sides; one is veiled, the other isn't. While the Taksim Monument was being sculpted in Rome, the Academy of Fine Arts in Turkey held a competition, the winner of which was to be sent to work with Canonica as his apprentice. However, the fact that a young woman 22 years of age came in first place in the contest created problems. When certain hesitations arose over 22-year-old and single Sabiha Hanım's trip to Italy, a letter was sent to sculptor Canonica, who responded saying that it would be more appropriate for a male sculptor to come on this internship. Sabiha Hanım's journey to Italy and perhaps her becoming a sculptor were thus enabled by a directive Minister of Education Mustafa Necati sent to the Municipality. This was not the only conflict of opinion with Canonica: due to certain cracks found in the monument he was not paid his final instalment.

ATATÜRK CULTURAL CENTER

The Atatürk Cultural Center was taken down as this book was being written, as a result of long-winded legal and political struggles. The cultural importance of the demolition of this structure home to “Western-based” arts such as opera, ballet and theater in a time of the ascension of political Islam or by a nationalist-conservative government

aside, its symbolic significance appears augmented by the fact that a heavily disputed mosque has been rising right across it as it falls. Looking at Taksim Square today, it is possible to say that pro-Westernists have been utterly vanquished. Making sense of the demolition of this cultural center in the hands of a regime that has brought up the reconstruction in Taksim of Artillery Barracks torn down many years ago to serve as a shopping mall is, however, a multi-layered task. Let us emphasize that this indexes a complex process demonstrating the hold of neoliberalism, and move on to focusing on the Cultural Center itself.

Its first sketches drawn by Architect Mimar Feridun Kip and Rüknedin Güney, the building was initially conceptualized as a grand opera house and its foundations were laid on the 29th of May 1946, marking the 494th anniversary of Istanbul's conquest. However things did not go quite as planned in the construction of this opera house, planned to cost 10 million liras and be ready to be opened on the 500th anniversary of the conquest. Left unfinished due to lack of funds, the building was handed over to the Ministry of Public Works in 1953. Construction resumed in 1956 with the appointment of Architect Hayati Tabanlıoğlu to oversee the project. Yet progress was slow due to ongoing funding issues.

The opera house planned to be completed in 7 years and cost 10 million liras eventually took 23 years to finish and cost a total of 93 million instead. It was finally opened on the 12th of April 1969 as the Istanbul Cultural Palace rather than the Grand Opera House. It contained a great hall with a capacity of 1381 people, a 750-person concert hall, a 350-person children's theater, 350-person chamber theater hall, and an exhibition space. Its grand stage composed of three sections was the size of three volleyball courts. When up to capacity the "Palace" could hold more than 20 thousand people. The ballet *Çeşmebaşı*, composed by Ferit Tüzün, and Giuseppe Verdi's opera *Aida* were performed in its opening ceremony.

The Cultural Palace is burning down

On the 27th of November 1970, exactly 585 days after it opened, the Istanbul Cultural Palace burned down. As this happened, Arthur Miller's *The Crucible* was being staged. This inexplicable fire ravaging the palace immediately prior to the military coup of March 12th, 1971 – a process in which the regime came to hunt down intellectuals – would only take on meaning after the 12th of March.

A Beyoğlu Fire Department operator, Sabri Kodalak, would write down the following words in his logbook on the night of November 27, 1970: “The time: 22.58... Tel. 45 50 14... Department office, 23.00... The unnumbered masonry building belonging to the Ministry of National Education, serving as the Cultural Palace, with a panelled and upholstered interior, composed of three storeys from the front and seven from the rear, is on fire, which started in its left-hand and rear section, but has spread to the stage, hall and roof...” This was to be the first official record of the infamous “Cultural Palace Fire”, which would become a benchmark within the political developments taking place in Turkey post-March 12. The actors on stage at the time of the incident recounted the fire to *Milliyet*. Nihat Akcan: “I suddenly heard laughter from the audience. Set decorator Ahmet Aslan had rushed on stage, and was saying something. I looked up for a prompt. The right corner of the stage was ablaze.” Kerim Afşar: “I had my back to the left wing. Suddenly, a strange man burst in from the right wing and came on stage trying to say something. Seeing him, the audience began giggling. I was deeply annoyed. Forgetting all else, I started walking up to him in anger. It was right then that I heard a terrible scream from the audience. A woman was yelling, ‘we’re on fire!’”

No lives were lost in the fire, though Sultan Murad IV's caftan, sword, robe, a *firman* (imperial edict) he had sent to Kösem Sultan, a portrait of his by a famous Italian painter, and a precious Holy Quran (“Kur'an-ı Kerim”) inscribed by one of his calligraphers Hafız Mehmed brought from Topkapı Palace and put on display in the Istanbul Cultural Palace for the gala of the play *Murad IV* were all reduced to ash.

Though an electrical fault and possible neglect were dwelled on as reasons for the fire, during which the building's fire-extinguishing systems and telephones also did not function, a definite conclusion as to its cause could not be reached. The palace had been opened in disregard of architect Hayati Tabanlıoğlu's warnings that it was not yet fully ready, that its technical infrastructure was still incomplete, and that there weren't enough technicians for the management of the stage. It burned to the ground within 45 minutes.

According to a statement by representatives of the Artists' Association of Turkey (Türkiye Sanatçılar Birliği), two days prior to the fire the National Student Federation of Turkey (Türkiye Milli Talebe Federasyonu - TMTF) had handed out flyers signed the "Theater Censorship Committee" ("Tiyatro Sansür Komitesi"), asking for "plays that were not nationalist and respectful of the sacred ("mukaddesatçı") to be brought off stage". The Artists' Association issued a counter-statement, and applied to the Prosecutor's Office for the "insurance of the safety of life and property of association members, all artists, and audiences".

Various organizations and institutions asked for efforts to be made to uncover the true cause of the fire and condemned those responsible in statements they made. Yet, investigations – as expected – bore no fruit, and the search for the possible arsonist or arsonists was discontinued. That is, until the military coup of March 12, 1971. In a decree he issued towards the end of March, Istanbul Martial Law Commander Faik Türün stated the following after announcing that 27 people had been arrested for the "Marmara" ship incident: "The explosion of the 'Ayşe' blast furnace and the Cultural Palace fire taking place prior to the proclamation of martial law are also being thoroughly investigated by our Command. Saboteurs or those deemed negligent in these incidents shall suffer the blow of the damning fist of justice – even if belatedly."

Leftists charged with acts such as setting the Istanbul Cultural Palace on fire, as well as sinking the Marmara passenger ship on the 5th

of March and the Eminönü car ferry on the 28th of June were put on trial in 1972. As detailed in the prosecutor's "indictment", 24 people including those kept under custody for over a month and those subjected to torture in the "counter-guerrilla" torture center (Ziverbey) so as to admit to charges interrogators wished to pin on them were brought before court on grounds of being responsible for "the Cultural Palace Fire, Kastamonu cargo ship sabotage, Marmara ship sabotage and Eminönü car ferry sabotage, as well as committing the crime of establishing a Workers' Union." The prosecutor then asked for a death penalty for 17 of these defendants.

The post-March 12 military junta declared that the Cultural Palace fire taking place almost two years ago, as well as a series of bombings and acts of sabotage occurring around the same time, were all part of preparations for a coup within the army. In another court case opened in May 1972, 84 people – mostly military officers, including full generals – were accused of ordering the arson of the Cultural Palace and the sabotage of various ships. According to one of the prosecution's claims in this trial that came to be known as 'the bomb case', defendant Orhan Kabibay, one of the May 27th putschists, had received 4500 TL from Bülent Ecevit to sabotage a ship. It should be remembered that this claim was featured in newspapers as if a verified fact.

In 1975 all defendants, including those standing trial facing death penalty, were released and then acquitted. They even later won suits for damages. While those accused with sabotage were absolved, defendants in the Revolutionary Workers' Union case (Devrimci İşçi Birliği) included here were convicted.

Yet this did not prevent Atilla Koç, who served as Minister of Culture in the 59th AKP government from 2005 to 2007, from referencing the fire suffered by this building in 1970 in criticizing those objecting to the present-day demolition of the Atatürk Cultural Center saying, "Unfortunately the anarchist communists of the day (and I say this for it to be known who is a friend of art, who spits in its face, who burns it down,

who puts its back up) sabotaged this site for being ‘a place of entertainment for the bourgeoisie’ and burned it to the ground.”

Becoming the “Atatürk Cultural Center”

The new obstacle to the renovation of the Atatürk Cultural Center (AKM) came in the form of certain intellectuals and artists. They put out a declaration opposing the building’s restoration with public money while the people went hungry, and called for a campaign to be started. Nobody took them seriously.

The edifice that had become largely unusable after the fire with its caved-in roof was once again entrusted in the hands of architect Hayati Tabanlıoğlu. On the 7th of November 1971, the then Minister of Culture Talât Sait Halman inspected the building under restoration and gave the good news that it would reopen on Republic Day in 1973, making the following announcement: “The Republican era is not for building palaces; they are a thing of the past, left back in the days of empire. It is for this reason that this place is from now on to be called the ‘Atatürk Cultural Center’.”

It was the 6th of October 1978 by the time the center was opened. The opening festivities lasting from the 6th to 18th of October included: the *Yunus Emre Oratorio* performed by an orchestra conducted by Hikmet Şimşek, a performance of *Othello*, a screening of *Al Yazmalım (The Girl with the Red Scarf)*, a recital by İdil Biret, a Ruhi Su concert, and various exhibits from sculpture to caricature.

The AKM’s journey over time and its demolition

The Atatürk Cultural Center hosted a wide array of cultural and artistic events ranging from festivals to concerts, theater to cinema, and ballet to opera over many long years. On the 1st of November 1999 the Istanbul No.2 Regional Board for the Protection of Cultural and Natural Assets declared the Cultural Center a “Grade I Registered Cultural Asset” within the zone of the First Degree Urban Heritage Site. The edifice was thus brought under protection. Yet the Minister of Culture

and Tourism at the time, Atilla Koç, said that the building had reached the end of its lifetime by 2005 and proposed that it be taken down. This suggestion was met with great opposition since nobody believed that the Cultural Palace would be reconstructed once demolished. On the 31st of May 2008, the Ministry of Culture and Tourism brought events at the AKM to an end. The building began awaiting restoration. Yet the project in this regard was annulled in court as a result of a case filed by the Union of Culture, Art and Tourism Workers. In 2009, a protocol was signed between all interested parties for the building to be restored and reinforced in a manner preserving it as is. Murat Tabanlıoğlu, son of its original architect Hayati Tabanlıoğlu, was charged with this restoration. In February 2012 the Sabancı Foundation pledged to contribute 30 million liras to this project. Restoration efforts hence began. The opening was planned for Republic Day, the 29th of October 2013. Yet in 2013 work on the building was halted upon orders by the Ministry of Culture. What happened to the donation made by the Sabancı Foundation, on the other hand, remained a mystery.

“As the month of May came to a close, the Gezi Resistance began. The Atatürk Cultural Center itself became one of the symbols of this resistance due to banners strung up on its front façade during the uprising. Making statement after public statement about these protests at the time, then Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan uttered his well-known outburst, ‘God willing, the AKM will be torn down’ on the 6th of June 2013... To bracket: one of the banners hung up on the Atatürk Cultural Center during the uprising read ‘Shut up Tayyip!’. In an exhibit titled ‘Memory Spaces’ curated by architect Murat Tabanlıoğlu in the 14th International Venice Biennale in June 2014, a photograph of the center covered in banners was also featured. The one that said ‘Shut up Tayyip!’, however, had been censored, blocked out by extending a tree in the image using photoshop. This ‘memory’ remains a black stain in the past of the building that has become synonymous with the name Tabanlıoğlu.” *Quoted from the news article prepared by Ash Uluşahin for Bianet on the course of the building’s journey through time.*

Its entrance closed off with wooden panels after the Gezi protests, the edifice started being used as a police station. The Chamber of Architects filed a complaint regarding this in April 2014. In October 2014 it was decided that there were no grounds for prosecution. At this time the building's façade was being used as advertisement space.

President Erdoğan made a detailed statement regarding the fate of the AKM in 2017. "Atatürk" had unsurprisingly been eliminated from its name, as it was now to be called the 'Istanbul Cultural Center'. Aimed to be the largest opera building with the best ever acoustics, specifics on the new AKM that was to serve "the entire populace and not a portion of elites" were as follows:

- The AKM shall be an entire complex, rather than a single building. Its total surface area shall cover 100,000 square meters.
- The grand salon shall have a capacity of 2500 people, designed as a great red dome.
- Annex structures shall have green roofs and be environment-friendly. These will house theater, conference and cinema halls, along with an 885-capacity car park.
- The theater shall hold 800 people, the conference hall 1000 people, the cinema hall 285 people, and the chamber theater 250 people.
- The programs and performances shall be projected on a giant screen outside.
- A Bosphorus-view restaurant shall be opened on the topmost floor.
- Taksim Square shall remain closed to vehicular traffic.

The aim was for the new structure designed by the former architect's son Murat Tabanlıoğlu to be completed in the first quarter of 2019. The AKM has, in the end, been demolished as this book was being written (2018). The rest we shall witness all together.

BLOODY SUNDAY

The incident in which 2 people lost their lives and 200 were injured as a result of an attack in Taksim Square by right-wing groups on a march by university students on the 16th of February 1969, protesting

the arrival of the Sixth Fleet – established in 1950 for U.S. control in the Mediterranean – in Istanbul, took its place in the pages of history as the “Bloody Sunday”. As influential as the anti-imperialist spirit of Turkey’s rising socialist movement in these developments was the impact of U.S. President Johnson’s letter to President İsmet İnönü during the 1963-65 Cyprus crisis. His letter dated 1964 that more or less went, “You cannot intervene in Cyprus and you cannot use the arms we have given you, if you choose to do so then we shall intervene in your soil instead,” as well as İnönü’s response saying “a new world order will be established, and we shall take our place within it” were shared with the public only by 1966, and this became an instigator of further anti-American sentiment. This was not, however, the case for right-wing factions in Turkey. The belief that the Americans were “our guests, as well as friendly forces helping with our defence against Russia” widely prevailed in the political right. The U.S. stood by Turkey’s side in its combat against communism, and as such had to be supported. American fleets coming to Turkey in this political setting, however, were being protested, with their soldiers roughed up, chucked paint at, and “driven” into the sea. During protests against the arrival of the Sixth Fleet in 1968, the police – though legally forbidden from entering university campuses – raided student dormitories. Vedat Demircioğlu lost his life in this raid. The official explanation given was that he had fallen from a window, while his friends said it was murder. This was the political climate in which the Sixth Fleet was coming to Turkey in February 1969. Following small-scale demonstrations in Ankara, İzmir, Trabzon and Istanbul against the fleet’s arrival in Istanbul, student and worker organizations decided to hold a mass march and rally in Istanbul on the 16th of February against imperialism and the system of exploitation. The necessary permission was obtained from the Governor’s Office for this demonstration, in which 76 youth organizations were to participate.

Yet after this protest program was announced, the Association to Combat Communism (Komünizmle Mücadele Derneği) and the right-winged National Turkish Student Union (Milli Türk Talebe Birliği) held a

“Respect the Flag” (“Bayrağa Saygı”) rally on the 14th of February. What instigated this rally was the hoisting of a flag bearing a photograph of Demircioğlu, who had lost his life a year ago, on Beyazıt Tower on the 11th of February 1969. The next day this was featured in the press as “a red flag flown on Beyazıt Tower”. Addressing the crowd in their rally a couple of days later, President of the Associations to Combat Communism İlhan Darendelioğlu was calling on them in the following words: “It is time to bury deep down underground these traitors betraying our country... On Sunday, communists will hold a rally. There, we shall fight them. Whoever has a gun, come with your gun; if you don’t, then bring an axe ...”

On the 16th of February, while anti-imperialist protestors were gathering in Beyazıt in order to march towards Taksim, rightists heeding the call to “teach communists a lesson” came to Taksim Square. After a mass prayer here, their stone-and-club-armed wait began. Youth organizations meeting in Beyazıt Square started marching, passing Sultanahmet, Sirkeci, Eminönü, Karaköy and Dolmabahçe to finally reach Taksim Square, where the police cut them off and made them enter the square in small groups. Right-wingers overcame the police barricade and attacked the arriving anti-imperialist demonstrators with stones, clubs and knives. Accompanied by chants of “Allahu akbar”, the attackers stabbed protestors Ali Turgut Aytaç and Duran Erdoğan to death, wounding approximately 200 more. The police did not do much to intervene.

Here is how Istanbul Technical University Student Association President Harun Karadeniz would later describe that morning in his book Olaylı Yıllar ve Gençlik (Eventful Years and Youth): **“The first bit of news came from the Dolmabahçe Mosque. Apparently a crowded group had gathered around it and was praying. Towards 10.00 am I went over to see what was going on first-hand. A majority of the crowd were bearded and skull-capped. These were the ones that would attack us. They were foreign to the city, eyeing their surroundings in awkward yet curious silence... I**

thought: they are sincere, they have faith, they have come here to go all the way, do whatever necessary, risk death if need be. They will save their religion and their country, even if this costs them their lives...”

It was as clear as daylight that there would be an attack, yet still... Harun Karadeniz explains as follows: “No matter how inadvisable the conditions, we were going to walk unarmed and unprepared for a fight. Yes, that was our mind-set then, and that was what we did. Later on, there were those who found us at fault and criticized us.”

All political parties, other than the Justice Party (Adalet Partisi) that was in power, called for the resignation of the then Minister of the Interior Faruk Sükan. Sükan, on the other hand, put the blame on leftist students and remained deaf to reactions, saying the police had done whatever their duty required. Certain members of parliament from the Justice Party jumped on this bandwagon of blame. Not one soul was penalized for this attack that took the lives of two people and injured hundreds. The person holding the knife and the police officer standing by simply watching, caught in a photograph showing the exact moment Ali Turgut Aytaç was stabbed to death, were questioned. The suspect Seyit Atmaca said “I found the knife on the ground” and was immediately set free, while the police officer Haşim Bozkurt was first arrested, then found not guilty in court and released.

18 years after this incident, *Nokta* magazine revisited the Bloody Sunday case in its issue dated February 1st, 1987, and asked the period’s Istanbul Governor Vefa Poyraz and Minister of the Interior Faruk Sükan for their comments. According to Poyraz, there was no “reactionary movement” at the time, in his words: “As you know, there is a political party that has since been shut down (the Workers Party of Turkey). On the one hand is a march involving members of that party, on the other is the right reacting against this. Leftists set out to march on grounds provided by Law no. 171; there were those who wished to obstruct this march, the administration sought to prevent them. But then in Taksim,

a popular upsurge took place all of a sudden, and an unexpected confrontation occurred, which unfortunately cost the lives of two individuals.” Faruk Sükan, on the other hand, provided the following explanation: “You’re asking about the communist incidents you call ‘Bloody Sunday’... If we hadn’t taken precautionary measures, they would have wrought much greater havoc. Leftists, that is. It’s crystal clear. It was all about a communist manifesto deal in Turkey.” The long-standing state and conservative government tradition of blaming the victim in all such incidents was thus continued.

1st OF MAY 1977

1st of May celebrations highlighting the struggle and unity of the working class have been a constant matter of conflict and contestation between the state, workers’ organizations and revolutionary organizations. Officially declared “Labour Day” in 1923, it took almost 50 more years before May 1st could be celebrated publicly and collectively.

The first mass celebration of May 1st took place in 1976 in Taksim Square. This coincided with a time in which the Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey (DİSK) had grown stronger in terms of rights struggles and organizing. Industrialization also played a part here – for instance, development in the automotive sector led to an increase in the number of workers, and this in turn to their organizing for the purpose of revolutionary struggle. When revolutionary cadres imprisoned after the coup of March 12th were released with the amnesty of 1974, they came out to meet a dynamic youth and workers’ movement. Though mainstream ones remained steady, the discussion and debate taking place within and outside prisons post-March 12 also brought about the establishment of brand new organizations in the left. It is therefore possible to speak of a multitude of leftist organizations from the mid-1970s onwards, with strained relations at times breaking out into internal conflict, lacking an umbrella under which to be gathered. It is, however, also possible to mention the existence of a strong popular movement involving millions despite all of these splits and divisions...

DİSK had held a crowded rally with the participation of 150 thousand people on the 1st of May 1976 in Taksim Square. The rally attended by workers and revolutionary youth alike had ended without incident. Emboldened by this success, DİSK hence decided to organize an even more spectacular event to celebrate May 1st the following year, in 1977, with Taksim as the venue once again. The May 1st of 1977 was out to be a mighty tour de force of Turkey's left, and almost all leftist organizations were therefore preparing to join the celebrations in Taksim en masse.

Yet there were also those who were less than comfortable with such massive 1st of May celebrations in Turkey. Writers on the right explicitly voiced this in their columns in the days leading up to May 1st 1977: "Cars will be vandalized, glass windows broken; we hope to God we are mistaken but there will be blood." There was also tension within the left. The permission to celebrate May 1st in Taksim square had been given to DİSK. As organizer, DİSK wished to keep the rally limited to its own rules. It therefore did not want groups it was not on quite good terms with such as Halkın Kurtuluşu (People's Liberation), Halkın Yolu (People's Way), Halkın Birliği (People's Unity) and Aydınlık (Enlightenment) participating in the celebration. The groups Devrimci Gençlik (Revolutionary Youth) and Kurtuluş (Liberation), on the other hand, were only to be allowed into the square with certain slogan restrictions. Aydınlık announced prior to the rally that it would not participate in order to prevent possible provocations.

DİSK had informed the police and security forces as to where each group would be positioned in the square, and charged 20 thousand of its members dressed in special attire with maintaining this order. 15 police chiefs, 315 captains, 3094 officers, 207 guards, 81 motorized squads, 9 panzers and a gendarmerie regiment were to secure the May 1st route. Around 500 thousand people coming to Istanbul from various provinces in order to celebrate Labour Day on May 1st, 1977, filled Taksim Square in the organization led by DİSK. Even the tension with the three groups had been settled somewhat amicably, as they had been

allowed to march in the very back of the procession on condition that they left some space in between.

It took longer than expected for the groups to enter the square due to the high turn-out, and the rally was prolonged. Around 19.00, as the then DİSK President Kemal Türkler reached the end of his speech, gunshots – initially claimed to be one, later two – were heard from Abdülhak Hamit Avenue leading up to Taksim from Tarlabaşı. Hundreds of thousands of people began stampeding out, trampling on each other. As chaos and panic reigned, the crowd was fired at with long-range rifles from the Water Administration building and the Intercontinental Hotel (the Marmara). Right in this moment, a panzer rolled into the square out of the blue and began shooting pressurized water and running over people.

“Two panzers sped into the area from the Taşkılla way. They began moving towards the Atatürk monument passing by the hotel and raking the already bottlenecked crowd from that side so as to force them to flee back towards the platform. I clearly saw a light-haired woman with colourful clothing being run over by a panzer. The panicked dispersal of the crowd became more frenzied after this. The panzers passed by a couple more times in the same manner.” *Quoted from the account of Şükran Ketenci, writer for the Cumhuriyet, observing the incident from in front of the hotel.*

Hundreds running for their lives made for the Kazancı Hill. A blue Fiat truck had parked right at the top of the hill just before everything went awry, and casually strewn wheelbarrows were preventing entrance to Kazancı. Just then, a white Renault dashing out of a garage below the hill hurtled up, firing repeated shots onto the crowd with a long-range rifle protruding from its front window. People scattered about in utter shock and ran over each other. The white Renault with the Thompson, on the other hand, curved towards Sıraselviler and disappeared from sight. In this scramble 28 people lost their lives due to being crushed

or to suffocation, 5 more were killed by gunshot, and 1 run over by a panzer, while around 130 were injured. Many of those who died were trapped because of the truck parked at the entrance of Kazancı.

Statements made by Istanbul Governor Namık Kemal Şentürk and Chief of Istanbul Police Nihat Kaner following the incidents are of the sort that demonstrate how state officials and conservative politicians have not changed their approach despite the 50 years that have gone by: “...The rally organized by DİSK was being held in regular fashion. However, just before the crowd was to disperse, certain groups slipped into the Taksim area. These have been identified as the main cause behind the clashes through various witness testimonies and documents. Police forces heroically risking their lives to fend them off prevented an even worse outcome. Even those looking to loot and plunder (“çapulculuk”) were stopped short with immediate precautions.”

Prime Minister Süleyman Demirel, for his own part, uttered the following words before entering an emergency Cabinet meeting on the very night of the incident: “Kemal Türkler would simply not end the rally. He kept dragging it out. The incidents caused by Kemal Türkler, that murderous villain, are a sequel of June 15th... They have been brought to pass by a Maoist group... Mayor Ahmet İsvan of the People’s Republican Party (CHP) was also there in the DİSK rally. There were members of TİP (the Workers Party of Turkey) present as well. See, this is what happens when you don’t consider communism a threat.”

On the 6th of May CHP Leader Bülent Ecevit met with President Fahri Korutürk. After this meeting he said that he had “certain suspicions”, and elaborated on these suspicions the next day in the CHP’s İzmir rally as follows: “I am of the impression that certain entities existing within the state or at least backed by state power, yet exempt from the due supervision of the democratic state of law, are the principal cause of these events, and that both wings of the government are bent on taking advantage of their deeds rather than taking the necessary measures to prevent them.” According to what Mehmet Ali Birand said in

his book *12 Eylül Saat: 04.00 (September 12, 04.00 a.m.)*, Ecevit's "suspicions" were related to the Special Warfare Unit (Özel Harp Dairesi) publicly known as the counter-guerrilla force.

470 people were arrested in the wake of the incident, and 98 of these were prosecuted. 6 public prosecutors were charged with the case, yet no investigation was carried out, and 6 deputy public prosecutors sent to court the suspects at hand with a 41-page indictment based on police investigation files comprising 17 folders. The defendants were none but protestors arrested in Tophane and Dolmabahçe right after the event, and the case was turned into an indictment in a record 27 days. For some reason, however, the prosecutor's office did not feel the need to carry out an investigation itself.

The indictment in the 1st of May case stated that the first gunshot came from Abdülhak Hamit Avenue, that two more shots then followed, and that two gunshots were also heard from in front of the Intercontinental. Here is how other sites of shooting are specified: "These evidently non-coincidental shots were followed by serial gunshots fired simultaneously from various floors and sections of the Intercontinental, from within the adjacent construction site and florist's, from above the PTT building, and from above or around Pamuk Pharmacy." Bullet holes were observed in the hotel's first floor window panes facing Taksim square in sections 7, 9, 10, 11, 12 and 16 from left to right. The prosecution demanded in the very first hearing that the actual perpetrators be brought before court. Many police officers on the witness stand were later seen to withdraw their testimonies, including one who had identified 49 defendants at once.

The mainstream media alleged in the immediate aftermath of May 1st that the incidents were the result of internecine strife within the left. The political right in Turkey has embraced this thesis to this day. The entire press establishment, save for newspapers *Cumhuriyet*, *Politika* and *Vatan* harped on this theme from May 2nd onwards, saying "Maoist traitors shed blood on Labour Day".

In a dossier it prepared on the 4th of May 1986, *Nokta* magazine interviewed both those in the white Renault and the panzer drivers. The white Renault belonged to the First Division. The panzer drivers claimed to have entered the square to bring under control clashes that had broken out. The incident was never brought to light. The forces that lay behind the truck on Kazancı Hill, the white Renault or even the gunshots fired from the Intercontinental were never revealed. It was, however, claimed that CIA agents had checked into the hotel a day prior to the event, and that this had later been covered up with their records erased. In the same period the National Intelligence Organization (MİT) warned Prime Minister Süleyman Demirel of a possible coup. The very day the 1st of May investigation produced an indictment, Bülent Ecevit survived an assassination attempt.

Neither Demirel who had forewarned Ecevit of an attempt on his life, nor Ecevit who suffered the assassination attempt did anything to shed light on the 1st of May massacre or the activities of the Special Warfare Unit. The only thing done was that the Land Forces Commander was retired on the 1st of June 1977, right after the incident.

A Chronology of May 1st in Taksim:

- In **1912**, the first May 1st celebration took place in Istanbul, in the Belvü (Bellevue) garden in Pangaltı. In 1923 the 1st of May was legally declared “Labour Day” (“Amele Bayramı”). In 1924 the government banned mass public May 1st celebrations. The Law on the Maintenance of Order (“Takrir-i Sükun Yasası”) enacted in 1925 prohibited the celebration of Labour Day, and this ban remained in place for many long years. In 1935, May 1st was called the “Spring and Flower Festival”, and it was declared an unpaid holiday. In 1975, the 1st of May was celebrated in an indoor meeting held in the Tepebaşı Clubhouse.
- In **1976**, a publicly attended, crowded May 1st celebration took place for the first time after many years, with the Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey as organizer.
- In **1977**, the best-attended 1st of May gathering was held in Taksim

with 500 thousand present. In the chaos ensuing in the wake of gunshots fired, 34 people were killed and hundreds injured.

- In **1978**, hundreds of thousands took part in the celebration in Taksim Square.

- In **1979**, the Martial Law Command did not allow a rally in Istanbul and declared a curfew. Regardless, 1st of May was celebrated in rogue fashion by hundreds of thousands on the streets of Istanbul. In **1981**, the National Security Council revoked the status of May 1st as an official holiday.

- In **1989**, Mehmet Akif Dalcı, claimed to have been in the ranks of Cephe (the Front) trying to make its way towards Taksim from Tarlabaşı, was killed by a police bullet.

- In **1996**, around 150 thousand people participated in the 1st of May celebrations held in Kadıköy on grounds that Taksim Square was off limits. Kadıköy was also home to the most crowded demonstration in **2006**. Various unions and groups marched towards Rıhtım (“Waterfront”) Avenue around 12.00. After a rally was held here, the crowd was completely dispersed by 16.00.

- In **2007**, the 30th anniversary of the events of 1977, DİSK President Süleyman Çelebi waged a campaign that carried the demand for Taksim beyond small leftist groups, making it the political claim of Turkey’s most important union. Throughout the day, the police kept trying to stop groups using firearms, pepper spray and tear gas. More than 100 were wounded. 580 were arrested according to the Governor’s Office, while other sources gave this number as near 700. After this hassle, however, a group of around 1000 were able to enter Taksim and make a statement to the press in front of The Marmara hotel.

- In April **2008**, May 1st was allowed to be celebrated as “Labour and Solidarity Day”, yet groups were unable to approach Taksim.

- In April **2009**, the 1st of May was once again recognized as an official holiday as per a motion made in the Grand National Assembly of Turkey. Unions were allowed to celebrate in Taksim on condition, as put forward by the Governor’s Office, that “an acceptable number” be admitted. More than 5000 were thus able to march into Taksim from Harbiye, as a result of which the 1st of May was de facto celebrated in

Taksim after a long break.

- In **2010**, the 1st of May was celebrated in Taksim with the participation of around 140 thousand people.

- In **2011**, songs were played and sung in Taksim Square in joyous celebrations. Group Yorum gave a mini concert.

- In **2012**, many intellectuals, artists and union representatives made speeches on the platform set up in Taksim Square. Songs were sung and folk dances (“halay”) were danced.

- In **2013**, Tayyip Erdoğan disallowed 1st of May celebrations in Taksim, saying “It’s my call whether to give permission or not; if I choose not to, I don’t,” in a meeting with confederation leaders. The reasoning given was technical issues, construction work, and preventing people from falling into pits that had been dug out here. Governor of Istanbul Hüseyin Avni Mutlu declared that the square would most definitely be closed off to 1st of May celebrations, citing the excuse that it was a construction site. The police intervened on many groups setting out to reach Taksim.

- In **2014**, celebrations in Taksim Square were banned by the Istanbul Governor’s Office. Ferries were cancelled. The Istanbul Metropolitan Municipality announced a blockage of all roads leading up to Taksim. The police attacked protestors wishing to reach Taksim in various neighbourhoods of Istanbul. Many were injured and taken under police custody.

- In **2015**, arrests and the police siege laid on Taksim left its mark on celebrations in Istanbul. Groups attempting to march towards Taksim from Beşiktaş to celebrate 1st of May there faced heavy police intervention. A young person was stabbed in the stomach in Beşiktaş. Istanbul Governor Vasip Şahin announced that 203 had been arrested in a statement he made. He also informed the public that 6 police officers and 18 protestors had been injured. The crisis desk manned by volunteer lawyers, on the other hand, stated that detainees numbered at least 356 by 20.30.

- In **2016**, unrest broke out between police officers and members of the HDP (People’s Democratic Party) at a checkpoint leading into the Bakırköy Public Bazaar area. When the tension escalated further at the

second checkpoint, the police resorted to tear gas.

- In **2017**, the 1st of May Labour and Solidarity Day was celebrated in the Bakırköy Public Bazaar area with a call by DİSK, the Confederation of Public Workers' Unions (KESK), the Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects (TMMOB) and the Turkish Medical Association (TTB). 165 people were arrested in celebrations all over the city.

- In **2018**, May 1st was celebrated jubilantly across Turkey. Yet the organization in Istanbul took place in the Maltepe rally area upon decree by the governor's office. At least 84 protestors were arrested in Istanbul, most of whom had been attempting to reach Taksim Square.

2. GEZİ PARK

Up until the 19th century, the area currently home to the Hilton was a Latin cemetery, the piece of land stretching from Gümüşsuyu to the Military Hospital a Muslim cemetery, and towards the Divan Hotel, TRT Radio building and the Harbiye Military Museum an Armenian cemetery. The Armenian Surp Agop (Saint Jacob) Cemetery dates back to the great plague of Istanbul in 1560. The Armenian community would bury their dead in the plague in this place – then considered out of town – across from where the Surp Agop Hospital is currently located.

Amidst these extensive Latin, Muslim and Armenian cemeteries there was a large recreational area up on the hilltop. This Taksim Garden was tended to by the *Bostancı Ocağı* (Gardener Corps/Regiments) responsible for the care of Ottoman imperial gardens. Selim III began the construction of military barracks in this area in 1803 for the artillery units of the *Kapıkulu* Corps. The building was completed in 1806, yet suffered considerable damage during the Kabakçı Mustafa Revolt of 1807. It was repaired under the reign of Mahmud II, and later renovated by Sultans Abdulaziz and Abdulhamid II. The Orientalist façade of the building, along with the onion-domed, pointed turrets in the corners and decorations are additions made in restorations dated around 1862. Becoming a rebel base in the 31 March Incident that took place in 1909 during the last days of the reign of Sultan Abdulhamid II, the

barracks were bombarded in order to break the resistance and thus recaptured. Severely damaged, the building was never repaired or used ever again. The vacant land across the barracks was where soldiers did their drills, after which the neighbourhood of Talimhane (meaning ‘drill field’) takes its name.

An English-style garden was built in 1870 in the grassy field with a Bosphorus and Golden Horn view where the Ceylan Intercontinental Hotel (the former Sheraton) is currently located. The entrance to the garden surrounded in heavily wooded green spaces, interconnected via walkways, was on the Elmadağ side. It encompassed the “Bellevue” café, where the Atatürk Library now lies, along with a fountain, a kiosk and two wooden clubhouses. Its name came from the breathtakingly scenic view it commanded. Yet, with the onset of World War I, the garden was neglected and left to wither away.

The inner courtyard of the Artillery Barracks (Topçu Kışlası) was later used as a sports field, and came to host what is generally considered the very first national football game which ended in a 2-2 draw between Turkey and Romania in the first year of the Republic. In those years national contests in wrestling, riding and shooting were held here, and it hosted many an interesting event in terms of Turkey’s and Istanbul’s history ranging from the display of a giant shark captured in Marmara to classical music concerts. Consequently casinos and entertainment venues began thriving in its environs. In the 1930s the stables of the barracks were torn down, and the clearance of such a wide expanse of land revealed the ruinous state of the barracks in an even more pronounced manner.

The Taksim Garden was re-established in the City Plan of 1939. Gezi Park, or Park No. 2 as was officially named, was brought into being through multiple confiscations over 11-12 years in line with the proposition by city planner Henri Prost, charged with the urban planning of the city as of 1936, to create an extensive and continuous park in the area. The demolition of the barracks began in 1939. It was also in this

period that the entirety of the Armenian Cemetery located here was confiscated. The Church of Surp Krikor Lusavoriç (St. Gregory the Illuminator) was taken down and those who had their dead buried here were given a certain amount of time to transfer their remains. Most of the gravestones were used in the restoration of the new Eminönü Square designed by Prost as well as the steps of Gezi Park. The Park was beautifully arranged, adorned with trees, greenery and flowers with the limited financial means that were then available. Its spacious panoramic terraces, walkways, marble steps, sturdy and elegant benches, and well-kept turf fields made Gezi a center of attraction, a promenade site frequented by the populace at large. The old clubhouse was replaced by the Taksim Municipal Casino that was to host weddings, official meetings, and Republican balls. The square, redesigned along with Gezi Park, became a symbol of the Republic and gradually of Istanbul as well. Taking advantage of the slope on the Cumhuriyet Avenue side, shops and spaces for an art gallery and cafeteria were built. In 1967, the Beyoğlu Marriage Office and a clubhouse with a wedding hall were added to these.

The park was planned as a green space stretching from Gezi in Taksim to Maçka Park and the hills of Dolmabahçe through a pedestrian walkway behind the Divan Hotel, encompassing the entire property now belonging to the Hilton. According to plan, this area was also to contain a Sports and Exhibition Center (Spor Sergi Sarayı) and Open Air Theatre designed by Aron Angel, municipal consultant serving as Prost's assistant. Yet in time, the sites reserved for green spaces were allotted to hotels on grounds that those coming to Istanbul needed accommodation. In 1952, under the government of Adnan Menderes who had major projects in mind for Istanbul, a decision was made to build the Hilton on the lands of the park, and Aron Angel resigned, objecting to the construction of a hotel in this area they had taken great pains to seize for public use and convert into green space under wartime conditions. The building sponsored by the State Retirement Fund (Emekli Sandığı) was completed in 1955, and the Hilton opened its doors with a grandiose ceremony in which hotel manager Conrad Hilton was

awarded the title of honorary citizenship. The Sheraton (now Ceylan Intercontinental) became the second hotel to rise in the park's grounds after the Hilton.

THE GEZİ PARK PROTESTS

The time period ranging from the night construction machines entered Gezi Park on the 27th of May 2013 to the vacating of the park on the eve of the 15th of June marks a turning point in Turkey's history. The Gezi Park Protests were a movement of note for having brought together different generations as well as political organizations that do not easily mix. This was a movement that involved the spontaneous, civil and political mobilization, without any party affiliation, of diverse crowds claiming to be struggling for their dignity against a government they saw as becoming gradually more authoritarian. It was centered, among other things, on an urban sensibility regarding the use and transformation of public space, and the protection of architectural heritage.

The process leading up to the revolt may be summarized as such: On the 11th of May, 52 people lost their lives in a bomb attack in Reyhanlı, located on the Syrian border. Violent police intervention turned Tak-sim into a battlefield on the 1st of May and Beşiktaş on the day of the league's last football game. Streets were bathed in tear gas at every smallest sign of a demonstration. Filmmakers protesting the transformation of the Historic Emek Movie Theater into a shopping mall were dragged to the ground. The third Bosphorus bridge that would entirely decimate Istanbul's forests was given the name 'Yavuz Sultan Selim', a figure renowned for Alevi massacres. Legislation restricting the sale of alcoholic beverages was approved by Parliament. Turkish Airlines (THY) workers started a strike under heavy police blockade. In the wake of the constitutional referendum issues ranging from discussions of an abortion ban to radical changes to the educational system, from lawsuits that wound the conscience to imprisoned journalists and students, from attempts to construct electric dams on every single stream across Turkey met with great resistance to the uniformity created in the media, from obstacles placed before union organizing to the

insecurity born of flexible working conditions and the sub-contracting system gave everyone a reason for taking to the streets.

The state of increasing oppression manifested itself in the insistence on large urban projects as well. The project for the rebuilding of the Artillery Barracks (Topçu Kışlası) in Gezi Park, hence opening it to construction, was submitted directly to the Ministry of Cultural Affairs upon Prime Minister Erdoğan's personal orders, effectively by-passing the Istanbul Metropolitan Municipality Council. The Istanbul No.2 Regional Board for the Protection of Cultural and Natural Assets unanimously rejected the project, deeming the reconstruction of the barracks inappropriate on grounds that "Gezi was witness to history". The Prime Minister ignored the board's decision, saying "those who reject will be rejected". The project was hence taken to the High Commission for the Protection of Cultural and Natural Assets in Ankara, which overturned the decision of the regional board and, following the Prime Minister's orders, gave its approval to the Artillery Barracks.

Initially wary of public reaction, the local enforcers of government power, with the then-Mayor of Istanbul Kadir Topbaş in particular, began announcing that the Artillery Barracks would be a center of culture and arts. Yet the Prime Minister denied this as well, and come the end of April 2013 stated the following: "What had we said then? We said, 'it will be built', and look now it is. This, of course, will not serve as military barracks; but perhaps a shopping mall or a residential complex." When bulldozers entered Gezi Park towards the end of May and attempted to uproot trees it became even more apparent that the Prime Minister was determined to carry on even though legal processes were yet ongoing.

A Chronology of the Gezi Park Protests

At 10.00 pm Monday night on the 27th of May construction machines entered Gezi Park from the Divan Hotel side, uprooting five trees. People who hence gathered, succeeded in halting the demolition, and decided to stay and keep watch overnight. The demolition team returned

the next day around noon. The police launched its first tear gas attack, and this was when the photograph of “the woman/lady in red” was taken, causing widespread indignation. Member of Parliament from the BDP (Peace and Democracy Party) Sırrı Süreyya Önder stood in front of the construction machines and asked to see a permit, upon which the demolition was halted once more. Unions, chambers and MPs came on solidarity visits. Prime Minister Erdoğan spoke about Gezi in the foundation-laying ceremony for the third bridge held on Wednesday, May 29th, saying: “No matter what you do, our decision is final.” Protestors’ tents were set up once again in the park; seedlings were planted in place of the uprooted trees. At 05.00 am the next day immediately after the morning call to prayer, the police attacked those sleeping here using tear gas. Municipal guards set protestors’ tents on fire, and three more trees were taken down. Upon these developments, tens of thousands of people flocked to Gezi Park in the evening, turning the park into a site of festivities.

This, however, was followed by an even more intense attack at 05.00 am on the morning of Friday, May 31st, despite the crowd of over 3 thousand people present, and the park was brought under full police occupation. At 01.00 pm the police brutally assaulted a large group staging a sit-in watching the Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey (DİSK) make a press statement in Taksim Square. As this senseless police violence escalated in Taksim and the streets surrounding İstiklal Avenue, the number of those gathering in the area kept multiplying. The Istanbul 6th Administrative Court ruled to stay the execution of the Artillery Barracks project. Since what was in question was a downright unjust “attack”, the more police brutality intensified and mainstream media turned a blind eye to this mass oppression, the greater the public reaction. All of Istanbul’s districts, including Kadıköy where inhabitants’ right to transportation was obstructed, rose up and marched to Taksim, which now resembled a battlefield completely submerged under a cloud of tear gas. While the sound of banging pots and pans began rising from homes in certain neighbourhoods of Istanbul, all soccer fan groups united in response to Çarşı’s (the fan group

of the Beşiktaş team) call, and 2 million tweets were posted under the hashtag #direngeziparki (i.e. “resist Gezi Park”).

On Saturday, June 1st, clashes in the vicinity of Taksim continued non-stop as tens of thousands resisted until the morning under heavy tear gas in İstiklal, Tarlabası, Harbiye and Gümüşsuyu. The police, which continued its offensive in the square after protestors managed to enter Gezi Park, abandoned Taksim towards the evening, leaving behind their vehicles and equipment. While the tens of thousands out on the streets looked to celebrate the stateless days of Gezi Park, Taksim and İstiklal Avenue, police attacks in Beşiktaş reached unprecedented dimensions.

As efforts towards organizing, coordination, establishing a kitchen, infirmary, and settling were ongoing in Gezi, reports of clashes kept coming from Beşiktaş and various other neighbourhoods in Istanbul, as well as many cities across Turkey. The Bezm-i Âlem Mosque in Dolmabahçe became a de facto infirmary. In Ümraniye, Mehmet Ayvaltaş lost his life having been hit by a taxi cab that drove into the crowd. Targeted rubber bullets began taking people’s eyes out. In Eskişehir, Ali İsmail Korkmaz was ambushed and clubbed by a group of police officers and civilians. CNN Turk’s choice to air penguin documentaries at the height of clashes became a manifestation of the state of the media in Turkey.

Confrontations with the police continued on Monday, June 3rd, in Beşiktaş, while the struggle in Ankara intensified and hundreds were arrested. In İzmir, civilian-looking types wielding nail-studded clubs joined the ranks of police officers. In Hatay’s Armutlu district, 22-year-old Abdullah Cömert lost his life as a result of a blow he received during a police attack. Remarking on the difficulty of “keeping his 50% at home”, Erdoğan embarked on a four-day visit to North Africa. The number of protestors in front of the NTV building reached thousands. The following day saw an increase in clashes in Beşiktaş and the Gazi neighbourhood, as well as Ankara, Dersim and İzmir.

On Wednesday, the 5th of June, the Confederation of Public Workers' Unions (KESK), DİSK, the Turkish Medical Association (TİTB) and the Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects (TMMOB) declared a one-day strike; and people took to the streets across the country. While those on strike were attacked in Ankara, protestors were nearly lynched in Rize. In Adana, police captain Mustafa Sarı fell while chasing protestors and lost his life. The Taksim Solidarity Platform, composed of neighbourhood associations, unions, professional chambers and political parties, actively involved since the beginning of the protests and advocating for the community to have a say in the fate of the area ever since the Taksim Square Pedestrianization Project was approved by the High Commission for the Protection of Cultural and Natural Assets in 2012, conveyed its demands to Bülent Arınç:

1. Gezi must remain a park.
2. All those responsible, particularly the Governors and Police Chiefs of Istanbul, Ankara and Hatay must be removed from duty.
3. The use of tear gas and similar substances must be banned.
4. All of those detained must be released immediately.
5. All bans on meetings, demonstrations and protests in public squares across Turkey must be lifted and the imposition of de facto restrictions prevented.

On Friday, June 7th, Erdoğan held what he called “the interest rate lobby” responsible for the incidents taking place. A vegetable garden was set up in Gezi. Anti-Capitalist Muslims prayed the Juma (Friday prayer) in the park. On Saturday, June 8th Taksim Square experienced one of its most crowded days upon the call of Beşiktaş, Fenerbahçe and Galatasaray fan groups. The park's newspaper *Gezi Postası* started coming out, and Gezi Radio began broadcasting. On the 10th of June it was confirmed that 26-year-old Ethem Sarısülük had been wounded by a police bullet in Ankara. *Yeni Şafak* (“New Dawn”) newspaper targeted Mehmet Ali Alabora in a harsh defamation campaign against his play “Mi Minor”.

The police entered Taksim Square in a cloud of tear gas early in the morning of Tuesday June 11th, clearing out the barricades. The Atatürk Cultural Center (AKM) and monument in Taksim were cleared of all

banners and flags Erdoğan had deemed “pieces of rags”, and two gigantic Turkish flags as well as a picture of Atatürk were hung on the Cultural Center instead. Despite Governor Mutlu’s assurances to the contrary, the police entered Gezi Park deploying tear gas. 75 lawyers gathered in protest of these developments in the Çağlayan Courthouse were taken under police custody. The next day, global channels such as CNN and the BBC devoted hours of broadcasting to Gezi Park.

On Thursday, June 13th, the European Parliament ratified a resolution on Gezi Park, warning the AKP government. Upon the Governor’s threatening words urging families to “take their children home” since he could not “guarantee their safety”, mothers came to Gezi and formed a human chain in solidarity with demonstrators here. On Friday, June 14th as Governor of Istanbul Hüseyin Avni Mutlu was in a meeting he announced over Twitter with certain young participants of the Gezi protests, Erdoğan met with the Taksim Solidarity Platform. It later turned out that he had left the table flaring up at DİSK General Secretary Arzu Çerkezoğlu, whom he would call an “extremist unionist”. The BBC suspended its partnership with NTV due to the broadcasting approach it adopted during the Gezi Park Protests. Ethem Sarısülük, whose brain death had occurred two days earlier, lost his life.

On Saturday, June 15th, Erdoğan said the following in the first of the “Respect for the National Will” rallies held in Sincan, Ankara: “We have a rally in Istanbul tomorrow. Either Taksim Square is empty by then, or our security forces will know how to clear it out.” Taking Erdoğan’s words to mean that there would be no police intervention over the following 24 hours, all sorts of people – the young and the elderly, men and women – continued flooding the park. Briefing its constituents and the public at large on the content of its meeting with Erdoğan, the Taksim Solidarity Platform began awaiting the consensus to be reached in park forums. Just as an agreement on moving forward with a single solidarity tent was about to be reached, the police began its attack at 20.50 in the midst of a busy Saturday night, following warning announcements made from in front of the Atatürk Cultural Center. Advancing tossing tear gas canisters to and fro, the police pushed the

crowd back towards Harbiye, smashing apart everything and anything that crossed their paths. Infirmaries and indoor spaces – especially the Divan Hotel whose doors had been open to those injured since the very first day – were gassed. Doctors were handcuffed and arrested. The gendarmerie too took part in the intervention.

On Sunday, the 16th of June, riots and resistance continued around Taksim, in Nişantaşı and Beşiktaş, and in other parts of Istanbul. As crowds kept trying to gather and as the methods and composition of tear gas employed by the police kept becoming harsher, AKP's second Istanbul rally was held in Kazlıçeşme. According to the toll announced by the Turkish Medical Association, 5 people had lost their lives, 7822 had reported to infirmaries and hospitals with injuries – 59 of which were critical, 63 were critically injured, 106 suffered head trauma, 11 lost an eye and 1 person had to have their spleen removed.

A variety of political organizations and individuals voiced their demands for days in Gezi. The diversity of the range of participants was notable: socialists, anarchists, environmentalists, students, feminists, LGBTI+s, Kurds, Alevis, Anti-capitalist Muslims, Armenians, football fans, workers, union members, *ulusalcı* neo-nationalists, Kemalists... The neoliberal and neoconservative policies implemented by AKP governments had negatively impacted many, and the Gezi Uprising became how large segments of society voiced this discontent. It was not, in fact, at all expected for the Gezi Park protests taking place in a city such as Istanbul, home to some kind of demonstration on a daily basis, to turn into a mass movement of this sort on a nationwide scale.

Perhaps the most important aspect of Gezi was that it brought together groups that would normally never mix: Kurds and neo-nationalists with their Turkish flags, football fans with their sexist and homophobic swearing and feminists and LGBTI+s – it is possible to say that the visibility of organized leftist groups disturbed individuals, but different groups and individuals were still side by side in Gezi as part of an “emergency alliance”. They existed together in a space without State,

continually negotiating, debating and supporting each other. Drawing on the collective memory and popular culture repertoire of youth born in the 90s, the movement came to showcase both the determining role played by social media in societal events, rendered more widespread with the use of smartphones, and the anonymization of humour through graffiti, performances and witty online jokes as the principal mode of expressing any criticism of power...

Following the Gezi Uprising, Beyoğlu slowly returned to its days of tear gas and even rubber bullets. In the meanwhile, park forums were held in many of Istanbul's neighbourhoods and in towns across Turkey. With its anti-militarist and anti-authoritarian character, Gezi instigated a rethinking of notions such as the commons, public sphere and democracy.

The magnitude of the revolt continued alarming the government, and both the park and Taksim Square were closed off to the public on the anniversaries of the Gezi protests and on every 1st of May. Insisting on regarding Gezi as a conspiracy against his person, Erdoğan did not forget to mention constructing the Artillery Barracks even in a speech he made the day after the 15th of July coup attempt in 2016. One result of Gezi was that people began showing greater care for the park and trees elsewhere. The fact that the city was turning into a concrete desert, causing severe weather phenomena, created public awareness for the protection of parks and trees. The Municipality was, for instance, forced to emphasize that it was to “transfer” trees rather than cut them down for the construction of a tunnel crossing under Maçka Park. A website titled geziparkimiz.net was launched in order to keep record of the trees in Gezi.

The demolition of the Artillery Barracks was of course, in its day, a symbol of the start of a new era and its values. Its reconstruction too carries meanings beyond simply the restoration of a cultural asset. It serves as an indication of the quarrel with the Republican era. The Taksim Barracks may be considered an interesting example of late

Ottoman architecture, but it is neither a structure representative of the Ottoman civilization nor one symbolic of the city or a certain period, nor does it occupy a significant place in urban memory. In tearing down buildings that *do* hold such significance in terms of memory as in the case of the Emek Movie Theater, while on the other hand attempting to reconstruct barracks that do not, the AKP makes clear that its priority is not to preserve memory, but achieve political and economic gain.

3. İSTİKLAL AVENUE

Stretching from Taksim Square to the Tunnel (Tünel) area, İstiklal Avenue is 1400 m in length. Its midpoint is considered to be Galatasaray Square, where the “50th Anniversary of the Republic” monument is located. An area closed to traffic since 1990, the avenue is crowded at almost all hours of the day and remains vibrant despite its changing profile. Currently home to many clothing stores, restaurants, cafés, banks, consulates and cultural venues, the avenue has undergone serious transformations over the years.

Its name prior to 1927 was “Cadde-i Kebir” (i.e. “Grand Avenue”) in Ottoman Turkish, and “Grand Rue de Pera”, meaning the main road of Pera, in French. “Pera” is the Greek word for “the other side”, “across” or “beyond”. It took on this name for being located across the Golden Horn, on the other side of the historic peninsula. “Beyoğlu” (literally, “Son of the Lord”), which is the name used by Turks, most probably comes from the fact that in the time of Sultan Suleiman, Gritti, son of the Venetian ambassador, had a mansion in this area full of orchards and vineyards.

A Byzantine neighbourhood, Pera gained its historic importance as a Genoese colony. Starting from the 14th century it became the point of Eastern passage for the Western Mediterranean, and remained as such after the city fell into Ottoman hands. The Ottomans relocated a couple of Latin Catholic churches within the city walls to Pera, and, as diplomatic relationships with Western states developed, gave

them land here to establish consulates. Business places, religious and educational institutions, and more were constructed in the vicinity of these consulates, and as the West strengthened its position following the industrial revolution, Pera became the point of entry for goods – and, in fact, customs – coming in from the West. Pera – Beyoğlu, that is – was at the heart of innovations brought by the Imperial Edict of Reorganization (Tanzimat Fermanı -1839), and of the increasing influence of non-Muslims and Westerners in general within Ottoman society. Grand Rue de Pera was, therefore, the most “Western” face of the empire both architecturally and demographically, and in terms of life style. Two great fires in the district in 1830 and 1871 resulted in the destruction of more than 3 thousand structures, giving the newly rich an opportunity to have fancy mansions built.

The avenue experienced its heyday in the first thirty years of the Republic. Filling up with restaurants, patisseries, cafés, theaters, cinema halls and hotels, it became the symbol of modernization and Westernization. Then, the avenue’s “European” and cosmopolitan character began to suffer due to the government’s intensifying anti-minority policies in the wake of World War II, the pogrom of 6-7 September 1955, and rising tensions between Turks and Greeks in Cyprus. As internal migration increased and the newly arriving poor settled in abandoned buildings in this area, İstiklal Avenue came to be associated with poverty, crime, drugs and prostitution. Pedestrianized and closed to vehicular traffic in 1990, the avenue began gentrifying once more as the tram operating between Taksim and Tünel (Tunnel) until 1961 was brought back into service, as well as with the influence of artists taking up residence in the neighbourhoods of Asmalı Mescit, Galata and Cihangir. This gave rise to its revitalization, and entertainment venues, cafés, restaurants and boutiques sprouted up all over again. With a combination of this dynamism, the heavy migrant population in its environs and urban poverty, İstiklal Avenue took on a unique and distinctively heterogeneous identity of its own.

Impacted by global urbanization processes in Istanbul, İstiklal Avenue underwent yet another spatial transformation in the 2000s. This area, seeing almost 2 million people daily, attracted domestic and foreign real estate investments. Big name brands opened showcase stores and cultural centers were established with corporate sponsorship. Resulting in the closure of many shops and spaces that had become emblematic of the neighbourhood, this process brought about the rapid disintegration of the avenue's unique, hybrid constitution. The construction of the Demirören Shopping Mall, the clearing out of the Cercle d'Orient building and demolition of the Emek Movie Theater, the forced relocation of İnci Patisserie and Robinson Crusoe bookstore, the closure of Rebul Pharmacy along with the evacuation of century-old second-hand bookseller Librairie de Péra located in Tünel square, of Kelebek Korse (corset shop) and Rumeli Inn (arcade) became the most prominent markers of the transformation taking place. The number of shops from the old days on the avenue dwindled down. AKP's gain-oriented policies expediting the eviction of tenants over ten years, when combined with regulations restricting alcohol and bans on outdoor tables and chairs for restaurants and cafés, became one of the factors sparking the Gezi Uprising, and it was İstiklal Avenue that ended up most directly affected by all of this. As it was from the Gezi Uprising as well...

In the immediate aftermath of the Gezi Protests, the avenue retained its liveliness for a while longer and even hosted the most crowded Pride Parade of its history. Yet later on, the government's forceful interventions in every slightest gathering for a press declaration of the social opposition in Gezi, Taksim Square or İstiklal, immersing the area in tear gas, began deterring people from coming to these places. Frequent terror attacks – with links to the war in Syria – occurring after the Suruç Massacre of July 20, 2015, led to the further desertion of places that risked being targets such as Taksim and İstiklal, and certain businesses closed down as a result. A suicide bomb attack taking place on the avenue on the 19th of March 2016 took the lives of four people, and 39 were injured.

It was 2010 by the time Taksim Square was reopened to 1st of May celebrations, to which it had remained closed off since 1977. Even then, the AKP government only allowed May 1st to be celebrated here for three years, and the ban was re-imposed in 2013. The harsh police intervention that took place that year was among the incidents sparking the Gezi Uprising. The fact that the square and all streets leading to İstiklal are blocked off by heavily armed police officers and their vehicles on every 1st of May and the anniversaries of Gezi since 2013, and on the day of the Pride Parade as well since 2015 has seriously damaged the avenue's identity as the site for the self-expression of the social opposition.

Terror attacks, the apparent clampdown on all kinds of opposition, and the 2016 coup attempt resulted in stopping the flow of tourists from the West to Turkey and to İstiklal Avenue as well. They were replaced by Arabs: the middle-class tourists mostly from Gulf countries, Lebanon, Iran and Iraq and the Syrian refugees serving them all came to be lumped under the general category of "Arab" by many a resident of Turkey, and for some their presence became a reason to altogether avoid Taksim and İstiklal.

The transformation of spaces so as to meet the expectations and demand of Arab tourists, the concretization of the square with its potted trees, weird-looking fountains, and crude led lighting, the obvious disregard of public interest in projects such as Demirören, Grand Pera and Narmanlı, the closing down of the Atatürk Cultural Center, the City Theater, Muammer Karaca Cultural Center, and cinemas such as Alkazar, Emek and Sinepop as well as certain long-standing entertainment spaces caused university youth and upper-middle classes hanging out in Beyoğlu to shift towards Beşiktaş and Kadıköy instead. For those attempting to overcome police barriers to take part in Pride Parades and for feminists participating in exuberant Night Marches on every 8th of March, on the other hand, İstiklal continues being the one and only address despite this destruction of its identity, accumulated experience and social memory.

İstiklal Avenue and Feminism

The Gezi Protests beginning towards the end of May 2013 was a social movement in which the presence and voice of women found considerable space. One of the tents set up in Gezi belonged to feminists, and women wrote their demands on a board put up here: “Stop at home, stop the world”, “AKP keep your hands off my life”, “Don’t swear at women, fags and sluts”, “Resist with tenacity, not with swear words”. These slogans were also chanted in the march that took place on İstiklal during the Gezi Resistance.

Not only in Gezi but all over Turkey at least half of the millions participating in the resistance were women, and these women with different identity backgrounds, part of organized groups or simply there as individuals, all struggled together against the AKP’s increasing pressure. The AKP government had been drawing adverse reactions for quite a while with its rhetoric and policies negatively impacting women’s lives. The precautionary measures necessary were not being taken even though approximately three women were murdered by male acquaintances on a daily basis, and the government was discursively reproducing legitimizing grounds for this violence. In 2012, a near-total ban on abortion had been brought up, and though the government backed down on this due to pressure from women serious barriers to access were imposed in practice, thus effectively enforcing the government’s call for ‘three children’. Approaching women’s labour from a neoliberal perspective, policies such as foregrounding flexible work were generalized in order for women to work as cheap labour outside the home as well as inside as traditional caregivers. In addition to all of this, the government’s rhetoric dismissing gender equality from a religious perspective, and the increasingly definitive role played by religion in shaping the educational system and life of society became main points of objection for women in marches on İstiklal Street during and after Gezi.

Women were also important symbols of the Gezi Resistance as in the examples of the “Woman in Red” and “Woman in Black”. Not only did they struggle against police violence, but they also took initiative in order to transform the patriarchal language of the protests. On the 4th of June, they erased sexist, homophobic slogans off of the walls around Gezi Park and İstiklal Avenue, painting over swear words and drawing the feminist symbol instead. Upon news that a woman wearing a headscarf had been harassed in Kabataş – later turned out to be a hoax – they gathered on the 7th of June and marched from Kabataş to Gezi Park chanting “Resist with tenacity, not with swear words”, “Keep your hands off my body, my headscarf, my identity”, and “The nights, the streets, the squares and mosques are ours”. On the 8th of June they held a workshop to generate alternative, non-sexist swear words. On the 13th of June, after statements by Hüseyin Avni Mutlu, Governor of Istanbul at the time, and then Prime Minister Erdoğan for mothers to “pull their children out of Gezi”, they formed a human chain and carried a banner saying “Dear mothers of cops, pull your children out of the park”. With this alternative approach to motherhood, which is the only role the state sees fit for them, they elaborated on the role of motherhood as an active part of the resistance.

The second wave women’s movement in Turkey (the movement organized in the late Ottoman period around certain publications demanding education and employment rights is known as the first wave) started with a group of women coming together in consciousness-raising groups in the oppressive environment of the 1980 military coup to discuss feminist literature. In these groups meeting in Istanbul, Ankara and İzmir in particular, women first began questioning the patriarchal structure of the leftist movement they themselves were part of. This is when *Kaktüs* (“Cactus”) and *Pazartesi* (“Monday”) started coming out as independent feminist magazines. The first large protest was held against violence to women held in Kadıköy’s Yoğurtçu Park in 1987 under the heading “Campaign Against Battery”. This was also the first mass protest to take place in the wake of the 1980 coup. The opening of women’s shelters in the early 1990s also became one of the driving

forces behind the women's movement. Initially limited to large cities, the movement later spread to many towns across Turkey and grew with organized structures such as non-governmental organizations, independent groups, and publishing houses. Organizations working on violence against women, abortion, rape, sexual harassment, and women's political representation achieved important amendments to the criminal and civil code as a result of struggles waged over many years.

The spaces in which women voice their demands for rights regarding their bodies and identities are and have mostly been Taksim's İstiklal Avenue and Kadıköy. As the only women's group formed out of the Gezi Resistance and as one that meets at the site of Turkey's very first feminist protest – i.e. in Yoğurtçu Park, the Women's Forum still continues its weekly gatherings in 2018. The largest mass marches to take place on İstiklal Avenue, on the other hand, occur on the 8th of March International Women's Day and on the 25th of November, which is the International Day for the Elimination of Violence Against Women. Though transformations in Taksim and İstiklal have affected women's organizations as well and despite the fact that they have preferred Kadıköy or at times Beşiktaş for certain demonstrations, İstiklal has always been the singular address of the Night Marches on the 8th of March. The 16th Feminist Night March held in 2018 became a powerful and collective objection voiced together by women against the repressive atmosphere in the country. *New York Times* featured on its front-page an image of the jubilant feminist crowd filling the avenue. The presence of a growing crowd over the years, and especially the spirited participation of young women have renewed hopes of an exit from the current authoritarian regime.

İstiklal Avenue and the LGBTI+ movement

Beyoğlu and İstiklal Avenue has always been an important gathering spot for LGBTI+ individuals. The bars and clubs in Taksim, Gezi Park and İstiklal itself were socializing spaces and “cruising” areas for gays. Hence, resistance and self-organizing naturally also took shape here.

The first instance was in 1987 when a couple of gay men and a trans woman started a hunger strike against police violence on the steps of Gezi Park facing the Tarlabaşı Boulevard. This hunger strike was organized in response to acts of torture perpetrated in the second half of the 1980s by the Beyoğlu Police Department, as it forcibly cut the hair of, undressed, and revealed to the press the identities of trans women taken under custody during police operations in Sormagir, Kazancı and Pürtelaş streets in order to drive them away from the Taksim area.

A more visible LGBTI+ movement emerged in the 1990s. The movement's first organization, LambdaIstanbul was established in Istanbul in 1993, and the second, Kaos GL, in Ankara in 1994. Lambda mobilized in response to a ban by the governor's office preventing an international gay lesbian conference planned to take place in Istanbul on July 2-4. That same year, the group began holding meetings in Club Prive for a sharing of ideas between non-heterosexual individuals in order to develop a common discourse based on their experiences. Yet these meetings were usually cut short due to police repression. Despite all of this pressure, weekly meetings held in different venues kept bringing together LGBTI+s. The Pride conference was once again banned in 1995.

The first Istanbul Pride was held on the last Sunday of June, 2003, with Lambda's efforts. Participation remained limited as around 50 people showed up. Turkey was the first majority Muslim country to have a Pride Parade organized. The LGBTI+ movement gradually increased in visibility, and participation in the march in following years rose exponentially. In 2010, 5 thousand people were at the Istanbul Pride Parade. In 2011 this number reached 15 thousand, and that year İstiklal Avenue ended up being the scene of the most crowded Pride in all of South Eastern Europe. As of 2009, Trans Pride Parades also started being organized, once again on İstiklal.

The most heavily attended Istanbul Pride Parade up to date, on the other hand, was the one that took place on the 30th of June 2013, right on the heels of the Gezi Uprising. With a hundred thousand people partic-

ipating in the march, the chants of the Gezi protests and those of the LGBTI+ movement blended in with each other. It was a combination of the motivation sparked by Gezi and the active role this movement had taken there that led to the participation of such a multitude of people. As of 2015, the Governor's Office began denying permission to these parades. The march in 2015 was banned on grounds that it was Ramadan, and the police attacked tens of thousands of people using tear gas, rubber bullets and water cannons. The Istanbul Pride Week Committee called on the crowd to remain in Beyoğlu and make noise banging pots and pans wherever they may be. Similarly, resistance against the ban in 2016 took the form of everyone reading the press release in their own location. In 2017 the police yet again prevented the parade blocking off all streets leading onto İstiklal. Some LGBTI+ activists gathered in side streets and chanted "Love, love, freedom; hate, stay away!" Though the parade in 2018 was once again banned by the governor's office on grounds of "the possibility of undesirable incidents" hundreds of people assembled on Mis Street, and the statement to the press was read out.

Beyoğlu, Taksim and İstiklal Avenue have always constituted a space in which LGBTI+ individuals excluded from society have felt comparatively more comfortable, and been able to exist and struggle together in solidarity. Lambda's office was, until recently, always located in some street close to İstiklal Avenue. Organizing meetings used to take place in cafés, homes and the spaces of other political entities within this neighbourhood. The banning of the Pride Parade since 2015, the pressures faced by the social opposition, and the changing scene in Beyoğlu have resulted in a transformation of both the movement as a whole as well as in terms of its presence in Beyoğlu. LGBTI+ activism has spread across other neighbourhoods and universities, hence assuming a more fragmented character.

4. EMEK MOVIE THEATER

The story of the building complex at the point where İstiklal Avenue meets Yeşilçam Street is one that informs us both of the entertainment culture of the Republican era and the transfer of wealth through the imposition of a Capital Levy (also known as “Wealth Tax” or “Capital Tax”), as well as of the gain-oriented transformation taking place of late and struggles waged against this. The building complex is composed of the Cercle d’Orient building facing the street, the cinemas Emek (the former Melek), İpek (formerly Opera, then the New Comedy Theater /Yeni Komedi Tiyatrosu) and Rüya (formerly Artistik, then Sümer, and later Küçük Emek – i.e. “Little Emek”) previously located in its inner courtyard area, and two apartment buildings (İsketinj and Melek). This structure was commissioned in 1884 to architect Alexandre Vallauray, also responsible for the design of the Ottoman Bank building, by Armenian statesman Abraham Eramyan Pasha, an important actor in the relations between the Ottoman State and Egypt. Former private secretary in Kavalalı’s palace in Egypt, close friend to Sultan Abdulaziz, with native proficiency in Turkish and Arabic, and fluent in French, Abraham Pasha was a prominent figure within Beyoğlu’s high-society circles. He is known to have served as member of the Assembly of Notables during the First Constitutional Era (1. Meşrutiyet), and as member of the Civil Affairs Chamber of the Council of State (“Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi”) under Sultan Abdulhamid.

In order to achieve the pomp and splendour befitting Abraham Pasha, Vallauray designed a five-storey, horizontal structure in the neoclassical style with prominent baroque elements stretching for an entire 45 meters along İstiklal Avenue. The most definitive features of the façade embellished with pilasters are considered to be its engaged columns and the grinning devil figure between two angels.

The building initially housed the Club des Chasseurs de Constantinople (Istanbul Hunters Club). Young club member diplomats going out on hunts on Abraham Pasha’s estate in Büyükdere would bring their

catch to the restaurant here. The space in which movie theaters and apartment buildings were later to be constructed used to be the club's garden, where there would be horse-riding in the mornings. Members of the Hunters Club and later the Grand Club (Büyük Kulüp) would park their horse carriages here. Off-limits to non-members, the Grand Club kept attracting the membership of the upper echelons of Ottoman society, senior officials and Istanbul's elite. Renting two storeys to the club, Abraham Pasha kept his private apartments on the mezzanine floor. Luxury stores were opened on the ground floor. In no time the building became one of Beyoğlu's liveliest and most bustling places, evoking curiosity and public interest.

Famous for his affection for hunting, dabbling in the stock market, and gambling, Abraham Pasha began experiencing financial difficulties before long and, according to the records of the Ottoman Bank, took out loans twice mortgaging the Cercle d'Orient building as collateral. In time becoming unable to pay off his debts, he ended up having to hand over the building in 1898. In 1919, immediately after Abraham Pasha's death, the Ottoman Bank sold the Cercle d'Orient to a stockbroker by the name of Manouk Manoukian in return for 108,000 pounds. The ownership of the building and its inner courtyard later passed on to H. Arditi and A. Saltiel, and Abraham Pasha's private apartments were converted into nightclubs run by Russians arriving in Istanbul in the wake of the Bolshevik Revolution.

Skating Palace was the first edifice to be built in the building's courtyard presumably around 1909-1912, and it was used for skating purposes. In 1918 this was converted into a laid-back, shabby chic theater space called the "New Theater" (Yeni Tiyatro). Operetta Ensembles from Vienna usually performed here. The İskentinj building located in this spot took its name from the word "skating".

In 1924, the Opera Cinema opened right behind the Cercle d'Orient building. It served the public as the Opera Cinema from 1924 to 1932, then as the İpek Movie Theater from 1932 to 1955, and later as the

City Theater Comedy Stage (Şehir Tiyatroları Komedi Sahnesi). The Opera Cinema was opened by Mehmet Rauf Sirman and Cemal Pekin (the original founders of the company known as Özen Film today, then called Opera Film) in partnership with fabric merchant Papayanopoulos. Their agreement with Saltiel and Arditi was that these three would have the building constructed and would not pay rent for 10 years. Its architect was that of the other two cinemas, Rafael Alguadiş. In this gilded grand salon, with walls adorned by the artworks of Russian painters, guests were welcomed by tuxedoed personnel, and American movies were shown with the accompaniment of the Arnoldi orchestra. When the cinema was handed over to the İpekçi family in 1932, they changed its name to İpek. It suffered a fire in 1967 while being used as the Comedy Stage by the City Theater, and was renovated and reopened in 1968. It was left in a dilapidated state following a fire starting in a textile workshop within the compound towards the end of the 1970s, and the shutters of its entrance right next to the Emek Movie Theater remained closed for many long years.

The Rüya (“Dream”) Movie Theater located behind Emek was initially opened as Artistik, under the same conditions as the Opera Cinema – meaning this was also commissioned to architect Alguadiş by Sirman and Pekin who were to be exempt of rent for 10 years. This cinema, with its two balconies, velvet curtain and velvet-coated balcony railings, had its name changed to Sümer within the framework of the nationalization of names. In 1958, Emek Film reopened the renovated Melek Cinema as Emek, and Sümer Cinema as Küçük Melek (“Little Melek”). Remaining closed for a while in the 1962-63 season, Küçük Melek then reopened as Rüya and began showing Turkish films. It later got caught up in the sex film frenzy of the mid-1970s.

In 1924, 600-seated Melek Cinema was built in the mid-section of the courtyard by architect Alguadiş. The theater took its name from the art nouveau style yellow-orange coloured angel sculptures on both sides of the film curtain, and from the Melek Apartment building – which was the mandatory entrance into the cinema. The idea of opening a

cinema hall here belonged to İhsan İpekçi, who saw how profitable the film sector was as he studied commerce in Berlin. Also father to former minister of foreign affairs, İsmail Cem, İpekçi opened the Melek Cinema after taking on the management of the Elhamra (“Alhambra”) Cinema in Beyoğlu. This was one of Beyoğlu’s most grandiose halls with its baroque and rococo style ceiling decorations, and its steep incline rendering the screen easily visible from everywhere. Melek served as one of İpek Film’s most important theaters over many long years. It hosted stately galas attended in ball gowns and tailcoats. In the 1940s and 50s it was mostly American films and musicals that were shown here – so much so that the greatest box-office success of the period was *Gone with the Wind*.

When the Capital Tax imposed in 1945 caused the bankruptcy of non-Muslim owners Arditi and Saltiel the building complex (composed, at the time, of the Melek, İpek and Sümer movie theaters, the Cercle d’Orient building with its eight ground floor shops and two cinema entrances, another shop on one side, a printing press and two residential structures) was bought by the municipality, which put it on sale in 1951 and 1956. It was finally sold in 1957 to the State Retirement Fund (Emekli Sandığı), which met the tender requirements. The İpekçi Brothers ran Melek Cinema until 1958. Later on the Retirement Fund founded Emek Film, taking on the management of the cinema and changing its name to Emek. In this period, distinctive examples of European cinema were also included in the program alongside American movies.

Filmmaker and director Turgut Demirağ was put in charge of running the theater in the 1968-69 season, and Osman and İsmet Kurtuluş took on this role from 1975 onwards. Even though karate movies were shown for a short while in order to contend with the crisis experienced as a result of the spread of the television in the mid-1970s, it generally remained a space open to non-commercial films as well. Towards the end of the 1980s, high-quality examples of Turkey’s cinema were featured once again on Emek’s screen. The theater underwent compre-

hensive restoration in 1993 and was used for the very last time in 2009. As one of the main venues and the site of the opening ceremonies of the Istanbul Film Festival for 20 years, as well as an important location for Filmekimi, the Emek Movie Theater was among the few alternatives – along with Atlas and the now non-existent Alkazar – available to those wishing to watch non-Hollywood films in cinema.

The Cercle d’Orient building on İstiklal Avenue lost its former glory at the outset of the 1970s, and became a run-of-the-mill Beyoğlu arcade. The Grand Club was relocated to the Anatolian side, the number of shops on the ground level increased, pool rooms were opened, and some of its spaces containing unique ceiling embellishments came to be used as storage areas. A fire sparked in the İpek Cinema used as a textile workshop at the end of the 1970s spread, wrecking the building. In time, only the shops at the entrance could be reopened.

In 1976, the Superior Council for Immovable Antiquities and Monuments (Gayrimenkul Eski. Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) registered both the Cercle d’Orient complex and Emek Movie Theater as protected cultural assets. In 1993, the Ministry of Culture No.1 Board for the Protection of Cultural and Natural Assets declared the area an Urban Heritage Site. In the meantime, the Retirement Fund sought to restore the building that had suffered quite heavily from the latest fire, and announced a tender in 1992 for this purpose. Kamer Construction secured the tender and signed a 25-year lease. In return, the building was to be transformed into a hotel with a carpark beneath it. The project prepared was not approved by protection boards; and, in fact, the Istanbul 2nd Administrative Court annulled it in 1999 on grounds that it did not comply with “protection principles and public interest requirements”. When the Council of Ministers declared Beyoğlu a renewal zone in 2006, the Beyoğlu Municipality prepared a project based on Law no. 5366 on “Renovating, Conserving, and Actively Using Dilapidated Historical and Cultural Immovable Assets”. The Social Security Institution and Ministry of Culture were project parties. In 2009, Kamer Construction – which had secured the Retirement Fund tender

and signed a 25-year lease in 1992 – drew up a new preliminary project, and this was approved by the Protection Board under the Ministry of Culture on the 10th of October 2009. This project, titled “Grand Pera”, involved the demolition of a series of buildings including the Emek Cinema for the exposure of the rear façade of Cercle d’Orient, considered a historical monument of the first order, and the construction of a shopping mall in the area thus opened up.

Both the first large scale protests and the trial process began in 2010. In a lawsuit filed by the Chamber of Architects, the Istanbul 9th Administrative Court unanimously ruled on the 24th of May 2010 to stay the execution of the project on grounds that “it could cause irreparable or near-irreparable damages”. The very same court, however, reversed its own stay of execution order on the 16th of November 2011 acting on a questionable expert report as well as a similarly dubious technical report. The expert report was questionable because, in fact, two of the three experts – the majority opinion, that is – had vetoed the project. The technical report approving the project was of dubious nature because Prof. Kutgün Eyüpgiller, one of the two academics who had prepared it, was consultant to Kamer Construction, while the other, Prof. Kaya Özgen, was retired and therefore did not have such signatory authority. The decision reached by the court in spite of this all eliminated the “legal bulwark” that was supposed to protect the Emek Movie Theater, and the Beyoğlu Municipality issued a construction permit for the project on the 13th of February 2013, even though the judicial process was still ongoing at the Council of State (Danıştay) level.

The fact that the block occupied by the Cercle d’Orient and Emek Movie Theater contained the best examples of a series of architectural styles and of the most advanced construction techniques employed in Istanbul from the latter half of 19th century up to the 1960s, that Emek had the most spacious interior to have reached our day from the early 20th century, and that it had largely kept to the stylistic preferences of the 1900s in terms of decorative features were the main reasons for the need to preserve the structure on site and as was.

As of April 2010, in response to the struggle waged for the Emek Movie Theater, Kamer Construction announced that it planned on carrying the inner (wall and ceiling) decorations of the theater to the fifth floor of the new building, saying they were “simply moving, not demolishing”. It was not, however, simply these decorations that made Emek important in the eyes of cinemagoers.

“We sought to protect and keep Emek alive for the sake of the film culture we were able to enjoy during festivals, at times in which we were able to break free of the kind of film-viewing imposed by commercialized cinema. In this film culture there were films that pondered and told stories about what it meant to be human, to be alive, as well as the pleasure of waiting in line together for tickets, watching films with breaths held in jam-packed halls, and talking about them afterwards... It was in order to retain this experience as human as sitting in the shade of a tree – although perhaps a more modern version, this experience brought into being by humanity itself, that we defended Emek.”
Quoted from an editorial piece written by Enis Köstepen for the 130th issue (July/August 2013) of Altyazı Monthly Cinema Magazine.

Naturally, cinemagoers did not settle for this mere “imitation”, cut off from the street and penned up in a shopping mall, having lost its independence and become a symbol of the greed for urban loot. The protests for the Emek Movie Theater took on a variety of different forms: at times a makeshift screen was set up to show films in front of Emek along with musical festivities, other times people organized vigils and held forums out on the street. All opening and closing ceremonies of the Istanbul Film Festival from 2010 onwards were marked by banners and slogans related to the demolition of Emek. On the 7th of April 2013, the police attacked a protest by thousands of cinema enthusiasts, including director Costa Gavras and actor Tuncel Kurtiz, using tear gas and pressurized water, and arrested four people. On the 14th of April an even more crowded group gathered in the same street once more. On the 20th of May 2013 the movie theater was completely demolished.

The mobilization against this demolition became the first indication of Turkey-wide protests to come against yet another construction project – the construction of the Artillery Barracks upon Gezi Park that is. The tearing down of Emek and the violent quashing of rightful public reaction against it played an important role among factors that led to the uprising in Gezi.

The police brutality in Gezi, terror attacks taking place as of the Suruç Massacre in July 2015, increasing police presence and violence, as well as the closure of small businesses and the opening of chain stores or shopping malls in their place significantly diminished the appeal of İstiklal Avenue. In the specific case of Grand Pera and Emek, however, there are also those who boycott this establishment in reaction to the demolition of a place so full of their memories.

5. GALATASARAY SQUARE

Galatasaray Square is an intersection point located almost midway between Taksim and Tünel squares. Meşrutiyet Avenue from the Tepebaşı side and the Boğazkesen Hill from Tophane meet at this crossroads. Though it occupies a relatively small plot of land, its name carries weight that cannot be measured by its surface area.

Though it takes its name from Galatasaray High School, still located in the square, it owes the special place it has come to hold in the social memory of the last 20 years to the Saturday Mothers, who meet here every Saturday at 12.00. This is why it is also known as the Saturday Square. A variety of rights-based organizations and initiatives as well as political groups protesting violations in different areas also make frequent use of this space. It is for this reason that a throng of police officers is also often present in the square for security purposes. This army is stationed here at times in order to prevent those in the square from marching elsewhere, other times to stop them from gathering in the first place. That is to say, they don't actually have much to do with people's security.

Galatasaray Square appears, in this sense, to have stolen the spotlight from Istanbul's perhaps most political square, Beyazıt, in the post-1980s. The fact that rights and identity-based movements marked the period following 1980 may have played a large part in this. The square takes its name from a barracks/school founded in 1481 in this then unpopulated area by Bayezid II in order to train Inner Palace boys/servants ("içoğlan"). In other words, the structure built here known as the Galata Palace ("Saray") lent its name to the entire neighbourhood. Today, this school has been replaced by Galatasaray High School. The Galatasaray Hammam (bath house) was also built back then for the hygiene of Palace boys studying here and to sober up drunks. The Galatasaray Post Office built in 1875 functioned as one where residents of Istanbul could access postal and phone services in a historic establishment all the way up to the 2000s. The postal affairs (such as protest wires to the Ministry of Justice and of the Interior, or solidarity messages to prisons) of demonstrations held on İstiklal Avenue were also carried out here. The quotidian relationship Istanbul's residents had with this historic space was cut off with the decision to convert the building into a museum.

The Çiçek (Flower) Passage located across from Galatasaray High is, in a way, a reference to Beyoğlu's Russian past. Just like Rejans restaurant, it belonged to white Russians migrating to Istanbul in the wake of the October Revolution. It is also possible to map out the alcohol policies of military and civil fascist, conservative administrations from Ottoman times to present by looking at the historic journey of this arcade. Galatasaray Square has, of course, its fair share of passages or arcades, which are a symbol of Ottoman modernization. One particular attribute of these arcades that make the city roamable is that they constitute the first shopping centers of Istanbul run by non-Muslims. Their hand-over to appointed trustees (kayyum) or to the Treasury is therefore an example of the Republic's transfer of capital from non-Muslims to Turks. The square also houses two sculpted monuments in a city generally devoid of these. The stories of Şadi Çalık's *50th Anniversary of the Republic (Cumhuriyet'in 50. Yılı)* and İlhan Koman's *Mediterranean*

ranean (Akdeniz) are an artistic manifestation of the clash of Islamist and Westernist politics in Turkey. Finally, of course, the tale of the Saturday Mothers – or Saturday People – appears as a historic symbol of state violence and ruthlessness, and of the impunity of state officials, but also of resistance against this, of human rights and the struggle to attain these.

GALATASARAY HIGH SCHOOL

In 1839, the first modern medical school *Tıphane* and *Cerahhane-i Amire* (the “Medical and Surgical school”) originally established in Şehzadebaşı moved to a plot of land where, for a couple of centuries, there had been a school raising boys to serve in the Inner Palace. Upon moving here the school took on the name *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane* (the Imperial School of Medicine). With the fire of 1849, however, the medical school was forced to relocate once more. “Mekteb-i Sultani” (the Imperial School) opened its doors to students here on the 1st of September 1868. This new school teaching in French and Turkish, considered a symbol of *Tanzimat* (Reorganization) era education, had 172 Muslim and 237 non-Muslim (Armenian, Latin, Greek, Jewish, Bulgarian) students in its early days. A secular school that was to give education in French was met with adverse reaction just as every other innovative step. First of all, international pressures had to be resisted. Russia, apprehensive of the spread of French influence in Ottoman lands, sent a diplomatic note on the matter. Attempts to start a Russian school of similar standing did not, however, succeed. The Pope tried to forbid the enrolment of Catholic students in Galatasaray, but was prevented upon French intervention. The Armenian Catholic Patriarch in Istanbul did, however, end up prohibiting children from his own congregation from being sent here.

Then ensued the ‘domestic and national resistance’. At first, Turkey’s Ministry of Education (Türkiye Maarifi) did not appoint the co-principal of the school for quite a long while – or rather, it withheld the permission necessary to start duty from the already appointed Turkish director. After which the Neo-Ottomans and Namık Kemal stepped

in, and the school became the target of nationalist criticism. Greeks^{1*} were displeased by the lack of Greek lessons; Jews were unwilling to send their children to a school run by a Christian principal. The Ottoman Shaykh al-Islam pronounced it against religion for Muslim and Christian youth to study together. Yet none of these were able to stop the school from teaching, for the state needed trained staff with knowledge of foreign languages, and French was still the working language of diplomacy at the time. Levantines, Armenians and Greeks called “dragomans” (interpreters) could speak Latin, Greek, English and certain Balkan languages along with French, and as such had constituted the main pillar of Ottoman Foreign Affairs. The French Revolution of 1789 had, however, impacted all multi-national empires and even nation-states, and the Greek^{2**} war of independence had followed on the heels of that of the Serbs. During this war that lasted eight years, the Ottoman administration in search of scapegoats set its sight on the dragomans, and decided that they were leaking information to the Greeks. The curtain thus fell on the era of dragomans in Ottoman Foreign Affairs. This, in turn, made an institution providing education in French a must in Ottoman lands.

Gradually increasing in number, the students of the school founded the Galatasaray Sports Club, the origins of what is now one of Turkey’s three football giants, in 1905. Sustaining severe damage in a fire in February 1907, it took until 1909 for the school’s renovation to be completed. Offering high school education alone up until then, it came to incorporate elementary and middle school education as well in 1908. Graduating 60 students in 1912, this number declined to 18 in 1915, while in 1916 the school produced no graduates whatsoever. Official history explains this as being a result of the conscription and death of

^{1*} Translator’s note: The term used here is in fact “Rum”, which signifies the Greek Orthodox community of Turkey rather than those of Greek nationality (who are called “Yunan” instead). Etymologically, it comes from the word ‘Roman’, hence referring to the Byzantine (Eastern Roman) Empire.

^{2**} t.n.: In this and the next instance the word used in Turkish is “Yunan” rather than “Rum” – the difference among which is explained in the previous footnote.

students in the Balkan and Çanakkale wars at the time, unsurprisingly failing to make any mention of Armenian Genocide victims studying there.

President of France Charles De Gaulle participated in the school's centenary celebrations in 1968. It had graduated 4717 students up until that date. Turned into an Anatolian High School in terms of status in 1975, the school was modelled so as to start at elementary level and continue through the end of university as per an agreement made with France in 1992. In 1993, both the elementary section and Galatasaray University were launched.

GALATASARAY HAMMAM

Stepping out on Turnacıbaşı Street (formerly called Su Terazisi – i.e. “Water Scales”) adjacent to Galatasaray’s wall, one encounters the Zo-grafeion (Zoğrafyon) Greek High School for Boys. This school was endowed to the Istanbul Greek community by banker Christakis Zografos in 1892. Designed by architect Pericles Photiadis (Periklis Fotiadis), it is still active today. Moving past the high school, the Galatasaray Hammam (bath house), registered as having been erected in 1715, appears at the end of the street. A facility open to the public, the bath house is said to have been in service through the night for those drinking the hours away in Beyoğlu to be able to wash themselves and sober up. The structure lost its architectural authenticity in repairs it underwent in 1965. The bath houses of Istanbul were also among the sites where the LGBTI+ scene forced underground due to certain prohibitions and barriers in the 1980s and early 1990s could carry on. The Galatasaray Hammam, however, did not play host to such gay gatherings due to its touristic character and expensive rates.

GALATASARAY POST OFFICE

Why aren't people in Istanbul able to reside in homes or dine in restaurants that date hundreds of years back? Why can't they take care of business in century-old public buildings? Why can't children study in schools established centuries ago? Many reasons may be listed here in

response, such as the lack of consideration for the historic fabric of a city so significant for its rich history, the inadequacy of protective policies and the fact that they are often violated by the hand of local administrations themselves, the absence of education or effective measures aimed at building awareness of historic heritage and its preservation, and rapid urbanization. The Beyoğlu Post Office is yet another victim of this all. Though preserved as a museum, it has completely lost its original form due to disastrous restorations it underwent.

The edifice that later became the Galatasaray Post Office facing İstiklal Avenue was built by merchant Theodor Sivacyyan in 1875 as a family residence. The building made of stone, situated upon 340 square meters of land, was composed of a basement, a ground floor, three full floors and a setback attic with a panoramic view of the Bosphorus. Sivacyyan and family lived in the top floors of this building adorned with doors imported from France and ceiling decorations applied by Italian artists, while its ground floor was occupied by a pharmaceutical lab run by Mr. Apolonatos. In 1907 Hüseyin Hasip Effendi bought the building and made it the Beyoğlu Post & Telegraph Department. The Istanbul Radio continued broadcasting out of rooms on the second floor in 1943-44. There were also British and German radio companies operating here for a while. After sustaining damage in the fire of 1977, it was repaired without remaining true to its original under the austerity measures of the period, and put back in service in 1982. Yet, a short while later, it was decided for the Galatasaray Post Office to be converted into a museum, with the building thus evacuated and the post office temporarily relocated to a building right across upon orders by the General Directorate of Postal Affairs and the Ministry. Restoration work hence began. Following a corruption-ridden restoration process that ended up disputed in court, the historic post office somehow ended up as the Galatasaray Museum. Having grown out of this museum founded by Ali Sami Yen in 1915, the Galatasaray University Culture and Art Center has been operating out of the Historic Beyoğlu Post Office at No: 90 on İstiklal Avenue since the 6th of December 2009.

One of the definitive aspects of the Galatasaray Post Office was that members of rights-based organizations waging various campaigns met here in order to send their protest wires or campaign-related post-cards. For instance: During death fasts started in 2000 within prisons against the transition to F-type cells, many lost their lives or compromised their health. The operation conducted by security forces on the 19th of December 2000 became one of the most extreme instances of state violence in prisons. In the aftermath of the 19th of December, women from various women's groups in Istanbul came together to organize a series of actions around the slogan "We Are Concerned" ("Endişeliyiz") for detainees in F-type prisons. Carrying out their first protest on the 13th of January by flying balloons that read "We Are Concerned", these women later met in front of the Galatasaray Post Office at 13.00 on a weekly basis to send letters to women in prisons and make press statements.

ÇİÇEK ("FLOWER") PASSAGE

Commissioned by banker Christakis Zografos Effendi to Cleathy Zagno, a famous architect of the time, as a new market building/shopping arcade in the plot of the Naum Theater that burnt down in the 1870 Beyoğlu fire, Çiçek (i.e. "Flower") Passage is perhaps the first place to come to mind when speaking of Beyoğlu or İstiklal Avenue. Started in 1874 and completed in 1876, the building was called Cite de Pera at the time of its construction. With its main entrance on İstiklal Avenue, the other end of the arcade opens onto Sahne Street, where the Fish Bazaar is located. In the past, the building housed 24 shops and 18 apartments. Japanese toy-maker Nakumara, florist Pandelis, Köleyan's Hair Salon, Acemyan Tobacconist's, Teodoradis' Pharmacy, Yorgo's (Giorgos) Tavern, Hristos (Christos) Café and Degüstasyon Restaurant were all located in the Çiçek Passage – which corresponded to something of a modern day shopping mall. In 1908, Küçük (Little) Said Pasha, Grand Vizier to Abdulhamid II, purchased the arcade and moved here the Flower Production and Marketing Cooperative (Çiçek Üretim ve Satış Kooperatifi) that held wholesale flower auctions among other things. The arcade thus came to be known as the "Flower Passage".

Writer İsmail Güzelsoy provides a different account as to why the passage was named as such in his book titled İstanbul'un Gezi Rehberi (A Travel Guide of Istanbul): **“It is known that White Russian girls fleeing from Russia after the October Revolution sold flowers here for quite a while. These poor girls selling flowers to passers-by in front of Galatasaray High School would collectively take refuge in Çiçek Pasajı in order to avoid being harassed by British and French soldiers. This arcade where some male relative or other usually worked as a waiter or cook was therefore naturally a safe haven for these girls. The arcade takes its name from this unpleasant phase, and not from flower auctions held here as has been claimed.”**

The arcade's transformation into a spot for taverns (*meyhane*) and pubs stretches back to the 1930s. The Degüstasyon Restaurant started placing tables on the interior of the arcade during summer months, and these ended up being much sought after. The shops were then turned into pubs or taverns one by one. In time, this became a site of some of the best taverns in Istanbul along with Krepen (or Crespin) Passage. The arcade's men-only taverns with music and dance frequented by sailors were called “baloz”. The tradition of drinking with large barrels serving as tables in these “baloz” taverns between florists' shops was preserved until recently. The arcade took on its current look when the florists were moved to the adjacent street in the 1950s.

In 1978, certain parts of the arcade collapsed. The Mayor of Beyoğlu appointed in the wake of the 1980 military coup imposed military order so as to ‘discipline’ the tables in the passage. In 1988 the arcade was renovated by the municipality. In 2005 its roof was repaired and lighting system ameliorated. The arcade still serves as a hub of taverns and pubs today, catering mostly to tourists. It survives at present as part of a protected quarter of taverns in Istanbul along with Nevizade, in this port town famed for its taverns since the Byzantine era.

AVRUPA (“EUROPEAN”) PASSAGE

When the Naum Theater and Jardin de Fleurs Hotel (which is where the first circus show in Istanbul was held in 1856) located between two streets leading onto İstiklal Avenue burned down in 1870, this arcade in the form of a long corridor connecting the streets was built instead. Commissioned by Onnik Düz, its architect was Pulgher. The 56-meter-long corridor-type arcade had a glass ceiling. Each of the 22 shops located in it had a room upstairs as well as a kitchen and cellar. The structure was built in the neo-Renaissance style, with the stones used in the façade brought from Malta.

Residents of Istanbul also called the arcade “Aynalı (Mirrored) Passage” due to the human-sized mirrors installed on the main supports in order to visually augment the space. The arched double windows located between sculptures within niches on the upper level and columns with Corinthian capitals were the other notable decorative elements in the arcade. Additionally, the outer doors were ornamented with rosettes, one bearing an embossed lion head and the other a relief of Atatürk’s face. When it was first opened, Hairdressers Karkonakis, Massali and Zografos, tailor Konstantin (Constantine) Hisar, Madame Rizzo and Marko Perpignai, silk thread (*ibrişim*) seller Emmanuel Karlatos and Yorgo Tsiotis, thread-seller Josef Miari, watch-seller Wosterling and florist Sabuncakis had stores here. Handed over to the Treasury in 1929, the arcade was sold off by the Emlak and Eytam (Real Estate and Orphans) Bank.

ENFORCED DISAPPEARANCES

In 1995, during Tansu Çiller’s prime ministry, Doğan Güreş passed on the post of Chief of General Staff, which he had held from 1990 to 1994, to İsmail Hakkı Karadayı. At this time Kurdish provinces were known as the “OHAL” or state of emergency region. “Irregular warfare” had been adopted as a strategy in the army’s fight with the PKK, the Turkish Armed Forces had been restructured in accordance with the “low-intensity warfare” concept, and the Office of Special Warfare (Özel Harp Dairesi) had already taken on the name of “Special Forces Command”

(Özel Kuvvetler Komutanlığı). The number of village guards was increasing by the year. As of 1993, a special security strategy was put in motion by then Prime Minister Tansu Çiller and Chief of General Staff Doğan Güreş's team in line with the concept of "Territorial Dominance and Preventing the PKK from Existing in the Area". What this strategy entailed for the civilian population was the forced evacuation of villages and other residential areas, as well as the gradually mounting number of "perpetrator-unknown killings" and forced migrations.

While those made to disappear between 1980 and 1990 numbered 22; according to figures verified by the Memory Center, this number reached 81 in 1993 and 202 in 1994. A great majority of those disappeared were inhabitants of the Kurdish populated cities due to the strategy of irregular warfare implemented here. The provincial distribution of the 500 corroborated by the Memory Center out of the 1300 people believed to have been disappeared in Turkey up to date since the military coup of September 12, 1980, is as follows: Şırnak – 135, Diyarbakır – 123, Mardin - 65, Hakkari – 45, Batman – 26, İstanbul – 26, Şanlıurfa – 13, Tunceli – 11, Bitlis – 10, Ankara – 7, Other – 39.

This reality brought the Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği) to organize its first campaign on enforced disappearances in 1992. Three years later, in 1995, the Human Rights Association and Human Rights Foundation (İnsan Hakları Vakfı) jointly embarked on a larger-scale campaign. The notion of 'enforced disappearances' became widely known as 'disappearances under detention'.

Saturday Mothers

On the 15th of May 1995 the body of Hasan Ocak, disappeared under police custody 58 days ago, was identified by his family at the Forensic Medicine Institute. During the period of his disappearance his friends and family had undertaken many actions demanding that he be found immediately, had asked after the fate of Hasan Ocak, and kept public attention focused on this case.

Hasan Ocak's arrest occurred right after the days known as the "Gazi Incidents", when three coffeehouses and a workplace in Istanbul's Gazi neighbourhood heavily populated by Alevis, were simultaneously raked with gunfire by unidentified persons. Villagers caught sight of Ocak's lifeless body five days after his arrest, on the 26th of March 1995, in Dedeler close to the Beykoz Buzhane Village. They notified the gendarmerie, upon which the matter came to the attention of the Beykoz Public Prosecutor's Office. Finger prints and blood samples were taken along with photographs. These finger prints were relayed to the Istanbul Police Department and its district stations. However, despite being searched for all over Istanbul, Ocak somehow could not be identified with the evidence at hand.

His family finally identified Hasan on the 15th of May 1995 through the records of the Forensic Medicine Institute. Though his cause of death was strangulation by wire or string, his face had been mangled to prevent recognition and there were marks of torture all over his body. The family announced, with recourse to witnesses as well, that Hasan Ocak had last been seen at the offices of the Counter-Terrorism Unit. The autopsy report also revealed that Ocak had been choked to death. The criminal complaints filed by the family were of no consequence; the perpetrators remained undetermined. When it became apparent that Rıdvan Karakoç and Ayşenur Şimşek too had been disappeared as the search for Hasan Ocak's body was yet ongoing, rights defenders from the Human Rights Association gathered and sat at Galatasaray Square both in order to prevent the continuation of enforced disappearances and for the identities of perpetrators to be revealed. They began silently repeating this action every Saturday in the same place at the same time. Their source of inspiration was the Plaza de Mayo protests of relatives of those disappeared under the junta regime in Argentina.

After a certain while, however, police interventions began. The police-owned "Bus of the Disappeared" ("Kayıplar Otobüsü") dubbed as such by the Police Department started parking right next to the protestors and making announcements, saying that nobody had been

disappeared under detention, and that those claimed to be lost had in fact joined illegal organizations. Families were called on to cooperate with the state. Sometime later the police began arresting everyone who came to Galatasaray Square around noon on Saturdays. The sit-ins were paused as of the 13th of March 1999, and this break lasted until 2009. They were resumed on the 31st of January 2009 with the start of Ergenekon arrests and the preparation of the indictment in this case. The possibility of putting soldiers responsible for enforced disappearances on trial had created hope. On the 29th of January 2011 Saturday protests began in Cizre as well. The court case brought against Colonel Cemal Temizöz considered responsible for massacres and disappearances in the region was influential in instigating this. Prime Minister at the time, Recep Tayyip Erdoğan met with the Saturday mothers in 2011 and heard their demands. The relatives of the disappeared continued their Saturday sit-ins in Istanbul, Diyarbakır, Batman and Cizre until the coup attempt of July 15, 2016. Held in Istanbul alone after this date, the protest was met with police violence on the 25th of August 2018, its 700th week, upon orders by Minister of the Interior Süleyman Soylu based on “terrorism” charges, and 47 of the group of relatives of the disappeared and human rights defenders were arrested.

Films, books and songs on the Disappeared

A selection of films, documentaries, literary and musical works from across the world on enforced disappearances systematically perpetrated in over 70 countries, focusing on the stories of the disappeared.

FILMS: *Missing* (1982), Director: Costa-Gavras, US - *La noche de los Lápices/Night of the Pencils* (1986), Director: Héctor Olivera, Argentina - *La Historia Oficial/The Official Story* (1985), Director: Luis Puenzo, Argentina - *Un Muro de Silencio/A Wall of Silence* (1993), Director: Lita Stantic, Argentina - *La muerte y la doncella/Death and the Maiden* (1994), Director: Roman Polanski, US, UK, France - *The Disappearance of Garcia Lorca* (1997), Director: Marcos Zurinaga, Spain, US - *Imagining Argentina* (2003), Director: Christopher Hampton, Spain, UK, US - *O Ano em Que Meus*

Pais Saíram de Férias/The Year My Parents Went on Vacation (2006), Director: Cao Hamburger, Brazil - ***Rendition*** (2007), Director: Gavin Hood, US - ***Dukot/Captured*** (2009), Director: Joel Lamanagan, the Philippines - ***The Simpsons, 12th Season, 6th episode: The Computer Wore Menace Shoes*** (2000), Director: Mark Kirkland, US - ***Infancia Clandestina/Clandestine Childhood*** (2011), Director: Benjamin Avila, Argentina, Spain, Brazil - ***Das Lied in Mir/The Day I Was Not Born*** (2011), Director: Florian Cossen, Germany, Argentina. - **DOCUMENTARIES: *Ormancik*** (2014), Stêrk TV, Kurdistan - ***Berxwedana 33 Salan-Dayika Berfo/33 Years of Resistance, Mother Berfo*** (2014), Director: Veysi Altay, Turkey - ***Bûka Baranê*** (2013), Director: Dilek Gökçin, Turkey - ***Sabah Yıldızı: Sabahattin Ali/The Morning Star: Sabahattin Ali*** (2012), Director: Metin Avdaç, Turkey

Nuestros Desaparecidos/Our Disappeared (2008), Director: Juan Mandelbaum, Argentina - ***Nostalgia de la Luz/Nostalgia for the Light*** (2010), Director: Patricio Guzman, France, Germany, Chile, Spain, US - ***El Botón de Nácar/The Pearl Button*** (2015), Director: Patricio Guzman, Chile. - **LITERATURE: *Catch-22*** (1961), Written by: Joseph Heller - ***Darkness at Noon*** (1940), Written by: Arthur Koestler - ***The Disappeared*** (2009) Written by: Kim Echlin - **“Graffiti”** from the book ***Queremos tanto a Glenda/We love Glenda so much and other tales*** (1980), Written by: Julio Cortázar - ***Información para extranjeros/Information for foreigners*** (1995), Written by: Griselda Gambaro - ***When Darkness Falls*** (2007), Written by: James Grippando - ***La muerte y la doncella/Death and the Maiden*** (1991), Written by: Ariel Dorfman - ***The Ministry of Special Cases*** (2007), Written by: Nathan Englander - ***Mi hija Dagmar/My Daughter Dagmar*** (1984), Written by: Hagelin Ragmar - ***Widows*** (1981), Written by: Ariel Dorfman - ***Feeding on Dreams: Confessions of an Unrepentant Exile*** (2011), Written by: Ariel Dorfman - ***José*** (1987), Written by: Matilde Herrera - ***Dirty Secrets, Dirty Wars: Buenos Aires, Argentina, 1976-83: The Exile of Editor Robert J. Cox*** (2008), Written by: David Cox. - **POPULAR MUSIC: *Hay Una Mujer Desaparecida***, Holly Near (with Barbara Higbie) - ***Desapare-***

cidos, Little Steven & the Disciples of Soul - *Desapariciones*, Rubén Blades, *Mothers of the Disappeared*, U2 - *They Dance Alone*, Sting - *The Circle*, Kris Kristofferson - *Undercover of the Night*, The Rolling Stones - *Cumartesi Türküsü/Saturday Ballad*, Sezen Aksu - *Beni Bul Anne/Find Me Mother*, Ahmet Kaya - *Benim Annem Cumartesi/My Mother a Saturday*, Bandista.

KOMAN AND ÇALIK

Another striking feature of Galatasaray Square is its acting host to two monuments in a city generally devoid of these – the first of which is the monument commissioned to Mehmet Şadi Çalık on the occasion of the 50th anniversary of the Republic and placed in Galatasaray Square. Consisting of 50 tubes pointing skyward, the sculpture alludes to the industrializing, developing and modernizing character of the Republic. Born in Crete's Candia district, Çalık is among Turkey's pioneering abstract sculptors. He is known to have received training from and been influenced by Germany's first abstract sculptor Rudolf Belling. Belling was one of the German scholars who came to Turkey to escape Nazi persecution. As is known, in the general elections held on the 5th of March 1933, five days after the German Parliament was burnt down by Nazis, the Nazi Party received 43.9 percent of the vote. The Hitler regime established its majority government arresting communist members of parliament, and began governing the country by way of executive orders or decrees. One of its first deeds was purging the universities of anti-Nazi and Jewish scholars. 3100 were dismissed from universities, with their diplomas annulled. At this time university reforms were underway in Turkey, and finding the necessary academics to serve in the newly established universities, as well as those yet to be established, proved near impossible. 42 Jewish professors – 38 of whom were of distinguished standing – arriving in Istanbul fleeing Nazi persecution were thus entrusted with the establishment of Istanbul University. After Istanbul University was opened in 1933, around 300 German scholars came to Istanbul. 70 of these took up posts in the medical school and in hospitals. Later on, German and Austrian

scholars were also assigned duties at Ankara University. A total of 500-600 German scholars, including distinguished professors, professors, associate professors, assistants, lecturers and auxiliary academic staff forced to leave Germany after 1933, sought asylum in Turkey with their families. These made important contributions both in terms of the establishment of universities in Turkey and the training of new academics for them. Another dimension of this affair is that it served to fill in the void created by the purge of 93 academics from the *Darülfünun* in particular, which lost its independence and was shut down with the university reform of 1933 that aimed to bring universities under the control of the single-party regime.

The Mediterranean

The second monumental sculpture populating Galatasaray Square is İlhan Koman's "Mediterranean" ("Akdeniz") mounted in the Yapı Kredi building after its renovation in 2017, in a manner visible from the street. It is said that this woman figure with two arms spread wide open was initially designed for a slope facing the Mediterranean sea, but when it turned out that it would be placed in front of the Halk Sigorta building (an insurance company later to become 'Yapı Kredi Sigorta') in Istanbul's Zincirlikuyu area, İlhan Koman was asked to downsize his original plans so as not to block out the building's façade.

İlhan Koman describes his Mediterranean sculpture in the following words: **"Each one of the one hundred and twenty pieces composing this design symbolizes a different one of the human communities inhabiting the surroundings of this inner sea, leading different lives, speaking different tongues, and worshipping different Gods. When they all come together in harmony, they form the Mediterranean."**

Sitting in front of the insurance company headquarters in Zincirlikuyu Square as of the 1980s, the sculpture was vandalized in 2014 by a crowded mob protesting before the Israeli Consulate located in the same building. Part of the sculpture was hence broken. After being re-

paired, it was put on display in 2017 on the upper floor of the Yapı Kredi building at Galatasaray Square, in a manner visible from the street.

Şahinyan and Güler

Also located in Galatasaray Square was the studio Foto Galatasaray belonging to Maryam Şahinyan, a rare example of a woman who rose to prominence in the field of photography in the Ottoman era. Maryam was born in 1911 as granddaughter of Agop Şahinyan Pasha, representative of Sivas in the first Ottoman Parliament. Coming to Istanbul in order to escape the carnage of 1915, her family became partners of the photography studio, Foto Galatasaray, in 1933; and Maryam Şahinyan began managing the studio independently as of 1937. By the time she handed over her studio due to old age in 1985, she left behind one of Istanbul's comprehensive physical archives composed of approximately 200 thousand images all in the form of black-and-white negatives and glass plate negatives. Maryam Şahinyan died in 1996.

Turkey's perhaps most famous and most internationally-known photographer Ara Güler, who passed away on October 17, 2018 was also born in Beyoğlu in 1928. Güler may be characterized as a photographer documenting Istanbul. Starting his career as a journalist in 1950, Güler later became chief of the photography department of *Hayat Magazine* (*Hayat Dergisi*), and regional representative of Time-Life and Paris Match. His photographs were exhibited all over the world and published in numerous photographic books. His works were included in private collections, as well as in the archives of the Bibliotheque Nationale de France (National Library of France) in Paris, George Eastman Museum in Manchester, and museums in Cologne and Nebraska. Ara Güler's photographs may also be seen in Ara Café, opened in 2001 on the ground floor of his studio right by Galatasaray Square.

Father Rose (Gül Baba)

Rumour has it that Galatasaray Square and the school established here

owe their existence to a Bektashi dervish by the name of Father Rose. At least this is what Evliya Çelebi's Book of Travels says. According to legend, Sultan Bayezid II, successor of Mehmed the Conqueror, was returning from a hunt one day when he was drawn to the sweet fragrance of flowers and thus ended up visiting Father Rose, a true lover of nature who had covered in rose gardens the slopes on which Galatasaray is now located. During this visit Father Rose asked the sultan to have a school built in this place; and, as the sultan took his leave, presented him with two bouquets of roses – one yellow and one red. This is where Galatasaray's colours are said to have come from. Father Rose fought in many wars from the time of Mehmed the Conqueror to that of Suleiman the Magnificent. He took part in the conquest of Budin, and died during the campaign. His shrine built in 1548 by Governor of Budin Mehmed Pasha is currently located in the center of Hungary's capital, Budapest.

6. HAZZOPULO PASSAGE

Hazzopulo Passage is a complex with a central courtyard involving an arcade connecting İstiklal Avenue to Meşrutiyet and three main structures. In *İstanbul Ansiklopedisi* (the *Istanbul Encyclopaedia*), Behzat Üsdiken mentions that the passage is named after wealthy Greek merchant M. Hacopulo. In various other sources, however, it is cited as having been built by Kiriakos Ioannis Hatzopoulos, one of Istanbul's famous Greek bankers and former mayor of the Princes' Islands, or by Galata banker Yorgo Zarifi Hacopulo. Records state that the construction of the building began in the 1850s and was completed on the 15th of April 1871, and that it was then opened ceremoniously. The narrow façade of the arcade on the İstiklal side displays neoclassical features, while the structures facing the inner courtyard are more neo-Renaissance in style. Until present the passage has been accessed from İstiklal Avenue through a narrow, vaulted corridor with variety stores on both sides. The large structure on the left was built as the Hacopulo Building, with access to its apartments by way of open corridors on its floors. Entrance to the other two of the three buildings with four storeys in total is through doors on the left and right on Meşrutiyet Avenue. The

third gate of the arcade opens out onto the Church of Panagia Isodion. The stones on the passage floor are of a type called “Podima” Stone (inlaid pebble). Podima is the former name of Yalıköy, a village in the Çatalca district of Istanbul. Until the 1950s, the pebbles collected from its vast shores were used in gardens across Istanbul. The larger ones among these were chosen to pave the floors of narrow streets, passes and arcades.

“ALLERGIC” TO MINORITIES

The name of the 157-year-old edifice was changed first to “Danışman” and then to “Han (Inn) Passage”, having been deemed objectionable by retired General İsmail Hakkı Akansel appointed Mayor of Istanbul after the 12th of September 1980 military coup. Yet many of Istanbul’s residents faithfully continue calling both the inn and the arcade Hacopulo or Hazzopulo. It became the Hazzo Pulo Wine House located within it that kept the original name of the complex alive.

Perhaps the most important aspect of the inn when it opened was its being Istanbul’s first shopping and fashion center. Popular men’s and women’s tailors, hat makers, button sellers, embroiderers, and famed designers were based here. This was also where pure silk petticoats, thrown silk and cordonnet threads were sold. Behzat Üsdiken lists notions sellers Yani Malaksotis, Kosmi, Kamik Acaryan, Lukidis and Adamantidis, men’s tailors Foskolo, Armao, Barbagallo and Marengo, as well as renowned boot and shoe maker Heral as those who had shops in the arcade from 1870 to 1880. In the subsequent period, these famous tailor’s shops, silk thread sellers, second-hand book dealers and music houses closed down one after another.

“There used to be a passage called Hacopulo, now they’ve changed its name – what sheer arrogance. They’ve named it something or another: ‘Danışman Geçidi’... My father’s pharmacy used to be located here at number 38.” *Quoted from a piece written by photographer Ara Güler, son of Dacat Güler who owned a pharmacy in Hacopulo, on the Russian Restaurant Rejans that was es-*

tablished by Russians escaping the Bolshevik Revolution of 1924 and has reached our day, having changed hands in the meanwhile.

Hacopulo Passage has taken its place in history as one of the spaces that left its mark on the artistic and cultural life of Istanbul. While mentioning the Adam Music Store (“Adam Musiki Mağazası”) that opened in the arcade towards the end of 1869 Üsdiken touches upon interesting details concerning Turkey’s musical history. The shop’s upper floor, which had become something of a concert space over time, was turned into an artistic school by Dikran Çuhacıyan in 1874 in order to train performers to stage operas in Turkish. In upcoming years Istanbul’s very first chamber orchestra also met with audiences in the same space. In 1890, an artist by the name of Zoli redecorated this place, converting it into a theater.

PROPRIETARY ISSUES

Eleni Kimpriti, daughter of the arcade’s original owner Hacopulo, passed away in 1956, as a result of which ownership of the edifice passed on to her daughter Elisavet Kimpriti, who deputized attorney Nikolay Yurla on matters of the arcade while moving abroad. When Elisavet Kimpriti died, it was her sister-in-law (brother’s spouse) Amallia Glanzmann who inherited the passage. Problems regarding the ownership of the arcade started cropping up in 1980. Investigating a complaint, it was determined that the last owner Glanzmann had passed away in Italy in 1976, and a trustee was appointed to this property. Hence began the unending inheritance suits. While these were ongoing, in 2003 another heir by the name of Domenico Serra came forward in Italy, and at the end of a six-year-long court case he was registered as the owner of the arcade. However, when the Supreme Court of Appeals (also: Court of Cassation) overturned this decision, a trustee was appointed once more; and the arcade is currently still under trustee administration.

Namık Kemal and Ahmed Midhat Effendi

The printing press and executive offices of the İbret Gazette published

by Namık Kemal and Ahmed Midhat Effendi in 1872-1873 were located in the two-storey building on the right by the Tepebaşı exit. The shop at no.13 in the arcade housed the printing press set up by Ahmed Midhat Effendi below his own apartment. The *İbret Gazete* was being printed here. The newspaper, brought into being in 1869 by Aleksan Sarrafyan under the name *İbretnümâ-yı Âlem*^{3***}, continued under the management of Ahmet Midhat Effendi as of 1872. Shut down various times by the Abdulaziz government, the newspaper's daily circulation reached 12 thousand. Attracting public attention particularly due to pieces written by Namık Kemal, considered the first "lead writer" in press history, *İbret* was eventually shut down definitively in 1873, never to reopen again. The reason for this was Namık Kemal's play titled *Vatan yahut Silistre (Homeland or Silistre)*. When the commotion of the crowd gathered in front of the offices of the *İbret Gazete*, chanting and cheering their approval of the play, alarmed the Ottoman Palace, the newspaper was shut down in April 1873. Following arrests in the Hacıpulo Passage, Ebüzziya Tevfik and Ahmed Midhat Effendi were sent on exile to Rhodes, Namık Kemal to Cyprus, and sirs Nuri and İsmail Hakkı Bereketzade to Acre. The writers were only able to return after being granted amnesty on the occasion of the enthronement of Murad V. After this incident, the arcade became a meeting place for the Young Turks.

7. THE MISIR ("EGYPTIAN") APARTMENTS

The Mısır Apartments is an edifice located right next to the Yapı Kredi building – which itself used to be the site of a historic *han* (inn) holding an important place in the city's history with its exquisite architecture – after Galatasaray Square. Its architectural features considered a blend of European modernism and arabesque have also been defined as art nouveau by certain art historians. Mısır Apartment is one of Istanbul's first reinforced concrete buildings.

^{3***} t.n. May be roughly translated as, "Lessons to Take from the World".

It was constructed by Abbas Halim Pasha of Egypt, son of the Khedive of Egypt Abdulhalim Pasha, as a winter mansion on the premises of the demolished Trocadero Theater. Prince Abbas Halim Pasha was educated in Switzerland, and had occupied important bureaucratic positions such as the Governor of Bursa and the Minister of Public Works. The Mısır Apartment building, where the pasha – a prominent figure in Istanbul’s public life – spent winter months with his family, was among his highly valuable possessions along with the mansion and estate he owned in Yakacık, which was later to be endowed for the care of orphaned children by his daughter Princess Zeynep Halim. This apartment building is also where Abbas Halim Pasha stayed upon his return to Istanbul after two years of exile in Malta, where he was sent by the British under arrest in 1918.

Its construction, started in 1905, was completed in four and half years – considered a short amount of time for its period. When finished, it was comprised of six floors including the shops at the entrance level. The sixth floor was designated as a laundry area and included a terrace. French specialists drew up the static stability plans of the building designed by architect Hovsep Aznavuryan, and the materials used were imported from France.

This building was later divided up into apartments and apportioned among the heirs of the Khedive (Hidiv) family. In 1940 it changed ownership and was passed on to Hayri İpar, known as contractor and ‘king of sugar’. İpar added two more floors to the six-storey building. Changing owners yet again in 2000, the building was restored over five years.

Having hosted many an illustrious figure over the course of its history, Mehmet Akif Ersoy, the poet who wrote Turkey’s National Anthem (“İstiklal Marşı”) may be mentioned among the Apartment’s most famous guests. Upon returning from Egypt in 1936, he settled into the Mısır (“Egyptian”) Apartments, and lived his last six months as well as died here. Another figure who lived and died in this apartment building was famous writer and poet Mithat Cemal Kuntay. Atatürk’s dentist

Sami Gunzberg also had his clinic here, and Atatürk would therefore come to this building for treatments. The ateliers of tailor Mualla Hanım and her daughter Canan Yaka, known for dressing artists, were located in the Mısır Apartments as well. Today, in addition to art galleries and private flats, the building also houses one of Istanbul's famous restaurants, 360, on its terrace.

Armenian Architects and their Works in Istanbul

Architects of minority background – Armenians in particular – had almost always served in the Imperial Corps of Architects (Hassa Mimarlar Ocağı), responsible for building the palaces and public structures of the Ottoman Empire. Yet the 19th century, with its rising wave of Westernization, signified a period of change in Ottoman architecture as well, and buildings in neoclassical, neo-Gothic, neo-Renaissance, neo-Baroque and neo-Byzantine styles began popping up especially across Istanbul's Galata, Pera, Kurtuluş, Cihangir, Taksim and Pangaltı neighbourhoods. Along with the Balyan family of architects known for their palaces and mosques, Armenian architects such as Ohannes Severyan, Mıgırdiç Çarkyan, Bedros Nemtze, Mihran Azaryan, Hovsep Aznavur, Levon Güreğyan, Aram and İsak Karakaş, Keğam Kavafyan, Yetvart Terziyan, Andon and Arabet Tülbentciyan also played a crucial part in this change.

Though there is no full inventory of the works of these architects, certain sources about them are available. According to information provided in *Armenian Architects of Istanbul in the Era of Westernization (Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları)* published by the Hrant Dink Foundation, the Armenian architects of this period and their works may be listed as follows:

Kevorg Aslanyan, Surp Pırgiç Armenian Hospital Chapel, Yedikule

Avedisyan Kalfa, Sirakyan Twin Houses, Kınalıada ("Kınalı Island")

Mihran Azaryan, Büyükkada ("the Big Island") Pier

Hovsep Aznavur, Abbas Hilmi Pasha Mansion, Heybeliada ("Heybeli Island"); Bulgarian St. Stephen Church (Sveti Stefan), Fener; Tobacco

Factory-Kadir Has University, Cibali; Sanasaryan Inn, Sirkeci
Garabed Amira Balyan, Bezm-i Alem Valide Sultan Mosque, Dolmabahçe; Valide Dam, Belgrade Forest; Surp Asdvadzadzin Church, Beşiktaş; The Church of Three Altars (Üç Horan), Galatasaray; the Mahmud II Dam, Belgrade Forest; Mahmud II's Shrine, Çemberlitaş; the Military Academy, Harbiye; Dolmabahçe Palace; the Iron and Steel Factory, Zeytinburnu

Krikor Amira Balyan, Nusretiye Mosque, Tophane; Selimiye Barracks, Üsküdar

Nigoğos Balyan, Küçüksu Pavilion; Dolmabahçe Palace; Ihlamur Pavilion, Beşiktaş

Sarkis Balyan, Beylerbeyi Palace; Akaretler Row Houses, Beşiktaş; Sadabad Mosque, Kağıthane; Maçka Police Station-Istanbul Technical University (ITU) Business School; Maçka Armory-ITU School of Foreign Languages; Çırağan Palace, Beşiktaş; the Ministry of War-Istanbul University Rectorate

Senekerim Balyan, Beyazıt Tower

Mıgırdiç Çarkyan, Surp Takavor Church, Kadıköy

Garabet Devletyan, Surp Asdvadzadzin Church, Kumkapı

Levon Güreğyan, the Osmanbey Apartment Block

Isdepan Hamamcıyan, Dissizzade Inn, Sultanhamam; the Sultanhamam Office Block, Sultanhamam.

Sabuh Hançer, the Şark Apartment building, Osmanbey

Krikor Hürmüzyan, Surp Boğos Church, Büyükdere

Isdepan İzmirliyan, the Armenian Protestant Evangelical Church, Gedikpaşa

Aram ve Isak Karakaş, the Ferah Apartment building, Beyoğlu; Ragıp Pasha Apartment building, Beyoğlu

Keğam Kavafyan, Süreyya Cinema, Kadıköy

Andon Kazayan, Azaryan waterfront mansion-Sadberk Hanım Museum, Büyükdere

Artin Macaryan, Taşçıyan Mansion, Kınalıada
Boğos Makasdar, Surp Levon Church, Kadıköy

Krikor Melidodyan, Armenian Patriarchate, Kumkapı

Mihran Kalfa, Gate of the Armenian Cemetery, Şişli

Levon Nafilyan, Hovagimyan Inn, Karaköy; Agopyan Inn, Bahçekapı; İş Bank Building, Bankalar Caddesi (Banks Street)

Bedros Nemtze, Surp Kevork Church, Kocamustafapaşa

Mikayel Nurican, Metro Inn, Tünel (Tunnel area)

Ohannes Kalfa, the former Darüşşafaka (“Home of Compassion”) High School, Çarşamba

Avedis Pekmezyan, Apartment building, Yüksekaldırım

Ohannes Serveryan, Holy Cross (Surp Haç) Armenian Church, Üsküdar; Surp Pırgıç Hospital, Yedikule

Harutyun Severyan, Church of St. Gregory the Illuminator (Surp Krikor Lusaroviç), Kuzguncuk

Aram Tahtacıyan, Deniz (“Sea”) Hospital, Kasımpaşa; Surp Agop Row Houses, Elmadağ; Hıdivyal Palace, Tünel

Sarkis Taşcıyan, Anadolu Inn, Eminönü

Yetvart Terziyan, Kadıköy Municipality Building; Fatih Municipality Building

Vartan Tıngıryan, Surp Nigoğayos Church, Topkapı

Andon and Garabet Tülbentciyan, Anarad Hıçyutyan Church, Samatya; Surp Hovhan Vosgeperan Church, Beyoğlu; Surp Asdvadzadzin Church, Büyükkada

8. KARŞI SANAT ART GALLERY

Karşı Sanat was located on the third floor of the Elhamra Passage/Arcade, repaired and used as a theater and entertainment space after being partially burned down in the Great Beyoğlu Fire of 1831 and later renovated in the “national architectural” style after being bought by Arapzade Said Bey in 1920. Many critical exhibitions and events regarding various contemporary political and social issues were held in this space set up by Feyyaz Yaman in 2000.

The exhibition titled “From the Archives of Rear Admiral Fahri Çoker: the Events of September 6-7 on their Fiftieth Anniversary” (“Tümmiral Fahri Çoker’in Arşivinden: Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları”) opening on the 6th of September 2005 was one of these. Deliberately

made to coincide with the anniversary of the 6-7 September incidents of 1955, the exhibit brought together a series of previously unreleased photographs and historic documents demonstrating that high-level state administrators and organizations they supported had been involved in instigating these events. The photographs were from Retired Rear Admiral Fahri Çoker's private archive, which he had donated to the History Foundation (Tarih Vakfı) so as to be published, but only after his death. Çoker had served as presiding judge in the Beyoğlu District Martial Law Court, one of those established immediately after the events of 6-7 September. With their originals in black-and-white print, these photographs were enlarged and reprinted by Karşı Sanat Works. The exhibition also featured facts and witness accounts quoted from historian Dilek Güven's academic study titled *The Events of September 6-7 in the Context of Minority Policies of the Republican Era (Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları)*.

“I was standing guard in front a Greek friend’s shop, holding a Turkish flag. They came with a list in their hands. I told them this shop belonged to a Turk. One of them said this was impossible, since the name was on the list. I responded saying, ‘Well, there’s a mistake in the list then’. The lists in their hands had all the street names and door numbers. They kept giving instructions to each other: ‘This house belongs to a Greek, that one over there is an Armenian’s, loot this shop, break into that apartment’ etc.”

“I couldn’t believe what I saw in my yaya’s (Greek for ‘grandmother’) house. The doors and windows were no more. The fridge, wardrobes, mirrors were in pieces, their contents heaped in front of the house. Mattresses and quilts had been cut up, and wool scattered every where. The clothes, shoes, covers, cloths and carpets had been shredded, dishes were smashed into a thousand pieces. The bed base had been broken apart, chandeliers, glass cases, tables, chairs and sofas had been axed. There were pools of wood, coal, gas, salt, sugar, oil and eggs on

the ground. The stove too had been vandalized. Even the stuff in some suitcases had been destroyed beyond use, being cut with scissors.”

On the day it was opened, the exhibit was attacked by a mob of 20-30 people. Despite the fact that 200 police officers had been stationed outside and plainclothes police inside the gallery in case of any such attack, this group of nationalists were able to start handing out flyers and hurling eggs at the photographs yelling, “Turkey belongs to Turks and will remain that way,” “death to traitors”, “love it or leave it”, “why are you putting up these instead of photographs of Cyprus”, and “don’t dare try to defend those who burnt down Atatürk’s house”. The police finally intervened and dispersed the group when they started ripping up photographs and throwing them out the window. The reaction against this attack was strong, and the exhibition received wide media coverage. Many people came to see the exhibit and expressed their gratitude in the visitors’ book. Yet the attack went unpunished: two of those referred to court were released immediately, and the other after paying a fine.

In some ways this attack is reminiscent of the incidents that took place 50 years ago, since the exhibition space itself is located on İstiklal Avenue, where most of the photographs on display were originally shot – it being among the sites that suffered the greatest destruction. Even the view out of the windows of Karşı Sanat was the same as that in the photograph of tanks passing along looted shops on İstiklal Avenue around the time of 6-7 September: with people amidst piles of wares looted from shops cast in front of the Church of St. Anthony of Padua (St. Antuan) located across the Elhamra Passage, two tanks, officers, and a woman and child gazing out on this scene most probably from a balcony on Elhamra.

The Istanbul Pogrom of 6-7 September 1955

Taking into account the population exchange of 1923, the ban invoked against Greek-language education in the Greek schools of Imbros and Tenedos in 1927, the “Citizen, Speak Turkish!” (Vatandaş Türkçe Konuş) campaign of 1928, the prohibition of certain professions to non-Turks in 1932, the 1934 Thrace pogroms targeting Jewish citizens, the conscription of non-Muslim men into the army in 1941 to serve as labourers under the Ministry of Public Works, the Wealth Tax Act enacted in 1942, and the deportation of around 13 thousand Greeks in 1964, it may be said that the Istanbul pogrom of 6-7 September 1955 featured in this exhibition was, in fact, a continuation of policies implemented since the founding of the Republic. Non-Muslims had been subjected to a politics of discrimination and assimilation in line with the goal of creating a homogenous nation-state and national bourgeoisie. Other than this, the government also had certain more short-term objectives in mind such as showing the West that the Turkish people were not indifferent to the fate of Cyprus during its first crisis that had arisen in 1955, distracting attention away from the rough patch it was going through in terms of internal affairs and the economy by highlighting foreign affairs instead, and tightening its grip by way of martial law and censorship.

According to those claiming the Istanbul pogrom of 6-7 September 1955 to be a state-engineered conspiracy the course of events was as follows: “The house that was bombed shared a garden with the Turkish Consulate. The explosives were taken to Salonica by Vice Consul General Ali Tekinalp. They were planted by Oktay Engin, who would later serve in the National Intelligence Organization and be appointed Governor of Nevşehir, and consulate employee Hasan Uçar. Sermons pitting the public against Greeks were preached in mosques. Properties belonging to them were located based on intelligence provided in advance, and marked with red crosses. And the rest followed. *The Istanbul Express* pushed the button with its second print run dated September 6. Usually printing around 20-30 thousand copies per day, the

newspaper's second run that day reached 290 thousand. Even the fact that such a vast number of copies could be prepared on such short notice when it would have taken a couple of days to print this many newspapers with the technology of the day is enough to show that the events of September 6-7 had been planned in advance by the state down to its minutest detail. At a time in which visual media had not yet come into play, print media was put to use in a widespread manner as an effective means of provocation – and it was not only *The Istanbul Express*, but also *Cumhuriyet*, *Tercüman*, *Milliyet* and *Sabah* that incited the public, running identical headlines. Once *The Istanbul Express* had been widely distributed, the Cyprus is Turkish Association (Kıbrıs Türktür Cemiyeti) and the Istanbul Higher Education Students Union (İstanbul Yükseköğretim Talebe Birliği) held a rally in Taksim. After the rally, unbridled looting and savagery was let loose. A reactionary-fascist mob brought into Istanbul in truckloads from towns ranging from Kastamonu to Sivas and Trabzon to Erzincan, all armed with clubs, axes and picks clearly provided by the same source set out to commit arson, looting and lynchings simultaneously in 52 areas populated by Greeks.” The police did not intervene. In fact, at times, they even supported and assisted attackers.

According to court records 4214 domiciles, 1004 workplaces, 73 churches, 1 synagogue, 2 monasteries, 26 schools, and 5317 miscellaneous places including factories, hotels, bars, etc. were attacked in Istanbul. 15 were killed, hundreds wounded, and 60 raped. Beyoğlu, where Greeks formed over 15 percent of the population, ended up suffering the greatest damage. Martial law was declared on the night of the 6th of September, purportedly in order to quell the incidents. The government put the blame on “communist provocateurs”, and 48 people on an arbitrarily prepared list of suspects, with no link whatsoever to the incidents, were arrested on these grounds and only released a year later.

Secretary-General of the National Security Council from 1988 to 1990, Sabri Yirmibeşoğlu is on record as having made the following state-

ment regarding the Incidents of September 6-7 in an interview he gave to journalist Fatih Güllapoğlu: *“September 6-7 is, after all, a matter of Special Warfare. It was organized impeccably. And it reached its aim.”* These same words were later denied by Yirmibeşoğlu in another interview on a TV channel in 2010. Though Adnan Menderes too had attempted to deny any responsibility for the events saying, “The public was clearly ready. There is no need to look for a mastermind,” this did not change the fact that dignitaries of the Democrat Party and the administrative heads of Istanbul, İzmir and Ankara were made to stand trial after the Military Coup of May 27, 1960, on charges of having planned the incidents. M. F.’s Köprülü’s statement that “The government knew what was going to happen in advance. It was all planned,” was largely influential in reopening the case. After hearings that took place on Yassıada, of the 11 defendants then Prime Minister Adnan Menderes and Minister of Foreign Affairs Fatin Rüştü Zorlu were sentenced to 6 years in prison, while the Governor of İzmir Kemal Hadımlı received a sentence of 4.5 years.

We also witnessed the conflict in Cyprus directly result in discriminatory practices against Greeks in Turkey (“Rums”) in 1964. The tension and clashes between the two communities intensified after the establishment of an independent Cypriot state in 1960. Worried that Greeks would seize the island, Turkey brought up the idea of a military intervention based on its status as guarantor, but backed down upon U.S. opposition – and took out its anger on the Greek nationals of Istanbul (i.e. “Rums” who were citizens of Greece). On the 14th of March 1964 the government unilaterally cancelled without explanation the Ankara Agreement of 1930, which allowed citizens of Turkey and Greece to trade, reside and acquire property in both countries, and ordered the expulsion of the 12,903 Greek nationals of Istanbul. This decision targeting the Greeks of Istanbul, who were born and raised in Turkey but had kept their Greek nationality, was to serve the dual purpose of both putting pressure on Greece, which was believed to be backing Cypriot Greeks, and further homogenizing the population as had been state policy for the past decades. These 13 thousand, allowed to take with

them only 20 kilos of personal items and 200 lira (which amounted to 22 dollars at the time), were followed by 30 thousand Greeks of Turkish nationality who were their wives, children or partners.

“Some of them were so not prepared to leave that they left their fridges plugged in, saying ‘We’ll be back soon anyway’. Two of those who closed up their houses and left, came and gave their keys to my mother. They said ‘we’ll return, keep these for us. But if this drags on, you go ahead and unplug the fridge, take out the food and give it to the cats...’” *Ahmet Tanrverdi, Istanbul*

“The 4th Directorate office was in Sirkeci back then, it stood right across the train station. There they would take their fingerprints, shoot their mugshots as if they were criminals, and give them a piece of paper. That paper, prepared in advance, detailed the crimes they had committed. They were forced to sign this, and deported within a week. What my father, a simple cobbler, was guilty of according to what that paper said was smuggling money to Switzerland to be sent as financial support to Cyprus.” *Stathis Arvanitis, Athens*

9. ARAS PUBLISHING

Aras Publishing is based out of the ground floor of Hidiyyal Palace, located at the top of the Kumbaracı Hill on the left-hand side when walking towards Tünel on İstiklal Avenue. Those who started this publishing house on the second floor of the same building in 1993 were **Mıgırdiç Margosyan, Yetvart Tovmasyan** and Hrant Dink. Dink left the team three years later in order to found the *Agos* newspaper, which was his dream.

Aras Publishing is one of the rare bilingual publishing houses in Turkey with its books in Turkish and Armenian. Publishing works translated from Armenian as well as those written in Turkish by contemporary Armenian writers, the publishing house thus aims to contribute to

building familiarity and a better understanding between people from different cultures living side by side, and to represent and carry on the deep-rooted tradition of Armenian publishing in this millennium. Aras publishes books on Armenian literature, Armenian culture, Armenian history, and on the journey of Armenians within these lands.

At the time Aras was established there were no publishing houses in Armenian. The newspapers *Jamanak* and *Marmara*, with their limited staff, would publish books as the need arose, and Belge Publishing House started putting out Turkish translations of Armenian books from French and English as part of its “Marenostrum (“Our Sea”) Series”. Founded in such circumstances for the publication of the works of Armenian writers, Aras has, by the end of 2018, published extensively in various categories such as memoirs, biographies, photography books, essays, studies, cookbooks, storybooks, fiction and history books. The Armenian books coming out of Aras Publishing are in the Western Armenian dialect, spoken by the Armenians of Istanbul and the diaspora, a language declared endangered by UNESCO.

As a publishing house, Aras first came out with Mıgırđıç Margosyan’s *İnfidel Quarter (Gâvur Mahallesi)*, a compilation of originally Armenian stories rewritten in Turkish by the author known as one of the last living representatives of Armenian provincial literature. Diyarbakır-born Margosyan’s book, an account not only of Armenians, but also of the Kurds, Assyrians, Yezidis, Turks and Jews of the East, was reprinted in 21 editions.

Qualifying its publishing approach as oriented towards providing “a window onto Armenian literature”, Aras Publishing concentrated on literary works in its first decade. Later on, however, as debates on 1915 became heated it shifted its emphasis to history books treating the events of 100 years ago. Raymond H. Kévorkian and Paul B. Paboudjian’s *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler (Armenians in the Ottoman Empire Before 1915)* stands out among these books contributing to a questioning of the prevailing denialist

attitude of society in Turkey with regards to the Armenian genocide. Along with history books, those written by witnesses of the genocide in genres easier for readers to relate to such as memoirs, biographies and fiction also contribute to the incorporation of a suppressed past into public memory.

Another notable work by the publishing house is its reprinting in modern Turkish of *Ermeni Edebiyatı Numuneleri (Samples of Armenian Literature)*, originally published in Ottoman script in 1913. Sarkis Srents had translated from Armenian into Ottoman Turkish and published in the journal *Servet-i Fünun* (“Wealth of Knowledge”) 14 stories by eight renowned Armenian writers, and had later compiled these into a book with the addition of pieces written by four prominent Ottoman intellectuals. The book stands as a reflection, not of what exists, but of now obsolete Ottoman Turkish, of no longer productive Armenian literature, and of the Western Armenian dialect fast sinking into oblivion.

A publishing house with regular followers and readers, Aras Publishing celebrated its 20th anniversary in 2013 by translating and publishing Kevork B. Bardakjian’s voluminous *A Reference Guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920*.

HRANT DİNK’S ASSASSINATION

Born on the 15th of September 1954 in Malatya, Hrant Dink came to Istanbul with his family at the age of five and completed his studies here. Concerned that the Armenian community he was part of would suffer due to his active role within leftist politics, he changed his name to “Fırat”^{4****}. He assumed the management of the Tuzla Children’s Camp with his wife Rakel (Yağbasan), whom he met in primary school and later married. After the camp was confiscated by the state on charges of “training Armenian militants”, Dink too was subjected to detention and arrest for his political views.

^{4****} t.n. “Hrant” is a distinctively Armenian name, while “Fırat” is ambiguous and passes as Turkish.

In the 1990s he wrote in the newspaper *Marmara* under the pen name Çutak (Arm. for “Violin”). He then became founder, editor-in-chief and lead writer of *Agos*, which means “furrow – where the seed is ploughed into the ground lush with fertility”, as a newspaper project aiming to both voice the issues of the Armenian community and allow for it to find common ground with Turkey’s larger society. Launched on the 5th of April 1996, *Agos* became the first newspaper to be published in Turkish and Armenian in Istanbul. The sequence of events leading up to the assassination of Hrant Dink began with a smear campaign targeting him for certain articles and news-pieces published in *Agos* from 2004 onwards.

Hrant Dink started a series of columns titled “the Armenian identity” on the 7th of November 2003. Spokesperson of the Turkish Orthodox Church, Sevgi Erenerol, filed a complaint against his piece “Free of the Turk” (“Türkten Kurtulmak”) published as part of this series on the 30th of January 2004. Another news article by Hrant Dink titled “Sabiha Hatun’s Secret” (“Sabiha Hatun’un Sırrı”) on the 6th of February 2004 involved claims that Atatürk’s adopted daughter Sabiha Gökçen was of Armenian origin and had relatives in Armenia. When a piece headlined “Sabiha Gökçen or Hatun Sebilciyan?” was run by *Hürriyet* regarding these allegations on the 21st of February 2004, the General Staff immediately made a statement to the press the very next day using harsh language against Hrant Dink. Dink was then summoned to the Istanbul Governor’s Office on the 25th of February for a meeting with National Intelligence Organization (MİT) officers upon orders of the Undersecretary, a meeting which he defined as a “chastising”.

His words “getting rid of the poisoned blood associated with the Turk...” in an article from February 13 under his series on Armenian identity were also decontextualized and made the subject of yet another criminal complaint on charges of “Insulting Turkishness and the Venerable Turkish Nation, Inciting Terrorism and Rebellion, Provocation and Sedition” on the 25th of February 2004. During the trial process in the Şişli 2nd Criminal Court of General Jurisdiction, the ultra-national-

ist groups protesting Dink outside the courthouse attempted attacks inside as well, and figures such as Kemal Kerinçsiz and Veli Küçük – known to the public from the Ergenekon Case – requested admission as an intervening party. Eventually the court handed down a six month prison sentence to Hrant Dink on the 7th of October 2005. The 9th Criminal Chamber of the Supreme Court of Appeals approved this ruling on the 1st of May 2006. Supreme Court Prosecutor Ömer Faruk Eminağaoğlu’s objection to this approval was rejected by majority vote on the 11th of July 2016. Hrant Dink faced added lawsuits due to his statements regarding this ruling on charges of “attempting to influence a fair trial”.

On the 26th of February 2004, a group led by Istanbul Idealist Hearths (“Ülkü Ocakları”) Provincial Chair Levent Temiz gathered in front of *Agos*, making a statement to the press chanting slogans such as “Love it or Leave it” and “We May Come Overnight All of a Sudden”. On the 3rd of March 2004 another group calling themselves the “Federation to Combat Unfounded Armenian Allegations” (“Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Federasyonu”) held a protest outside the newspaper building.

One of the rare instances in which this ultranationalist wave leading up to 2007, resulting in attacks on events related to Armenians and other minorities and making Hrant Dink a target, backfired was when the Press Council issued a warning against *Yeniçağ* newspaper. The Council stressed that *Yeniçağ*’s headline on October 9, 2004, that read “Look at that Armenian!” (“Ermeniye Bak”) targeting Hrant Dink in response to a piece of his titled “Farewell” (“Hoş Gidişler Ola”) published in *Birgün*, could risk inciting violence against the writer.

On the 2nd of February 2006, Dink’s lawyers filed a criminal complaint against a letter sent to *Agos* under the name Ahmet Demir threatening both himself, his son and Managing Editor Arat Dink, and Publisher Sarkis Seropyan.

A new court case was brought against Hrant Dink, Arat Dink and Sarkis Seropyan on grounds of “insulting Turkishness” in September 2006. This time the issue in question was a news article titled “1 Vote Against 301” (“301’e Karşı 1 Oy”) published in *Agos* on the 21st of July 2006. The piece included certain excerpts from comments to Reuters by Hrant Dink made on the 14th of July, expressing his opinions regarding the genocide. This court case was to be concluded only after Hrant Dink’s death, on the 11th of October 2007, with one-year prison sentences for Arat Dink and Sarkis Seropyan each.

Hrant Dink was of course aware of this net tightening around him. As of 2005, the very same actors were also making an appearance in cases based on Article 301 of the Penal Code^{5****} against figures such as Orhan Pamuk, Murat Belge, Hasan Cemal and Elif Şafak. His concluding remarks in his article titled “Why was I chosen as a target?” (“Neden Hedef Seçildim”) published on the 12th of January 2007 had been: “And here I am, on the edge of a cliff once more. There were people after me again, I sensed them. And I knew very well that these weren’t as ordinary and visible as to be limited to the Kerinçsiz crew alone.”

Exactly a week later, come the 19th of January 2007, Hrant Dink, walking out of a bank right next to the *Agos* editorial office, was shot with three bullets to the head at 14:57. The suspect, Ogün Samast, caught on the security cameras of surrounding workplaces that very day wearing his white cap, was by the evening of the 20th posing for a photograph with police officers in front of a Turkish flag in the Samsun Anti-Terrorism Unit tea room.

The participation of tens of thousands of people in the funeral ceremony that took place on the 23rd of January 2007 served as an indication as to how deeply this blatant assassination, seen coming from a mile away, had impacted people from all walks of life in Turkey. The main

^{5****} t.n. This is the article that outlaws “insulting Turkishness, the Turkish nation or Turkish government institutions”.

slogan of the crowd that day became “We Are All Hrant, We Are All Armenians”.

Trial process

The first trial in the murder case that later came to span a period of 11 years started with 18 defendants on the 20th of April 2007. After 25 hearings involving civilians with links to Ogün Samast, the court concluded on the 17th of January 2012 that – as the then Chief of Istanbul Police Celalettin Cerrah had stated right after the incident – Dink’s homicide was the work of a couple of lads, and not a case of organized crime. Despite the fact that some of the defendants explicitly claimed to have informed both the police and gendarmerie intelligence units of the murder in advance, requests by the attorneys of the Dink family for an investigation of the responsibility of gendarmerie and police officers in both Istanbul and Trabzon were repeatedly denied. As a result of the application made by the Dink family to the European Court of Human Rights before having exhausted domestic remedies, the Court condemned Turkey for its failure to conduct an effective investigation into the role of public officials. With the approval of the 4th Judicial Package, the opportunity for a retrial of cases on which there were such ECtHR rulings arose. At present, having consolidated indictments involving public officials and gendarmerie officers into a single trial, the case is still being heard with 85 defendants – 8 of whom are detained and 10 fugitive – at the Istanbul 14th Heavy Penal Court.

(Text by Burcu Bingöllü)

The Sebat Aparment: A site of memory and conscience

Established in order to eternalize the memory of Hrant Dink, the Hrant Dink Foundation moved to the Anarad Hıgutyun Building, an old Armenian school in Harbiye, prior to the 100th Anniversary events of the Armenian Genocide. It had been announced that the former *Agos* office, in front of which those gathering “For Justice, For Hrant” every 19th of January at 14:57 since 2007 meet, would be maintained as a memory site. Bringing this project to life, the foundation first opened

the Sebat Apartment building at No: 74 Halaskargazi Avenue to the public for one day on the 18th of May 2017 for the occasion of the International Museum Day. It is aimed for the Sebat Apartment building to become a space of learning and dialogue, serving the purpose of societal dialogue and confrontation with the past through innovative and creative education and visitors' programs. The site is to contribute to building a memory of *Agos*, the history and culture of the Armenians of Turkey, and issues related to minority rights here with special emphasis on Hrant Dink.

10. NARMANLI INN

One of the most imposing edifices of Pera's *Cadde-i Kebir* ("Grand Avenue") – or Beyoğlu's *İstiklal Avenue* as is now called – *Narmanlı Inn* was constructed in 1831. The building is registered under the category of protected cultural and natural assets. Though mentioned in certain sources to have been built by the Fosatti brothers, the architect's name is not on record. Carrying influences of the Russian Architecture of the time, this structure is one of the oldest in Beyoğlu and covers a surface area of 2642.50 square meters. The complex designated for "Apartments, Offices, Stores" is composed of five blocks, with one block each on its sides facing *İstiklal Avenue*, *Müeyyet Street* and *Sofyalı street*, and the other two blocks located on the northern side and in the courtyard. Though its main entrance is on *İstiklal Avenue*, *Narmanlı Inn* also has a gate to *Sofyalı Street*. Other than the single-storey section in the courtyard, which used to contain a fountain and an ornamental pond, all the residences surrounding the garden have two storeys. On the left and right of the entrance gate are vaulted spaces that were first used as waiting areas for horse carriages and later as shops.

The building holds significance, for its historic nature and important place in Istanbul's cultural life, as well as in terms of the gentrification of both Istanbul and Beyoğlu. At present, it has been sold by the heirs of the *Narmanlı* family, and its restoration undertaken by architect *Sinan Genim* is now complete.

Narmanlı Inn was constructed in 1831 as the former Russian embassy building. The high-walled section facing Sofyalı Street became a Russian prison as of the mid 19th century. It remained vacant for years due to the severing of diplomatic relations with Russia during World War I. Life returned to the building with the arrival of Russian refugees in Istanbul after the October Revolution of 1917. This was also Trotsky's first stop before Büyükada in his flight from the Soviets. After the Embassy of the Union of Soviet Socialist Republics – as it was then called – was moved to Ankara in 1924, the embassy palace became a consulate and Narmanlı Inn started being used as an annex out of which consular bureaus and certain Russian trade offices operated. At the start of the 1930s all offices were closed down other than those of companies “Neft Sydicat” and “Intourist” belonging to the Russian government.

It is claimed that the pond that was home to ornamental fish, situated in the middle of the garden during Narmanlı Inn's years as the facilities of the Russian embassy, was filled in after the structure was made into a commercial center, as it was seen as an obstacle for the horse carriages and pack animals of merchants coming here.

The Narmanlı Brothers bought the building in 1933 and carried their office in Eminönü to its second floor. Avni and Sıtkı Narmanlı were among Istanbul's reputable tradesmen and also an art-loving family. Making a fortune in business, the family turned Narmanlı Inn into a kind of arts and culture center, renting the inn's rooms out to artists and publishing houses for cheap. After this, the Inn came to be known as “Narmanlı Yurdu” (Home/Residence).

The part of the building once used as the Russian prison facing Sofyalı Street and surrounded in high walls later became the studio and living spaces of artists such as Bedri Rahmi, Aliye Berger and Ahmet Hamdi Tanpınar. The independent structure in the midst of the complex was once a Revenue Office (Maliye Tahsil Şubesi), and then served for long years as a Notary office.

In the Agos issue dated October 11, 1996, Yervant Gobelyan points to another unknown aspect of the Inn: “If you stand facing this building, looking at the arched entrance across from the garden walls of the Swedish Consulate, the central offices between the thick columns you see separating the rooms on this façade used to be occupied by the Istanbul Consulate General of the First Armenian Republic from 1918 to 1920. Istanbul was capital in those years. The tumultuous events of the 1920s that brought about immense changes across the world put this place too down in the pages of history as the diplomatic office of a short-lived independent republic.”

WHO LIVED IN NARMANLI INN?

Among occupants of the building were Bedri Rahmi Eyüboğlu, writing his poems in one of the two-storey office spaces on the right-hand side of the hefty entrance gate, adjacent to him Neş’et Atay acting as Istanbul correspondent for the *Ulus* newspaper, offices of the prominent Armenian Newspaper *Jamanak*, sculptor Dr. Firsek Karol in his studio joining three rooms together, and Andrea Bookstore. This was also where the very first exhibits of the D Group (D Grubu) were held. Visconti, one of Istanbul’s first ready-made garment sellers, and furrier Sanovich are known to have taken up shop in Narmanlı Inn’s smaller spaces. In its later years the building also housed Deniz Bookstore, frequented by university youth and responsible for the flourishing of an important subculture in Beyoğlu.

Here is how Merve Erol explains the significance of Deniz Bookstore in an article he wrote for Zero Istanbul in 2016: “As certain rock clubs, large and small publishing houses, political entities and cultural centers slowly moved to Beyoğlu at the outset of the 1990s, the artistic-cultural-political scene spread out across the city began clustering here. Still, the Tünel quarter had not caught up with this dynamism except for a couple record stores, guitar stores, stamp collection shops and the Tarık Zafer Tunaya Cultural Center – until, that is, the opening of Babylon.”

RESTORATION OR GENTRIFICATION

Shareholders first transferred 15 percent of the inn's equity to the Yapı Kredi Koray group for restoration purposes in 2001. The project was approved by the Council of Monuments in 2002, but the restoration was stalled by the objections of non-governmental organizations and professional chambers and the issuance of a stay of execution. Upon this, 12 heirs of the Narmanlı Inn brought a lawsuit against Koray Group in 2008 and regained their shares. In 2009 the Inn acquired 2nd degree monument status – with the exception of its outer façade. It was later sold to Mehmet Erkul, owner of Erkul Cosmetics, and owner of Eteksan Textiles Tekin Esen for 57 million dollars in 2014. Neighbourhood associations opposed the restoration project proposed by Sinan Genim, the architect contracted by the new proprietors of the inn, but the court rejected the case.

These developments came in parallel to statements made jointly by Beyoğlu Mayor Ahmet Misbah Demircan and Nizam Hışım, Chair of the Association for the Beautification of Beyoğlu regarding the neighbourhood's gentrification: “We will clean this place up. We don't want it full of useless crowds of just anyone off the street, but true consumers.” Representatives of neighbourhood associations claim that what has ensued since then is a process of “gentrification”, “elitification” and “depopulation”, followed by a bringing in of its ‘own’ crowd instead.

“Today Narmanlı has become an urgent component of Beyoğlu's history of urban transformation and counter-struggle starting with Tarlabası, Emek and Gezi – it is part and parcel of an extensive plan stretching from Galata to Taksim Square, and even to Harbiye and Pangaltı. No matter what has been experienced here in its century-and-a-half-long past, no matter how much time who has spent here of the twenty million inhabiting Istanbul and eighty million in Turkey, this is, first and foremost, public property as it is and with its history... It is not difficult to foresee that not only Narmanlı, but also the entire area it is in the midst of shall be rendered devoid of people just like

Talimhane and the environs of the Open Air Theater (Açıkhava), in the hands of this crass and ephemeral mentality capable of thinking that the problem will be solved simply by carrying a cinema, that managed to survive and remain active over almost a century in a country like Turkey utterly unable to preserve its material memory, to a new location five storeys up.” *Quoted from Merve Erol’s “Göçmemiş Kediler: Narmanlı” (“The Cats That Remain: Narmanlı”) article in Zero Istanbul.*

Mari Gerekmezyan

Mari Gerekmezyan is among those whose paths crossed Narmanlı Inn, just like many of Istanbul’s artists of her time. The fact that her lover Bedri Rahmi lived here plays an important part in this. Gerekmezyan is among Turkey’s first woman sculptors. Born in Kayseri’s Talas district in 1913, Mari Gerekmezyan completed her elementary education at Vart Basrig Primary School in Kayseri. She later settled in Istanbul and attended the Esayan (also spelled “Yesayan”) High School for Girls. Influenced by Ahmet Hamdi Tanpınar, whom she came to know at this time, she enrolled in the Philosophy Department of the Istanbul University Faculty of Literature and graduated in 1943. She taught art and Armenian at the Istanbul Getronagan and Esayan High Schools.

Later on, she became a guest student at the Department of Sculpture in the Academy of Fine Arts and developed a romantic relationship with Bedri Rahmi Eyüboğlu, who was an assistant there. It is believed that Bedri Rahmi wrote his famous poem *Blackberry (Karadut)* for her. Granted the Ankara Sculpture Exhibit Award for her busts of Prof. Neşet Ömer and Prof. Şekip Tunç in 1943, and the First Place Prize in the Ankara State Fine Arts Exhibit for her bronze bust of Poet Yahya Kemal Beyatlı in 1945, Gerekmezyan produced works considered successful in terms of their verisimilitude and the expressions she captured, and deemed out of the ordinary for their time – some of which have gone missing. Her limited number of registered works, on the other hand, are known to be in the Istanbul and Ankara Painting and

Sculpture Museums, while the bust of Bedri Rahmi is in the private collection of the Eyüboğlu family.

Professor Sevengül Sönmez of Bilgi University characterized Gerekmezyan in her remarks to *Hürriyet Daily News* on the occasion of a memorial exhibit held in her name in the Istanbul Getronagan Armenian High School in 2012 as “Turkey’s first female sculptor, overshadowed by Bedri Rahmi Eyüboğlu for being very young and yet at the start of her artistic career.” Gerekmezyan was shunned by her own relatives and art circles alike due to her Armenian identity on the one hand and her relationship with Bedri Rahmi, a married man, on the other. Writer Karin Karakaşlı describes this based on her research on Gerekmezyan as her “ethnic and artistic ostracization”. In her story *Sabr Taşı* (*The Patience Stone*), where Gerekmezyan is featured as the main protagonist, Karakaşlı also writes that Bedri Rahmi Eyüboğlu’s friend Fred Gross married her even though he knew about their relationship, in order to put an end to rumours.

Frequently featuring in many of Bedri Rahmi’s portraits herself, Gerekmezyan died of tuberculosis in 1947. Her grave currently rests in the Şişli Armenian Cemetery.

Aliye Berger

One of Turkey’s first etching and engraving artists, painter Aliye Berger’s upper floor studio in Narmanlı Inn, gently decaying at the time, was a regular haunt of the writers, artists and intellectual circles of Istanbul in the 1950s and 60s. Achieving renown for the first time upon receiving the first place prize in a painting contest held by Yapı Kredi Bank in 1994, the artist came to be known for her expressionist engravings.

Aliye Berger was a member of the Şakir Pasha family, as sister of famed painter and writer Cevat Şakir Kabaağaçlı – widely known as the Fisherman of Halicarnassus – and painter Fahrnelisa Zeid, as well as aunt

of the first female ceramics artist Füreya Koral, actress and play director Şirin Devrim and painter Nejat Devrim. While Şakir Pasha was Governor of Crete in 1890 his brother Ahmed Cevad Pasha had been appointed the grand vizier. The Fisherman of Halicarnassus was born at this time. Yet when Cevad Pasha was dismissed from his post as a grand vizier in 1894, his brother Şahir Pasha also resigned from duty and returned to Istanbul. With the emergence of financial difficulties in 1914, Mehmed Şakir Pasha settled back in the Kabağaçlı farm in Afyon. During an argument here, Şakir Pasha was shot by a bullet from a gun wielded by his son, 11-year-old Aliye's elder brother Cevat Şakir Kabağaçlı, and died. Cevat Şakir was sentenced to 14 years of hard labour. In his youth he was a successful painter. Later on, he made Bodrum, where he was sent on exile, known to the entire world with his works as a writer. He also became the pioneer and promoter of Blue Cruises, which have taken their place among Turkey's important tourist attractions today.

Aliye Hanım studied at the Notre Dame de Sion French High School. In the wake of Mehmed Şakir Pasha's death, his wife Sare İsmet Hanım of Crete had taken close interest in her daughters Aliye and Fahrelnisa, and in making sure they received a good education in particular. First taking painting and piano classes, Aliye began learning how to play the violin in 1924. Her violin instructor was the famous Hungarian violin virtuoso Karl Berger, who had participated in Hungary's popular uprising. Having taken refuge in Istanbul, he was making a living giving violin lessons. Aliye Hanım fell in love with her teacher. In a fit of jealousy one night, she picked up her gun and went pounding at Karl Berger's door. The virtuoso's servant opened, upon which Aliye Hanım fired, wounding the servant. She was sentenced to 35 days in prison. It was decided that her statement be postponed on grounds that she had committed this crime in a choleric fit according to doctor reports, and that she belonged to a notable family. Love burgeoned between Karl Berger, moved by this incident, and Aliye Hanım, and a relationship that was to last 23 years began.

Following 23 years full of love, the couple decided to get married and united their lives. Six months after the marriage Karl Berger passed away as a result of a heart attack he had in Büyükkada. This loss deeply affected the artist. Aliye Berger had not been able to fully concentrate on painting until then, as much as she had wanted to. In the wake of the death of her husband, she went to London in 1947 and studied sculpture and engraving in John Buckland Wright's workshop. She returned to Turkey in 1951 with 150 engravings and opened her first personal exhibit at the age of 45.

However, Aliye Berger's main claim to fame came with her reception of the first place prize with her oil painting *Sun Rising (Güneşin Doğuğu)* in the "Work and Production" ("İş ve İstihsal) themed contest organized by Yapı Kredi Bank on the occasion of the International Association of Art Critics (AICA) congress held in Istanbul in 1954. With most of her works consisting of black-and-white engravings, Aliye Berger held a total of 11 solo exhibits in Turkey and Europe, and participated in 50 national and international group exhibitions.

"Sincerity cannot be taught. Neither in life, nor in art. There is no such school. I did as I was... In my works I wanted to reflect my own world, the world as I lived it with all its beauties, pain, loves, losses, with my rebellions and compliances, my hopes and my despair, that which I lived... But what I was most impressed and influenced by was that event we call life, that adventure, embracing this all. And, of course, love." Aliye Berger

11. NEVE SHALOM SYNAGOGUE

The Neve Shalom Synagogue was converted out of the First Coed Jewish School on Büyük Hendek Avenue and opened in 1938, when the two synagogues in the area became unable to meet the religious needs of the fast-growing Jewish population of Galata and Beyoğlu. The Istanbul Governor's Office then asked for the building to be reverted back to its original state as a school since the required permissions had not

been obtained. Hence, for a while, the school's ceremony hall was used for worship. On the first day of Pesah (Passover) in 1948, the community administration announced that the new synagogue to be built would be called Neve Shalom, and that for now this name could be used for this hall as well. Neve Shalom means "oasis of peace", and it is possible to come across synagogues bearing this same name in Istanbul's past as well.

In 1949 the Galata community obtained permission to build and had Italian architect Denari prepare a project. At this time, Elyo Ventura and Bernar Motola, recent graduates of the Istanbul Technical University, asked to be given an opportunity and designed a project, which was then accepted by the community leaders. Elyo and Bernar's biggest challenge was to build a dome capable of supporting the weight of the majestic and massive chandelier. The calculations for this dome were made by famous architect Bodin, and it was cast by Master Garbis. The stained-glass designs were drawn in the Academy of Fine Arts, and the glass itself was imported from England. The Neve Shalom Synagogue was opened with a spectacular ceremony on a Sunday morning at 10.30, March 25th 1951, led by Rav Rafael Saban, the then religious leader of the community. In those days the synagogue did not have a façade on the avenue, and it was accessed by way of a narrow corridor. Later, the building in front of it was bought and taken down, and the construction of the front façade was completed in 1960.

THE ATTACKS OF 1986 AND 2003

Though the Neve Shalom Synagogue features in the individual memories of community members with the weddings, circumcisions, funerals, Bar Mitzvah and Bat Mitzvah ceremonies, and religious holidays such as Passovers, Rosh Hashanahs and Yom Kippurs it hosted, it is mostly remembered in the public mind with the two serious attacks it suffered.

The first of these was on the 6th of September 1986, when terrorists entering with explosives and machine guns during Shabat prayers on a

Saturday morning at 09:17 took the lives of 22 people. Abu Nadal stood out among organizations that claimed responsibility for the attack. Afterwards, the synagogue was repaired and reopened to worship on the 20th of May 1987 with a well-attended ceremony including state officials. The charred marble on the upper left of the Ehal (or “Ark”), where the Torah scrolls are stored and as such the most sacred part of a synagogue, the clock stopped at 09:17, and the markings of bullets and bombs on a couple of seats were left as was, in order to memorialize that day and make sure it was never forgotten.

The second attack took place on the 15th of November 2003, once again on a Saturday during Shabat prayers. This time terrorists detonated a large quantity of explosives in their cars in front of the synagogue, resulting in the death of 23 people. 6 of these were worshippers, 5 security guards, 1 police officer and 11 people off the street. This second attack was one of a series of suicide bombings conducted on the 15th and 20th of November 2003 by exploding bomb-loaded trucks in four separate locations across Istanbul. The others were those targeting the Beth Israel Synagogue in Şişli roughly around the same time, as well as Istanbul’s British Consulate General and the HSBC bank building in Levent five days later. A total of 59 people lost their lives in these attacks, including the four suicide bombers, while 750 were injured. A Turkish cell of Al-Qaeda was found responsible. A placard with the names of those who lost their lives in both attacks was placed at the inner entrance of the synagogue, where it still stands.

As the walls of Neve Shalom had been fortified following the previous attack, the exterior façade and surrounding buildings suffered serious damage rather than the synagogue’s interior. A 3-meter wide and 2-meter deep crater was formed at the explosion site. The bodies of the six Jews who died in this attack were interred in the front section of the mausoleum built in the Ulus Ashkenazi Jewish Cemetery for the victims of the 1986 attack.

Another smaller scale attack on Neve Shalom took place on a Sunday

afternoon, on the 1st of March 1992. Terrorists affiliated with Hezbollah hurled a hand grenade at the synagogue, but the attack did not have much of an effect thanks to new security measures, with only one person slightly injured.

It is often that Jewish citizens of Turkey face the consequences of reactions against Israel. As one of the best-known Jewish sites, Neve Shalom receives its fair share of this. Most recently, on the 20th of July 2017 a group of members of the ultranationalist Alperen Hearths kicked and stoned the Neve Shalom entrance gate, hurling threats such as “We won’t let you in either, we’ll surround all the synagogues,” in reaction to the State of Israel’s installment of metal detectors outside the Al-Aqsa Mosque.

Those who lost their lives

Those who lost their lives in the attack on September 6, 1986

David Behar (Rabbi), Aşer Ergün (Hazzan), Daniel Daryo Baruh (Gabbai), Eliyezer Hara (Gabbai), Yuda Leon Atalay (Shamash), Dr. Moiz Şaul, Leon Levi Musaoğlu, Mirza Ağajan Babazadeh, Rafael Rafi Nassımıha, Binyamin Ereskanazi, Avraam Eskenaz, Jozef Alhalel, İsak Barokas, Bensiyon Levi, Salamon Angel, Şalom Çıttone, İbrahim Ergün, İsak Gerşon, Robert İ. Özfis, Moiz Levi, Yako Matalon, Sefanya Şenkal.

Those who lost their lives in the attack on November 15, 2003

Ahmet Özdoğan, Anette Rubinstein Talu, Anna Rubinstein, Avram Varol, Berta Özdoğan, Bülent Bostanoğlu (Police Officer), Emin T. Yakupoğlu (Security Guard), Fasil Süslü, Hakan Yüksel, İsrail Yoel Ülçer, Kaya Kaya, Mehmet Eruş, Mehmet Ateş (Security Guard), Mesut Gürol, Murat Şahin, Mustafa Yenier (Security Guard), Naşit Gürel (Security Guard), Nurettin Aydın, Oğuz Kızılırmak, Ömer Yazar, Saadet Güneş, Serkan Balcı (Security Guard), Yona Romano.

JEWISH MUSEUM OF TURKEY (OR MUSEUM OF TURKISH JEWS)

Previously located in the Zülfaris Synagogue on Perçemli Street in Karaköy, the Quincentennial Foundation Museum of Turkish Jews (500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi) moved to the Neve Shalom complex in December 2015. Re-erected over its original foundations in 1823, the Zülfaris Synagogue was repaired in 1890 with the financial support of the Camondo (Kamondo) family, and underwent substantial restoration in 1904. After the last wedding that took place here in 1983, it closed down due to a lack of congregation as not many Jews were left in the area. In 1992, the Neve Shalom Synagogue allocated the building to the Quincentennial Foundation to be used as a Museum of Turkish Jews. Moving to its new location after welcoming its visitors here from 2001 to 2015, the museum renewed and updated both its content and exhibition techniques. In this museum composed of three sections the history and cultural heritage of Turkey's Jewry, as well as their contributions to the country's social and public/political life, are displayed with complementary chronological information. By virtue of the glass partition separating the Museum from the Neve Shalom Synagogue, visitors are also able to watch religious ceremonies taking place there.

Another important change that came about with the museum's move to Neve Shalom was the addition of sections on the discrimination faced by Jews under the Republic. These were the 1934 Thrace pogroms against Jewish citizens, the conscription of non-Muslim men into the army in 1941 to serve as labourers under the Ministry of Public Works, the Struma disaster of 1942, and the Wealth Tax Act enacted in 1942. The Quincentennial Foundation's affirmative discourse regarding the attitude of the Republic and Ottoman Empire towards Jews therefore appears to have been tempered – at least to a certain extent.

Founded in 1989 by 113 Muslim and Jewish citizens of Turkey, the Quincentennial Foundation takes its name from the 500th anniversary of the Ottoman Empire's acceptance of Sephardic Jews forced to leave

Spain in 1492. One of the purposes stated in Article 3 of the Foundation Deed is to “Promulgate both nationally and internationally the humanitarian approach of the Turkish nation, which received with open arms Jews choosing Turkish soil as their homeland in their flight from an environment of bigotry in order to defend their freedom of thought and faith, and support Jewish citizens in their expression of gratitude.” The foundation has organized many an event within this framework both within the country and abroad, working so that Turkey would not be remembered with genocide and rights violations, towards a normalization of relationships with Israel and for EU membership. Whilst doing this, it utterly disregarded the discriminatory politics and anti-Semitism targeting Jews in the Ottoman and Republican eras, highlighting instead the welcoming of Sephardic Jews by the Ottoman Empire in 1492 and of academics fleeing Nazis by the Republic of Turkey during World War II.

“The days when I crossed that threshold hopping and skipping, holding my grandfather’s hand, are now a faded memory. That wooden door has been replaced by blast resistant steel, and cells with bulletproof windows I kept calling “mirrored”. An officer would sit behind that glass, at times asking something or another for ‘security’ purposes as was his job. His voice wouldn’t sound human either, warped by the metallic timbre of the speakerphone. I grew up waiting for one of the heavy metal doors to close so that the other would open, and turned more serious in those days. By 2003 I was already a grown-up. A grown-up scared for the very first time.” *Quoted from a piece written under the pseudonym Hayri Çavuş on the Avlaremöz website.*

The Wealth Tax (“Varlık Vergisi”)

The reasoning behind the Wealth Tax (also called “Capital Levy” or “Capital Tax”) enacted on the 11th of November 1942 was professed as taxing the rich from war in order to spread out the burden of economic difficulties, meeting the state’s extraordinarily increasing ex-

penditures by creating new sources of income, decreasing the amount of money in the market and putting an end to the shortage of goods. Appearing well-justified at first glance, in practice this law became a means of targeting non-Muslims, and as such may be considered part of “Turkification” policies that have their origins in the Union and Progress (İttihat ve Terakki) government. Turkification is the attempt to establish the dominance of the Turkish ethnic element in all areas of life from the language spoken to the history to be taught in schools, from trade relations to state bureaucracy. The Wealth Tax aiming to transfer commercial activities from the hands of non-Muslims to Turks may be regarded within the same framework as the incidents of 6-7 September 1955 and the expulsion of Istanbul’s Greek population in 1964.

The memoirs of Faik Ökte, treasurer (“defterdar”) of Istanbul at the time, titled *The Tragedy of the Capital Tax (Varlık Vergisi Faciası)* (1951) is considered the main source on the matter. In his memoirs, Ökte describes in detail how the tax was imposed in a discriminatory and arbitrary manner. In practice, taxpayers were levied according to one of the four classes determined by the Ministry of Finance: those in the M group (Muslims) were obligated to pay 12.5 percent of the value assessment (i.e. the value taken as basis for taxation), the G group (non-Muslims – “gayrimüslim”) 50 percent, the D group (converts – “dönme”) 23 percent and the E group (foreigners – “ecnebi”) 12.5 percent. Upon the publication of tax lists on the 18th of November 1942 it was seen that 70 percent of Capital Tax revenues were charged to taxpayers in Istanbul, and that 87 percent of these were non-Muslims. The tax rates imposed on non-Muslims were many times heavier than those on Muslims. According to Ökte, of the 315,000,000 liras collected in taxes 280,000,000 were paid by non-Muslims. These figures indicate that non-Muslim citizens of Turkey lost a significant portion of their wealth and possessions between 1942 and 1944.

Having been announced that it was to be levied one-time on the fortunes and extraordinary income of the wealthy and high-income earn-

ers, the tax was met favourably, as it meant that the burden of the lower classes would be shared. The shortage of goods and non-Muslims' alleged benefits from this situation had long been matters of complaint featured in the media. Once more, their economic prosperity had made non-Muslims into a target. This smear campaign continued throughout the summer of 1942, and Jews in particular were used in anti-minority caricatures to represent the wealthy character making a profit off of common people's backs. Members of commissions that were to determine the tax amounts were Muslim Turks from the Republican People's Party (CHP). The fact that sums designated by these commissions were fixed and immutable was also inscribed in law; and, as per Article 12, taxpayers were obligated to deposit their amounts within fifteen days. In case of delay, interest would be charged for the first two weeks, and if the indebted party had still not paid at the end of this period, the amount required as tax would be collected via a seizure of their home and businesses. The commissions in question operated under the pressure of nepotism, preferential treatment and special requests, determining sums to be taxed based on subjective opinions rather than concrete facts and according to the ostentatiousness of lifestyles led instead of true wealth.

Some taxpayers who wished to avoid or were unable to pay these excessive taxes tried to escape abroad. Of those who could not or did not wish to run, over 1000 whose properties sold off dirt cheap on short notice did not meet what they owed in taxes were gathered in certain centers as of the 27th of January 1943 in order to be sent to labour camps in Eskişehir's Sivrihisar district and Aşkale in Erzurum.

The exiles to Aşkale were only able to return home on the 17th of December 1943 as a result of developments on the European front, and on the eve of İsmet İnönü's visit to Cairo in order to meet with U.S. President Roosevelt and U.K. Prime Minister Churchill. The Capital Tax, on the other hand, was lifted on the 15th of March 1944 as a result of U.S. pressure on Turkey in response to Jews' efforts in lobbying the U.S. government, and once it became clear that the Nazis would be defeat-

ed. However, its relentless and merciless implementation until it was lifted negatively affected non-Muslims' integration into society, and in the following period many members of minority communities migrated to Europe, the United States, and later to Israel after its founding in 1948. Constituting 2.78 percent of the total population in 1927, non-Muslims amounted to 1.08 percent only by 1955. The multi-religious and multi-cultural make-up of Istanbul, which was most affected by the tax, suffered a serious blow. A massive transfer of wealth had taken place: 67 percent of the real estate sold below market value in order to pay the tax was bought by Muslim Turks and 30 percent by official and semi-official state institutions. The press portrayed positively the hand-over of certain buildings on İstiklal Avenue from non-Muslims, perceived as "non-national elements", to state institutions, even voicing suggestions as to the "Turkification" of Beyoğlu, inhabited by minorities and foreigners and associated with ostentatious over-consumption and waste.

Jews in the Ottoman Empire and Turkey

Jews constitute the second largest group after Armenians among Turkey's dwindling minorities. Looking at the size of the non-Muslim population in the censuses of 1914 and 2015, the sheer dimensions of the difference in proportion become painfully evident: while non-Muslims made up 20 percent of the total population of 13,500,000 (1,700,000 Armenians / 1,553,000 Greeks / 136,000 Jews) in 1914, come 2015 non-Muslims are only 1 percent of the population that has reached a total of 70,000,000 (50,000 Armenians / 3000 Greeks / 17,000 Jews).

When the Ottomans overtook Bursa pushing out the Byzantines in 1324, a Jewish community was in existence there. Those expelled from European lands in the 14th century had also taken refuge in the Ottoman Empire, but the actual wave of migration took place when Sephardic Jews were banished from the domains of Spain and Portugal in 1492. Jews displaced from Italy and Bohemia in the same period also sought shelter in Ottoman lands. Under the *millet* ("communities"

or “nations”) system, all non-Muslims had broad autonomy in areas of faith, worship and education, but were subject to certain restrictions in the social realm. Their homes had to be of different colour and height, their clothing of different materials and colour, and they could not ride horses without permission. Non-Muslims were not allowed to bear arms or serve as soldiers; and they could not hold high-ranking public office in sovereignty-related roles. Still, they were not expected to assimilate into the dominant millet – or community.

Policies of Turkification put into effect as of the Union and Progress era, on the other hand, aimed to marginalize and exclude non-Muslims, and homogenize the population. Jews were not subjected to genocide or mass displacement as were Armenians and Greeks, but they faced all kinds of discrimination, and even ventures at mass looting and expulsion. Rifat Bali, author of many important works on the history of Jews in Turkey, claims that Jews were never considered full-fledged citizens in the Republic of Turkey, one professing to be secular.

“Citizen, Speak Turkish!” (“Vatandaş Türkçe Konuş”) campaigns organized in the early years of the Republic directly targeted Jews. In these campaigns waged using force, those who did not speak Turkish in public faced repression. What set Jews apart from Armenians and Greeks was that the language they spoke was not Hebrew, which the state recognized as a national language, but first Spanish, and later – with the influence of the Alliance schools – French. Their speaking the language of the country that had banished them was interpreted as ingratitude, and French as a sign of disdain for Turkish. The public at large and press thus constantly criticized Jews. They blamed them for not becoming Turkish enough in general, and for not internalizing Turkish culture.

The “Thrace Incidents” took place in 1934. The region’s proximity to the Greek and Bulgarian borders made it easier to perceive Jews living there as potential enemies and threats. In the month of June, Jews were first compelled to speak Turkish, then they were boycotted and banned from selling their property, and finally forced to migrate through instill-

ing fear, intimidation, battery and rape. During attacks occurring from the 28th of June to 4th of July 1934 in Çanakkale, Kırklareli, Babaeski, Lüleburgaz, Edirne and Uzunköprü security forces did not take the measures necessary. The government put the blame on local administrators and claimed to have not been informed of the attacks. In the aftermath of these incidents a great majority of Thracian Jews migrated to Istanbul leaving all of their possessions and properties behind, and after 1942, this flow turned abroad. The imposition of the Capital Tax, enacted in 1942 for the hand-over of non-Muslims properties and possessions to the state so as to be converted into Turkish capital, became the first practice directly hitting Jews after the Thrace Incidents.

Though Turkey had declared its neutrality during World War II, it refused to give visas to Jews fleeing Germany and only ended up accepting a handful of academics to work in universities. While some argue that diplomats from Turkey rescued 35,000 Jews at the time, historian Corry Guttstadt demonstrates how the Turks handed 25,000 Jews of Ottoman/Turkish descent living in Europe over to the Nazis' genocidal apparatus. Thousands of Jews, who had migrated to Europe in the late Ottoman period or after the founding of the Republic of Turkey and had had their citizenships revoked for not having registered with a consulate by the end of five years, were left in camps and abandoned to death despite Germany's calls to Turkey to "repatriate its citizens as a neutral country".

The Turkish state was also responsible for the death of 781 Jews and 10 crew on the Struma, as it did not grant this ship that broke down on its way from Romania to Palestine during World War II permission to land and disembark, thus causing those on board to first grapple with hunger and disease, then towing them off to the coast of Şile where the ship was sunk by a Soviet submarine. Britain had also played a part in preventing the ship from going to Palestine, since it had concluded that the administration it had established there would be endangered by a mass migration of Jews.

Today, 99 percent of Jews in Turkey live in Istanbul. The most crowded population outside Istanbul is in İzmir, with 1500. There are very small Jewish populations in Adana, Ankara, Bursa, Çanakkale, İskenderun and Kırklareli. For reasons such as “Citizen, Speak Turkish!” campaigns, the exclusion resulting from speaking with an accent, and a desire to avoid being outwardly perceivable as Jewish, many Jews turkified their names and surnames, and younger generations did not learn the Judeo-Spanish language. In this manner, Jews tried to protect themselves from the rampant anti-Semitism in society.

Recent steps by Spain and Portugal to grant Jews expelled in 1492 the right to apply for citizenship mobilized Jews from Turkey wishing to become EU citizens and take advantage of visa exemptions. Turkey’s Jews have migrated to the West and, since its founding, to Israel as well. The factors triggering this migration have been troubles in the relations between Turkey and Israel, the pogrom of 6-7 September, the Coup of May 27, clashes between the left and right in the 1970s, political crises such as the Coup of September 12 as well as economic crises and anti-Semitic waves rising among Turkey’s Islamist and nationalist factions in response to wars or military operations involving Israel in the Middle East. Contrary to common belief, there has been no serious migration away from Turkey in recent years. Still, the problems Turkey has lately been suffering, the rise of authoritarianism, increasing polarization, as well as the fact that reactions against the state of Israel often directly target Jews living in Turkey, cause young Jewish citizens in particular to contemplate leaving.

The state of Turkey, while on the one hand spending 2,500,000 dollars for the restoration of the Grand Synagogue in Edirne, and holding United Nations Holocaust Remembrance Day ceremonies, and even Struma commemorations, on the other turns a blind eye to quite rampant anti-Semitic hate speech, at times even actively reproducing it, and makes no effort whatsoever to prevent its own Jewish citizens from being made into targets.

12. SALT GALATA

The magnificent twin buildings at no: 11-13 Bankalar (Banks) Avenue house SALT Galata on one side and the Istanbul Branch of the Central Bank of the Republic of Turkey on the other. Designed by architect Alexandre Vallauray and opened in 1892, the building's street-facing façade decorated in relief is in the neoclassical style, while its bay-windowed ("cumbalı") façade on the Golden Horn side is structured as orientalist. The difference between the two façades is representative of the bank's position between the East and West. The structure on the left was used as the head office building of the Ottoman Bank until 1999, while from 2000 onwards it housed the Garanti Bank branch and regional offices on its ground floor and the Ottoman Bank Archives and Research Center on its upper floors. Since 2011, it has been functioning as SALT Galata. The structure on the right, on the other hand, served the Tobacco Régie Company until 1925, the Tobacco Monopoly Administration from 1925 to 1934, and the Istanbul Branch of the Central Bank since.

When the Platform Garanti Contemporary Art Center, Osmanlı Bank Museum and Garanti Gallery operating under the umbrella of Garanti Bank were restructured into an autonomous institution by the name of SALT in 2011, the building on the left-hand side was restored and turned into SALT Galata. SALT Beyoğlu also opened its doors on İstiklal Avenue at the same time, but closed down in December 2015 due to a problem with restoration permits to reopen only in April 2018. Whereas SALT Ulus, in Ankara, opened in 2013, and as of 2018 started operating out of an office rather than the historic building in Ulus.

SALT Galata includes SALT Research with its library and archive offering public access to a multitude of print and digital sources, a 219-capacity Auditorium, the redesigned Ottoman Bank Museum, workshops suitable for high levels of participation, the Open Archive (Açık Arşiv) bringing archive materials to light, a café and restaurant, as well as a store and exhibition spaces. The Ottoman Bank Museum

was incorporated into the library space in 2017 in order to meet the increasing demand, and its contents on display were digitalized and distributed throughout the floors.

The Bank-ı Osmanî-i Şahane (Ottoman Imperial Bank) was founded in 1863 with a contract signed between the British shareholders of the British-funded Ottoman Bank started in 1856, the company's newly incorporated French partners and the Ottoman government, serving for many long years as the state bank and treasury of the Ottoman Empire. Subsidizing countless infrastructure investments throughout the lands of the Empire, the bank also played an active role in the establishment of the Ottoman Public Debt Administration (Düyun-u Umumiye) in 1881. In later years it turned to investment banking, and took on the character of a commercial bank. As of 1910, its branches began proliferating and it enhanced its relations with the market, establishing an important presence.

The bank's activities were impacted severely by the start of World War I. For with the Ottoman Empire's entry into the war, it became an "enemy institution" in the eyes of France and Britain. The Ottoman Empire too considered it equally lacking in credibility due to its French and British shareholders. The bank was allowed to remain in operation in this period only on condition that its French and British executives leave their posts, and with its privilege of issuing banknotes abolished.

Transferring its branches in Europe, the Middle East and Africa to Grindlays Bank at the request of its main shareholder Group Paribas in 1969, the Ottoman Bank continued functioning within Turkey alone. Restructured in 1993 with the legal status of a joint stock company, the shares of the bank were purchased by Clover Investments belonging to Garanti Bank, and the Ottoman Bank thus joined the Doğu Group. Merging in 2001 with Körfezbank also part of the Doğu Group, the Ottoman Bank was at the end of that year incorporated into its principal shareholder Garanti Bank.

THE RAID OF 1896

An incident often overlooked in the history of the Ottoman Bank is the raid of August 26, 1896, carried out by armed members of the Armenian Dashnak Party. In order to bring European states to react against massacres and pogroms targeting Armenians under the rule of Abdulhamid II, 28 armed men and women led by Karekin Pastermadjian, Haik Tiryakian and Bedros Parian stormed the Ottoman Bank. This bank in particular was chosen due to its being an important center of finance for both the Ottoman Empire and European countries, as well as the fact that most of its personnel were British and French.

4 Dashnaks and 6 Ottoman soldiers lost their lives as a result of the 14-hour-long occupation carried out with dynamite, guns and hand grenades. When the two sides saw that neither would be able to defeat the other in this manner, negotiations began. Director of the Ottoman Bank Sir Edgar Vincent and Maximoff, Chief Interpreter at the Russian Embassy, acted as mediators. The Palace did not accept the attackers' demands, but agreed to allow them to leave the country in return for ending the occupation. The 17 other than the 5 wounded were sent to Marseilles.

Groups jumping at the opportunity provided by this raid began clubbing Armenians they encountered on the street to death, and continued these aggressions after the occupiers were boarded on a ship and sent away. That night around 400 Armenians were killed. According to foreign press the actual number was much higher. Still, European states contented themselves with issuing a mere reprimand, and did not pressure the Ottomans to enact reforms.

Among determining factors in the process leading up to the raid were Abdulhamid II's reluctance to implement reform plans with fear that Armenians would declare their independence, his intensification of repression against Armenians instead, and their response to this in the form of revolutionary organizing. The Dashnaktsutyun (Armenian Revolutionary Federation) founded in Tbilisi in 1890 was one such

organization. In the wake of the inter-communal clashes of Sassoun in 1894, and Trebizond (Trabzon), Samsun, Ordu and Gümüşhane in 1895, and massacres committed after these clashes, the Armenian community in Istanbul decided to hold a demonstration to protest mass killings. On the 30th of September 1895, around 4000 protestors gathering in front of the Kumkapı Armenian Church started a silent march towards Babiâli, and even though the march was silent Abdulhamid II did not refrain from unleashing his soldiers on protestors. Around 50 Armenians were killed and groups of madrasah students and shopkeepers attacked Armenians afterwards. Upon the killing of nearly 2000 people in incidents that lasted three days, the Great Powers intervened and Abdulhamid II was forced to pass the reform package on the 17th of October 1895. Yet in various parts of Anatolia clashes broke out between Armenian nationalists and the Muslim populace thinking the reforms to be enacted would lead first to Armenians' autonomy and then their independence. Some time later these clashes turned into massacres.

13. THE CAMONDO STEPS

Connecting the Banks Avenue (Bankalar Caddesi) to the upper parts of Karaköy, the Camondo (Kamondo) steps were built in the 1850s by one of the most important families of the area – that is, the Camondo family. Constructed as a short-cut for the family on their way from home to school and work, the steps also came to serve those who had workplaces in Galata and lived in Pera. Remarkable for their curvaceous design, these steps were built in an eclectic style consisting of a combination of neoclassical and imperial styles.

The Camondo family settled in Venice escaping the Spanish Inquisition in the 15th century and then came to Istanbul in the 17th century. They were a family of bankers. The bank established by Isaac and Abraham Solomon was called “Isaac Camondo & Cie” (“İshak Kamondo ve Şürekası”). It flourished before long, and became one of the reputable international institutions of its day. After Isaac's death Abraham Solomon took over the business and obtained certain privileges due to

his being financial advisor to the Ottoman palace.

Abraham Solomon Camondo is considered one of the founders of modern banking in Istanbul. In addition to playing an important role in relations between the Jewish community and the Sublime Porte (Babiali), he also spearheaded the transformation of Galata into a modern finance center in the 19th century. The Camondos combined forces with some other Galata bankers to establish the “Société Générale de l’Empire Ottoman”. They were also among the partners of the Şirket-i Hayriye (Ottoman Sea Line Company) and the Istanbul (Dersaadet) Tramway Company started by Grand Vizier Mustafa Reşid Pasha. The contributions of the Camondo family to Istanbul’s modernization were not limited to this either. Their role in the establishment of Istanbul’s very first municipality – i.e. the Sixth District Municipality (Altıncı Daire-i Belediye), in the development of the transport system, and the modernization of the Galata region in particular was indeed quite sizable.

Towards the end of the 19th century the Camondo brothers decided to settle in Paris thinking the bank should open up to the rest of the world. Abraham Solomon Camondo died in 1873 shortly after settling in Paris, and was honoured with grand state funeral, being interred in a mausoleum he had built in the Hasköy Jewish Cemetery. While the entire city mourned the day of his funeral, the stock market and finance institutions were closed, the shopkeepers of Galata and Haliç shut down their stores, and even churches rung their bells.

As for how this well-established family petered out: Abraham Solomon’s great-grandchild Nissim Camondo took French citizenship towards the end of the 19th century as anti-Semitism was on the rise and later died in World War I. Nissim’s sister Beatrice died in Auschwitz with her husband and two children. The only member of the Camondo family remaining alive by the time the war had ended was Irène Cahen, mother of Nissim and Beatrice. She managed to survive the Holocaust having converted to Catholicism after getting divorced from Moise Camondo, and inherited the entire family estate.

The Camondo family also made great contributions to the Parisian art world. Abraham Behor's son Isaac Camondo was part of the founding of the Champs-Élysées National Theater, while Nissim Camondo's son Moise Camondo had the Nissim Camondo Museum launched. Carrying on his father's tradition and becoming one of the most distinguished collectors of Paris, Isaac Camondo later bequeathed his collection of impressionist paintings to the Louvre Museum. Moise Camondo, on the other hand, left his mansion and collection of 18th century works of art to the Union des Arts Decoratifs for the establishment of the Nissim Camondo Museum, which is still in operation in Paris today.

The Camondo family built countless structures that left their mark on Istanbul, which are largely still in existence even if mostly in a decrepit state. Among these it is possible to mention the Northern Sea Area Command (Kuzey Deniz Saha Komutanlığı) headquarters in Kasımpaşa, the Galata Residence, the Camondo Inn on Serdar-ı Ekrem Street, Büyüka-da Inn on Meşrutiyet Avenue, and the Saatçi Inn, Latif Inn, Lacivert Inn, Yakut Inn, Kuyumcular Inn, Lüleci Inn and Gül Inn in Karaköy.

14. SAN(A)SARYAN INN

One of the first that comes to mind among inns left from Ottoman times in Istanbul, the magnificent Sansaryan, takes its name from Mıgırđıç Sanasaryan who commissioned the building to architect Hovsep Aznavour in 1895. It is for this reason that the actual name of this inn is "Sanasaryan" rather than Sansaryan. Hovsep Aznavour is also the architect of the world's first prefabricated iron structure. Only one of the two structures of this kind he built – the first one – still stands today, and that is the Bulgarian St. Stephen (Sveti Stefan) Church, known as "the Bulgarian Church", which opened to worship in 1898 in Istanbul's Balat neighbourhood.

Sanasaryan Inn appears in the records of the Istanbul Governorate as a stone masonry building on Hamidiye Avenue in Sirkeci facing Mimar Kemalettin Street initially built of stone in the neoclassical style with

an inner courtyard and six storeys including a basement. The General Directorate of Foundations rented out the building through a tender in July 2013 without waiting for the court process to be completed regarding the ownership and use of the inn. The tender was won in return for 235,000 liras per month by the Özgeylani Construction Company, which was to reopen it as a hotel after an 18-month-long restoration process. At the end of February 2018, however, the Court of Appeals decided to accept the case filed for the return of the title deed of Sanasaryan Inn to the Armenian Patriarchate. As such, the case will be sent back to the court of first instance for a retrial.

Used as the General Directorate of Foundations and the Istanbul Police Headquarters for many long years, the building also served the Civil Courts of the Istanbul Judiciary later on. Sanasaryan Inn owes its notoriety to the torture and abuse inflicted here during its time as the Police Headquarters on members of the Communist Party of Turkey, nationalists and trans-people as they were held in police custody. Yet it is also in the spotlight for yet another silenced and obfuscated period and practice of Turkey's recent history: the matter of properties confiscated from the Armenian citizens of the Ottoman Empire during the 1915 Armenian Genocide and the ongoing issue of returning the seized assets of minority religious foundations to their original owners.

Mıgırdiç Sanasaryan, after whom the building is named, bought the structure from Circassian İsmailpashazade İhsan Bey in return for 19,000 Ottoman gold coins in 1889. Sanasaryan was born in 1818 in Tbilisi, where his father Sarkis Sanasaryan, a native of Van, and his mother Mariam sister of Van-based merchant Kevork Seyran had migrated in order to escape Ottoman repression against Armenians. Mıgırdiç completed the Nersesyan School in Tbilisi and set out for Venice in order to continue his schooling at the Surp Ghazar Monastery. Yet, upon receiving news of his father's death while on the way, turned back from Erzurum. He joined the army at a young age and served the Russian army until 1845. Not only was he decorated with medals due to his success here, but he also received a hefty monetary award.

The rest of Sanasaryan's story is recounted as follows in a piece written by Zakarya Mildanoğlu for *Agos* in 2014: *"Migrating from Tbilisi to Petersburg, Mıgırđıç Sanasaryan pushed open the doors of Russian capitalism with the entrepreneurial spirit he inherited from his father. He bought a large part of the shares of the Caucasian Mercury Shipping Company (Kafkas Mercury Gemi Şirketi). The good relations he built with other shareholders carried him all the way to the CEO seat. In 1889 the company celebrated Sanasaryan's jubilee after 25 years of service, and named a ship Mıgırđıç Sanasaryan after him. Sanasaryan made quite a fortune in business throughout his life and devoted part of his wealth to charity work. His home in Petersburg became a haven for Armenian and Georgian students. Left yearning for an education in his own youth, Mıgırđıç Sanasaryan made the educational life of Armenian society his top priority, and never turned down any student asking for financial assistance. Establishing a relationship with progressive figures in Petersburg, he aimed to spread the Russian education system and contemporary developments in the European educational scene across Western Armenia. He wished to extend the opportunities Armenians living in settlements closer to Europe, such as Istanbul, had in terms of theater, literature and music to provincial areas with lower levels of education. For this and such reasons he endeavoured to found a school in a center heavily populated by Armenians in Western Armenia."*

In 1881 Mıgırđıç Sanasaryan established a school by the name of Sanasaryan in Erzurum. He had bought the inn in Sirkeci in order to generate income for this school. His aim was to contribute to the education of orphaned and poor Armenian children. The Sanasaryan Foundation was founded along with the purchase of the inn. In the register of the Armenian Patriarchate there is record of the inn's title deed belonging to 1909. The school in Erzurum was later shut down and the inn confiscated due to the great calamity of 1915. This school was where the Erzurum Congress gathered on the 23rd of July 1919. It suffered a fire in 1924, and was used as a primary school after being repaired. In 1960, it opened its doors as the Atatürk and Erzurum Congress Museum (Atatürk ve Erzurum Kongresi Müzesi). Today the building serves

the public as the Museum of Erzurum Congress and Turkish War of National Independence (Erzurum Millî Mücadele ve Kongre Müzesi).

After the Ottoman Empire confiscated Sanasaryan Inn in 1915, the Armenian Patriarchate was given back control of its revenues only in 1920. In 1928, however, the Special Provincial Administration (İdare-i Hususiye) under the Istanbul Governor's Office seized control of these revenues once again, and fully nationalized the inn transferring it to the State Treasury. The lawsuit filed by Patriarch Mesrob Naroyan against this ended in 1932 in favour of the Patriarch, and the Patriarchate was thus able to manage the inn's revenues for three more years. Yet when another lawsuit filed by the Special Administration ended in a verdict unfavourable to the Patriarchate in 1935, the inn first became the Directorate General of Foundations, and was then used as the Provincial Police Headquarters and the Sirkeci Courthouse.

THE NOTORIOUS COFFIN CELLS (“TABUTLUK”)

During its years as the Istanbul Police Headquarters, Sanasaryan Inn came to be known with the torture inflicted here on leftists and Turkish nationalists of the time and the “coffin” cells where they were kept under detention. The officials of this period were Istanbul Chief of Police Nihad Haluk Pepeyi, his Deputy and Department Chief Selahattin Korkud, as well as Ahmet Demir, Deputy Chief of Istanbul Police who was to become Chief after Pepeyi. Ahmet Demir is held responsible for torturing both Turkish nationalists (also known as “Turkists”), and leftists and communists. The reason Chief Nihad Haluk Pepeyi of the Istanbul Police holds significance is, according to Rıfat N. Bali, the fact that during a visit to Nazi Germany in order to tour the arms factories there with his deputy Korkut, he requested and was permitted to visit the Sachsenhausen Concentration Camp: “According to the Jews of Istanbul the only purpose for Haluk Pepeyi’s visit to Germany was his wish to observe first-hand the gas chambers/human furnaces built by the Nazis in order to carry out the Holocaust, and set up similar facilities in Turkey.” Though it was widely rumoured among Turkey’s Jews in particular that such furnaces had indeed been set up in Balat and

İzmir, there has been no factual evidence supporting this up to date.

The Wealth Tax was enacted a week after Pepeyi was appointed Chief of Police in Istanbul, and many Jews whether poor or rich, as well as other minority community members, were forcibly sent to labour camps in Aşkale, Erzurum, with a great majority of their possessions seized through the imposition of overly high taxes. Pepeyi's visit in question to Germany and the concentration camp took place a year later, in February 1943. This visit gave rise to yet another rumour in the country. It was alleged that a request had been made for the return of the remains of Talat (also: Talaat) Pasha, who had been killed in Berlin and was part of the Union and Progress triumvirate, considered architects of the Armenian Genocide, along with Enver Pasha and Cemal Pasha. The body of Talat Pasha, assassinated in Berlin on the 15th of March 1921 by Soghomon Tehlirian as part of "Operation Nemesis" believed to have been a plan for the elimination of the Union and Progress leadership, was transported to Istanbul in 1943 after this visit upon decree by the Council of Ministers, and re-interred in the Şişli Abide-i Hürriyet cemetery.

As a result of the operation responding to the developments starting with an open letter by Nihal Atsız addressing Prime Minister Şükrü Saraçoğlu on the 19th of May 1944, Zeki Velidi Togan, Said Bilgiç, Orhan Şaik Gökyay and Reha Oğuz Türkkan were arrested, held in the coffin cells of Sanasaryan Inn, subjected to maltreatment and torture. In 1946, it was Aziz Nesin and Sabahattin Ali's turn for torture and time in coffin cells. Among the other guests of the building in this period are Nazım Hikmet, Vedat Türkali, Ece Ayhan, Atilla İlhan, Mihri Belli, Nuri İyem, Hasan Basri Alp, Vartan İhmalyan, Ahmet Arif, İlhan Selçuk, and Ruhi Su, as well as Cihan Alptekin and Ömer Ayna from the revolutionaries of '68.

We are able to garner from Sabahattin Ali's petition for a criminal complaint to the No.1 Martial Law Court dated November 26, 1945, that teacher Hasan Basri Alp was tortured to death in this building in 1945.

According to the Police, Hasan Basri Alp had “escaped and run up to the roof, and then fallen to his death”. Writer Vedat Türkali also dedicated his novel *Güven (Trust)* published in 2015 to him with the following words: “In the noble memory of valiant revolutionary Hasan Basri Alp, a young, very young man who lost his life with dignity on the 27th of January 1945 during a security investigation in Sanasaryan Inn.”

‘Falling from the roof’ later became “jumping or falling out of windows” of police stations in Istanbul in particular for those arrested after the 12th of March and 12th of September military coups. According to witness testimonies the coffin cells in Sanasaryan Inn were taken down in 1947.

“Number 19 and 20 are infamous coffin cells. Their width is 60 centimeters, depth 40, and height 180 centimeters. Those put in here are left devoid of sleep, hungry and thirsty. Of the 35 cells only six have tiny apertures, the others are also deprived of air... Many of us were subjected to the torture of being kept in these coffin cells.” *Quoted from Sabahattin Ali’s afore-mentioned petition.*

The Arrests of 1951

As Turkey’s NATO membership was approved and soldiers were hence deployed to Korea, the government embarked on a communist hunt within the country. On the 26th of October 1951 teams under the First Department of the Istanbul Police made preparations to arrest the “short-haired lady” at the Galata Pier. This figure called “short-haired lady” in police surveillance reports was, in fact, Sevim Tarı. Having arrived in Istanbul a month ago in a plane from Paris, she was to leave for Marseilles in a ship docking at Galata Pier. She was a medical doctor, and the daughter of former police chief İsmail Hakkı Bey. Her grandfather was Rıza Kalkavan, ship-owner from Rize. In other words, she was no ordinary type. According to police records, she was Foreign Bureau Secretary of the Communist Party of Turkey. She was arrested just as she was about to board the ship, and taken to Sanasaryan Inn.

It was claimed that 36 pages of published material belonging to the party were found on her. These 36 pages comprised information on the party program and organization of the Communist Party of Turkey as well as certain notes. With this operation, the start was given for a series of arrests that began in 1951 but would continue into 1952. Communist Party Central Committee Members Dr. Şefik Hüsni Değmer, Zeki Baştımar, Reşat Fuat Baraner, Mehmet Bozışık, Halil Yalçınkaya and Mihri Belli were arrested one after the other. This was the most comprehensive wave of arrests that had yet taken place: 187 people were taken under police custody and put on trial in the Ankara Military Criminal Court. The Democrat Party issued a special decree while arrests were ongoing, saying that “there were soldiers as well” among the membership of the Communist Party of Turkey, transforming the “Istanbul Police First (Political) Department cells” in Sanasaryan Inn into the “Ankara Garrison Command No.2 Military Prison and Detention Facility”. All detainees were brought here. Interrogations under heavy torture (as a result of which 16 detainees are said to have lost their minds) were carried out by police officers of the Communist Desk and military interrogators. Interrogations took two years and the court case lasted a year after the investigation was complete, ending on the 17th of October 1954, with 118 people sentenced from one to ten years in prison and to an additional one to three years in exile. Among those involved in the case were names that would later achieve prominence in the literary or political arena: Enver Gökçe, Mübeccel Kıray, Arif Damar, Ruhi Su, İlhan Başgöz, Orhan Suda, Halim Spatar, Behice Boran, Şükran Kurdakul, Nejat Özön, Vedat Türkali (Abdülkadir Demirkan), Ahmet Arif, Arslan Kaynaradağ, Kemal Bekir, Muzaffer Arabul, Selçuk Uraz, and Sadun Aren.

Sanasaryan Inn and LGBTI+s

Nationalists, communists and revolutionaries were not the only victims of this Police Directorate building, where dissenters were kept and subjected to interrogations involving beating and torture prior to the military coup of September 12. Especially in the period between the two military coups of the 12th of March 1971 and 12th of September

1980, trans people too suffered their share of the brutal despotic practices of the day along with revolutionaries.

“Once, it was 1977 or 78, we 35 trans people wrought havoc in Sanasaryan Inn... We formed a human chain, went up all the way to the attic, where the dome was... Right then we noticed the iron cabinets used for storing files were padlocked. We said, ‘What are you keeping in there, why are they locked up like this?’ They said there were ‘terrorists inside’. We exclaimed, ‘Open these up immediately!’ All they had in terms of an opening was a hole, a tiny hole barely enough to fit a cigarette. We had them opened up. There were people coming out of each door we unlocked. In there you can’t sit down or stand sideways, you have to stand upright at all times. Some had been there for weeks, others for months. They gave us phone numbers, saying ‘Let my family know I’m here’. Looking for a pen of sorts, we found our eyeliners and used them to write those numbers on our hands. We got them to have some fresh air and a drink of water. What they had done, whether they were terrorists or not, or Dev-Sol (the Revolutionary Left) or anarchists I can’t say because I don’t know. At that moment, for us, they were simply human. For we had experienced the same suffering...” *Quoted from testimonies in the book 80’lerde Lubunya Olmak (Being Queer in the 80s), a work of oral history with nine trans women conducted by the Siyah Pembe Üçgen (“Black Pink Triangle”) İzmir Association.*

This did not change after the September 12 military coup either. The oppression, restrictions and torture brought about by the coup for most all factions of society were also the case for the LGBTI+s of the period. A circular issued in 1981 by the then Minister of the Interior Selahattin Çetiner of military background announced that “No one dressing in drag shall be employed in bars, clubs, cafés and music halls”. As a result of this performance ban lasting almost a decade, gay and trans people working as singers and dancer boys (*köçek*) were condemned to unemployment. The only option they were left with was earning a liv-

ing through sex work. Finding housing and employment kept becoming more and more of a challenge for this prohibited group of people. Sex change operations were cancelled and banned.

“In the 1980s everything was more heightened than usual, more brutal and cruel: They would hunt us transvestites, transsexuals and gays down wherever they found us – in our homes, workplaces, the market and on the street... They would take those they rounded up to the then infamous Sansaryan Inn in Sirkeci, to the Police Department that is. Oh what torture and perversion that Sansaryan Inn witnessed in its day... We were taken up to the top floor of the station. There was a massive door. As I walked through, I read an inscription saying ‘There is no God here, and the Prophet is out on vacation’. Now the Police say ‘No, there was no such thing’. In this country you should always suspect something is not quite right when you hear someone say ‘No, that didn’t happen’. When some day one finally stands up and says ‘Yes, it did’ everything will get better.” *Quoted from 80’lerde Lubunya Olmak (Being Queer in the 80s).*

Torture intensified and became even more institutionalized during and after the military coup of September 12. The Istanbul Police Department at Sanasaryan Inn in Sirkeci and the Hospital of Venereal Diseases known as “Cancan” operated in tandem. Trans people arrested by police teams were kept confined in these places at times for days on end. During these prolonged detention periods police officers such as the torturer nicknamed “Kırbaç” (i.e. “The Whip”) would force trans women into sexual intercourse, cut their hair and beat them with clubs. Women were asked where they were from and ‘bastinadoed’ – that is, had their feet whipped or caned – as many times as the car plate number of their hometown. Life had become nothing but a wild chase full of soldiers and police officers – even ordinary watchmen took on a major role in the whole ordeal.

In 1988, as a result of legal amendments made for Bülent Ersoy upon Turgut Özal's initiative transgender reassignment surgery was legalized and the performance ban lifted. Yet increasing murders, torture and violence also brought about attempts at collective organizing. İbrahim Eren and company worked to establish a Radical Greens Party and LGBTI+ individuals also took part in this process. The very first LGBTI+ organization was started in 1986, and in April 1987 a sit-in and hunger strikes were staged in Taksim Square demanding an end to violence and to being driven out of their territory, as well as freedom to undergo surgery and carry pink identity cards.

Minority and Religious Community Foundations

Based on a Declaration (“Beyanname”) issued in 1936, over 30 immovable assets acquired through donation or purchase from 1936 to 1970 within the legal framework of its day were seized without compensation from non-Muslim community foundations in light of Court of Appeals decisions and transferred to their original owners or the State Treasury. Various sources cite the number of confiscated Greek, Armenian and Assyrian properties belonging to religious community foundations as 206.

Here are Hrant Dink's words on the 1936 Declaration: “A new Law on Foundations numbered 2762 was promulgated in 1936. As per this law, minority foundations were obligated to list their sources of income and real estate and declare these to the General Directorate of Foundations in lists that were called the ‘36 Declarations’. These declarations were simply lists. They contained no reminder, understanding or statement that the declaration in question would serve from then on as a ‘foundation charter’ or ‘deed of trust’. Another detail these declarations didn't or weren't asked to include was whether the foundation could acquire new property after this date. There was no question of this sort, and as such foundations were not asked to respond in the affirmative or negative.

At present, however, these declarations are accepted as charters according to Court of Appeals decisions, and foundations are not permitted to add new sources of income to their existing properties. In practice the repercussions are not even limited to preventing the acquisition of new property, but those obtained after 1936 are being seized from minority foundations through lawsuits filed by the Directorate General of Foundations and handed back to their former owners. Our institutions are therefore currently unable to purchase or accept as donations any kind of property.

How have we reached this point? In 1971, the first of what we call ‘the 36 Declaration Cases’ began between the Balıklı Greek Hospital Foundation Board of Trustees and the State Treasury, and was later taken to the Court of Appeals General Assembly of Civil Chambers, which unanimously ruled on the 8th of May 1974 that the foundation could not legally acquire any new property other than those listed in its ‘36 Declaration. This Court of Appeals decision established ‘legal precedent’ for similar lawsuits brought by the Treasury or Directorate General of Foundations against minority foundations, and played a decisive role in future unfavourable verdicts they received.

Unfortunately, the Court of Appeals General Assembly of Civil Chambers fell into a grave error in reaching this decision, considering minority communities in Turkey as ‘non-Turkish peoples’ and stating that corporate bodies composed of non-Turkish persons were prohibited from acquiring real estate. This injustice must be undone.

Up until present over 30 different buildings and plots of land belonging to foundations of the Armenian community have been confiscated in this manner, and returned to former owners.

The state bureaucracy denied any responsibility for this injustice, putting it on the judiciary instead by saying, ‘What can we do, the judiciary is independent in Turkey’. This is, however not rightful defense, but typical evasion. Those wielding political power could, if they so

desired, easily solve this issue through new legislation. And this they should, because the current state is a disgrace to democracy.”

The matter of “Minority Foundations” became a major point of contention in the harmonization process with the European Union as well. This practice preventing non-Muslim minority foundations from acquiring new real estate through purchase or donation and seizing immovables they had acquired since 1936 was found in violation of citizenship, minority and human rights. Following European Court of Human Rights decisions important amendments were made to the law in 2002, 2003 and 2008.

Today, confiscated foundation properties worth millions are being returned though at a snail’s pace. According to various studies there are currently 161 active minority community foundations, 74 of which belong to Greeks, 5 to Armenians, 18 to Jews, 9 to Assyrians, 3 to Chaldeans, 2 to Bulgarians, 1 to Georgians, 1 to the Orthodox and 1 to the Independent Turkish Orthodox.

On Newspaper Photographs (Gazete Fotoğrafları Üstüne)

Nazım Hikmet wrote his poem *Gazete Fotoğrafları Üstüne (On Newspaper Photographs)* in 1959, on the torture and “coffin” cells, in which suspects and detainees were held, in the Police Department in Sanasaryan Inn:

The Chief of Police

The sun gapes like a wound in the sky

Bleeding out.

At the airport.

There waiting to welcome, hands on belly:

Batons and jeeps

Prison walls, police halls

And ropes dangling from gallows

And plainclothes cops invisible to the eye

And a kid tortured could take it no more

*Cast himself from the Station's third floor.
And here comes mister Chief of Police sir
Stepping off the plane
Back from America
For work purposes.
There they studied how to keep from sleep
And quite pleased they were
With electrodes attached to testicles
And lecturing on our very own coffin cells
They explained the benefits
Of putting boiling eggs under armpits
Of lighting a match to and peeling off neck skin bit by bit.
Mister Police Chief steps of the plane.
Back from America
And batons and jeeps
And ropes dangling from gallows
All rejoice that Master is back.
Nazım Hikmet (1959)*

15. UNION OF MUNICIPALITIES BUILDING

The four-storey stone mansion – today known as the Union of Municipalities Building – sitting at the junction of Yerebatan Avenue and Alemdar Avenue in Suriçi (within the old city walls), served as the official residence of Talat Pasha, who was grand vizier in the years 1917 and 1918. The building was later restored in 1978 by Architect Cengiz Bektaş and used as the Turkish National Olympics Committee office.

Born in Kırcaali in 1874, Mehmet Talat (also: Mehmed Talaat) worked as postman in a post office in Salonica from 1898 to 1908, after which he was promoted to head clerk. He was later dismissed from duty due to his involvement with the Young Turks and membership in the Committee of Union and Progress. After 1908 he served respectively as deputy of Edirne in the Ottoman Parliament, minister of interior affairs, and grand vizier. He remained in duty for one year as the first grand master of the Grand Lodge of Free and Accepted Masons estab-

lished in 1909. He once again became Minister of the Interior in 1913, and formed part of the Union and Progress triumvirate known as the “Three Pashas” with Enver and Cemal Pasha. He is known as the one who planned, organized and oversaw the execution of the campaign of mass deportation (*tehcir*) and genocide perpetrated against Armenian subjects of the Ottoman Empire.

TALAT PASHA’S ROLE

Various historians writing on Talat Pasha refer to him as “the Soul of the Armenian Persecutions”. Influential in his being named the mastermind and perpetrator of the “Great Calamity” were both the fact that he was the Minister of the Interior in charge of the 1915-1917 Armenian Genocide and telegrams he sent to certain state and Union and Progress officials in Anatolia and the Ottoman territories in general on the Armenian issue, ordering them to “Take care of it” (“Bizzat Halle-diniz”).

When it became clear that the Ottoman Empire was to be defeated in World War I, Talat Pasha escaped to Berlin on the 3rd of November 1918 along with other Committee of Union and Progress leaders aboard a German submarine waiting for them at the Istanbul Harbour. On the 5th of July 1919 he, İsmail Enver, Cemal Pasha and Dr. Nazım were sentenced to death in absentia by Ottoman Courts-Martial (also: “Special Military Tribunal”) for having planned and executed Armenian massacres in Trabzon, Yozgat and Boğazlıyan. The Ottoman government was twice denied by the German Ministry of Foreign Affairs in requests it made for his extradition. One allegation was that Talat Pasha was living under a fake name as a businessperson, and could not be extradited for this reason. It is of course still a matter of debate to what extent the Germans’ active or passive involvement in the Armenian genocide during the rule of Enver, Talat and Cemal Pasha has played a role in this.

Talat Pasha was assassinated and killed by Armenian Revolutionary Federation (Dashnaktsutyun party) member Soghomon Tehlirian on

the 15th of March 1921 a short while after he left his home on Hardenberg Strasse, Charlottenburg, Berlin. His habit of taking a walk every morning at 11:00 provided the opportunity needed for this assassination. It is said that 25-year-old Tehlirian lost 85 family members during the genocide. Coming to Berlin months in advance for this operation, he apparently learned German here, scrutinized and memorized city maps, and shadowed Talat Pasha. One argument is that Talat Pasha's death came as a result of an agreement reached between British and Soviet secret services regarding this assassination. Another interpretation is that Talat Pasha was killed as part of Operation Nemesis, started in order to avenge the Armenian Genocide by eliminating those responsible. It is believed that five other prominent leaders of the Committee of Union and Progress including Bahattin Şakir were later killed as part of the same operation. Tehlirian's son claims that his father had previously also taken the life of Harutyun Mkrtychyan. It is alleged that Mkrtychyan collaborated with the Teşkilat-ı Mahsusa (Ottoman Special Organization) in identifying the notable Armenian intellectuals, journalists, clergy and members of parliament who were to be arrested and sent on exile on the 24th of April 1915 so as to be exterminated. Caught by Germans on the street after shooting Talat Pasha, Tehlirian was put on trial in Berlin a couple of months later. Author of what is considered one of the most important sources on the Armenian Genocide, *The Armenian Golgotha*, father Grigoris Balakian testified in favour of Tehlirian in court. He was released within two days in view of what the Ottoman Empire had put its Armenian citizens through, and being judged mentally unstable. He passed away in San Francisco on the 23rd of May 1960.

Just as he had been while alive, Talat Pasha's dead body too became a matter of various political disputes. After he was killed, his body was first placed in the cellar of the Berlin St. Matthäi Protestant Church. The reason stated for this was that Berlin's Muslim Cemetery had been closed for renovations at the time by the Pan-Islamist Orientclub founded by Talat Pasha himself. Once renovations were complete, Talat Pasha's coffin was placed in a building here along with those of Ce-

mal Azmi and Dr. Bahaddin Şakir, where it stayed from 1922 to 1930, until being interred in the Muslim Cemetery on the 9th of May 1930 as it was thought that the Republic of Turkey would not request the body after this point. Yet later on, the Turkish Ambassador beseeched the German Minister of Foreign Affairs for the maintenance of the grave, which was in poor condition. As stated in a document dated 1941, “Grand Vizier Talat Pasha lies under a discoloured slab of marble”.

With a law passed by the Grand National Assembly of Turkey in 1926, Talat Pasha’s family were put on martyr’s salary. In addition to this life-long salary, his wife Hayriye Hanım was also allocated property – a flat in a building belonging to Aram Fındıklıyan – that had been evacuated and confiscated by the state during the mass deportation. In 1943, his remains were transported to Turkey and reburied in the Abide-i Hürriyet martyrs’ cemetery upon decree by the Council of Ministers.

Due to the systematic denialism imbued in the official historiography of the Republic of Turkey, “the soul of the Armenian persecutions” Talat Pasha gained a positive reputation – even if not openly so. This is the case for all leaders of the Committee of Union and Progress responsible for massacres and bloodshed. The public was also made to forget that it was courts held here in Turkey that originally convicted an important portion of them for their responsibility in massacres. They continued being treated with respect as part of the systematic denial in effect. Today it is still possible to encounter Talat Pasha’s name on boulevards, streets, avenues, schools and mosques across Turkey.

Places named after Talat Pasha Neighbourhoods

Edirne, Merkez (Center), Balıkpazarı - Istanbul, Esenyurt, Saadetdere - Istanbul, Kağıthane, Gültepe - Istanbul, Okmeydanı - İzmir, Bergama - Kayseri, Kocasinan, Argıncık - Tekirdağ, Çorlu, Şeyh Sinan.

Avenues, streets, boulevards

Ankara, Polatlı, Merkez (Center), Fatih Neighbourhood - Ankara,

Çankaya, Sıhhiye, Ulus, Altındağ - Gündoğdu, Cebeci, Mamak - Balikesir, Ayvalık - Bursa, Orhangazi, Merkez (Center), Hürriyet Neighbourhood - Edirne, Merkez (Center), İstasyon Neighbourhood - Eskişehir, Tepebaşı, Eskibağlar, Neighbourhood - Istanbul, Arnavutköy - Istanbul, Avcılar, Ambarlı Quarter, Cihangir Neighbourhood - Istanbul, Bahçelievler - Istanbul, Beşiktaş, Levent Neighbourhood - Istanbul, Üsküdar, Burhaniye - Istanbul, Büyükçekmece - Istanbul, Esenyurt, Esenkent, Bahçeşehir - Istanbul, Güngören - Istanbul Kağıthane, Harman-tepe Neighbourhood - Istanbul, Maltepe, Cevizli Neighbourhood - Istanbul, Sarıyer, Yeniköy Neighbourhood - Istanbul, Zincirlikuyu, Esentepe - Istanbul, Ümraniye, Esenevler Neighbourhood - İzmir, Alsancak, Konak - Konya, Sarayönü - Muğla, Marmaris - Sakarya - Pamukova, Cumhuriyet Neighbourhood - Tekirdağ, Çorlu, Şeyh Sinan Neighbourhood - Tekirdağ, Merkez (Center), Aydoğdu Neighbourhood - Yalova Merkez (Center), Bahçelievler Neighbourhood - Yozgat, Yeniköy, Merkez (Center).

Mosques

Ankara, Dikmen, Gökkuşluğu Neighbourhood - Istanbul, Kağıthane, Talatpaşa Neighbourhood - Istanbul Maltepe, Cevizli Neighbourhood.

Schools

Ankara, Çankaya, Primary School - Istanbul, Şişli, Primary School - İzmir, Karşıyaka, Bayraklı, Primary School - Tekirdağ, Muratlı, Primary School - Konya, Ereğli, High School. (Compiled from data provided by the Working Group Recognition – Against Genocide, For International Understanding-AGA.)

16. TURKISH AND ISLAMIC ARTS MUSEUM

Turkish and Islamic Arts Museum as it is called today – or The İbrahim Pasha Palace – is located in the Sultanahmet neighbourhood within the district of Fatih in the area known today as Sultanahmet Square, formerly called the Hippodrome in the Byzantine era and Atmeydanı (“Horse Square”) in Ottoman times. Though its exact construction date remains unknown, it is believed to have been erected during the

reign of Bayezid II (1418-1512). There is also nothing definitive on what purpose this palace, sitting at a slight elevation on the slopes of the Hippodrome, was originally built for. In a document from the Topkapı Palace archives dated 1520 it is stated to have been gifted with all expenses covered by Sultan Suleiman the Magnificent to the respectable İbrahim Agha, who was to serve as his grand vizier for 13 years, first ‘the favourite’ (*makbul*) then ‘the executed’ (*maktul*) as he was strangled to death after falling from grace. The İbrahim Pasha Palace was, contrary to other vizier’s palaces, built in ashlar masonry and for this reason considered to be in the Italian style. Evliya Çelebi calls this the grandest and largest of all viziers’ palaces in his Book of Travels.

The various chambers of the palace, which frequently changed hands between grooms and viziers of the Ottoman dynasty after İbrahim Pasha’s execution in 1536, were used for different purposes over time such as quarters for the Acemioğlanlar Ocağı (a rookie recruitment camp), an imperial lion house (Arslanhane), an asylum (Tımarhane), a sewing workshop (Karhane), a registry office (Defterhane), the Treasury Archives (Maliye Evrak Hazinesi), the National Defense Archives (Milli Müdafaa Evrak Hazinesi), an Army Corps Storehouse for Food Supplies (Kolordu Ambarı), a prison facility, courthouse archives, and a draft office. Though the Palace originally had four courtyards, later on the Registry Office (Defterhane) building was constructed in the first courtyard in the 19th century as well as an edifice for the Directorate of Land Registry and Cadastre in 1908. A major portion of the palace was torn down during the construction of the Court House lasting from 1935 to 1947. The second courtyard and surrounding buildings were restored under the supervision of master architect Hüsrev Tayla between 1966 and 1983, and reopened as the Turkish and Islamic Arts Museum in 1983. The museum later underwent another restoration starting in 2012 and lasting two years, opening its doors to visitors once more at the end of 2014. The remains of the hippodrome unearthed during this last restoration were also put on display as of 2014. These may be viewed both through the glass panel in the second courtyard and from the lower floor. The significance of this palace derives

from its being the only one remaining from the 16th-century Ottoman Empire other than Topkapı Palace.

Is This Where the Genocide Began?

The Ibrahim Pasha Palace is of course significant in other ways and different contexts as well, just as would be the case in any other state with imperial history. In this instance, it is that this palace was where the prominent figures of Istanbul's Armenian community were held in police custody after being arrested on the 24th of April 1915, which is accepted as the start date of the Armenian Genocide. These intellectuals, politicians, journalists and artists were later to be taken to the Haydarpaşa Train Station and boarded on trains to Ayaş and Çankırı where most of them would be massacred. Here is how Nesim Ovadya İzrail describes that night in his book *24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara (24 April 1915 Istanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara)*: "*First of all the Central Prison (Hapishane-i Umumi), also known as the Mehterhane (i.e. the quarters of the Ottoman military band) and converted from a wing of the old Ibrahim Pasha Palace in 1831, located across the Sultanahmet Mosque was prepared as the place where Armenians arrested in Istanbul were to be brought from neighbourhood police stations and gathered together.*

It was emptied out three days in advance, as detainees and convicts being held here were sent to other prisons. Aware that the Armenians to be brought here for political reasons and not petty crime constituted the most elite segment of society in the capital, the Ittihadist (Unionist – as in the Committee of Union and Progress) police administration made convicts clean the entire place up until it was spotless before sending them away. When the Armenian detainees arrived the floors were still wet.

...Two areas had been chosen for arrested Armenian notables to be sent on exile and kept under close watch. Special care had been taken that both be in the middle of Anatolia, away from front lines, and in regions heavily populated by Turks. One was the township (kaza) of Ayaş within the Ankara Province and the other the Çankırı district (sanjak) of Kastamonu. Though the local administrators of these places had been

informed in advance, they were given a last reminder upon the start of the operation.”

From Prison to the Haydarpaşa Station

Armenian intellectuals arrested in an operation on the night of the 24th of April were gathered in the prison courtyard in the evening of the very next day, and were taken to the Haydarpaşa Railway Station on military vehicles according to lists read out. Though numbers on this matter differ, various sources agree that 250 Armenian intellectuals and dignitaries were sent to Çankırı and Ayaş. Of these 250, 174 were executed without any kind of trial. 75 of the 92 Armenian intellectuals taken to the Ayaş prison were killed, while only 17 remained alive. In Çankırı, on the other hand, 99 of the 158 Istanbulite Armenians kept here were decimated, and only 59 survived this massacre.

No longer a crime to say ‘Armenian Genocide’

The hundred years of denial of the Armenian Genocide, a century-old taboo in Turkey, is sustained as a policy complementing the genocide itself. It must, however, be recognized that this was chipped away at to some degree in recent years with the efforts of both Turkey’s Turkish and Kurdish intellectuals and politicians and Armenian opinion leaders such as Hrant Dink. Though these confrontations have not brought about any radical transformation in Turkey’s official texts and approach, they have contributed to starting a discussion on the 1915 Armenian Genocide among different factions of society.

Using the term “Armenian Genocide” was until recently a crime subject to investigation and prosecution under Article 301 of the Turkish Penal Code on “insulting Turkishness”. In 2004, Recep Tayyip Erdoğan became the very first Prime Minister of the Republic of Turkey to issue a message extending condolences to the grandchildren of Armenians killed in 1915. Much as this message made no mention of what had happened or who was responsible, it still went on record as the first official condolences of the Republic’s history.

A statement issued on the official website of the Ministry of Foreign Affairs in 2010 declared that using the qualification ‘Armenian Genocide’ did not constitute a criminal offense. The statement went as follows: “Just as Article 301 of the Turkish Penal Code involves no clause stipulating the denial of the ‘Armenian Genocide’, it is also not possible to speak of anyone who has faced criminal proceedings for alleging that the events of 1915 were a ‘genocide’. Contrary to many countries that indeed have ‘Genocide denial laws’, in Turkey books, articles, and other publications referring to the events of 1915 as a ‘genocide’ are on sale in their originals as well as in Turkish translations. Among these books, there are more that may be deemed incendiary propaganda material than true scientific research.”

Another decision further consolidating this approach came with a dictum given by the Istanbul Prosecutor’s Office on the matter in 2018. The Istanbul Branch of the Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği) wished to hold an event commemorating the genocide in Sultanahmet on the 24th of April 2018. The police, however, denied them permission citing the presence of a banner and placards containing the word “genocide”. Activists Leman Yurtsever, Jiyan Tosun and Gamze Özdemir of the Human Rights Association who had brought the banner and placards in question were first arrested and then released. The banner claimed to have warranted this arrest read, “Recognize, apologize and give reparations for the Armenian Genocide”. An investigation was carried out on the arrested activists. The Istanbul Chief Public Prosecutor’s Office Bureau of Press Offences decided that there were no grounds for prosecution.

In the justification for its decision the Prosecutor’s Office referenced European Court of Human Rights rulings saying that “the ECtHR recognizes that the freedom of expression applies not only to information and opinions considered favourable or appearing harmless or insignificant, but also to those that are offensive, shocking or disconcerting to the state or a portion of society”.

Up to here you may have thought that use of the term “Armenian Genocide” is no longer subject to prosecution or considered a crime, but rather treated within the framework of freedom of expression as should be. However, the Mehter (Ottoman janissary band) rhythm that goes two steps forward and one step back at a time is deeply and definitively ingrained in these lands. Therefore despite all of these progressive developments, manoeuvres by the nationalist and conservative block in power in Turkey today have led to the imposition of a monetary penalty as of 2017 on members of parliament who utter the words “Armenian genocide”, “Kurdistan” or “Kurdish provinces” in the Grand National Assembly of Turkey. According to the amendment to the internal regulations of the parliament submitted in collaboration by the AKP and MHP, this is not all that shall befall MPs using such terms, but they are also to be temporarily barred from attending parliamentary sessions.

Commemorations in the 2000s

The upsurge in debates on the Armenian Genocide in the 2000s and the successive recognitions of 1915 as a genocide against Armenians by various parliaments across the world had repercussions in Turkey as well. Intellectuals from Turkey launched a campaign titled, “I Apologize” (“Özür Diliyorum”). Though this text signed by 2453 individuals did not contain the word “genocide”, it offered an apology to victims and their relatives for the calamity and slaughter that had come to pass. A short while after this initiative the Istanbul Branch of the Human Rights Association (İHD) began holding commemorative ceremonies in the Haydarpaşa Station where Armenian intellectuals – most of whom were later massacred – arrested on the 24th of April 1915 were brought to be sent to Çankırı and Ayaş. On the 24th of April 2010, marking the 95th anniversary of the Armenian Genocide, a statement to the press was read out loud at Haydarpaşa. Since 2012, the İHD Istanbul Branch has continued to hold memorial events at the Haydarpaşa Train Station following a press statement in front of the Turkish and Islamic Arts Museum.

The ‘Say No to Racism and Nationalism’ (Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De) initiative started in 2007 also held its first April 24 commemoration in 2010 in Taksim square. The call for this event made mention of the “great calamity” and of “feeling the pain in your heart”, and did not involve a demand for official recognition. After Taksim Square was closed off to all non-state and non-municipality events and activities in the wake of the Gezi protests, April 24 commemorations began being held at the point where İstiklal Avenue meets Taksim, and were gradually pushed back towards Tünel square. Police forces pressured those organizing the commemorations in order to prevent the word “genocide” from entering statements being read out here.

The first commemorative events

Huşartsan Abril Dasnımegi (“Monument to April 11”), an Armenian source dated 1919, is a work in memory of Armenian intellectuals rounded up in Istanbul on the 24th of April and in Anatolia on later dates, and sent on exile often never to return, listing their names and providing an ample amount of photographs. Prepared by the April 11 Day of Mourning Organizational Committee (11 Nisan Yasdönümü Tertip Heyeti) and compiled by Armenian researcher Teotig, the book states that the committee organized various religious and civil mourning ceremonies on the 12th of April 1919. Though their details have not been provided, this at least tells us that ceremonies commemorating the hundreds of thousands of Armenians who lost their lives in the Genocide of 1915 were held as early as 1919. The Turkish media reported that a group of Armenians placed a wreath at the Taksim Monument in 1965. The Turkish press widely referred to the Armenian rallies organised in different parts of the world. On that occasion, Prime Minister Ali Suat Hayri Ürgüplü gave a speech in parliament declaring that, in several countries, extremist Armenian groups had organised demonstrations and rallies, but the organisers failed to ensure the desired number of participants. The prime minister condemned the Greeks, claiming they were behind those protests. “The aim of the provocateurs is to falsify historical facts fifty years on and to conduct propaganda against Turkey. We have explained to interested states that the Armenian issue has nothing to do

with Turkey and it is not right to falsify history. Our reasonable Armenian compatriots did not participate in those events. They even condemned the rallies abroad by placing a wreath on Atatürk's monument on April 24, the day of the rally.”

17. FOUR SEASONS HOTEL ISTANBUL

Four Seasons Hotel Istanbul, which used to be the Sultanahmet Prison is located right next to the Sultanahmet Mosque and Topkapı Palace in the eastern part of Sultanahmet Square. The structure sits between the Tevkifhane and Kutlugün streets. The presence of the prison facility has been influential in their naming. The street onto which the prison entrance gate opens came to be called Tevkifhane (meaning “detention house”), while the street facing the back door from which convicts were released and set free was named Kutlugün (“blessed day”).

The prison known to have a 1000-person capacity contained an infirmary and special sections for women and children alongside many wards. The square-plan brick masonry structure appeared tall and contained an inner courtyard. Historians of architecture agree that its style is characteristic of the period of First National Architecture. The architect of the building is not on record, but it is claimed that it may be the work of Vedat (Tek) Bey. The glazed tiles studding its external façade belong to the era's famous tile master, Hafız Mehmed Emin of Kütahya. The Sultanahmet Prison is considered one of the important architectural structures left to the Republic from Ottoman times.

There were remains of a portion of the Byzantine Great Palace here before it became a prison. Built by Constantine I in the 4th century, this palace had already ceased being the abode of emperors in the late Byzantine period. Emperors had begun residing in the Blachernae (“Vlaherna”) Palace on the slopes of Balat instead, and this former palace had been consigned to uses such as a warehouse, armoury, and military barracks. At the start of the 16th century the mansions of viziers began being built on its foundations. The mansion of Sokullu Mehmed Pasha serving as grand vizier under Sultan Suleiman the Magnificent, Selim II and Murad III is one of these.

THE “CAPITAL CITY MURDER JAIL” OR ISTANBUL PENITENTIARY FOR SERIOUS OFFENCES (DERSAADET CİNAYET TEVFIKHANESİ)

The concept of a modern prison arose in the Ottoman Empire in the 19th century as part of Westernization movements. Westernization brought about certain reforms in the new constitution and judiciary mechanisms. In addition to the establishment of new institutions such as the prosecutor’s office, the notary and office of judicial inspection, the Kanun-i Esasi (Ottoman Constitution, or literally “Basic Law”) also initiated a transition from dungeons to prisons. The first regulations – or “nizamname”s as these were called – regarding prison reform were also a product of this period. In 1831, the practice of Istanbul dungeons was abolished. The notion of a ‘prison sentence’ was then adopted in penal codes dated 1840, 1851 and 1858.

When it opened in 1918-1919 the Sultanahmet Prison was called “Der-saadet Cinayet Tevkifhanesi” (literally meaning, the “Capital City – or Istanbul – Murder Jail”). Functioning as such until 1969, it was closed after the construction of the Bayrampaşa Prison. Until this date, the shackles convicts were bound with remained in place on the walls of cells submerged underground. After a break of 11 years, it was repaired and reopened so as to hold political prisoners. The fact that hundreds of thousands were arrested following the military coup of September 12 also played a part here. It served as a military prison facility from 1980 to 1986. Later, increasing need led to an enlargement of the prison’s capacity.

Here is how the prison is depicted in Orası (Over There), an unpublished novel by Nazım Hikmet he is said to have written during his time in the Sultanahmet Prison itself: “Above Solitary were the Suites. Prior to 1932, those on death row and detainees condemned to shackles would be kept in this part comprised of a narrow corridor and thirteen stone suites. Since the hunger strike held after the Communist Party of Turkey arrests, on the other hand, it has been reserved – as a privilege – for communists.”

The first guests of the Sultanahmet Prison were members of the resistance in Istanbul – that is, those opposed to the city’s occupation and preparing for the War of Independence. Republican Turkey, impeccably upholding this tradition it inherited from the Ottoman Empire, did not fail to imprison its intellectuals and artists in each and every period. A majority of those targeted in the 1938 Navy Case and Communist Arrests of 1951 stayed in this prison. This is said to be where Kemal Tahir wrote his book *Esir Şehrin Mahpusu (Prisoner of the Captive City)*, Nazım Hikmet his epic in verse *Human Landscapes from My Country (Memleketimden İnsan Manzaraları)*, Orhan Kemal his masterpiece *Ward 72 (72. Koğuş)*, and Yalçın Küçük his work titled *Aydın Üzerine Tezler (Theses on the Intellectual)*. Among the other inmates of this prison were Abdülkerim Korcan, Aziz Nesin, Can Yücel, Deniz Gezmiş, Hamdi Alev Şamilof, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Hüsamettin Özdoğu, Mehmet Bozarslan, Mihri Belli, Necip Fazıl Kısakürek, Reşat Fuat Baraner, Sevim Belli, Sıdika Umut (Su), Dr. Şefik Hüsnü, Vedat Türkali, Yılmaz Güney and Zeki Baştımar. It was reported that 2500 detainees and convicts were held in the 1000-capacity Sultanahmet Prison in the period after the coup of 1960.

This prison, where socialists and dissenting intellectuals were locked up both prior to and after the military coup of September 12, was also the starting place of the first struggles in refusal to wear uniform. Following a year-long resistance involving going naked in the prison where political detainees such as Sinan Kukul, Fatih Öktelmiş, Hasan Telci, Abdullah Meral, and İbrahim Erdoğan were held, the prison administration capitulated giving detainees back their clothes.

What carried the Sultanahmet Prison to the international stage was Billy Hayes’ time as a convict here. His book *Midnight Express* was made into a film scripted by Oliver Stone and directed by Alan Parker in 1978.

300 DOLLARS A CELL

Attempts to convert Sultanahmet Prison into a hotel began in 1992. In 1996, as the luxury Four Seasons Sultanahmet opened its doors, the

wards and cells that once forcibly hosted Turkey's intellectuals, artists and oppositional figures turned into much-demanded rooms that were rarely vacant and available only at very high prices. Turkey thus wasted yet another opportunity in terms of confronting its past. The fact that what could have been a spectacular museum of the history of repression and struggles in the Republic of Turkey was instead converted into a hotel was not only significant as an opportunity missed. The construction of 50-bed annex facilities within the area of the Sultanahmet Archaeological Park right on the site of ongoing excavations of the preserved section of the Byzantine Palace also spurred much debate. The lack of preservation of the Byzantine Palace in Ottoman times with the building of the Sultanahmet Prison upon its remains was taken to a whole other level in the Republican period when the archaeological area surrounding it was marked as the prison yard and included in the plot rented out to the hotel. The construction of the Four Seasons annex buildings was halted by decision of the Council of State despite the sustained efforts of certain scholars and politicians to prevent this. Still, however, construction continued in disregard of this ruling. Minister of Tourism at the time, Ertuğrul Günay, visited the site about a month later and announced that construction had been halted. Yet in the meantime two of the three blocks planned had already been built notwithstanding the Council of State decision to the contrary.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

#*tarih*, Gezi özel sayısı, Yaşarken Yazılan Tarih, no. 54, 2013.

"16 Şubat 1969, Kanlı Pazar", Açık Dergi, 16.02.2012, <http://acikradyo.com.tr/ar-siv-icerigi/16-subat-1969-kanli-pazar>

20 Dolar 20 Kilo sergisi yayını, Babil Derneği, Depo, İstanbul, 5 Mart – 5 Nisan 2014.

"500. Haftasında Cumartesi Anneleri Neler Yaşadı?", *Bianet*, 06.06.2017.

Ahmet İnel, "Bu Hareket Beşeriyet Namına Bir Cinayetti: Ermenilerden Özür Dileme Girişiminin Değerlendirilmesi", *Birikim*, Şubat 2009.

Ara Güler, www.araguler.com.tr

Ara Sarafian, "24 Nisan 1915'te Ne Oldu?", *Agos*, 30.05.2012.

Aret Taşçıyan, "Ermeni Basın Yayın Tarihi ve Matbaacılık", *MarineDeal News*, Ağustos 2014, <http://www.omnilt.com/tr/yayinlar/basin/429-aret-tasciyan-marine-deal-agustos-2014>

Aubrey Herbet, Bingöl Erdumlu, Talat Paşa, *Birikim*, Nisan 1975.

Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ayşenur Aslan, Güldal Kızıldemir, Nadire Mater, Cengiz Kuşçuoğlu, "40 Yıl Önce Kanlı Pazarda Ne Oldu?", *Nokta Dergisi*, 1 Şubat 1987.

Balca Ergener, "'Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları' Sergisi ve Sergiye Yapılan Saldırı Üzerine", *Red Thread*, sayı 1, 2009, <http://red-thread.org/tr/makale.asp?a=25>

"Beyoğlu Kent Savunması'ndan Narmanlı Han'a sahip çıkılım eylemi", *Yeşil Gazete*, 25.01.2016, <https://yesilgazete.org/blog/2016/01/25/beyoglu-kent-savunmasindan-narmanli-hana-sahip-cikalim-eylemi/>

"Bizans Sarayı'nın Üzerinde Bizans Oyunları, Yılan Hikayesi, Yalan Hikayesi", TAY Project, <http://www.tayproject.org/SultanahmetDosyasi.html>

Can Dündar, *Yüzyılın Aşkları*, İmge Kitabevi Yayınları, 2011.

Clifford Endres, "Edouard Rodit And The Istanbul Avant Garde", https://idslide.net/view-doc.html?utm_source=edouard-roditi-and-the-istanbul-avant-garde

Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

Eda Sevinin, "Hakikati Arama Siyaseti ve Cumartesi Anneleri", *Research Turkey*, 25.02.2016, <http://researchturkey.org/tr/author/edasevinin>

Engin Erkiner, "Hapishane Günlüğü", http://engineerkiner.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1028:hapishane-guenlueue-26-sul-tanahmet-cezaevi&catid=36:konuk-yazlar

"Exhibit marks Turkey's first sculptor", *Hürriyet Daily News*, 12.12.2012, <http://www.hurriyetdailynews.com/exhibit-marks-turkeys-first-female-sculptor.aspx?pageID=238&nID=36624&NewsCatID=385>

Express, Gezi Direnişi özel sayısı, no. 136, 2013.

Feriha Büyükün, *Beyoğlu Bir Zaman Tüneli*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016.

Giovanni Scognamillo, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, Metis, İstanbul, 1990.

Gökhan Akçura, "Beyoğlu'nun Cercle d'Orient Adası: Emek Sineması ve Emektar Binalar", İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3, 1995.

Gözde Kazaz, "Narmanlı Han'ın özel mülkiyetle imtihanı bitmiyor", *Agos*, 09.04.2015.

Güldal Kızıldemir, İpek Çalışlar, "Kanlı 1 Mayıs, Gerçek Suçlular Kim?", *Nokta Dergisi*, 04.05.1986.

Gülenay Börekçi, "Türkiye'nin Camille Claudel'i", *Habertürk*, 15.12.2012, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/803634-turkiyenin-camille-claudeli>

Güncüt Akın, "Four Seasons'ın Arkeolojik Kazısı", *Cumhuriyet*, 04.08.2008.

Gürkan Akgüneş, "Four Seasons İnşaatına Dur", *Milliyet*, 16.06.2010, <http://www.milliyet.com.tr/four-seasons-insattina-dur-gundem-1251817/>

Hans-Lukas Kieser, "Ermenilere Yapılan Zulmün Ruhü Talat Paşa", *Agos*, 23.04.2015.

İlber Ortaylı, İsmail Küçükkaya, "Cumhuriyetin İlk Yüzyılı", *Kronik*, 2012.

Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990.

"Kanlı Pazar'ın Üstünden 48 Yıl Geçti", *BirGün*, 16.02.2017.

Kaya Genç, "The Cats of Narmanlı Han", *Turkish Review*, Mart/Nisan 2014.

Kemal Tayfur, "Gezi Parkı'nın Geçmişi", *Atlas*, no. 244, 2014.

Korhan Atay, *1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı Neden ve Nasıl Kana Bulandı?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

"Mari Gerekezyan", İstanbul Kadın Müzesi, <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/mari-gerekezyan>

"Maryam Şahinyan/Foto Galatasaray", *Cins Adımlar*, <http://cinsadimlar.org/maryam-sahinyan-foto-galatasaray>

Merve Erol, "Göçmemiş Kediler Bahçesi Narmanlı", *Zero İstanbul*. <http://www.zeroistanbul.com/fikirler/sehir/gocmemis-kediler-bahcesi-narmanli>

Mete Tunçay, "Eleştirel Tarih Yazıları", *Liberte*, 2005.

Meydan Larousse Ansiklopedisi, Ekinoks Yayın Grubu, 2015.

Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.

Mustafa Çağatay, "Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu", *TBB Dergisi*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1137>

Nesim Ovadya İzrail, *24 Nisan 1915 - İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Neşe Mesutoğlu, "İstanbul'un Eski Hapishaneleri", *Milliyet*, 08.12.2012.

Nilay Vardar, "1 Mayıs 1977 Neden ve Nasıl Kana Bulandı?", *biamag*, 01.05.2013, <https://bianet.org/bianet/toplum/146248-1-mayis-1977-neden-ve-nasil-kana-bulandi>

Nilgün Ergun, "Gentrification in Istanbul", www.elsevier.com/locate/cities

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Taksim Cumhuriyet Anıtı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 25, Cilt: IX, Kasım 1992.

Onur İnal, *Pera'dan Beyoğlu'na*, eYayınları, İstanbul, 2014.

"Özür Diliyorum Kampanyasına 301 Soruşturması", *Bianet*, 09.01.2009.

Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, The University of Chicago Press, 2006.

Rengin Arslan, "1 Mayıs 1977: Yaşayanlar ve Arşivler Anlatıyor", *BBC Türkçe*, 30.04.2014.

Rengin Arslan, "Narmanlı Han'ı Yaşayanlar Anlatıyor", *BBC Türkçe*, 24.02.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160224_narmanli_han

- Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, 1958.
- Rıfat Doğan, "Narmanlı Han'a Bir Darbe de Yargıdan: Koruma Kurulu Kararı Hukuka Uygunmuş", *Diken*, 20.06.2017.
- Rıfat N. Bali, *6-7 Eylül 1955 Olayları Tanıklar-Hatıralar*, Libra Kitap, İstanbul, 2015.
- Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- "Robert Fisk, Talat Paşa'yı öldüren Soğomon Tehriyan'ın oğluluyla konuştu", *Agos*, 12.07.2016.
- Said N.Duhani, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Salah Birsell, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976.
- Sinejan Kut, "Mari Gerekezyan: Sadece karadut değil..", *ekmekvegul.net*, 28.04.2017, <https://ekmekvegul.net/kultur-sanat/mari-gerekezyan-sadece-karadut-degil>
- "Suçluya Saygı: Talat Paşa (Mehmet Talat)", Soykırım Tanıma Çalışma Grubu, <http://www.aga-online.org/worship/talat-pasha.php?locale=tr>
- Tamar Nalci ve Emre Can Dağlıoğlu, "Gezi Parkı'nın Yanı Başındaki Ermeni Mezarlığı", *Agos*, 05.06.2013.
- Tatul Hakobyan, "April 21, 1965 in Istanbul", ANI, Armenian Research Center, 07.03.2017, <https://www.aniarc.am/2015/03/07/april-24-1965-in-istanbul/>
- Tayfun Serttaş, *Foto Galatasaray*, Aras Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2011.
- "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Tasarımhane", *Natura*, 23.03.2015, <http://www.naturadergi.com/?p=1223>
- Vartak Estukyan, "Ermeni Soykırımının İzini Talat Paşa'nın Telgraflarıyla Sürmek", *Agos*, 05.12.2015.
- Vartan Estukyan, "Narmanlı Han'daki Jamanak", *Agos*, 29.01.2016.
- Yaşar Adnan Adanalı, "Neoliberal Ütopya Olarak Mekânsız Mekânlar: Soylulaştırılan İstiklal Caddesi ve Ticarileştirilen Kent Mekânları", *Red Thread*, sayı 3, 2011, <http://www.red-thread.org/tr/makale.asp?a=50>

Asena Günal (1973), ODTÜ Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans, aynı üniversitenin Sosyoloji bölümünde yüksek lisans yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları üzerinden devlet-vatandaş ilişkilerine baktığı doktorasını, 2008 yılında sundu. 1998 -2005 yıllarında İletişim Yayınları'nda editör, *Toplum ve Bilim* dergisinde yayın sekreteri olarak çalıştı. 2008'den bu yana Tophane'de bir kültür sanat merkezi olan DEPO / Tütün Deposu'nun program koordinatörü olarak çalışıyor. Türkiye'de sanatta sansürü belgeleyen araştırma platformu Siyah Bant'ın kurucuları arasındadır. 2014 sonbahar döneminde Columbia Üniversitesi Alliance for Historical Dialogue and Accountability programına katılan Günal'ın, Aksu Bora ile beraber hazırladığı *90'larda Türkiye'de Feminizm* (İletişim, 2002) derlemesi, Önder Özengi ile beraber hazırladığı *Bir Daha Asla!: Geçmişle Yüzleşme ve Özür* (İletişim, 2013) derlemesi, *Toplum ve Bilim*, *Birikim*, *Feminist Politika*, *Amargi*, *Express* ve *Virgöl* dergilerinde yayınlanmış yazıları, kitap tanıtımları ve çevirileri bulunmaktadır. Halen Anadolu Kültür'ün direktörü olarak çalışmaktadır.

Murat Çelikkan (1957), son 25 yıldır muhabirlikten yayın yönetmenliğine ve köşe yazarlığına gazeteciliğin çeşitli kademelerinde görev aldı. Türkiye insan hakları hareketinin aktif bir üyesi oldu. İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kurucuları ve üyeleri arasında yer aldı, bu örgütlerin çeşitli kademelerinde görev yaptı. İşkence, ifade özgürlüğü, medya etiği, Kürt meselesi, barış ve geçmişle yüzleşme konularında çalışmalar yürüttü. ODTÜ mezunu olan Çelikkan, halen Hafıza Merkezi'nin (www.hakikatadalethafiza.org) yöneticileri arasında yer alıyor. Ayrıca iki filmin yanı sıra *Bûka Baranê* belgeselinin de yapımcısı. Columbia Üniversitesi Alliance for Historical Dialogue and Accountability programına katılan Çelikkan, 2018 Civil Rights Defender of the Year ve 2018 Uluslararası Hrant Dink Ödülü sahibi.

Elazar Barkan (1954), Columbia Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Profesörü, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde (SIPA) İnsan Hakları ve İnsancıl Politikalar dalı ve Columbia İnsan Hakları Çalışmaları Enstitüsü'nde Direktör. Profesör Barkan ayrıca Lahey'deki Tarihsel Adalet ve Uzlaşma Enstitüsü'nün (ISHR) kurucularından. Profesör Barkan, 2007 yılında Enstitü'nün eş direktörü ve 2008 yılında direktörü olmadan önce ISHR Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. Barkan, daha önce Beşeri Bilimler bölümünün kurucu direktörü olduğu Claremont Üniversitesi'nde Tarih Bölümü ve Kültürel Çalışmalar Bölümü Başkanlığı yaptı. Profesör Barkan, doktora derecesini tarih alanında Brandeis Üniversitesi'nden Karşılaştırmalı Avrupa Tarihi üzerine ve lisans derecesini de Tel Aviv Üniversitesi'nden aldı.

ABOUT THE AUTHORS

Asena Günel (1973), obtained her undergraduate degree in International Relations and her MA in Sociology from the Middle East Technical University. She submitted her PhD on state-citizen relations through health care policies in Republican Turkey, in Boğaziçi University in 2008. Asena has worked as an editor at İletişim Publishing House and as the editorial secretary of the journal *Toplum ve Bilim* in 1998 - 2005. And since September 2008, she has worked as the program coordinator of DEPO / Tobacco Warehouse, which is a center for arts and culture at Tophane. Asena is a co-founder of Siyah Bant, a research platform that documents censorship in the arts in Turkey. She was a fellow at Columbia University, Alliance for Historical Dialogue and Accountability Program. She co-edited *90'larda Türkiye'de Feminizm* (İletişim, 2002) with Aksu Bora and *Bir Daha Asla!: Geçmişle Yüzleşme ve Özür* (İletişim, 2013) with Önder Özengi and has several articles, book reviews and translations published in *Toplum ve Bilim*, *Birlikim*, *Feminist Politika*, *Amargi*, *Express* and *Virgül*. She has been working as the executive director of Anadolu Kültür since March 2018.

Murat Çelikkhan (1957) has been working as a journalist for the past 25 years in various positions such as reporter, editor, columnist and chief executive editor. Çelikkhan has been an active member of the Turkish Human Rights Movement. He was a founding member and has been on the boards of the Human Rights Association, Helsinki Citizens Assembly, Amnesty International and Human Rights Foundation. He has worked on projects related to the Kurdish problem and media ethics, freedom of speech and assembly, refugees, identity politics and peace. Çelikkhan is a graduate of the Middle East Technical University. He is currently the Co-Director of Truth Justice Memory Center (www.hakikatadalethafiza.org) in İstanbul. Having produced two feature films and the documentary *Bûka Baranê*, Çelikkhan was also a fellow at Columbia University, Alliance for Historical Dialogue and Accountability Program. He has received the Civil Rights Defender of the Year 2018 Award and the 2018 International Hrant Dink Award.

Elazar Barkan (1954) is Professor of International and Public Affairs at Columbia University, Director of SIPA's Human Right and Humanitarian Policy Concentration, and Director of Columbia's Institute for the Study of Human Rights. Professor Barkan is also founding director of the Institute for Historical Justice and Reconciliation (IHJR) in The Hague. Professor Barkan served on ISHR's board of directors before becoming ISHR's co-director in 2007 and director in 2008. Previously, Professor Barkan served as chair of the History Department and the Cultural Studies Department at the Claremont Graduate University, where he was the founding director of the Humanities Center. Professor Barkan is a historian by training and received his PhD from Brandeis University in Comparative European History and BA from Tel Aviv University.

***Hatırlayan Şehir*, İstanbul'a yeni alternatif bir rehber ve şehrin renkli tarihi içinde saklanmış kültürel, siyasi ve sosyal hayatı, zaman içinde farklı işlevler kazanmış mekânlar üzerinden aydınlatıyor. Bu rehber, daralan kamusal alan bağlamında hem bilgilendirici hem de entelektüel olarak tatminkâr bir tur vaat etmekle kalmıyor, şehrin hâlâ direten yaratıcı ve özgürlükçü ruhunu hatırlatıyor.**

Elazar Barkan, Columbia Üniversitesi, New York

A City That Remembers provides a new alternative guide to the city which brings to life the cultural, political, and social life embedded in the colorful history of the city, illuminating various sites which have had a great variety of purposes over time. In the context of shrinking public space, the guide offers an informative and intellectually rewarding tour, and it serves as a living demonstration of the spirit of creativity and freedom that still endures in the city.

Elazar Barkan, Columbia University, New York